

Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas

Stručná biografie

Edice životopisného nástinu od Johanna Rittera
z Rittersberku z roku 1838 s komentáři

Liberec 2012

Kolektivní monografie je výsledkem
Studentské grantové soutěže TUL č. 165/2010.

Na projektu se podíleli:

Bc. Kateřina Benešová

Bc. Anna Kašparová

Bc. Pavel Kmoch

Bc. Lenka Kovaříková

Petra Kožešníková

Bc. Erika Mrhalová

Bc. Tereza Mrkvičková

Bc. Václav Rybář

Bc. Michaela Svitáková

Bc. Lucie Žáková

Řešitelem projektu byl PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

Vydání publikace finančně podpořili:

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické univerzity v Liberci

Rektorát Technické univerzity v Liberci

Město Raspenava a obec Nová Ves u Liberce

Městské muzeum Frýdlant

Firma Jablotron

Lektorovali: Doc. PhDr. Rudolf Anděl, CSc.

PhDr. Jan Heinzl

ISBN 978-80-7372-929-5

*Tuto knihu věnujeme památce pokračovatele clam-gallasovské tradice v duchovní
i hmotné péči o mariánské poutní místo v Hejnicích
a obnovitele tamního františkánského konventu v podobě
Mezinárodního centra duchovní obnovy,
P. doc. PhDr. Ing. Miloše Rabana, Th.D.
(1948–2011).*

OBSAH

Muž mezi epochami. K výsledkům studentského projektu	7
Milan Svoboda	
Christian Christoph Graf von Clam-Gallas	11
Johann Ritter von Rittersberg	
Christian Christoph hrabě Clam-Gallas	35
Jan Ritter z Rittersberka	
Komentář k Rittersberkovu nekrologu	71
Milan Svoboda a kol.	
Jan Ritter z Rittersberka	74
Anna Kašparová	
Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas mezi vzpomínkou a historií.....	77
1. Bádání o Kristiánu Kryštofu Clam-Gallasovi a Rittersberkovo svědectví	
2. Vztah Kristiána Kryštofa hraběte Clam-Gallase k historii.....	79
Milan Svoboda	
Život Kristiána Kryštofa Clam-Gallase	87
Lenka Kovaříková – Václav Rybář	
Doba Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, hospodáře	106
Michaela Svitáková	
Sídla Clam-Gallasů v letech 1771–1838	119
Petra Kožešníková	
Mapa rozložení majetků Clam-Gallasů	134
Pavel Kmoch	
Clam-Gallasové a Lázně Libverda	136
Michaela Svitáková	
Hospodářství na severočeském panství Clam-Gallasů na konci 18. a v první polovině 19. století se zvláštním zřetelem k textilnímu a sklářskému průmyslu	141
Tereza Mrkvičková	
Reprezentace uměním a Kristián Kryštof Clam-Gallas	162
Anna Kašparová	
„Muzejní“ pojetí hradu Frýdlant.....	196
Kateřina Benešová	
Clam-gallasovská knihovna na Frýdlantě	205
Kateřina Benešová	

Vztah Clam-Gallasů ke svobodným zednářům	224
Lucie Žáková	
Řády Kristiána Kryštofa Clam-Gallase	233
Pavel Kmoch	
Kristián Kryštof Clam-Gallas a jeho role při korunovaci Ferdinanda V. českým králem dne 7. 9. 1836	253
Pavel Kmoch	
Portréty Kristiána Kryštofa Clam-Gallase a jeho rodiny	256
Erika Mrhalová	
Medailonky některých výtvarných umělců	362
Petra Kožešníková	
Zusammenfassung. Christian Christoph Graf Clam-Gallas Kurz-Biografie. Eine kommentierte Edition des von Johann Ritter von Rittersberg verfassten Lebenslaufes aus dem Jahre 1838	367
Prameny archivní.....	389
Prameny vydané, staré tisky	391
Monografie a studie.....	393
Nepublikované práce.....	401
Internetové zdroje.....	402
Rejstřík jmenný.....	404
Rejstřík místní.....	417

Muž mezi epochami. K výsledkům studentského projektu

Podle prvního jména následovník Kristův, podle druhého ten, který v sobě Krista nosí, podle přídomku muž, který zdědil minulost dvou různých, avšak již spojených šlechtických rodů a předává ji dále. Podle skutků a snah, podle touhy být spravedlivý a přinášet pomoc potřebným, v podpoře velkorysý a charakterem čestný. Přitom jistě chybný, mnohokrát omylný a mýlící se, lidskými (i vlastními) slabostmi zjevně zasažený urozený muž, v jehož jednání s druhými však nenajdeme stavovskou povýšenost či pýchu na vlastní skutky, ač jeho životaběh vyniká tvůrčí povahou a mnohou dobročinností.

Na první pohled je život Kristiána Kryštofa Clam-Gallasova patrný na hmotných památkách: na nově vystavěných a opravených panských sídlech, při rozšiřování mondéních lázní. Stálost v zájmech ryze kulturních i kultivujících, množstvím snad až rozkošatělých, podpora vzdělávání, četba dobré literatury, provozování hudby, pěstění výtvarného a dramatického projevu, i to jsou charakteristické rysy duchovního portréту muže pozoruhodných zálib i rozhledu. Z portrétů hledí aristokrat duchem, ne však pyšníci se oděvem, vyznamenáními, gesty či snad titulaturou. Uměřenost sama? Několik světských řádů na hraběcí hrudi dokládá činnost pro bližní, ne tak vojenské pocty a vyznamenání. V odkazu Kristiána Kryštofa lze tušit proměny, jimiž prošla společnost nejen v rakouské monarchii od posledních let vlády české královny Marie Terezie po rakouského císaře Ferdinanda V. Téměř sedmdesát let, vyměřených Clam-Gallasovu pozemskému putování, nabídlo možnost srovnávat právě epochu tereziánskou s počiny josefínského osvícenství a tuhého režimu vlády Františka II. Poslední desetiletí éry české královny prožil syn Kristiána Filipa Clam-Gallasova a Karolíny Šporkové jako dítě. Desetiletí reformní smršti, kterou Josef II. započal, vnímal jako dospívající a mladý muž; nepochybně ovlivnilo smýšlení i skutky zemsky českého, německy hovořícího a s nadhledem uvažujícího hraběte. Dvouleté intermezzo Leopoldovy vlády nemuselo mít na smýšlení Kristiána Kryštofa závažnější dopad, i když se s panovníkem zřejmě osobně setkával v Praze nebo ve Vídni. Oč silnější zkušenosti, těžkosti a snad i zklamání musel dospělý a stárnoucí muž zakusit během více než čtyř desítek let panování Františka II.! Avšak možná i tato despotickou vládou prodchnutá doba přinesla Clam-Gallasovi více než jen poznání, že na císařském dvoře má větší vý-

znam a postavení ten, kdo slepě souží, tiše poslouchá a němě přikyvuje, než samostatně myslící, kriticky uvažující a diskutující člověk. Třeba právě ona dlouhá léta politické nehybnosti, zostřené cenzury a byrokratické tuposti, kterých nebyl ušetřen ani Kristián Kryštof Clam-Gallas a jeho blízcí, přiměla hraběte věnovat se činností smysluplnějším pro něj i jej obklopující kultivované okolí české zemské šlechty.

Skutečnost, že už Kristián Filip Clam-Gallas, otec Kristiána Kryštofa, a pak i jeho syn stáli u zrodu významných uměnovědných či vědeckých institucí v Království českém, svědčí o prozíravosti a správnosti životního úsilí a zaměření, které se s velkou politikou a vojenskou slávou mýjelo zřejmě úmyslně. Loajalitu domu habsburskému jistě ani u jednoho z Clam-Gallasů popřít nelze, promítala se však spíše formálně do veřejných projevů oddanosti vládnoucímu rodu než do snah zavděčit se panovníkovi a jeho příbuzným za každou cenu.

Také příkladný osobní, rodinný život dodával respekt šlechtici, který svým stylem spíše připomínal měšťanskou neokázalost. Oproštění od monumentality barokní reprezentace rodu nebylo v době Kristiána Kryštofa něčím zvláštním, umírněnost spíše klasicistního ražení jako by se mu stala přirozenou životní polohou, běžnou součástí chování i jednání. Obecný prospěch nadřazený vlastním libůstkám a pohodlí se pak stává téměř dědičným znamením v charakterech syna Eduarda i vnuka Franze. Možná, že právě strídmost projevu nám téměř dvě staletí po skonu hraběte připadne sympatická. Dobročinnost namísto velkých gest, povinnosti a zodpovědnost místo lehkomyšlné zábavy. Vždyť ani v místě posledního odpočinku, v hejnickém chrámu Navštívení Panny Marie, Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas nemá žádný náhrobek ani epitaf, ač právě on dal rodinné pohřebiště přebudovat a opravit.

Kristián Kryštof Clam-Gallas stojí jakoby rozkročen mezi věkem starým a novým. Dožívající velkolepost baroka jej již nezasáhla, v mládí vnímal zjevně silně nového „ducha doby“, ale svět opustil jen deset let před proudem evropským revolucí, ještě v počátcích vlády Ferdinanda V. Sotva lze nyní zjistit, který z pěti Habsburků, kteří se za Clam-Gallasova života vystřídali na královském a císařském stolci, mu byl nejbližší smýšlením a skutky. Možná, že u každého z nich by hrabě jako věrný poddaný našel nějaký následovánímhodný rys, o němž by se pochvalně vyjádřil, zatímco o slabostech by diplo-

matically pomlčel. Zdá se však, že svým chováním a životními postoji nezapřel, že reformní vláda synů Marie Terezie mu byla bližší než vládní praktiky, které nastaly po jejich odchodu z tohoto světa.

Kristián Kryštof Clam-Gallas byl a zůstává pozoruhodnou osobností významu nadregionálního, celozemského. Snahou studujících katedry historie na Fakultě přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci bylo seznámit čtenáře se životem a činy tohoto šlechtice. Projekt stručné biografie zemsky českého aristokrata z přelomu 18. a 19. století vyšel ze studia dobových známých i nově nalezených a zpřístupněných písemných a obrazových pramenů, soustředěných v České republice a v Rakousku. Jako výchozí zdroj poznání osobnosti hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase a současně jeho dobové posmrtné prezentace posloužil obsáhlejší německý nekrolog jeho přítele, Jan Ritter z Rittersberka z roku 1838. Studující svou práci rozdělili do několika etap. Nejprve provedli transliteraci švabachem tištěného textu do latinky a poté přeložili nekrolog do současné češtiny. Poté kriticky zhodnotili údaje poskytované v uvedeném písemném prameni, identifikovali zmiňované osoby, skutky a zásluhy zesnulého i význam výslovně zmiňovaných sociálních vazeb Kristiána Kryštofa Clam-Gallase k jeho rodině i vybraným současníkům. Pro lepší orientaci vytvořili rejstřík jmenný i místní, odkazující na Rittersberkův nekrolog. Následovaly výzkumy, jež měly přinést nové výsledky prvního obsáhlého životopisného bádání o výrazném urození. Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas je prezentován s ohledem na svůj osobnostně bohatý život a význam přesahující slávu svého rodu.

Stručný biogram autora nekrologu, Jana Rittera z Rittersberku, vytvořila Anna Kašparová. Sondu do životních etap a soukromí, resp. rodinného zázemí, podnikli Lenka Kovaříková a Václav Rybář. Hospodářskou epochu Clam-Gallasovy doby přiblížila Michaela Svitáková. Šlechtická sídla, jež hrabě Kristián Kryštof určitou dobu držel, pojednala Petra Kožešníková. Kartografické zobrazení těchto majetků připravil Pavel Kmoč. Záměr Clam-Gallasů vytvořit z Libverdy mondenní lázně sledovala Michaela Svitáková. Hospodaření hraběcího rodu a snahám o úspěšné podnikání na severu Čech se obsáhle věnovala Tereza Mrkvičková. Reprezentaci uměním v jeho nejrůznějších podobách v době Kristiána Kryštofa představila Anna Kašparová. Muzejní pojetí hradu Frýdlant a

jeho sbírky předkládané na odív návštěvníkům do roku 1801 popsala Kateřina Benešová. Vztah prvních Clam-Gallasů ke svobodným zednářům objasnila Lucie Žáková. Světské řády a vyznamenání hraběte Clam-Gallase identifikoval a jejich význam vysvětlil Pavel Kmoch. Týž autor rovněž stručně objasnil symbolickou roli hraběte při korunovaci Ferdinanda V. českým králem roku 1836. Nejobsáhlejší kapitolu knihy tvoří studie Eriky Mrhalové o portrétech zachycujících nejen proměnu fyziognomie Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, ale také členy jeho rodiny a nejbližší příbuzné. Medailonky výtvarných umělců, kteří pro Clam-Gallase pracovali či s nimi byli v úzkých vztazích, připravila Petra Kožešníková. Pro zahraniční čtenáře následují obsáhlejší německá resumé, jež rekapitulují obsah jednotlivých kapitol.

Předložená biografie reflektuje význam vzdělaného a společensky působícího muže tak, jak ještě nebylo v celistvosti zpracováno. Skýtá rovněž východisko pro další badatelské počiny, ať už přímo ve vztahu k dalším členům tohoto rodu, nebo k příbuzným Clam-Gallasů a rovněž k politicky i kulturně angažovaným rodům a osobnostem v rámci rakouské monarchie na přelomu 18. a 19. století. Studující pro tento účel sepsali samostatně i týmově dílčí studie, vztahující se k uvedenému šlechtici z hlediska jeho působení v regionální, celozemské i středoevropské sféře politické, společenské i kulturní (zvláště v oblasti divadla, hudby a výtvarného umění). Soustředili a zhodnotili také dosud méně povšimnuté dochované obrazové prameny vztahující se ke Clam-Gallasově osobnosti, jeho rodině a amatérské výtvarné tvorbě. Výsledky studentského bádání jsou představeny nejen v této kolektivní monografii, ale také v elektronické podobě na webových stránkách katedry historie FP TUL. Pro prezentaci projektu vznikl také filmový dokument.

Zůstává na čtenáři, aby posoudil, nakolik se v předložené životopisné knize podařilo studentkám a studentům historie zhodnotit osobnost žijící v časech zlomových pro Království české i celou habsburskou monarchii na sklonku raného novověku a na počátku moderní doby.

Milan Svoboda

Christian Christoph Graf von Clam-Gallas
Johann Ritter von Rittersberg

[s. 1]

Christian Christoph
Graf v. Clam-Gallas,

Herr der Herrschaften Friedland, Grafenstein, Lämberg, Reichenberg und Horka; Großkreuz des k. österr. Leopold-Ordens, des k. sächs. Civil-Ordens für Verdienst und Treue, und Ritter des großh.

toskana'schen St. Stephans-Ordens; - k. k. wirklicher geh. Rath und Kämmerer, Oberstlandmarschall

des Königreichs Böhmen, Beisitzer des verstärkten ständ. Landesausschusses, Ehrenbürger der königl.

Hauptstadt Prag; – Präsident der Gesellschaft patriot. Kunstfreunde, Directions-Mitglied des Vereins

der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Böhmen;- Protector der Prager Versorgungsanstalt der Ton-

künstler-Witwen und Waisen; – Mitbegründer der Versorgungs- und Beschäftigungsanstalt für

erwachsene Blinde, Director bei dem reorganisirten Prager Armen-Institute im Pfarrbezirke von

St. Egid, und Mitglied mehrerer anderer wohlthätigen Anstalten in Böhmen; - Ehrenmitglied der

Akademie der bildenden Künste in Wien, des Ofner und Pesther Musikvereins, der Landwirthschafts-

Gesellschaft in Krain, und der naturforschenden Gesellschaft in Görlitz

u. s. w.

Biographischer Umriss

von

J. Ritter v. Rittersberg.

Der Ertrag dieser kleinen Brochure ist dem prager Armenhause zu St. Bartholomäi gewidmet.

Der Preis des Exemplars – ohne menschenfreundlicher Wohlthätigkeit Schranken zu setzen – ist 20 kr. Conv. Mze.

Prag, 1838.

[s. 2]

Multis ille bonis flebilis occidit. Hor[atius]

Buchdruckerei von Gottlieb Hase Söhne.

[s. 3]

Unter den Großen des Vaterlandes, welche durch milden Sinn und unermüdetes großherziges Wirken und Wohlthun, im Einklange mit vielen andern trefflichen Eigenschaften, das Ideal eines eben so sehr durch adelige Geburt, als edles Gemüth hervorragenden böhmischen Cavaliers, im schönsten Sinne dieses Wortes, repräsentirten, wird der verehrte Name des Grafen Christian Clam-Gallas stets mit hoher Achtung genannt werden.

Er wurde im Jahre 1771 zu Prag in dem väterlichen Palaste geboren.¹ Seine Erzeuger waren Christian Philipp, wailand des heil. römischen Reichs Graf von Clam und Gallas, kais. königl. Kämmerer und Ritter des großherzogl. toskana'schen Stephansordens (geb. 29. April 1748, gest. 8. Februar 1805), und Caroline, Gräfin von Spork, Sternkreuzordens-Dame (geb. 15. Aug. 1752, vermählt 1770, gest. 15. Sept. 1799).

Seine Geschlechtsahnen, welche im 16. Jahrhunderte, nach dem im Marchlandviertel an der Donau auf einem hohen Hügel romantisch gelegenen und im J. 1524 von dem gräflichen Hause Hardegg erkauften Schlosse Clam, den Namen Perger edle Herrn von und zu Clam annahmen, werden in den Jahrbüchern Carinthiens bereits im 13. Jahrhunderte als Besitzer des Schlosses Höchenberg und wackere Kämpen genannt. Sie hießen von dieser Stammburg die Perger von Höchenberg, und führten

[s. 4]

im Wappen drei weiße Felsen in gelbem Felde, hinter denen eine Jungfrau mit grünem Laube bekränzt, hervorragt. Unter Herzogin Margaretha's, mit dem Beinamen

¹ Diesen herrlichen, im großartigen Style aufgeführten Palast ließ Wenzel Graf Gallas de Campo, Herzog von Lucera, Vicekönig von Neapel erbauen. Einer Sage nach wurde der Bau im J. 1717 an demselben Tage vollendet, als Graf Wenzel in Neapel starb. Da die vor der Hauptfronte des Palastes befindliche Häuserinsel die An- und Aussicht desselben beinahe ganz deckt, so war der Vicekönig entschlossen, alle diese Häuser anzukaufen, und das Terrain vor seiner Wohnung ebenen zu lassen. Der Vorsatz, durch dessen Ausführung Prag einen freien Platz mehr gewonnen haben würde, scheiterte leider an dem Begehren der damaligen Stadtgemeinde-Vorsteher, welche sich mit dem Antrage des Grafen, alle aus diesen niederzureißenden Häusern lastenden Steuern mit zu übernehmen, nicht begnügen wollten, sondern darauf bestanden, daß derselbe überdieß die Verbindlichkeit auf sich nehmen sollte, auch alle Steuern, welche diesen Häusern in der Zukunft noch aufgelegt werden könnten, zu zahlen, in welchen sonderbaren Vorschlag der Graf nicht eingehen wollte.

Maultasche, unruhiger Regierung, wurde mit so manchen andern auch die Stammburg dieses Geschlechts, welches zur Seite der mißvergnügten kärnthner Landesstände hielt, im Jahre 1334 zerstört. Die Herren von Höchenberg verließen später ihr Stammland, und zogen nach Oesterreich. Hier erscheint zuerst ein Stephan von Höchenberg im J. 1510 als Besitzer der Herrschaft Pantaleon bei Enns, und Verweser der Anwaldschaft von Oesterreich ob der Enns, † 1521. Sein Sohn Christoph, Perger von Höchenberg, in der merkwürdigen Türkenbelagerung Wiens 1529 durch Muth und Tapferkeit hervorragend, brachte die Herrschaft Clam durch Kauf an sich, und wurde so der nächste Stammvater der späteren Freiherren und Grafen von Clam; † 1534. Unter seinen Nachkommen wurden folgende am meisten und nicht ohne Ruhm bekannt: Wolf Leopold, Truchseß Kaisers Maximilian II., einer der tapfersten Officiere im Heere gegen die Osmanen; † 1585. Wolf Sebastian, Herr auf Mühldorf, durch heldenmüthige Führung des Reiter-Regiments Piccolomini im dreißigjährigen Kriege in der Schlacht von Nördlingen sich hoch auszeichnend, und von Kaiser Ferdinand III. im J. 1655 in den Freiherrnstand erhoben. Johann Christoph, kais. Obrister, wegen den rühmlichsten Felddiensten im Kriege gegen Frankreich von der Kaiserin Maria Theresia im J. 1759 in den Grafenstand erhoben, und mit der Würde eines geheimen Rathes bekleidet. Dieser verhelichte sich 1746 mit Aloisia Gräfinn von Colonna und Fels, Tochter einer gebornen Gräfin Gallas. Beider Tochter Anna wurde mit Philipp Joseph Grafen Gallas vermählt, und dadurch das Verwandtschaftsband geschlungen, welches die Veranlassung ward, daß später Besitzthum und Namen beider gräflichen Geschlechter vereint wurden. Diese fielen auf Johann Christoph's erstgeborenen Sohn Christian Philipp, welcher von seinem Oheim und Pathen, dem 1757 kinderlos verstorbenen, oben erwähnten Philipp Joseph Grafen Gallas, Herzog von Lucera, als Universalerbe seiner Herrschaften Friedland, Reichenberg, Grafenstein, Lämberg² und Großkletzan eingesetzt wurde, mit welchen er und seine Nachkommen zugleich den Namen und das Wappen des berühmten gewordenen gräflichen Geschlechtes Gallas von Campo erbten, und mit dem ihrigen für fortwährende Zeiten verbanden.

² Diese Herrschaften sind Bruchstücke aus dem verwirkten ehemaligen Besitzthum des Friedländer Herzogs Grafen Albrecht von Waldstein, erworben von seinem Kriegsunterfeldherrn Mathias Grafen Gallas, nachmaligen Herzog von Lucera, durch Tapferkeit und Ergebenheit an dem kaiserlichen Herrn Ferdinand II.

Die Erziehung des Grafen Christian Clam-Gallas wurde im Vaterhause, unter Aufsicht der gräfl. Eltern, vorzüglich durch die Privatdocenten Kritscher und Spielmann³ geleitet; Männer, welche nebst andern Lehrern nichts versäumten, um dem werthen Zöglinge eine den Anforderungen seiner Zeit und seiner Geburt möglichst entsprechende Ausbildung zu geben. Der gute Same fiel auf keinen unfruchtbaren Boden, und der Erzieher redliche Bemühungen wurden durch den erfreulichsten Erfolg belohnt. Im Herzen und Gemüthe des jungen Zöglings erblühte die schönste Blume der Liebe Gottes und seiner Mitmenschen, welche später so herrliche Früchte trug, und ihn zum Lieblinge beider machte. Sein Geist reifte zu würdiger Ausdauer in den Wirren und Prüfungen des Erdenlebens, die er mit

[s. 5]

beispielvoller Ergebung als Christ und Weiser trug, und in dem frommen Wahlspruche; „*Wenn Gott will, wie Gott will,*“ sinnig ausdrückte. Sein Geschmack für Künste und Wissenschaften entwickelte sich zu einem Grade, welcher ihn nicht nur als ihren eifrigen Mäcen und Beschützer, sondern auch als einen der richtigsten und competentesten Beurtheiler, besonders im Fache der schönen Künste, mit allgemeiner Anerkennung erscheinen ließ. Die juridischen Studien absolvirte er öffentlich an der Prager Hochschule in den Jahren 1789 bis 1792. Nach ihrer Vollendung widmete er sich, um das theoretische Wissen der Studienzeit mit praktischer Anwendung in Verbindung zu bringen, und die für das Geschäftsleben unumgänglich nöthigen Erfahrungen zu erwerben, für eine kurze Zeit dem Staatsdienste. In diesem trat er erst bei dem berauner k. k. Kreisamte, und dann bei dem böhm. k. k. Landesgubernium in unbesoldete Prax, aus welcher er im Jahre 1797 mit den rühmlichsten Zeugnissen über seine Fähigkeit, Geschicklichkeit, unermüdeten Fleiß, beispielwerthen Diensteifer, richtiges Urtheil und ausgebreitete Geschäftskenntniß, trat.

Als Anerkennung so ausgezeichnete persönlicher Eigenschaften im Dienste, erfolgte am 20. August 1798, durch Stimmeneinheit der Mitglieder des versammelten Landtages, die Wahl des Grafen zum permanenten Landesausschußbeisitzer für 6 Jahre, mit einem Gehalte von 1 000 fl., und am 12. October 1791, zugleich in Würdigung seines altadeligen

³ Starb als Dechant in Grottau.

Geschlechtes und Herkommens, die mit der Verleihung des großherzogl. toskana'schen Stephans-Ordens beinahe gleichzeitige Ernennung desselben, zum k. k. Decretisten-Kämmerer. Als wirklicher k. k. Kämmerer trat er erst im J. 1797 mit dem Range vom 6. Jänner in die Reihe dieser Würdenträger. In demselben Jahre vermählte sich der Graf am 30. November mit Josephine Gräfin von Clari und Aldringen, einer Dame von hohem Geiste und einnehmender Persönlichkeit, welche 2 Söhne und 3 Töchter gebar,⁴ und im Jahre 1828 am 12. December in Reichenberg starb.

Das 1805 erfolgte Hinscheiden des Grafen Christian Philipp, rief den Grafen Christian Christoph als Erbherrn der väterlichen Besitzthümer, Friedland, Reichenberg, Naundorf, Grafenstein, Lämberg und Obřistwy, und Lehnsherrn auf Niedergörlachsheim in der Oberlausitz, zur Herrschaft. In der Oberleitung der großen und reichen Güter, welche über 12 □ M. mit einer Bevölkerung von mehr als 100 000 Seelen umfaßten, erweiterte sich sein Wirkungskreis auf eine seiner Seelengröße und Menschenliebe angemessenere Weise, in welchem er fortan wie ein segenspendender Genius beglückend waltete, unermüdet in weiteren und engeren Kreisen Gutes wirkte, und in rastlosem Wohlthun seinen höchsten Lebensgenuß zu finden schien.

[s. 6]

Die Worte der ersten Verordnung, welche er beim Antritte des väterlichen Erbes an seine Unterthanen erließ: „*Ich habe keinen innigeren Wunsch als das Glück meiner Unterthanen; sie sind meinem Herzen über alles theuer, und das Bestreben, von ihnen geliebt zu werden, wird die Triebfeder, so wie die Richtschnur aller meiner Handlungen seyn*“, waren der Spiegel seines Gemüthes. Weil er redlich Wort hielt, war er die Freude seiner Unterthanen, in deren dankbaren Herzen, so lange solche schlagen, diese Worte des Grafen als sein schönstes Denkmal unverlöschlich eingegraben bleiben werden.

⁴ Diese Kinder sind: 1) Caroline, geb. 1798, vermählt mit Johann Wenzel Grafen von Nostitz und Rieneck im Jahre 1818. 2) Christiana, geb. 1801, vermählt mit Franz Grafen Colloredo-Mannsfeld im Jahre 1825. Beide Sternkreuzordens-Damen und Dames du Palais Ihrer Majestät der Kaiserinn. 3) Wilhelm, geb. 1802 † 1822. 4) Eduard, gegenwärtig k. k. Kämmerer, Obristlieutenant im 8. Curassier-Regimente, Erbherr und Besitzer der Clam-Gallas'schen Herrschaften, der einzige männliche Sprosse des Geschlechts der Grafen Clam-Gallas, geb. 1805, und 5) des Grafen Eduards Zwillingschwester Adelheid, vermählt im J. 1833 mit Anton Grafen Mitrowsky von Nemischl, † 1836. Von diesen Kindern leben ein Enkel und fünf Enkelinnen, Graf Joseph und die Gräfinnen Johanna (1838 verhehlichte Gräfin Ledebour), Christiana und Wilhelmine Nostitz, Wilhelmine Gräfin Colloredo und Leopoldine Gräfin Mitrowsky.

Unter den zahllosen liberalen Spenden, welche als glänzende Beweise seiner großmüthigen Freigebigkeit bekannt wurden – die größere Hälfte der in geheim an Einzelnen geübten Wohlthaten des anspruchslosen Edlen blieb der Mitwelt unbekannt – müssen wir vorzüglich seine Beiträge zu dem freiwilligen Straßenbau,⁵ welcher seit zwei Decennien in Böhmen einen so erfreulichen Aufschwung nahm, zur bessern Subsistenz der gemeinen Mannschaft der Garnison in Prag, zur Unterstützung dürftiger Witwen der im Kampfe für Fürst und Vaterland auf dem Schlachtfelde verbluteten Krieger höheren Ranges; die schönen Züge hilfreichen Beistandes seiner Unterthanen in dem schweren, so manchen Familien-Wohlstand gefährdenden Zeitendrange, gleich nach der Bekanntmachung des nothwendig gewordenen Finanzpatents,⁶ seine thätige Mitwirkung zur Förderung des Vereins zur Unterstützung der Nothleidenden in Böhmen, welcher letzteren er einst in Zeit der höchsten Noth eine Summe von 10 000 fl. zuwendete, und die höchst namhaften Opfer, welche er beim Erscheinen der asiatischen Cholera der leidenden Menschheit brachte, bei welcher Gelegenheit die Errichtung des Sicherungs-Cordons, nur an dem dadurch verursachten Waldschaden, nahe bei 40 000 fl. C. M. betrug, aufzählen. Vor Allem aber die großartige Hilfe, welche durch des Grafen eifrigste Verwendung und Mitwirkung den Kranken-Anstalten der barmherzigen Brüder und der Nonnen des Elisabethiner-Ordens zu Theil wurde, und vom J. 1812 bis 1838 über 300 000 fl. betrug. Dem prager reorganisirten Armeninstitute, dem Bartholomäi-Spital und dem italienischen Waiseninstitute floßen gleichfalls durch ihn bedeutende Unterstützungen zu.

Auch im Auslande wurde der Name des Grafen Christian Clam-Gallas von vielen dankbaren Menschen, denen er in den bösesten bedrängtesten Lagen mit eigenen großen Aufopferungen Hilfe und Rettung brachte, hochgerühmt und gepriesen. Wir erwähnen in dieser Hinsicht hier nur der edelmüthigen Hilfleistung, welche durch ihn in dem verhängnißschweren Jahre 1813 den Gränzbewohnern der damals so hart mitgenommenen Oberlausitz wurde, und der gastfreien Aufnahme, welche zahlreiche, den Drangsalen und Schrecken des Krieges vor Eintritt des Waffenstillstandes entflozene sächsische

⁵ Ueber Liebenau, Reichenberg, Friedland, Ebersdorf bis zur preußischen Gränze, dann eine Verbindungsstraße zwischen Sachsen und Preußen.

⁶ Ein in der prager Zeitung abgedruckter Nekrolog des Grafen führt umständlicher die seinen Unterthanen in Zeiten der Noth erwiesenen Wohlthaten an, welchen aus den herrschaftlichen Renten Holz, Getreide, Gemüse, Arzneien und Geldunterstützungen unentgeltlich verabreicht wurden. Die unter seiner Leitung in Reichenberg eingeführte Rumforder-Suppenanstalt sättigte täglich bei 1 000 Hungernde.

[s. 7]

Familien in jener Zeit bei ihm fanden. Kranken und verwundeten Kriegerern jeden Ranges wurde in jener unheilreichen Epoche auf allen Besitzungen des Grafen, und selbst in seinem Palais in Prag, gastliche Pflege und Hilfe. Manche von ihnen bewahren dafür lebenslänglich ein dankbares Andenken. – Beinahe alle wohlthätigen, gemeinnützigen und kunstfördernden Vereine des Vaterlandes und mehrere des Auslandes, zählten ihn zu ihren vorzüglichsten und liberalsten Mitgliedern, mehrere davon zu ihren Mitbegründern. Die Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde, zu deren Stiftern und Mitgliedern er seit dem Errichtungsjahre derselben 1796 gehörte, bei welcher er lange Zeit hindurch das Amt ihres referirenden Secretairs und Geschäftsleiters versah, wählte ihn im Jahre 1830 zu ihrem Präsidenten; die prager Tonkünstler-Witwen- und Waisen-Versorgungs-Anstalt zum Protector. Er war wirkendes und Directions-Mitglied des Vereins zur Beförderung der Tonkunst, Stifter und Mitglied des Vereins zur Ermunterung des Gewerbsgeistes in Böhmen; wirkendes Mitglied des Vereins der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Böhmen; Mitbegründer der Versorgungs- und Beschäftigungs-Anstalt für erwachsene Blinde in Böhmen; Director bei dem reorganisirten prager Armeninstitute, im Pfarrbezirke von St. Egid, Mitglied des Ofner und Pesther Musikvereins, und Ehrenmitglied der k. k. Landwirthschaftsgesellschaft in Krain, der Akademie der bildenden Künste in Wien und der naturforschenden Gesellschaft zu Görlitz u. s. w.

Als Frankreichs übermüthige Heerhaufen, von ihres kaiserlichen sieggewohnten Feldherrn eiserner Hand getrieben, im J. 1808 neuerdings gegen die Gränzen des österreichischen Kaiserstaats herandrängten, und die Bevölkerung desselben, zur Vertheidigung des Thrones seines geliebten väterlichen Landesfürsten und zur Behauptung der theuern Nationalunabhängigkeit, sich als volksthümliche Landwehre in Massen erhob, und zu den Waffen griff, wurde auch aus den Unterthanen des Grafen das 2te Bunzlauer Landwehr-Bataillon errichtet, zu dessen Organisirung, Bekleidung und Verpflegung er mit bedeutenden Geldopfern und auf jede Art thätigst mitwirkte, und auch selbst als Commandant mit dem Range eines k. k. Oberstwachmeisters an die Spitze desselben trat. Was er zur Weckung des Gewerbsfleißes und industrieller Thätigkeit auf seinen Besitzungen schuf und wirkte, dafür zeugen die theils von ihm erbauten, theils unter sei-

nem Schutze freudiger erblühten Real- und andere Schulen, und der günstige Erfolg des Besuches derselben bei der jüngeren Generation.⁷

So vielfachen und so ausgezeichneten Verdiensten um das öffentliche Wohl, durch die eifrigste Sorge und Mitwirkung zum Gedeihen wohlthätiger und gemeinnütziger Anstalten, und durch erfolgreiches Theilnehmen und die kräftigste Unterstützung bei allen Unternehmungen, wo es Beförderung gemeinnütziger, großartiger Zwecke, und die Ehre des Vaterlandes galt, konnte die hochverdiente allgemeine Anerkennung der Landesregierung und dankbarer Mitbürger nicht entgehen. Als Folge dieser gerechten Anerkennung wurden dem Grafen folgende Auszeichnungen zu Theil: Er erhielt im J. 1809 am 10. März das Ritterkreuz des kaiserl. österr. Leopold-Ordens; am 16. Febr. 1816 das Großkreuz

[s. 8]

des königl. sächs. Civil-Verdienst-Ordens; am 17. April 1817 überreichten ihm die Vorstände der Prager Stadtgemeinde das Diplom des Ehrenbürgerrechts der Hauptstadt Böhmens; am 25. Juni 1824 ernannte ihn S. M. der Kaiser zum wirklichen k. k. geheimen Rath, und am 19. Mai 1830 an die Stelle des Grafen Franz von Sternberg-Manderscheid zum Oberst-Landes-Kämmerer im Königreich Böhmen. Am 9. August 1830 wurde er königl. Principal-Commissair beim böhmischen Landtage dieses Jahres. Seine Ernennung zum Oberstlandmarschall des Königreichs Böhmen, in welcher Würde der verdienstvolle Franz Graf Wrtby sein Vorgänger war, erfolgte am 17. März 1831, und am 7. Sept. 1833 die Verleihung des Großkreuzes vom kais. öster. Leopold-Orden. Als Oberstlandmarschall verrichtete er den ehrenvollen Dienst dieser Charge eines der obersten Landes-Offiziere und Würdenträger des böhmischen Reichs, bei der in Prag im Sept. 1836 mit einer des Landes und seiner Großen würdigen Pracht vollzogenen Krönung Ihrer Majestäten des Kaisers und Königs Ferdinand I. und der Kaiserin Königin Maria Anna Carolina, zu Königinnen von Böhmen. Das Geschenk einer sehr werthvollen goldenen Dose mit dem Namenszuge Sr. M. in Brillanten, welches der Graf bei dieser Gelegenheit zu erhalten das Glück hatte, war ein neuer Beweis allerhöchster Achtung und Wohlgefallens.

⁷ Zum Baue der bei 1 600 Kinder aufnehmenden Hauptschule in Reichenberg, welcher im J. 1812 vollendet, 67 000 fl. kostete, und der im J. 1837 errichteten Realschule, trug der Graf sowohl an sehr bedeutenden Geld-, als Materialbeiträgen so ansehnlich bei, daß er beinahe als Schöpfer beider hochnützlichen Anstalten gelten darf.

Personen, welche zu des Grafen näherer Umgebung gehörten, und Zeugen seines stillen anspruchslosen Familienlebens waren, werden die mit ihm verlebten Stunden stets zu den genußreichsten ihres Lebens zählen, und mit wehmüthig süßer Erinnerung so mancher schönen Züge seines milden Charakters gedenken. Zu diesen gehörte vorzüglich seine oft ausgedrückte rührende Dankbarkeit und Pietät, welche er dem Gedächtnisse des Philipp Joseph Grafen Gallas weihte, den er den unvergeßlichen Wohlthäter seiner Familie nannte, und seiner täglich im frommen Gebete gedachte.

In dem letzten Jahrzehente seines Lebens trübte ein Leiden der Kopfnerven die gewohnte Lebensfreudigkeit des Grafen. Er zog sich beinahe ganz in seinen Familienzirkel zurück, und schien weniger theilnehmend an den Genüssen des rauschenden geselligen Lebens. In dieser Zeit hatte das Landleben den größten Reiz für ihn, welches seiner zwar stets einfachen und stillen, dabei jedoch gastfreien Lebensweise am meisten zusagte. Welche Besucher des freundlichen Liebwerda, eines Badeorts, der vorzüglich unter seiner humanen Einwirkung Ruf und Gedeihen gewann, erinnern sich nicht mit dankbarem Vergnügen des freundlichen gastlichen Herrn vom Hause, der behagliche Freude in jeden geselligen Zirkel brachte. Der Besuch des Franzensbades und der Aufenthalt auf seinen Herrschaften, wo seine Ankunft von dankbaren Unterthanen stets wie ein Fest gefeiert wurde, füllten die freundlichen Monate des Jahres aus. In den Wintermonaten, welche er in Stadt zubrachte, waren Lectüre, Kunst,⁸ Theater, und außer seinen Angehörigen der gesellige Verkehr mit einem kleinen Zirkel von Freunden seine Erholung.

[s. 9]

Aus der Zahl der alten innigen Freunde, welche der Graf vor allen hochachtete, und mit welchen er in vertrauten Verhältnissen lebte, nennen wir vor Allen vorzüglich die Namen Sr. Excell. des k. k. Herrn Staats- und Conferenz-Ministers Grafen Kolowrat-Liebsteinsky, Sr. Excellenz des k. k. Herrn Oberstburggrafen Böhmens, Karl Grafen Chotek, des kommandirenden Generals Böhmens, Fürsten Louis von Lichtenstein, der

⁸ Der Graf besaß eine bedeutende, sehr ausgewählte Bibliothek, welche nebst vielen Prachtauflagen, – worunter die große pariser Prachtauflage von Denon's Reise in Egypten – klassische Werke aus allen Fächern des Wissens enthielt und besonders an interessanten geistigen Produkten der neueren deutschen, französischen und italienischen Schriftsteller, worin die Ergebnisse der Gegenwart besprochen wurden, reich war. Seine Portefeuilles enthielten Schätze von trefflichen Zeichnungen, Kupferstichen, Radirungen und Litographien.

hochgefeierten Grafen Franz und Caspar von Sternberg, des ihm an Herzensgüte und Großmuth seelenverwandten Franz Grafen von Wrtby, der Grafen Franz von Klebelsberg und Lanyus, Abbé Joseph Dobrowsky, des Historikers Böhmens und der Zierde der slawischen Literatur, Akademie-Direktors Bergler, des thätigen Mitbegründers einer neueren bessern Kunstperiode in Böhmen.

Häufigere Todesfälle in der gräflichen Familie, welche sich in dieser Zeit wiederholten, und theure Angehörige und alte Freunde von seiner Umarmung, aber nicht aus seinem Herzen rissen,⁹ vermehrten die düstere Stimmung des Grafen so, daß nur seltenere Lichtblicke die trübe Schwermuth erhellten, welche sich seiner zu bemächtigen anfang. Diese zum Theil zu bannen, ihn wohlthätig zu zerstreuen, und den geschwächten Körper durch Seebäder zu kräftigen, ließ er sich durch ärztliches Anrathen und dringende Bitten der Seinen im Jahre 1837 bewegen, in Gesellschaft des Baron Kettelhodt eine Reise nach Triest zu machen, und diese im Juni 1838 zu wiederholen.

Von beiden Reisen kam er mit sichtbar verjüngter Lebenskraft zurück, und man glaubte, begründete Hoffnung für die noch längere Erhaltung eines so theuern Lebens hegen zu dürfen. Leider war dessen nahes, ungeahntes, und eben darum doppelt schmerzliches Verfallen dem Loose der Sterblichkeit, durch den unerforschlichen Willen des starken Lenkers menschlichen Schicksals beschlossen, und demselben das Ziel gesetzt. –

Der hoffnungslose Zustand seiner Schwägerin Wilhelmine Gräfin Szapary, gebornen Gräfin Clary Aldringen, welche in Marienbad schwer erkrankt, von da nach dem Schlosse Plan im pilsner Kreise, dem Gemahl ihrer Nichte Caroline, gebornen Gräfin Clam-Gallas, Johann Grafen Nostitz Rienek gehörig, gebracht wurde, veranlaßte eine Reise des Grafen dahin. Anscheinend wohl, verließ er Prag am 29. Juli, wurde aber bereits in Pilsen von einer leichten Unpäßlichkeit befallen. Das schmerzliche Wiedersehen der leidenden mit dem Tode ringenden Gräfin, seiner ältesten Jugendfreundin, welche 38 Jahre

⁹ 1828 war seine Gemahlin Gräfin Josephine verschieden, 1830 sein innigster Freund Franz Graf Sternberg-Manderscheid, 1831 seine Schwester Aloisia Fürstin von Auersperg, 1832 sein Bruder Graf Friedrich, von welchem Graf Christian die Herrschaft Horka – gegenwärtig das Besitzthum der Gräfin Karoline Nostitz – erbte, 1836 seine jüngste Tochter Adelhaid Gräfin Mitrowsky. Zwei Brüder, die Grafen Carl und Ferdinand, und eine Schwester, Gräfin Johanna, vermählte Freifrau von Kotz und Dobrż, waren bereits früher in den Jahren 1801, 1804 und 1810 verstorben. Sein ältester Sohn Wilhelm im J. 1822.

lang in seinem Hause ein gastliches Asyl gefunden, mit ihm Leid und Freude getragen, und zu seiner täglichen Gesellschaft gehört hatte, – sie verschied 2 Tage nach des Grafen [s. 10]

Ankunft in Plan am 2. August – machten auf sein zerrüttetes Gemüth den heftigsten Eindruck und steigerten sein Uebelbefinden bald so heftig, daß jede Hoffnung für seine Erhaltung schwand. Er, der in seinem ganzen Leben nie bedeutend krank gewesen war, erlag in Kurzem diesem Anfall. Ein Nervenschlag endete am 21. August 1838 früh um 7 Uhr sein unschätzbare Daseyn. Er entschlief nach empfangener Weihe der Sterbesakramente im 67sten Jahre seines Alters im Herrn, still und sanft, wie er gelebt hatte. –

Namenlos war der Schmerz der ihn umgebenden trostlosen Kinder und Enkel, die durch das Hinscheiden des edelsten, zärtlichsten, innigst geliebten Vaters einen Verlust erlitten, dessen Größe für sie unermesslich war. Die lebhafteste allgemeine Trauer über einen so unerwarteten Todesfall war ein lauter Beweis der unverdächtigsten Volksstimme, daß einer der edelsten Söhne Böhmens, dessen schöne Seele eine Zierde der Menschheit war, dem Vaterlande entrissen worden. Rührend sprach sich dieser Beweis in der am 26. August zu Prag veranstalteten Leichenfeier des Verblichenen aus, dessen eifrigste Theilnahme und erfolgreiche Mitwirkung bei den Bedürfnissen dieser Hauptstadt durch Beförderung der Bildungsanstalten sowohl, als der wohlthätigen Zwecke zur Unterstützung der leidenden Menschheit von jedem Patrioten und Menschenfreunde mit lauten Aeußerungen des Dankes anerkannt wurden. Ein gleichzeitiger Bericht in der Prager Zeitschrift Bohemia (Nr. 104. 31. August) enthielt folgende kurze Schilderung dieses Grabzuges: *„Am 26. August Abends um 6 Uhr versammelte die Leichenfeier Sr. Excellenz des Herrn Christian Grafen Clam-Gallas, die Bewohner Prags zu einem großartigen Trauerfeste, welchem beizuwohnen, alle Klassen der zahlreichen Bevölkerung herbeiströmten, und in dichten Reihen den weiten Trauerzug vom Graf Clam'schen Palais bis zum Spittel- oder Poříčer-Thore, und von da bis zum Invalidenhanse einschlossen. In der allgemeinen herzlichsten Trauer einer ganzen Volksmasse sprach sich rührend die schönste Anerkennung der Verdienste des hohen Hingeschiedenen aus. Zahllose Thränen flossen um den Edlen, in welchem so viele den großmüthigsten, nie ermüdenden Wohlthäter, und jene, welche das Glück hatten, ihm näher anzugehören, den gütigsten väterlichen Herrn und Freund verloren hatten. Keinem Bewohner Prags aus den höchsten, wie den niedrigsten Ständen, war der allgemein ver-*

ehrte Name des Grafen, keinem sein hochverdienstvolles Wirken unbekannt; und daher trieb nicht gewöhnliche Neugierde und Schaulust, sondern der herzliche Drang, dem Verklärten mit die letzte Ehre zu erweisen, Prags Bürger zum feierlichen Leichenzuge, welchen die bürgerlichen Reiter- und Schützengarden – die sich zu dieser Ehrenbegleitung freiwillig angeboten, und sehr zahlreich eingefunden hatten – eröffneten. An die zahlreiche Dienerschaft schloß sich der Musik- und Sängerkhor, und im langen Fackelzuge der betende Clerus, welcher dem reich und geschmackvoll verzierten, von sechs Pferden gezogenen Leichenwagen unmittelbar vorher schritt. Diesem folgten, nebst den nächsten männlichen Anverwandten, – den Herren Grafen Eduard Clam-Gallas, Franz Colloredo-Mannsfeld, Anton Mitrowsky von Nemischl, und Christian Freiherrn von Kotz – Se. Excellenz der k. k. Herr Oberstburggraf, Karl Graf Chotek, und alle Chefs der Landesbehörden mit dem größten Theile der angesehensten Beamten; Se. Excellenz der kommandirende Herr General, Graf Mensdorf-Pouilly mit der hohen k. k. Generalität und vielen Stabs- und Oberoffizieren; der gesammte Magistrat mit seinen Vorständen, die gräflichen Oberbeamten und eine zahllose Schaar von Honoratioren. Lange Reihen von Priestern der in Prag
[s. 11]

befindlichen Mönchsorden, dann von Armen und von Zöglingen wohlthätiger Institute, waren im Zuge eingetheilt.

Die irdische Hülle des Unvergeßlichen wurde noch an demselben Tage bis Brandeis, und von da über Reichenberg und Friedland nach Haindorf zur feierlichen Beisetzung in die dort befindliche gräfliche Familiengruft geführt. Diese Beisetzung geschah am 28. August in Gegenwart der nächsten männlichen Anverwandten, welche des Grafen Leichenzug in Prag begleitet hatten, und unter dem Zuströmen trostloser Unterthanen, welche von allen gräflichen Besitzungen zahlreich herbeigeeilt waren, um dem hochverehrten und geliebten, nun bitter beweinten gütigen Herrn, die letzte Ehre zu erweisen. Wir glauben, daß es hier am gehörigen Orte sei, aus der bei dieser Gelegenheit feierlich erhabener Trauer von Herrn P. Lichtner, Katecheten in Friedland, an der Gruft, welche die theure Leiche umschließen sollte, gehaltenen Rede, folgende Stelle anzuführen, die eine eben so sinnige als treffende Schilderung seines Lebens und Wesens enthält.

„Mit reifer gediegener Einsicht und richtigem treffenden Urtheil, war ein über allen Ausdruck edles, wohlwollendes, gütiges Herz im schönsten Bunde. Was allein des Menschen Werth und Geltung bestimmt, – was den Menschen erhebt, zum Bilde der Gottheit verklärt, ihn der Liebe und Verehrung

würdig macht, – die Reinheit des Willens, die Lauterkeit der Gesinnung, das herzlich Wohlmeinen gegen Jedermann, der Eifer im Wohlthun und Beglücken, die Liebe zu allem Schönen, Rechten und Guten – diese Tugenden sind die grünenden Blätter in dem unvergänglichen Ehrenkranze, welcher den Namen des uns so Unvergeßlichen umschlingt. Sein Herz war ein reines Herz, dem alles Gemeine und Niedrige zuwieder war, das nur das Edle und Würdige, und was den Menschen zur Krone der irdischen Schöpfung macht, Seines Beifalls werth fand. – Ihm galt nur für ehrenwerth, was mit dem heiligen Gesetze in unserer Brust im genauesten Einklange stand, und wie Er jeden Menschen nur nach seinem sittlichen Werthe beurtheilte und nahm, so wollte auch Er für Seine Person nur allein nach dem ungetrübten Glanze Seiner sittlichen Würde beurtheilt und geachtet werden. Liebe, innige zärtliche Liebe war der Grundton Seiner schönen Seele; sie war der goldene Faden, der sich durch Sein ganzes schönes Leben hinzog, sie war die Triebfeder, Richtschnur und Quelle aller Seiner Handlungen, sie ist es vor Allem, die den Schimmer der Verklärung über sein Daseyn und Leben ausgoß. Aus dieser Liebe keimte das väterliche Wohlwollen, die innigste Zärtlichkeit und Treue, womit Er Seine Kinder und Enkel und alle Glieder Seiner Familie umfaßte; – aus dieser Liebe quoll Seine lebenswürdige Menschenfreundlichkeit, Seine stets rege herzliche Theilnahme an dem Wohle und Wehe jedes von Ihm näher Gekannten, die unermüdete Bereitwilligkeit, denen, welche Seiner bedurften, hilfreich beizustehen, die Nachsicht und Güte gegen diejenigen, die Sein Mißfallen verdient, die hingebende Großmuth und Uneigennützigkeit, mit welcher Er Seinen persönlichen Vortheil dem Vortheile Anderer nachsetzte, und die Treue und Wahrhaftigkeit, mit welcher Er an seinem gegebenen Worte hielt.¹⁰

[s. 12]

Was zieht so düster, bang,
 Das Thal entlang?
 Ich sehe Tausende sich scharen,
 Mit trübem, schweren Thränenblick,
 Und von den Lippen tönen Klagen,
 Die Berge hallen sie zurück;
 Es tönt der Glocken dumpf' Geläute,
 Als würde Leben Grabesbente.

¹⁰ An diese Schilderung dürfte sich das nachfolgende, von Herrn Jos. Knesch, Oberamtmann in Grafenstein, für diese Gelegenheit verfaßte Gedicht nicht unwürdig anreihen.

*Zum Tempel seh' ich ein sie zieh'n,
Wo Trauer ihren Thron sich aufgeschlagen,
Der Orgel schauerlicher Sang
Erweckt der Seele banges Zagen.*

*Und in der Priester frommes Beten
Mischt sich der Klage Jammerlaut
Aus tiefer, schmerzbewegter Brust;
Wohin das Auge schaut,
Erblickt es Thränen nur
Und herben Schmerzes Zeichen,
Es scheint in diesem Raum
Das Leben zu erbleichen.*

*Wem gilt die dumpfe Klage,
Wem der Thränen Fluth?*
»Der hohe Herr, den mit nur Vater nannten,
»Für den in Lieb' all uns're Herzen brannten,
»Er ist nicht mehr! O, hin ist uns're Lust,
»Das Herz genommen aus der Brust!
»Mit uns weint auch das Vaterland,
»Das stolz um Seine Stirn den Lorber wand,
»Zu ehren Seines Lebens schöne Thaten,
»Zu lohnen Seines Wirkens gold'ne Saaten.“
*O tragt Ihn nur zur stillen Gruft hinein,
Sein Schlummer wird dort friedlich seyn;
»Er hat gelebt ein reiches, schönes Leben,
»Sein Geist wird freudig heimwärts schweben.*

Am 3. September um 10 Uhr Vormittags wurde in der Pfarrkirche zu St. Egid das Seelenamt für den Geschiedenen auf würdige Art gefeiert, welchem der hohen Adel, die

k. k. Generalität und die ansehnlichsten Beamten und Honoratioren aller Stände in großer Anzahl beiwohnten. Repräsentanten der Bürgerschaft umgaben auch hier in wehmuthsvoller Haltung den Trauerkatafalk. Die geräumige Kirche vermochte kaum die Menschenmenge zu fassen, welche sich zur Theilnahme an dieser Todtenfeier herangedrängt hatte. Des Domkapellmeisters Wittassek treffliches Requiem, Töne sanfter Klage und frommer Bitte, der würdige Ausdruck des erhabenen Kirchentextes, welchen sie begleiten,

[s. 13]

geeignet die Seele zu innigster Wehmuth aufzulösen, und zu andachtsvollem Gebete zu erheben, eine Tondichtung, welche der verstorbene Graf, ein Freund und Schätzer des geachteten Compositeurs, allen andern dieses Genre's vorzog, hallte ihm in die Sphären höherer Harmonien nach. Die Gesellschaft patriot. Kunstfreunde, das Conservatorium für Tonkunst, der Verein der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Böhmen, und die Vorsteher der Prager Tonkünstler-Witwen- und Waisen-Versorgungsanstalt, gaben später ihre hohe Achtung für ihren verstorbenen Präsidenten, Protector und ihr Mitglied durch Abhaltung feierlicher Seelenämter kund; wobei Compositionen Mozarts, Ritters von Seyfried und Robert Führers, auf eine dem gediegenen Gehalt und Werthe dieser Tonwerke entsprechende Weise zur Ausführung kamen.

Die Körperbildung des Grafen war von mittlerer Größe und zartem doch nicht unkräftigem Baue, zu welchem in spätern Jahren einige Wohlbeleibtheit trat. Die Form seines Kopfes war schön, der Ausdruck seiner Physiognomie ernst-verständig, sanft und milde. Es erschienen in frühern Jahren von verschiedenen Künstlern Abbildungen des Grafen in Oel, Migniaturn, Zeichnung, Kupferstich, Radirung, Lithographie und Gyps. Das letzte nicht unähnliche Portrait von ihm, wurde nach einer von dem k. k. Kammermahler Eduard Gurk für ein größeres Werk entworfenen Crayon-Zeichnung in Prag lithographirt. Nach einer Abbildung, wenige Monate nach seinem Hinscheiden skizzirt, wird so eben in München eine Steinzeichnung gefertigt. Um den Wunsch mehrerer Institute und Verehrer des Verblichenen zu erfüllen, sollen zur Verfertigung seines Portraits nach dem besten vorhandenen, die wackersten Künstler Prags aufgefordert, und für das bestgelungene ein Preis ausgesetzt werden.

Eine umständlichere Erwähnung verdient das Privattheater des Grafen, und die auf

demselben vom Jahre 1812 bis einschließig 1827 von einer Gesellschaft des hohen Adels zum Besten der Krankeninstitute der barmherzigen Brüder und der Nonnen vom Orden der heil. Elisabeth gegebenen Vorstellungen; dieses menschenfreundliche, zahlreichen ähnlichen Bemühungen angereichte, von dem gesegnetsten Erfolge begleitete, wohlthätigst bewährte Unternehmen, zur kräftigsten Unterstützung der genannten Institute in einer bösen Zeit, welche deren Auflösung herbeizuführen drohte. Durch diese im Palais des Grafen gegebenen theatralischen Vorstellungen erhielten die beiden Anstalten in dem Zeitraume von 16 Jahren (von 1812 bis 1827) eine Summe von 209 596 fl. W. W.¹¹ als Reinertrag der Einnahme. Alle Kosten der Proben und der Aufführung, welche nicht unbedeutend waren, fielen auf Rechnung des liberalen Herrn vom Hause.

Die gute Wahl der besten und neuesten Bühnendichtungen – unter welchen Maria Stuart und der Cid die Glanzpunkte der aufgeführten Trauerspiele waren¹² –, das fleißige, gut eingeübte

[s. 14]

Spiel edelsinnigen und den meisten Zusehern näher bekannten Mitwirkenden, und der Reiz der geschmackvoll eingerichteten Bühne, machten diese theatralischen Genüsse höchst anziehend und versammelten dazu stets zahlreich die Elite der Gesellschaft. Graf Clam trug dabei alle Kosten aus Eigenem, und kaufte überdieß stets die größte Anzahl von Eintrittskarten – der Preis der Karte war 10 fl. W. W. – zur unentgeltlichen Vertheilung an Freunde und Bekannte; wobei stets zugleich die Schauspieler und Schauspielerinnen des ständischen Theaters zahlreich bedacht waren.

In den letztern Jahren wurden als eine höchst angenehme und glänzende Beigabe zu den Vorstellungen auch *Tableaux* arrangirt, deren Wirkung überraschend war. Mit dem Tode der Gemahlin des Grafen, Gräfin Josephine, welche nebst der Gräfin Schlick und

¹¹ Diese Summe stieg von Jahre 1818 bis 1833, wo die Vorstellungen theils im Fürst Rohan'schen, theils im Fürst von Fürstenberg'schen Palais fortgesetzt und einige Mal durch Caroussells in der gräflich Waldstein'schen Reitschule ersetzt wurden – zu welchen Graf Clam stets ansehnliche Beiträge leistete, und auch die Kosten der Beleuchtung der Reitbahn mehrmal aus eigenen Mitteln bestritt – bis zu einem 300 000 fl. übersteigenden Betrage.

¹² Frau Gräfin Schönborn, geb. Freifrau von Kerpen, hat durch Zeichnung der geschmackvollen, sehr reichen und zeitgemäß gewählten Costume im Trauerspiele „*Maria Stuart*“ (welches im J. 1816 gegeben wurde), 24 color. Blätter, die in Wien bei Heinr. Fr. Müller, in Kupfer gestochen, erschienen, diesen Vorstellungen ein schönes Denkmal gesetzt.

dem Grafen Friedrich Clam Gallas, die Seele und das Haupttriebrad dieses schönen Unternehmens war, unterblieb die Fortsetzung dieser mimischen Spiele im Graf-Clam'schen Hause. Die wehmüthigen Erinnerungen, welche sich daran knüpften, bestimmten den Grafen, die niedliche und auf das vollständigste ausgestattete Bühne, zum Besten der wohlthätigen Anstalten Prags an die Direction derselben zu verschenken. Sie wurde im Fürst von Fürstenberg'schen Hause aufgestellt. Im Jahre 1833 wurde sie bei Gelegenheit eines Besuchs weiland Sr. Majestät Kaiser Franz, in die königliche Burg gebracht, wo von derselben Gesellschaft zur Erheiterung der allerhöchsten Herrschaften an zwei Abenden gespielt wurde.

Nachfolgende sind – in soweit unser Gedächtniß deren unvollständige Erinnerung bewahren konnte – die Namen der Damen und Herren, größtentheils dem hohen Adel Böhmens angehörig, deren edelmüthiges Wohlwollen und menschenfreundliches Zusammenwirken in einer langen Reihe von Jahren, während welchen nahe bei 80 verschiedene, meist ganz neue Stücke gegeben wurden, anspruchslos die preiswürdige Anstalt unterstützten, aus welcher, in dem durch sie gebotenen Genuße, so viel Schönes und in ihrer Wirkung so große preiswürdige Wohlthaten hervorgingen:

Fürstin Auguste Auersperg.

Caroline d[tt]o.

Louise d[tt]o.

Gräfin Josephine Clam-Gallas.

Adelhaid d[tt]o. d[tt]o.

Christiane Colloredo.

Baronin Greifenklau.

von Heß.

Hildprandt.

Stella Macneven.

Gräfin Amalie Nostitz.

Caroline d[tt]o.

Graf Althan.

Wilhelm Clam-Gallas.

Cavriani.

Baron Henet.

August Koller.
Ketelhodt.
Fürst Franz Lobkowitz.
Baron *Macneven*.
Graf Albert Nostitz.
Erwein d[tt]o.
Johann d[tt]o.
Baron Rothkirch.
[s. 15]
Gräfin Philippine Nostitz.
Toni d[tt]o.
Maria Schlick.
Elise d[tt]o.
Gabriela Swerts.
Graf Schönborn.
Fürst Karl Schwarzenberg.
Karl Anselm Taxis.
Friedrich d[tt]o.
Theodor d[tt]o.
Wilhelm d[tt]o.
Herr von Vieth.
Graf Wartensleben.
Zichy.

Das Andenken des Grafen als Präsident der Gesellschaft patriot. Kunstfreunde wird hochgeachtet bestehen, so lange die Dauer dieser Gesellschaft fortwährt. Ihre Annalen werden eine ehrenvolle Rühmung seines Wirkens für ihre Erhaltung und ihr Gedeihen enthalten. Als die Bildung dieser Gesellschaft vom hohen Adel Böhmens im J. 1796 beschlossen wurde, war der Graf einer der ersten und thätigsten Förderer derselben. Er leistete zu ihrer Errichtung und ihrem Fortbestehen nicht nur fortwährend ansehnliche Geldbeiträge, sondern bestimmte auch der gleichzeitig errichteten Bildergalerie gleich Anfangs eine nicht unbedeutende Anzahl guter Gemälde zur Aufstellung in derselben. Graf Clam Gallas wurde im J. 1830 durch einstimmige Wahl dritter Präsident der Gesellschaft, deren Geschäfte er nach dem Tode des ersten Präsidenten Grafen

Franz Anton Kolowrat-Nowohradský im Jahre 1802 als Referent und Secretair unter dem Präsidium seines Busenfreundes, des besonders in der Kunstwelt des Vaterlandes unvergeßlichen Grafen Franz von Sternberg-Manderscheid bis zum J. 1830 leitete.

Unter dem Grafen als Vorstand der Gesellschaft wurde Se. Excellenz der Oberstburggraf Böhmens Karl Graf Chotek zum Protector derselben gewählt; einer der ausgezeichnetsten ehemaligen Zöglinge der hiesigen Kunstschule, Franz Kadlik, welchen mehrjähriger Aufenthalt in Italien und angebornes Talent zur Entwicklung kunstgerechter Meisterschaft führten, als Director und Professor angestellt, der böhmische Kunstverein zur Unterstützung vaterländischer Künstler ins Leben gerufen, die seit längerer Zeit geschlossene Landschaftsschule, zu deren erster Dotirung er den ganzen Nachlaß der Landschaftszeichnungen von wail. Prof. Postel angekauft hatte, unter Leitung des Prof. Ant. Manes wieder eröffnet, einige größere Bauten in dem Galleriegebäude und im Akademielocale aufgeführt, dem Director und Professor ein Unterlehrer als Corrector beigegeben, ein fähiger Zögling, Joseph Hellig, als Pensionär zur Vollendung höherer Kunststudien nach Rom gesandt, und manches zweckmäßig Eingeleitete vollzogen, dessen weitläufigere Anführung der Umfang dieser kleinen Schrift nicht wohl gestattet, und welches ohnehin allen Gesellschafts-Mitgliedern und Kunstfreunden hinlänglich bekannt ist. Man darf es dem Grafen nachrühmen, daß er – in früherer Jugendzeit selbst ausübender Künstler – nicht allein Liebhaber der Kunst, und in ihr nur Dilletant, sondern auch gründlicher Kenner und Beurtheiler derselben war. Für seinen richtigen und geläuterten Geschmack in der Kunst zeugte die höchst gewählte Sammlung von Bildern und Zeichnungen, Statuen und Büsten, welche seine Wohnung in Prag, und besonders sein Sitzzimmer schmückte. In dieser Bildersammlung befand sich ein hohes Meisterwerk, ein Christuskopf von Albrecht Dürer, mit noch einigen andern Bildern,

[s. 16]

vom Akademie-Director Bergler gegen eine bedeutende jährliche Leibrente erkauft, und mehrere ausgezeichnet schöne Bilder von Guido-Reni, Domenico Zampieri, Procacini, Steenwick, Bergler, u. a. nebst einigen ganz vortrefflichen Copien nach Raphael und Titian. Seine Kunstportefeuilles waren reich an den schönsten Erzeugnissen älterer und neuerer Künstler.

Von mehreren jungen hoffnungsvollen Künstlern, meistens aus den Reihen eigener Unterthanen, welche der Graf den Kunstinstituten der Akademie für bildende Künste und dem Conservatorium für Tonkunst zur Ausbildung übergab, und sie auf jede Art unterstützte, nennen wir nur den ausgezeichnetsten, Joseph Führich aus Kratzau, gegenwärtig Custos an der mit der Wiener Akademie vereinigten Graf Lamberg'schen Bildergalerie, und zugleich Corrector an dieser Akademie, welcher durch seines Herrn und Wohlthäters Freigebigkeit auch in den Stand gesetzt wurde, das ewige Rom, die unerschöpfliche Fundgrube der Kunst, besuchen, und dort drei kostbare Jahre seines Lebens in dem Beschauen und Studium der hohen Meisterwerke, welchem dieses schöne Talent größtentheils den errungenen Kunstruhm dankt, zubringen zu können.

Des Grafen Ansichten über Kunst und ihr Studium, über Künstlerberuf und Kunstwürde, sprechen sich bündig in den kurzen Reden aus, welche er in den jährlichen öffentlichen, mit der Preisertheilung verbundenen Sitzungen der Gesellschaft patriot. Kunstfreunde an die Zöglinge ihrer Akademie zu halten pflegte, welche in der Erinnerung an die trefflichen Eigenschaften eines der edelsten kunstfreudlichsten Männer unseres Landes und unserer Zeit, und an das viele Gute, welches ihnen durch den Verklärten zu Theil wurde, die Pflicht nie versiegenden Dankes gewiß erkennen. Aus diesen erwähnten Reden lassen wir hier Einiges in einem kurzen Auszuge folgen.

„Erfreuen Sie sich der errungenen Preise, meine Herren, aber versäumen Sie es ja nicht, ernstliche Betrachtungen darüber anzustellen, daß große und vielfältige Forderungen an Diejenigen mit Recht gemacht werden, denen es vergönnt ward, die Höhen der Kunst auf dem Wege des akademischen Unterrichtes zu ersteigen. Ohne Untersuchung werden oft angeborne Gaben, eine leicht erworbene Fertigkeit, bewundert; doch schnell vergeht die Bewunderung, wie sie entstand. Bei den Zöglingen einer echten Schule verweilt aber die Kritik, und prüfet streng, ehe sie Vorzüge anerkennt. Dagegen ist ihr Urtheil von hohem Werth, und unschätzbar ihr Lob. Einer solchen Richterin zu stehen, sey Ihr Streben, meine Herren!“

„Als Belohnung betrachtet, müssen die Preise, die Ihnen öffentlich gereicht werden, in Ihnen das befriedigende Gefühl erwecken, den Forderungen Ihrer wohlwollenden Gönner nach Kräften genug gethan zu haben. Sie werden es aber nicht unterlassen, aus dieser nach Verlauf jeden Jahres wiederkehrenden Feierlichkeit den Nutzen zu schöpfen, der aus einer ordentlichen Rechnungslegung gezogen werden kann. – Vergleichung des Standes beim letzten Abschlusse mit dem gegenwärtigen, Erkenntniß der Wege, auf

welchen wesentliche und schnellere Vervollkommnung möglich ist; sind für Sie Mittel zum vollständigen Ueberblick des Gebietes, innerhalb welchem Sie bestimmt sind, Glück und Ruhm zu suchen. – Eine solche Prüfung wird Jeder unter Ihnen, er möge hier Auszeichnung

[s. 17]

erlangt haben oder nicht, mit Vortheil anstellen. Den Einem wird sie mit dem Bewußtseyn redlich verwendeter Kräfte belohnen; den Andern vielleicht über den zweckmäßigen Gebrauch der seinigen belehren. Lassen Sie von Ihrem rühmlichen Bestreben nicht ab, und seyen Sie versichert, daß es immer nützlich für Sie seyn wird, wenn Sie den Drang des Künstlers mit richtigem Begriffe über die Erhabenheit der Kunst, und ein bescheidenes Gefühl Ihrer Kräfte mit dem vollsten Vertrauen in die Lehre, die Sie erhalten, vereinbaren. Dieses ehrenvolle Zeugniß muß Ihnen, meine Herren! Muth und Kraft geben, auf der zur Ehre und zum Nutzen der Kunst im theuern Vaterlande rühmlich betretenen Bahn eifrig vorzuschreiten, um sich dem hohen Ideal des Wahren und Schönen möglichst zu nähern. Nur die innigste Liebe zur Kunst, nur rastloses, keinem Rücktritte unterliegendes Streben führt auf mühsamem Pfade zu diesen beseligenden Höhen, wo sich ein Kunst-Eden dem entzückten Auge der Geweihten öffnet.

Meine Stellung zur Gesellschaft patriot. Kunstfreunde und zu Ihnen, macht es mir heute (1835) zur schmerzlichen Pflicht, über ein Ereigniß zu sprechen, welches uns Alle hier Versammelte, unser liebes böhmisches Vaterland, den Gesamt-Staat der österreichischen Monarchie und ganz Europa mit tiefer inniger Trauer erfüllt hat. Was die Welt vor Kurzem in unserem erhabenen verklärten Monarchen verloren hat, hier innigst bedauernd zu schildern, ist nicht meines Berufes, und der mir nur kurz gegönnte Moment hiezu nicht angemessen. Sie selbst hat sich darüber würdig ausgesprochen. Nur was wir in unserem engern Kreis verloren zu haben tief und schmerzlich empfinden, sey mir erlaubt, hier mit wenigen Worten auszudrücken. Seine Majestät der verewigte Kaiser und König Franz I. war durch allerhöchste Bestätigung der Statuten dieser Gesellschaft, und durch allergnädigste Zuweisung der von unserer Zeichnungs-Akademie eingenommenen Räume, ihr eigentlicher Stifter und Begründer; durch Ertheilung der Zoll- und Mautfreiheit für anlangende Kunstgegenstände des Auslandes, ihr erhabener Wohlthäter, und durch den ihrem Streben und Wirken bei wiederholten Allerhöchsten Besuchen ertheilten beglückenden Beifall und Aufmunterung, ihr wirksamster, huldreichster Beförderer. – Unverlöschliche ehrfurchtsvolle Erinnerung und Dank sind die Gefühle, welche uns Alle für Lebensdauer erfüllen werden.

Sie, meine Herren, werden das hohe Gedächtniß dieses der Unsterblichkeit geweihten, tugendhaften Herrschers, welcher zugleich in rein menschlichem Wandel das schönste Vorbild war, am würdigsten

ehren, wenn Sie sich ernstlich befehlen, in allen Verhältnissen des bürgerlichen Lebens dem Ideale von Sittenreinheit und Sittenmilde nachzustreben, dessen möglichste Verwirklichung das unablässige Trachten des ächten – allem Gemeinen und Roben stets edel zürnenden – Künstlers seyn muß. In diesem Sinne wandelnd, meine Herren! wird Ihnen auch der Allerhöchste Beifall nicht entgehen, welchen Seine Majestät, unser Allergnädigster Kaiser und Herr, Ferdinand I., der würdige Erbe der Herrschertugenden eines großen Vaters, wahren Kunstjüngern großherzig zu spenden nie unterlassen hat.

Unter Mißbräuchen, welche im Gebiete der Kunst als unerfreuliche Erscheinungen Boden gewinnen, wenn ihrem Umbergreifen nicht Besonnenheit und klare Auffassung dämmend entgegen treten, ist die unlogische Deutung, und als eine Folge derselben die unglückliche Anwendung so

[s. 18]

mancher Kunstausrücke im gewöhnlichen Leben, eben so wenig der letzte als der unwichtigste. Einer dieser oft mißhandelten Begriffe ist die beliebte Phrase: „Kunstluxus“. Wenn man auch nicht mit Unrecht die Künste im Allgemeinen als den Luxus der auf eine höhere Stufe gelangten Civilisation betrachten und bezeichnen kann, so möchte doch eine verkehrte Anwendung dieses Kunstausrückes leicht zu dem irrigen Begriffe führen, als sei die Kunst zum unrühmlichen Dienste üppig schwelgender Weichlichkeit berufen; – ein Beruf, vor dem die Himmlische scheu erröthend zurücktritt. An den Stufen des Weibaltars dieser, zur Auffrischung des ermattenden, oft so schwülen Erdenlebens, gottgesandten Huldin, gelobt der ächte Kunstjünger ihr und sich, stets nur dem wahrhaft Schönen, dem, wie die Natur selbst Unvergänglichen zu huldigen.

Den Menschen zu erheben, seinen innern Sinn zu adeln, ist die göttliche Mission der Kunst an die Menschheit. Unedle Regungen, voreilige Anmaßungen, dürfen sie nicht herabziehen in das Gemeine; nicht ihre Geweihten auf labyrinthische Abwege führen, von welchen nur selten der wohlthätige Faden einer rettenden Ariadne auf den rechten Pfad zurückführt. Schön und edel ist der Beruf des Künstlers, welcher ihm mit inniger Liebe und unermüdetem Fleiße lebend, wohlthätige Rückerinnerungen auf seine Mitwelt, und in diesen den besten Lohn seines ernstesten Strebens gewinnt. Weihen Sie sich diesem herrlichen Berufe mit ungetheiltem Sinne, und entwürdigen Sie denselben eben so wenig zur Tändelei müßiger Zeittödtung, als zur Gewinnsucht, die nur gemeinem Handwerke ziemt.

Es ist nicht Aufgabe der Kunstschulen, Genie's – selten erscheinende Gottesgaben, vom Himmel stammend – zu erziehen. Das Hauptobjekt ihres Strebens und Wirkens kann nur die – ohne Hilfsmittel, welche Schulen bieten, meistens sehr erschwerte – Ausbildung jugendlicher Talente seyn. – Diese

Ausbildung in geistiger und technischer Hinsicht und Bedarf nach allen Richtungen zweckmäßig zu leiten, und hiedurch mittelbar auf Kunstsinn und Kunstliebe der Nationen zu wirken, ist der unverkennbare Beruf von Vorständen und Lehrern solcher Kunstbildungsanstalten. Das Kunsttalent, in das Alltagsleben eingreifend, läutert den Geschmack seiner Mitbürger, indem es die Formen ihrer nächsten Umgebungen veredelt, und den Sinn für schöne und richtige Proportionen und Symmetrie im Allgemeinen weckt und nährt. Hier ist sein eigentlicher Wirkungskreis, durch welchen es, still und bescheiden nützend, dem Gemeinwesen und zugleich sich am Besten dient, und selbst dem Genius eine fruchtbare Bahn bricht, dessen zauberische Schöpfungen dann auf jene des Talentes die glücklichsten Rückwirkungen hervorbringen. Der feste Bund zwischen Genius und Talent allein war es, welcher früher bei Griechen und Römern, und später bei den Italienern des Mittelalters, so lange und selbst in den traurigsten Epochen ihrer moralischen und politischen Entartung und Nichtigkeit, die bildende Kunst auf der Höhe erhielt, auf welcher wir sie mit Recht bewundern müssen, und nach uns kommende Jahrhunderte noch bewundern werden.

Der Künstler, welchem Genuß und dazu führender Gewinn, Hauptziele seines Strebens sind, wird nie den hohen würdevollen Sinn der Kunst, durch welche sich das göttliche Ideal des Schönen, in menschlich begreiflichen Formen offenbart, erfassen. Nur der kann es, der talentbegabt mit reinem Willen diesem Ideale mit ganzer Seele hingegeben ist. – Matte, herzlose Werke, deren

[s. 19]

nur zu oft nachlässige Ausführung ihnen den Stempel der Übereilung und des Unfleißes aufdringt, wird der erstere zu Tage fördern. – Der ächte, von der Höhe seines Ideals erfüllte Künstler hingegen, kann allein der Schöpfer von Gebilden, voll Kraft, Anmuth, Liebe und Grazie werden, umweht vom unsichtbaren, das Kunstwerk mit höherm Leben durchdringenden Hauche, welcher die sichtbaren Formen mit überirdischem Abglanze umstrahlt. Einem solchen Kunstgeweihten allein – gleichviel, ob Künstler oder Dichter, denn beide sind innig verwandt – ist der innere Drang nach Oben tief in die Seele gelegt; er allein kann, von der Begeisterung Flamme ergriffen, das Bedürfniß und die Ahnung jenes unenthüllten Schönen empfinden, welches dem Geiste als unbekanntes Paradies vorschwebt. Die großen Vorbilder der Vergangenheit vor dem innern Auge, und mit der Geschichte der Künste und Wissenschaften bekannt, erblickt er eine glänzende Reihe ihrer Heroen, durch solchen Sinn ihrer Meisterwerke, voll bewundernswerther Zartheit und Umsicht, hell vorleuchtend. Wie sehr und wie sorgsam haben solche große Männer die Würde und Reinheit der ihnen gewordenen Himmelsgabe, wodurch sie Mit- und Nachwelt

*erbauen, entzücken und erheben sollten, geehrt, bewahrt und gepflegt! Diese ist die erhabene Palme der Kunstlehre, nach welcher Sie, meine Herren, mit der ganzen Kraft Ihrer Seele unermüdet ringen müssen. – Dieses ist der Ruhm ohne Mackel, welcher die Stirne des ächten Gelehrten und Künstlers mit hellen Strahlen in der Gegenwart schmückt, und ihm für die Nachwelt ein unvergängliches, ehrenvolles Andenken stiftet.*¹³

¹³ [Opsáno podle exemplářů uložených v Österreichische Nationalbibliothek, sign. 69 G 5*, a Wiener Stadtbibliothek, sign. 105 763 A].

Christian Christoph hrabě Clam-Gallas

Jan Ritter z Rittersberka

Kristián Kryštof
hrabě Clam-Gallas,

pán panství Frýdlant, Grabštejn, Lemberk, Liberec a Horka. Nositel Velkokříže Leopoldova řádu císaře rakouského, saského občanského řádu za zásluhy a věrnost, a rytíř velkovévodského toskánského řádu svatého Štěpána, císařský královský skutečný tajný rada a komoří, vrchní zemský maršál Království českého, přisedící posíleného stavovského zemského výboru, čestný občan Královského hlavního města Prahy, předseda Společnosti vlasteneckých přátel umění, člen výboru Přátel umění chrámové hudby v Čechách, ochránce pražského zaopatřovacího ústavu pro vdovy a sirotky hudebních umělců, spoluzakladatel zaopatřovacího a pečovatelského ústavu pro dospělé slepce, ředitel při reorganizovaném pražském chudinském ústavu farního okrsku u sv. Jiljí a člen mnoha dalších dobročinných ústavů v Čechách, čestný člen Akademie výtvarných umění ve Vídni, hudebního spolku v Budíně a Pešti, hospodářské společnosti v Kraňsku a přírodovědné společnosti ve Zhořelci atd.

Životopisný nástin

od

Jana Rittera z Rittersberku

Výtěžek z této malé brožury je věnován pražskému chudobinci u svatého Bartoloměje.

Cena exempláře – dobročinnosti se meze nekladou – je 20 krejcarů konvenční mince.

Praha 1838

[2]

Multis ille bonis flebilis occidit. Zemřel oplakáván mnoha dobrými lidmi. Horatius

Knihtiskárna synů Gottlieba Haseho.

[3]

Mezi velikány vlasti je ctěné jméno hraběte Kristiána [Kryštofa] Clam-Gallase vždy vyslovováno s velkou úctou díky jemnému smyslu a neúnavnému velkodušnému působení a dobrodiní v souznění s mnoha jinými znamenitými vlastnostmi, jež reprezentují v nejkrásnějším slova smyslu právě tak ideál šlechtického původu jako šlechetnou mysl znamenitého kavalíra české země.

Narodil se v roce 1771 v Praze v otcovském paláci.¹⁴ Jeho rodiči byli Kristián Filip, někdejší hrabě Svaté říše římské z Clamu a Gallasu, císařský královský komoří a rytíř velkovévodského toskánského řádu sv. Štěpána (narozen 29. dubna 1748, zemřel 8. února 1805), a Karolina, hraběnka ze Šporku, dáma Řádu hvězdového kříže (narozena 15. srpna 1752, provdána 1770, zemřela 15. srpna 1799).

Jeho předkové, kteří v 16. století, poté, co koupili od hraběcího domu Hardegů v roce 1524 zámek Clam v oblasti Pomoraví (Marchlandviertel) na Dunaji na vysokém, romanticky položeném kopci, převzali jméno Perger, urozený pán z Clamu. Jsou zmiňováni již v 13. století v korutanských ročenkách jako majitelé zámku Höchenberg a označováni jako stateční zápasníci. Jmenovali se na základě rodového hradu Pergerové z Höchenbergu, a měli

¹⁴ Tento nádherný, ve velkolepém stylu zbudovaný palác nechal postavit [Jan] Václav hrabě Gallas de Campo, vévoda z Lucery, místokrál Neapolský. Podle jedné pověsti byla stavba dokončena v roce 1717, v týž den, kdy hrabě Václav zemřel v Neapoli. Protože výhled z paláce před jeho hlavním průčelím kryje řada domů, byl místokrál rozhodnut koupit všechny tyto domy a terén před svým obydlím nechat srovnat. Úmysl, jehož uskutečněním by Praha byla bývala získala více volného místa, bohužel ztroskotal na žádosti tehdejších představitelů městské obce, kteří se nechtěli spokojit s návrhem hraběte, že převezme všechny dlužné poplatky plynoucí z těchto zbořených domů, nýbrž trvali na tom, že má převzít závazek uhradit také všechny daně, které by na ně v budoucnu ještě mohly být uloženy; tento podivný návrh hrabě nechtěl přijmout. [Pozn. editorů: J. V. z Gallasu zemřel až roku 1719. – „Clamovský palác“ je palác Clam-Gallasů v Praze, Husova 20 – Mariánské náměstí 3, Praha 1. V současnosti slouží jako druhé pracoviště Archivu hlavního města Prahy. V jeho reprezentačních sálech probíhají výstavy, koncerty, vědecké konference a další společenské akce.]

[4]

ve znaku tři bílé skály na žlutém¹⁵ poli, za kterými vystupuje panna korunovaná ozdobnou ratolestí.¹⁶

Rodový hrad byl v roce 1334 zničen v době nepokojného panování vévodkyně Markéty zvané Otlemená nebo Pyskatá, rodu, který stál na straně nespokojených koruntanských zemských stavů. Páni z Höchenbergu později opustili zemi svého původu a odešli do Rakouska. Zde se nejprve objevil Štěpán z Höchenbergu († 1521) v roce 1510 jako vlastník panství Pantaleon na Enži a správce rakouských statků na Enži.¹⁷

Jeho syn Kryštof, Perger z Höchenbergu († 1534), vynikající odvahou a statečností při pamětihodném tureckém obléhání Vídně v roce 1529, nabyt koupí panství Clam a stal se tak praotcem pozdějších svobodných pánů a hrabat z Clamu.

Z jeho potomků byli známí a nejslavnější Wolf Leopold († 1585), stolník císaře Maximiliána II., jeden z nejstatečnějších důstojníků ve vojsku proti Osmanům. Wolf Sebastián, pán na Mühlendorfu, který se vyznamenal hrdinským vedením jezdeckého regimentu Piccolominiho ve třicetileté válce v bitvě u Nördlingenu, byl povýšen císařem Ferdinandem III. v roce 1655 do stavu svobodných pánů. Jan Kryštof, císařský plukovník, byl za své nejslavnější polní služby ve válce proti Francii povýšen do hraběcího stavu císařovnou Marií Terezií v roce 1759 a byl poctěn hodností tajného rady. Oženil se v roce 1746 s Aloisií hraběnkou z Collona a Felsu, dcerou jedné z hraběnek rozené z Gallasu.¹⁸

Jejich dcera Anna byla sezdána s Filipem Josefem hrabětem z Gallasu. Tím byl uzavřen příbuzenský svazek, který se stal příčinou toho, že později byly sjednoceny majetky i jméno obou hraběcích rodů. Případly Kristiánu Filipovi, prvorozenému synovi Jana Kryštofa. Výše zmíněný Filip Josef hrabě z Gallasu a vévoda z Lucery, který zemřel v roce 1757 bezdětný, jako strýc a kmotr ustanovil Jana Kryštofa univerzálním dědicem svých panství Frýdlant, Liberec, Grabštejn, Lemberk¹⁹ a Velké Klečany.

¹⁵ Z hlediska heraldického popisu je dnes užíván termín „zlatý“, nikoli „žlutý“ [pozn. ed.].

¹⁶ Laube – listí, chvojí, dnes v heraldickém popisu „věvec“ [pozn. ed.].

¹⁷ Enže (Enns) – řeka v Rakousku. Celková délka toku je 254 km.

¹⁸ [Poznámka editorů: Nově zpracovaný, přehledný rodokmen Gallasů tvoří součást přebalu katalogu *Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – život rezidence*, (ed. Martin Krummholz), Praha 2007].

¹⁹ Tato panství jsou zlomky propadnuvšího původního majetku frýdlantského vévody hraběte Albrech-

S nimi on (Jan Kryštof) a jeho potomci současně zdědili jméno a rod proslulého hraběcího rodu Gallasů z Campa a spojili je se svými na trvalé časy.

Vzdělání hraběte Kristiána Clam-Gallase bylo vedeno v otcovském domě pod dohledem hraběcích rodičů, zejména soukromých učitelů²⁰ Kraitschera a Spielmanna.²¹ Vedle jiných učitelů tito muži neopomněli předat ctěnému chovanci vzdělání pokud možno odpovídající požadavkům jeho doby a rodu.

Dobré sémě padlo na úrodnou půdu a poctivé snažení vychovatelů bylo odměněno nejradostnějším úspěchem. V srdci a mysli mladého chovance vykvetly nejkrásnější květy lásky k Bohu a k bližním, které později nesly tak skvostné plody a učinily jej oblíbencem obou.

[5]

Jeho duch dozrál k vytrvalosti ve zmatcích a zkouškách pozemského života, které nesl jako křesťan a moudrý muž s příkladnou odevzdaností, a které vyjádřil uvážlivě zbožným heslem: „*Když Bůh chce, jak Bůh chce.*“

Jeho vkus pro umění a vědu se rozvíjel do takové výše, která z něj učinila nejen jejich horlivého mecenáše a patrona, nýbrž také jednoho z nejoprávněnějších a nejkompetentnějších posuzovatelů; obzvláště v oboru krásných umění, v nichž byl všeobecně uznáván.

Právnícká studia absolvoval veřejně na pražské vysoké škole v letech 1789 až 1792. Po jejich ukončení se věnoval krátký čas státní službě, aby své teoretické vědomosti ze studijních let propojil s praktickým užitekem, aby získal důležité zkušenosti neopomenutelné pro obchodní život.

Nejprve vstoupil do služeb c. k. berounského krajského úřadu a potom na bezplatnou praxi v českém císařském královském zemském guberniu. Z ní odešel v roce 1797 s nejchvalitebnějšími vysvědčeními o své schopnosti, dovednosti, neúnavné pili, příkladně oceňované služební horlivosti, správném úsudku a širokých obchodních znalostech.

Členové shromážděného zemského sněmu jednohlasně rozhodli dne 20. srpna 1798 o volbě hraběte stálým zemským přísedícím na šest let se služným 1 000 zlatých jako uznání vynikajících osobních vlastností ve službě.

ta z Valdštejna, byly získány od jeho válečného podvelitele Matyáše hraběte z Gallasu, potomního vévody z Lucery, statečností a oddaností císařskému pánu Ferdinandovi III.

²⁰ [Pozn. ed.: Zde užitý termín docent neznačí univerzitní docenty, nýbrž učitele (odvozeno z „docere“)].

²¹ Zemřel jako děkan v Hrádku nad Nisou.

A 12. října 1791 mu byl propůjčen velkovévodský toskánský řád sv. Štěpána jako ocenění jeho starošlechtického rodu a původu a téměř současně se stal komořím (dekretistou).

Jako skutečný c. k. komoří vstoupil do řady nositelů tohoto vyznamenání teprve 6. ledna 1797.

Dne 30. listopadu téhož roku se hrabě oženil s Josefinou hraběnkou z Clary a Aldringenu, dámou vznešeného ducha a zajímavé osobnosti, jež mu porodila dva syny a tři dcery²² a 12. prosince 1828 zemřela v Liberci.

Skon hraběte Kristiána Filipa roku 1805 povolal k vládě hraběte Kristiána Kryštofa jako dědičného pána otcovských statků Frýdlant, Liberec, Naundorf, Hrádek, Lemberk a Obríství a jako lenního pána na Niedergörlachsheimu v Horní Lužici.

Při vrchním řízení velkých a bohatých statků, které obsahovaly více než 12 čtverečních mil s obyvatelstvem o více než 100 000 duších, se nezměrně rozšířil okruh jeho působnosti, jeho velkodušnosti a lidumilnosti. V nich panoval dále jako génius šťastně rozdávající požehnání. Působil neúnavně v širokých a užších kruzích dobra a zdálo se, že jeho nejvyšším životním požítkem je neustálá dobročinnost.

[6]

Odrazem jeho mysli byla slova prvního nařízení, která sdělil při převzetí otcovského dědictví svým poddaným: „*Nemám žádné jiné vřelejší přání, než štěstí svých poddaných; mému srdci jsou nadevše drazí a snaha, abych jimi byl milován, bude hnací silou – vzpruhou – všeho mého konání.*“ Protože držel slovo k radosti svých poddaných, kterým budou dlouho srdce tlouci, zůstanou tato slova hraběte jako jeho nejkrásnější věčný, nezapomenutelný pomník.

Vedle nespočetných svobodomyšlných milodarů, které se staly známými jako důkaz jeho zářivé, velkomyslné štědrosti – větší část v tajné ojedinelosti vykonávaných dobrých skutků bledla ve skromné ušlechtilosti, zůstala světu neznámá. Musíme zmínit zvláště je-

²² Tyto děti jsou: 1) Karolína, narozena 1798, provdána za Jana Václava hraběte z Nostitz a Rienecku v roce 1818. 2) Kristiána, narozena 1801, provdána za Františka hraběte Colloredo-Mannsfelda v roce 1825. Obě byly dámy řádu hvězdového kříže a palácové dámy Její Veličenstva císařovny. 3) Vilém, narozen 1802, zemřel 1822. 4) Eduard, toho času c. k. komoří, nadporučík 8. kyrynsnického-regimentu, dědičný pán a držitel clam-gallasovských panství, jediný mužský potomek rodu hrabat Clam-Gallasů, narozen 1805, a 5) Adelheid, dvojče hraběte Eduarda, provdána v roce 1833 za Antonína hraběte Mitrovského z Nemyšle, † 1836. Z těchto dětí žije vnuk a pět vnuček, hrabě Josef a hraběnka Johana (1838 provdaná hraběnka Ledebourová), Kristiána a Vilemína Nosticovy, Vilemína hraběnka Colloredová a Leopoldina hraběnka Mitrovská.

ho dobrovolné příspěvky na stavbu silnice,²³ která tak umožnila užitečný rozmach dvou desetiletí v Čechách, k lepší existenci celého prostého mužstva pražské posádky, k podpoře ubohých vdov, kterým vykrváceli v boji za císaře a vlast na bitevních polích bojovníci vyššího stavu; krásné charakterové rysy pomocníka jeho poddaných v těžkých časech, kdy tolik rodinného blahobytu bylo ohroženo častou tísni po vyhlášení nutného finančního patentu,²⁴ jeho činná spolupráce k podpoře spolku pro podporu trpících nouzí v Čechách, jimž věnoval kdysi v čase nejvyšší nouze sumu 10 000 zlatých, a přinesl tu nejvyšší oběť trpícímu lidstvu, když se objevila asijská cholera. Při této příležitosti založená ochranná zástraha proti nákaze si vyžádala jen jím způsobené lesní škody ve výši 40 000 zlatých konvenční měny. Především ale velkolepá pomoc, která vedla skrze horlivého hraběte k užití a k účasti spolupůsobení nemocničních ústavů Milosrdných bratří a sester alžbětinek; od roku 1812 do 1838 přispěl přes 300 000 zlatých. Pražskému znovuzřízenému chudobinci, Bartolomějskému špitálu a italskému sirotčinci, skrze něj přitekla také značná finanční podpora.

Také v zahraničí bylo jméno hraběte Kristiána Clam-Gallase vysoce velebno a chváleno mnoha vděčnými lidmi, kterým ve zlých tísnivých situacích přinesl pomoc a záchranu vlastními velkými podporami. Zmíníme zde v tomto ohledu jen šlechetnou pomoc, kterou u něj našli v těžkém osudovém roce 1813 obyvatelé pohraničí, pohostinné přijetí uprchlé saské rodiny před nastolením klidu zbraní v onen čas, kdy byla Horní Lužice tak tvrdě postižena četným drancováním a hrůzami války.

[7]

Nemocným a zraněným bojovníkům každé hodnosti byla v onom nešťastném údobí na všech statcích hraběte a v jeho samotném paláci v Praze poskytnuta pohostinná péče a pomoc. Mnozí z nich mu za to uchování doživotně projevovali vzpomínku. – Téměř všechny dobročinné, obecně prospěšné a umění podporující spolky vlasti a více zahraničních ho počítaly za svého nejlepšího a nejsvobodomyšlnějšího člena; byl spoluzakla-

²³ Přes Hodkovice nad Mohelkou, Liberec, Frýdlant, Habartice k pruským hranicím, pak spojující silnice mezi Saskem a Pruskem.

²⁴ Jeden v pražských novinách otisklý nekrolog hraběte uvedl obšírně, jak prokázal dobrodiní poddaným v čase nouze, kterým z vrchnostenských důchodů poskytl bezplatně dřevo, obilí, zeleninu, léky a peněžní podporu. Pod jeho vedením se dovážela do Liberce rumfordská polévka – vyživovací úřad jí vydal denně jistě pro 1 000 hladových.

datelem mnoha z nich. Společnost vlasteneckých přátel umění, k jejímž zakladatelům a členům od roku jejího zřízení 1796 patřil, při níž dlouhý čas spravoval úřad jeho referujícího sekretáře a jednatele, ho roku 1830 zvolila za svého předsedu; stal se podporovatelem pražského ústavu pro vdovy a sirotky po hudebních umělcích. Byl činným členem vedení Spolku k podpoře hudebního umění, donátorem a členem Spolku pro povzbuzení živnostenského ducha v Čechách; činným členem Spolku přátel umění chrámové hudby; spoluzakladatelem zaopatřovacího a zaměstnaneckého ústavu pro dospělé slepce v Čechách; ředitelem reorganizovaného pražského institutu chudých ve farním obvodu sv. Jiljí, členem hudebního spolku v Budíně a Pešti a čestným členem c. k. zemědělské společnosti v Kraňsku, Akademie výtvarných umění ve Vídni a Přírodopisné společnosti ve Zhořelci atd.

Když zpupné válečné houfy z Francie, hnány železnou rukou císařského vojevůdce zvyklého na vítězství, v roce 1808 znovu dotíraly na hranice rakouského císařského státu, a obyvatelstvo se zdvihlo k obraně trůnu svého milovaného otcovského zeměpána a k zachování drahé národní nezávislosti jako domobrana země sáhla ke zbrani, byl také z hraběcích poddaných postaven druhý boleslavský ozbrojený zemský pluk, k jehož organizaci, ošacení a zásobování přispěl významnými peněžitými obětmi a na každý způsob nejúčinněji působil a také na čele téhož kráčel sám jako důstojník s hodností c. k. vrchního strážmistra. Co vytvořil a vykonal k probuzení živností a průmyslové činnosti na svých statcích, o tom svědčí zčásti jím postavené, zčásti pod jeho ochranou radostně rozkvetlé reálné a jiné školy a příznivý úspěch návštěvy těchže mladou generací.²⁵

Tak mnohonásobné a tak vynikající zásluhy o veřejné blaho, skrze usilovné starosti a spolupůsobení institucí ku prospěchu dobročinného a obecného blaha a skrze úspěšné účasti a vydatné podpory při všech podnicích, kde ono napomáhání obecnému blahu, znamenité cíle a čest náležely vlasti, nemohly ujít pozornosti vysoké zásluhy všeobecnému uznání zemské vlády a vděčných spoluobčanů. Jako důsledek tohoto spravedlivého všeobecného uznání obdržel hrabě následující vyznamenání: Dne 10. března 1809 dostal Rytířský kříž čestného císařského Leopoldova řádu; 16. února 1816 Velkokříž

²⁵ Stavba hlavní školy v Liberci pro 1 600 přijatých dětí, dokončené roku 1812, stála 67 000 zlatých, v roce 1837 byla zřízena reálná škola, toliko hrabě nesl značné náklady na materiál, takže byl mohl být považován téměř za tvůrce obou vysoce užitečných ústavů.

[8]

královského saského řádu za civilní zásluhy; 17. dubna 1817 mu předali představitelé pražské městské obce diplom čestného občanství hlavního města Čech; 25. června 1824 ho Jeho Milost císař jmenoval skutečným c. k. tajným radou a 19. května 1830 ho povýšil na místo hraběte Františka Šternberka-Manderscheida do úřadu nejvyššího zemského komořího Království českého. Dne 9. srpna 1830 byl jmenován královským hlavním komisařem českého zemského sněmu pro onen rok. Dne 17. března 1831 následovalo jmenování nejvyšším zemským maršálkem Království českého, v kteréžto hodnosti byl jeho předchůdcem zasloužilý hrabě František z Vrtby, a 7. září 1833 následovalo propůjčení Velkokříže císařského rakouského Leopoldova řádu. Jako nejvyšší zemský maršálek zřídil čestnou službu této hodnosti jednoho z nejvyšších zemských hodnostářů české říše, v níž dodal lesk při korunovaci Jejich Výsostí císaře a krále Ferdinanda I. a císařovny a královny Marie Anny Karolíny českým králem a královnou v září 1836. Při této příležitosti byl poctěn darem – velmi cennou zlatou dózou s iniciálami jejich výsostí vytvořenými z briliantů, což byl nový důkaz nejvyšší úcty a obliby.

Osoby, které patřily do nejbližšího okolí hraběte a byly svědky jeho tichého a skromného rodinného žití, budou považovat hodiny strávené s ním za nejbohatší na prožitky ve svém životě a se sladkou vzpomínkou uctí památku jeho jemného charakteru. K němu patřila výtečně a výrazně často projevovaná vděčnost a pieta, kterou vyjadřoval památce Filipa Josefa hraběte Gallase, jehož nazýval nezapomenutelným dobrodincem své rodiny, a denně mu věnoval zbožnou modlitbu.

V posledním desetiletí jeho života zkalila obvyklou hraběcí radost ze života nemoc nervů hlavy. Takřka úplně se stáhl zpět do kruhu rodiny a zdál se méně účasten požitků rušného společenského života. V tom čase měl pro něj velký půvab pobyt na venkově, jednoduchý a tichý, ale přitom pohostinný. Tento způsob života mu nejvíce vyhovoval. Kterí z návštěvníků pohostinných Lázní Libverda, jež získaly pod jeho lidským působením znamenitou pověst a prosperitu, by nevzpomněli s vděčným potěšením přátelského a pohostinného pána domu, který vnášel poklidnou radost do každého okruhu přátel.

Návštěvy Františkových Lázní a pobyt na jeho panstvích, kde jeho příjezd slavili vděční poddaní jako svátek, vyplňovaly hezké měsíce roku. V zimních měsících, které

trávil ve městě, patřily k jeho radostem četba, umění²⁶ a divadlo, kromě jeho příbuzných také družný styk s malým kroužkem přátel.

[9]

Z řady starých věrných přátel, kterých si hrabě vážil nad jiné a s nimiž ho pojilo důvěrné pouto, uvádíme přede všemi ta nejpřednější jména: Jeho excelence c. k. státní a konferenční ministr hrabě Kolowrat-Libštejnský, Jeho excelence c. k. nejvyšší český purkrabí Karel hrabě Chotek, velící generál v Čechách kníže Ludvík z Lichtensteina, vysoce vážená hrabata František a Kašpar ze Šternberku, jemu v dobrotě srdce a velkodušnosti duševně spřízněný František hrabě z Vrtby, hrabě František z Klebesberku a Lanya, abbé Dobrovský, český historik a ozdoba slovanské literatury, ředitel akademie Bergler, činný spoluzakladatel nové lepší umělecké epochy v Čechách.

Často se opakující úmrtí v hraběcí rodině vytrhávala drahé rodinné příslušníky a staré přátele z jeho objetí, ale ne z jeho srdce²⁷ – a zvětšovala pochmurnou náladu hraběte tak, že jen vzácně vyjasňoval záblesk naděje kalnou trudnomyslnost, která se ho začínala zmocňovat. Aby byla alespoň zčásti zažehnána a neovládla jej plně, a aby jeho zesláblé tělo posílilo v přímořských lázních, nechal se na lékařské doporučení a na naléhavé prosby svých blízkých přimět k tomu, aby ve společnosti barona Kettelhodta v roce 1837 podnikl cestu do Terstu, kterou v červnu 1838 zopakoval.

Obě cesty mu viditelně vrátily životní sílu, a tak byla chována odůvodněná naděje v prodloužení tohoto tak cenného života. Bohužel jeho blízké a nečekané, dvojnásobně bolestivé chřadnutí vedlo nevyzpytatelnou vůlí silného Hybatele k uzavření lidského údělu, jenž dospěl k svému cíli.

Beznadějný stav jeho švagrové Vilemíny hraběnky Szapary, rozené hraběnky Clary-

²⁶ Hrabě vlastnil významnou a velmi výjimečnou knihovnu, která vedle mnoha přepychových vydání (mezi nimi velké pařížské vydání Denonových cest po Egyptě) obsahovala klasické práce ze všech oblastí vědy a byla zvláště bohatá na zajímavé produkty ducha novějších německých, francouzských a italských spisovatelů, ve kterých se odrážela přítomnost. Jeho sbírky obsahovaly poklady výtečných kreseb, mědirytin, kreseb a litografií.

²⁷ Roku 1828 zemřela manželka hraběnka Josefina, 1830 jeho největší přítel František hrabě Šternberk-Manderscheid, 1831 jeho sestra Aloisie kněžna z Auersperku, 1832 jeho bratr hrabě Friedrich, po kterém zdědil hrabě Kristián panství Horka, v současnosti v držení hraběnky Karolíny Nosticové, 1836 jeho nejmladší dcera Adelheid hraběnka Mitrovská. Dva bratři, hrabata Karel a Ferdinand, a sestra, hraběnka Johanna, provdaná svobodná paní z Kotce a Dobrše, zemřeli už v letech 1801, 1804, 1810. Jeho nejstarší syn Vilém v roce 1822.

Aldringenové, která se v Mariánských Lázních těžce roznemohla a byla převezena do zámku Planá v Plzeňském kraji, který patří Janovi hraběti z Nostic-Rienecku, manželé její neteře Karolíny, rozené hraběnky Clam-Gallasové, přiměl hraběte k cestě tam. Zdánlivě zdráv opustil Prahu 29. července, ale už v Plzni byl stížen lehkou churavostí. Bolestné bylo setkání trpícího muže s hraběnkou zápasící se smrtí, jeho nejstarší přítelkyní z mládí, která po třicet osm let nalézala pohostinné útočiště v jeho domě, jehož byla součástí a snášela s ním dobré i zlé, – zesnula dva dny po příjezdu hraběte do Plané,

[10]

dne 2. srpna, což učinilo na jeho rozrušenou mysl ten nejsilnější dojem a stupňovalo jeho zdravotní potíže tak silně, že každá naděje na jeho uchování zmizela. On, který ve svém životě ještě nikdy nebyl vážně nemocný, podlehl zakrátko tomuto záchvatu. Nervový záchvat ukončil jeho drahocenné bytí dne 21. srpna 1838 v 7 hodin ráno. Zemřel v Pánu po přijetí Svátosti umírajících v 67. roce svého života, tiše a pokojně, jak žil.

Nevýslovná byla bolest jeho zoufalých dětí a vnuků, kteří ho obklopovali, kteří skolem nejdražšího, nejněžnějšího, nejvroucněji milovaného otce utrpěli ztrátu, jejíž velikost pro ně byla nesmírná. Nejživější všeobecný zármutek nad tak neočekávanou smrtí byl ryzím důkazem upřímného hlasu lidu, že jeden z nejušlechtilejších synů Čech, jehož krásná duše byla ozdobou lidstva, byl vyrván vlasti. Tento důkaz se dojemně projevil dne 26. srpna v Praze u příležitosti konání pohřební slavnosti za nebožtíka, kdy každý vlastenec a lidumil hlasitým projevem vděčnosti a díky ocenil jeho horlivou účast a úspěšnou spolupráci pro potřeby tohoto hlavního města jak podporou vzdělávacích ústavů, tak dobročinnými účely formou finanční podpory trpícím. Soudobá zpráva v pražských novinách Bohemia (č. 104, 31. srpna) obsahovala následující krátký popis tohoto pohřebního průvodu: „Dne 26. srpna v 6 hodin večer se shromáždili za účelem pohřební slavnosti k uctění Jeho Excelence, pana Kristiána hraběte Clam-Gallase, obyvatelé Prahy k účasti na jedné z velkolepých smutečních slavností. Četné obyvatelstvo všech společenských tříd se shromáždilo a v hustých řadách se přidalo k širokému smutečnímu průvodu od clamovského paláce až ke Špitálské neboli Poříčské bráně a odtud až k Invalidovně.²⁸ Ve všeobecném srdečném smutku celého zástupu lidí bylo vyjádřeno nej-

²⁸ Poříčská brána, též Špitálská: brána pražského novoměstského opevnění, zvaná Poříčská, Špitálská (podle Špitálského pole, dnešního Karlína) nebo Petrská, stála poblíž místa, kde bylo posléze postaveno

krásnější uznání zásluh velkého zemřelého. Bezpočetné slzy tekly pro šlechtice, ve kterém tolik lidí ztratilo nejvelkorysejšího, neúnavného dobrodince, a ti, kteří měli to štěstí a byli mu blíže, nejlaskavějšího otcovského pána a přítele. Žádnému obyvateli Prahy, jak z nejvyšších, tak i nejnižších stavů, nebylo neznámo všeobecně ctěné jméno hraběte, jeho velmi zasloužilé činy, a proto pražské občany nepopoháněla obyčejná zvědavost a dychtivost po podívané na slavnostní smuteční průvod, který otevírali občanští jezdci a střelecká garda, kteří se k tomuto čestnému doprovodu dobrovolně nabídli a dostavili se v hojném počtu, nýbrž srdečná touha vzdát zemřelému poslední poctu. K čestnému služebnictvu, hudebnímu a pěveckému sbory se připojilo v dlouhém pochodňovém průvodu modlíci se duchovenstvo a bezprostředně za ním jel pohřební kočár tažený šestispřežím, které bylo bohatě vyzdobeno. Ten následovali, vedle dalších mužských příbuzných – pánů hrabat Eduarda Clam-Gallase, Františka Colloredo-Mannsfelda, Antonína Mitrovského z Nemyšle a Kristiána svobodného pána z Koce – Jeho Excellence c. k. pan vrchní purkrabí hrabě Karel Chotek a všichni přednostové zemských úřadů s velkou částí nejváženějších úředníků; Jeho Excellence pan velící generál hrabě Mensdorf-Pouilly s vysokými c. k. generály a mnoha štábními a vyššími důstojníky; celý magistrát se svými představenými, hraběcími vrchními úředníky a nespočetnými zástupy honorace. Do průvodu byly dále zařazeny dlouhé zástupy duchovních všech mnišských řádů, nacházejících se v Praze,

[11]

a dále chudí a svěřenci dobročinných institucí.

Pozemská schránka nezapomenutelného byla ještě téhož dne převezena do Brandýsa nad Labem, a odtud přes Liberec a Frýdlant do Hejnic ke slavnostnímu pohřbu do tamní hraběcí rodinné hrobky. Tento pohřeb se konal dne 28. srpna za účasti těch mužských příbuzných, kteří doprovázeli hraběcí pohřební průvod v Praze, a davů v zármutku neutěšitelných poddaných, kteří přispěchali v hojném počtu ze všech hraběcích statků, aby mohli hluboce váženému a milovanému, nyní hořce oplakávanému, dobrotivému pánu vzdát poslední poctu. Máme za to, že na tomto místě je třeba uvést tu část řeči, kterou při této slavnostní vznešené smuteční příležitosti pronesl pan pater Lichtner, frýdlantský katecheta, u hrobky, která se měla uzavřít nad drahým zesnulým, která podává jak duchaplné, tak i výstižné vylíčení jeho života a osobnosti.

Denisovo nádraží (Těšnov), v ose ulice Na Poříčí. Zbořena r. 1885. – Invalidovna: barokní budova, postavena v Praze-Karlíně v letech 1731–1737 podle projektu Kiliána Ignáce Dientzenhofferera jako útulek pro válečné vysloužilce. [Pozn. ed.]

„S vyzrálým pochopením a správným výstižným úsudkem se snoubilo nadevše vzácné, laskavé a dobrotivé srdce. Co samo určuje cenu a váhu člověka – co člověka povznáší, utváří k obrazu Božímu, co jej činí hodným lásky a úcty – čistota vůle, ryzeost smýšlení, srdečná laskavost vůči každému, horlivost v dobročinnosti a konání štěstí, láska ke všemu krásnému, správnému a dobrému – tyto ctnosti jsou zelenými listy na nepomíjejícím věnci cti, který obepíná jméno toho, jenž je pro nás nezapomenutelným. Jeho srdce bylo srdcem ryčím, jemuž se vše sprosté a nízké protivilo, které chválilo jen to vzácné a ctnostné a to, co dělá z člověka korunu pozemského stvoření. – Pro něj bylo úctyhodné jen to, co bylo v co nejtěsnější shodě se svatými zákony v naší hrudi, každého člověka posuzoval a vnímal podle jeho mravních hodnot, a také chtěl být sám za sebe posuzován a vážen jen podle neposkvrněné záře své mravní důstojnosti. Láska, upřímná něžná láska, byla základem jeho krásné duše; byla zlatou nití, která se vinula celým jeho krásným životem, byla pobudkou, vodítkem a pramenem všech jeho činů, ona je právě tím, co zalilo září jeho bytí a život. Z této lásky klíčila otcovská dobrota, vroucí něha a věrnost, kterými zahrnoval své děti a vnuky a všechny členy své rodiny; z této lásky prýštila jeho přívětivá láska k lidem, jeho stálý srdečný zájem o dobro a neštěstí každého, kterého blíže znal, neúnavná ochota pomoci těm, kteří to potřebovali, ohled na ty a dobrota vůči těm, kteří si zasloužili jeho nelibost, oddaná šlechetnost a nezištnost, kdy kladl prospěch ostatních před prospěch svůj, a věrnost a upřímnost, se kterými se držel svých daných slov.“²⁹

[12]

Co se táhne tak chmurně, sklíčeně
 podél údolí?
 Vidím sbromažďovat se tisíce,
 pohled se nám zakalí slzami,
 a ze rtů zazní nářek,
 hory duní ozvěnou,
 to zní temně laděné zvony,
 poté, co byl život hrobem ukořistěn.

Vidím, jak se táhnou ke svatostánku
 kde smutek staví trůn,
 varhany hrají děsivou píseň,
 duše je probuzena tísnivým strachem.

²⁹ K tomuto popisu nechť je zařaděna ne nedůstojná, pro tuto příležitost složená báseň od pana Josefa Knesche, vrchního úředníka na Grabštejně.

*A do zbožných modliteb kněží
se mísí nářek stesku
s hlubokými, těžkými nádechy;
Kam oko pohlédne,
spatří pouze slzy
a známky trpké bolesti,
zdá se, že v tomto prostoru
život vyhynul!
Komu náleží temná stíženost,
komu záplavy slz?
Urozený pán, kterého jsme otcem nazývali,
pro něhož naše srdce bořela láskou,
Není ho více! Ó, tatam je naše radost,
srdce vytržené z hrudi.*

*S námi také pláče vlast,
Která mu hrdě ovinula kolem čela vavřínový věnec
k počtě jeho krásných skutků v jeho životě,
a k ocenění jeho zlaté setby.*

*Ó, neste jej do tiché hrobky,
jeho spánek tu bude pokojný;
on prožil život krásný, bohatý život.
Jeho duch bude radostně plout k domovu.*

Třetího září v 10 hodin dopoledne byla ve farním kostele sv. Jiljí důstojně sloužena zádušní mše za zesnulého, které se účastnila ve velkém počtu vysoká šlechta, císařská královská generalita, nejváženější úředníci a honorace všech stavů. Zástupci měšťanstva, plni zármutku, obklopovali smuteční katafalk. Prostorný kostel sotva mohl pojmout množství lidí, kteří usilovali o to, aby se zúčastnili smuteční slavnosti. Rekviem, které pohulo duši k nevnitřnějšímu žalu, dobře provedl chrámový kapelník Witassek. Doprovázely ho tóny tichého nářku a zbožné prosby, vznešený dojem církevních textů, hudební skladba, které zemřelý hrabě, přítel a obdivovatel uznávaného skladatele, dával přednost před ostatními tohoto druhu, obrátilo ho do výšin vyšší harmonie.

[13]

Společnost vlasteneckých přátel umění, hudební konzervatoř, Spolek přátel umění chrámové hudby v Čechách a představitelé zaopatřovacího ústavu pro vdovy a sirotky po hudebních umělcích v Praze vyslovili později své vysoké uznání svému předsedovi, ochránci a členu, nechali sloužit slavnostní zádušní mše a přitom byly provedeny skladby Mozarta, rytíře ze Seyfriedu a Roberta Führera; ryzí hodnota a cena těchto hudebních děl přispěly způsobem odpovídajícím účelu.

Tělesná stavba hraběte byla střední výšky a jemné, ne příliš mohutné postavy, v pozdějších letech přistoupila tělnatost. Tvar jeho hlavy byl krásný, výraz tváře vážný, moudrý, mírný a laskavý. V dřívějších letech se objevila vyobrazení hraběte od nejrozličnějších umělců v oleji, miniatuře, kresbě, mědirytu, leptu, litografii a v sádře. Nejvěrnější z nich je miniatura od Lüttendorfa. Poslední, jemu ne nepodobný portrét vytvořil v Praze císařsko-královský komorní malíř Eduard Gurk technikou litografie a byl navržen pro větší pastelovou kresbu.

Podle vyobrazení, načrtnutého několik měsíců po jeho skonu, se v Mnichově zhotovuje litografie. K vyplnění přání mnoha institucí a ctitelů zemřelého mají být ke zhotovení jeho nejlepšího nynějšího portrétu pozváni nejzdatnější pražští umělci a pro nejlepší z nich bude určena cena.

Podrobnější zmínku si zaslouží soukromé divadlo hraběte a od roku 1812 až do uzavření 1827 pořádaná představení spoluvytvářená společností vysoké šlechty k užitku ústavu pro nemocné milosrdných bratří a jeptišek řádu sv. Alžběty.

Toto lidumilné konání bylo zařazeno mezi mnoho obdobných snah, které byly prováděny požehnanými úspěchy. Mělo sloužit k silnější podpoře zmíněných institucí ve zlých časech, ve kterých jim hrozilo rozpuštění.

Obě organizace obdržely v časovém období 16 let (od 1812 do 1827) částku 209 596 zlatých vídeňské měny³⁰ jako čistý výnos divadelních představení uváděných v hraběcím paláci. Všechny náklady zkoušek a představení, které nebyly zanedbatelné, šly na vrub svobodomyšlného pána domu.

³⁰ Tato suma vystoupala od roku 1828 do roku 1833, představení se konala dílem v paláci knížete Rohana a dílem knížete Fürstenberga a pokračovalo se v nich několikrát v karuselech v hraběcí valdštejnské jezdecké škole; na ně hrabě Clam vždy poskytl značné příspěvky a také hradil náklady na osvětlení jízdárny z vlastních prostředků do výše částky 300 000 zlatých.

Dobrá volba nejlepších a nejnovějších jevištních děl, mezi kterými byly Marie Stuartovna a Cid, se staly zářivými body uváděných tragédií,³¹ pilné, dobře nacvičené hry [14]

urozených a většinou přihlížejících blíže známých spoluúčinkujících a půvab vkusně upraveného jeviště, činily tyto počiny vysoce přitažlivými, a k tomu přispěla shromážděná stále hojná elita společnosti. Hrabě Clam přitom nesl všechny náklady z vlastního a mimoto kupoval stále největší množství vstupenek – cena lístku byla 10 zlatých vídeňské měny – k bezplatnému rozdělení pro přátele a známé, přičemž současně stále četně a rozvážně obdarovával herce a herečky stavovského divadla.

V posledních letech se staly nejpříjemnějšími a okázalými vynikající přídatky také k představením aranžované obrazy, které měly překvapivý účinek. Po smrti manželky hraběte, hraběnky Josefíny, která vedle hraběnky Šlikové a hraběte Fridricha Clam-Gallase byla duší a hnací silou tohoto krásného podniku, se pokračování této mimické hry v clamovském domě nekonala. Bolestné vzpomínky, které se k tomu vázaly, přiměly hraběte darovat skvěle vybavenou scénu pro dobro ředitelství dobročinných pražských ústavů. Scéna byla vystavena v domě knížete Fürstenberka. V roce 1833 byla při příležitosti návštěvy již zesnulého Jeho Veličenstva císaře Františka přenesena do královského hradu, kde ji táž společnost hrála po dva večery k obveselení vysokého panstva.

Následují – aby se v naší paměti mohla uchovat tato kusá vzpomínka – jména dam a pánů, kteří většinou přísluší k české vysoké šlechtě, a kteří z ušlechtilé laskavosti a lidumilnosti spoluúčinkovali po dlouhou řadu let, během kterých se hrálo skoro 80 různých, většinou úplně nových kusů, skromně podporovali hodnotný útvar, z něhož prostřednictvím poskytnutých požitků vzešlo tak mnoho krásného a jejím působením velké cenné dobrodiní:

kněžna Augusta Auerspergová

Caroline Auerspergová

Louise Auerspergová

hraběnka Josephine Clam-Gallasová

³¹ Paní hraběnka Schönbornová, rozená svobodná paní z Kerpeny, navrhla dobový vybraný kostým pro tragédii *Marie Stuartovna*. Byla vyobrazena v mědirytině ve velmi vkusném a bohatém kostýmu a příznačně vybrané kostýmy v tragédii *Marie Stuartovna* (která se hrála v roce 1816), ve 24 barevných listech, které vyšly ve Vídni jako mědirytiny u Heinricha Franze Müllera, postavila představením krásný pomník.

Adelhaida Clam-Gallasová
Christiane Colloredová
baronka Greifenklauová
von Heß
Hildprandtová
Stella Macneven
hraběnka Amalie Nostitzová
Caroline Nostitzová
hrabě Althan
Vilém Clam-Gallas
Cavriani
baron Hennet
August Koller
Ketelhodt
kníže Franz Lobkovic
baron *Macneven*
hrabě Albert Nostitz
Erwein Nostitz
Johann Nostitz
baron Rothkirch

[15]

hraběnka Philippine Nostitzová
Toni Nostitz
Maria Schlicková
Elise Schlicková
Gabriela Swertsová
hrabě Schönborn
kníže Karl Schwarzenberg
Karl Anselm Taxis
Friedrich Taxis
Theodor Taxis
Wilhelm Taxis
pan von Bieth
hrabě Wartensleben
Zichy.

Památka hraběte jako předsedy Společnosti vlasteneckých přátel umění bude uctívána tak dlouho, dokud neodvane doba této společnosti. Její letopisy budou zahrnovat čestnou slávu jeho působení pro její zachování a prospěch. Když bylo v roce 1796 rozhodnuto vysokou českou šlechtou založit tuto společnost, stal se tentýž hrabě jedním z prvních a aktivních mecenášů. Poskytl na její založení a další konání nejen trvalé značné peněžní příspěvky, nýbrž také určil současně zřízené obrazárně hned na začátku neuvýznamný počet dobrých obrazů na výstavu. Hrabě Clam-Gallas se jednoznačnou volbou stal v roce 1830 třetím předsedou společnosti, jejíž záležitosti řídil po smrti prvního předsedy hraběte Františka Antonína Kolowrata-Nowohradského v roce 1802 jako referent a sekretář za předsednictví jeho důvěrného přítele, obzvláště ve světě umění vlasti nezapomenutelného hraběte Františka ze Šternberku-Manderscheida až do roku 1830.

Za hraběte jako předsedy společnosti byla Jeho Excelence vrchní purkrabí Karel hrabě Chotek zvolen jejím protektorem. Jeden z nejlepších někdejších žáků zdejší umělecké školy, František Kadlík, kterého dovedl jeho několikaletý pobyt v Itálii a vrozený talent k rozvoji uměleckého mistrovství, byl přijat jako ředitel a profesor, byl založen český umělecký spolek na podporu domácích umělců; ta již delší dobu uzavřená krajinářská škola, k jejímž prvním dotacím zakoupil od zesnulého profesora Postla celé dědictví krajinek a pod vedením profesora Antonína Mánesa zase otevřel, provedl několik větších staveb v budově galerie a provozoval v akademickém lokále, řediteli a profesorovi byl přidělen jako korektor schopný žák Josef Hellig vyslaný jako stipendista do Říma k dokončení vyšších uměleckých studií a jehož mnohé rozsáhlé uvedení šíří tohoto malého díla asi neodevzdal, a který je tak jako tak všem členům společnosti a uměleckým přátelům známý. Hraběti se musí s uznáním přiznat, že byl – v raném mládí sám činným umělcem – nejen milovníkem umění a v něm jen amatérem, nýbrž také důkladným znalcem a posuzovatelem umění. O jeho správném a vytríbeném vkusu v umění svědčila nanejvýš vybraná sbírka obrazů a kreseb, soch a bust, která zdobila jeho byt v Praze a obzvláště jeho společenský pokoj. V této sbírce obrazů se nacházelo vysoce umělecké dílo, Kristova hlava od Albrechta Dürera, a ještě několik dalších obrazů,

[16]

které vykoupil za významnou roční rentu od ředitele akademie Berglera, a ještě více dalších pěkných obrazů od Guida-Reniho, Domenica Zampieriho, Procaciniho, Steenwicka, Berglera a dalších a vedle toho ještě několik zdařilých kopií Raphaela a Tiziana. Jeho umělecká portfolia byla bohatá na nejhezčí výtvořy starších a novějších umělců.

Z více mladých nadějných umělců, nejčastěji z řad vlastních poddaných, které hrabě předal ke vzdělání kulturním institucím Akademii výtvarného umění a hudební konzervatoři a podporoval je každým způsobem, jmenujme jen nejlepšího, Josefa Führicha z Chrastavy, současně kustoda v obrazárně hraběte Lamberga spojené s vídeňskou akademií, a zároveň korektora na této akademii, který byl díky štědrosti svého pána a dobrodince dosazen na toto místo, navštívil věčný Řím, nepřeborný zdroj umění, a tam mohl strávit tři cenné roky svého života prohlížením a studiem vysoce mistrovských děl, kterému tento pěkný talent vděčí největším dílem za dosaženou uměleckou slávu.

Názory hraběte na umění a jeho studium, na umělecké povolání a úctu k umění v krátkém rozhovoru přesvědčivě vypovídají, jak se v každoročních veřejných zasedáních Společnosti vlasteneckých přátel umění, spojených s udílením cen, snažil udržet krajanů své akademie, kteří ve vzpomínce na jedinečné vlastnosti jednoho z nejvzácnějších mecenášů umění naší země a našich dob a na mnoho dobrého, které se pro ně díky objasnění stalo součástí, povinností nikdy nemizejícího díku. Z těchto závěrečných řečí zde uvádíme něco v krátké ukázkce.

„Těšte se z dosažené ceny, moji pánové, ale neopomeňte uvážít o tom opravdově, že byly s oprávněním učiněny velké a rozličné nároky na ty samé, jimž je dopřáno vystoupat na výšší umění na cestě akademického vyučování. Bez posouzení se často obdivuje vrozené nadání a lehce získaná zručnost; obdiv zmizí tak rychle, jak vznikl. U žáků pravé školy ale trvá kritika a zkouší se přísně, než se uznají přednosti. Oproti tomu (obdivu) má jejich úsudek vysoké hodnoty a jejich neocenitelná chvála. Stát se nějakou takovou soudkyní budiž Vaší snahou, moji pánové.“

„Za odměnu považované musí ceny, které Vám veřejně přispějí k vyburcování uspokojivého pocitu ve Vás, požadavky vašich mecenášů podle síly za dost učiniti. Ale neopomeňte z této slavnosti, po uplynutí roku znovu se opakující, načerpat užitek, který může být vyvozen z řádného vyúčtování. — Srovnání stavu při poslední uzavěrce se současností, poznání cest, na kterých je možné podstatné a rychlé

zdokonalení, jsou pro Vás prostředky k ucelenému přehledu oboru, uvnitř kterého určitě hledáte štěstí a slávu. Nějakou takovou zkouškou jeden každý z vás

[17]

je odměněn s vědomím poctivě využitých sil; druhý snad poučen o účelném použití toho svého. Neupouštějte od svých chvalitebných snah a buďte ujistěni, že je pro Vás vždy užitečné, když touhu umělce spojíte se správnou představou o vznešenosti umění a skromným pocitem Vaší síly s nejplnější důvěrou v učení, které získáte. Toto čestné osvědčení Vám musí, moji pánové, dát odvahu a sílu horlivě pokračovat v nastoupené dráze ke cti a užítku umění v drahé vlasti, abyste se pokud možno přiblížili vysokému ideálu pravdy a krásy. Jen nejvnitřnější láska k umění, jen neustálé snažení nepodléhající žádnému ústupku vede po namáhavé cestě k těmto oblažujícím výšinám, kde se nadšenému oku zasvěcenosti otevírá ráj umění.

Moje stanovisko ke Společnosti vlasteneckých přátel umění a k vám mi dnes ukládá (1835) bolestnou povinnost mluvit o události, která nás všechny zde shromážděné, naši milou českou vlast, společný stát rakouské monarchie a celou Evropu naplnila hlubokým upřímným smutkem. Není mým posláním zde nejupřímněji s politováním vylíčit, koho svět před nedávnem ztratil v našem vznešeném osvíceném panovníkovi, a tento okamžik, který je mi jen krátce dopřán, nedostačuje. Ona sama se k tomu důstojně vyjádřila. Budiž mi dovoleno zde několika málo slovy vyjádřit, co jsme v našem úzkém kerubu ztratili a pocítujeme hluboce a bolestně. Jeho Veličenstvo zvěčnělý císař a král František I., který schválil statuta této společnosti a nejmilostivěji přídělil prostory přijaté naší Akademii výtvarných umění, byl jejím vlastním původcem a zakladatelem. Udělil osvobození od cla a mýta pro umělecké předměty dovážené ze zahraničí, její vznešený dobrodinec, a při opakovaných nejjasnějších návštěvách, které poskytovaly jejímu snažení a působení obšťastňující pochvalu a pobídku, byl jejím nejuvlivnějším a nejlaskavějším podporovatelem. — Pocity, které nás všechny budou po celý život naplňovat, jsou se vši uctivostí nehasnoucí vzpomínka a dík.

Vy, moji pánové, budete nejvznešeněji ctít drahou památku tohoto nesmrtelností posvěceného, ctnostného panovníka, který byl zároveň v čistě lidském ohledu nejkrásnějším předobrazem, když budete vážně usilovat ve všech vztažích občanského života o ideál mravní čistoty a mravní jemnosti, jehož nejmožnějším uskutečněním musí být ustavičné snažení — kvůli všemu obecnému a hrubému, neustále šlechtnost hněvajícímu — co musí umělec zavrhouvat. Kráčeje v tomto smyslu, mí pánové, nemine také Vás nejvyšší pochvala, kterou Jeho Výsost, náš nejmilostivější císař a pán, Ferdinand I., vznešený dědic panovníckých ctností velkého otce, nikdy neopomenul velkoryse podporovat opravdové učedníky umění.

Mezi nešvary, které získávají půdu v oblasti umění jako neutěšené jery, když jejím nepochopením nekráčí naproti uvážnost a jasné pojetí, je nelogický výklad, a jako následek téhož nešťastného použití [18]

tolika uměleckých výrazů v běžném životě, právě tak málo poslední jako nejméně důležitý. Jedním z těchto často zneužívaných pojmů je oblíbená fráze: „umělecký luxus“. Když se také může neprávem považovat a označovat umění všeobecně jako luxus, který je nablížen a označován na vyšším stupni vyspělé civilizace, pak by mohlo převrácené použití tohoto uměleckého pojmu lehce vést k mylnému pojmu, jako by bylo umění povoláno k nechvalné službě bujně prostopášné rozmarilosti; – povolání, před kterým to nebeské plaše a v uždělosti ustupuje. Na stupních posvěceného oltáře této Bohem vyslané laskavosti, k občerstvení umdlévajícího, často tak sklíčujícího pozemského života, zaslíbil pravý učedník umění vzdávat úctu jí a sobě neustále jen upřímné kráse, tomu, jako příroda sama sobě.

Pozdvihnout člověka, šlechtit jeho vnitřní smysl, je božským posláním umění lidstvu. Neušlechtilé pohnutky, ukvapené troufalosti, je nesmějí vtáhnout do všeobecného; ne vést své zasvěcené do labyrintu scestí, ze kterého vede zpět na správnou stezku jen málo blahodárných nitek zachraňující Ariadny. Krásné a ušlechtilé je povolání umělce, který žije vroucí láskou a neúnavnou pílí, blahodárnými vzpomínkami na své současníky, a v tomto získává nejlepší odměnu za své vážné snažení. Obětujte se v tomto krásném povolání celistvým smyslem a nezneuctěte ho právě tak málo k laškování marného ubíjení času, jako k ziskuchtivosti, která přísluší jen obyčejnému řemeslu.

Není úkolem uměleckých škol vychovávat génie – vzácně se ukazující Boží dary, pocházející z nebe. Hlavním objektem jejich snah a působení může být jen vzdělávání mladých talentů – bez pomocných prostředků, které školy nabízejí, nejčastěji velmi nesnadno. – Vést toto vzdělání v duchovním a technickém pojetí a potřebě účelně ve všech ohledech, a takto zprostředkovaně působit na umělecký smysl a lásku k umění národů, je zjevným povoláním představených a učitelů oněch ústavů vzdělávajících v umění. Umělecký talent, zasahující do každodenního života, napraví vkus jeho spoluobčanů, tím, že se zušlechťují formy jejich blízkých okolí, a probouzí se a posiluje smysl pro krásné a správné proporce a symetrii obecně. Zde je jeho vlastní okruh působení, skrze který slouží co nejlépe, tiše a skromně používaje, obci a zároveň sobě, a samotnému géniovi razí plodnou cestu, jejíž kouzelná tvoření pak vyvolávají u každého z talentů nešťastnější reakce. Bylo to pevné spojení mezi géniem a talentem samotným, které udrželo užitá umění na výši dříve u Řeků a Římanů, a později u Italů ve středověku, tak dlouho a dokonce v nejsmutnějších epochách jejich morálního a politického zvrhnutí a nicotnosti na výši, na níž je právem obdivujeme, a po nás následující staletí ještě budou obdivovat.

Umělec, pro kterého jsou hlavní cíle jeho snažení požitek a k tomu vedoucí zisk, nebude nikdy chápat vysoký důstojný smysl umění, skrze který se jeví Boží ideál krásy v lidsky uchopitelných formách. Jen ten ho může celou duší pochopit, kdo je obdařen talentem s čistou vůlí tohoto ideálu. Mdlé práce bez srdce, které

[19]

často prováděly nedbalá rozhodnutí a tím získaly pečet' nepřipravenosti a lenivosti, byly prvním, co vyšlo najevo. – Pravý, vážný, z výsosti svého ideálu naplnil zas umění, mohl se sám stát tvůrcem obrazů plných síly, něhy, lásky a grácie, opředený neviditelným uměleckým dílem s pronikavou aspirací vyššího života, který je viditelně ozářen nadpozemským odleskem. Takovému zasvěcenci umění – na tom nezáleží, zda umělci či básníkovi, oba jsou vnitřně spřízněni – je vnitřní touha jít výš uložena v hloubi duše, on sám může zažehnout plamen, potřebu a tušení prožít cosi z neodhalené krásy, která tane na duchu jako neznámý ráj. Velké předobrazy minulosti před vnitřním okem a známé z dějin umění a věd vyzařuje skvoucí řadu jejich hrdinů skrze takový smysl svých mistrovských děl, plné pozoruhodné něžnosti a obledu, jasně rozzářeny. Jak velice a jak starostlivě opatrovali a pečovali tito velcí muži o důstojnost a čistotu jim daného Božského daru, čímž povznášejí současný a budoucí svět, měli by uchvacovat a být vychvalováni! Toto je získaná palma uměnovědy, za kterou Vy, moji pánové, musíte s veškerou silou své duše neúnavně bojovat. – Toto je sláva bez poskvrny, která zdobí čela vážných učenců a umělce s jasným zářením v přítomnosti a zajišťuje mu pro potomky nepomíjející, čestnou upomínku.“

Rejstřík jmenný¹

Althan – zřejmě **Michael Leopold Ferdinand** (*Michael Leopold Ferdinand Graf von Althann*), (nar. 29. 7. 1808), hrabě, generálmajor, nositel řádu Leopoldova a řádu Železné koruny II. třídy. – s. 14

Auerspergová, Augusta (*Auguste Fürstin von Auersperg*), kněžna – s. 14

Auerspergová, Karolína (*Caroline Fürstin von Auersperg*), kněžna – s. 14

Auerspergová, Luisa (*Louise Fürstin von Auersperg*), kněžna – s. 14

Auerspergová, kněžna Marie Aloisie (1774–1831), rozená hraběnka Clam-Gallasová, sestra Kristiána Kryštofa. Provdána za Vincence knížete z Auerspergu. Palácová dáma a dáma Řádu Hvězdového kříže. – s. 8

Bergler, Josef (1753–1829), rakouský grafik, malíř školený v Bavorsku. V letech 1800 až 1829 první ředitel pražské výtvarné Akademie. – s. 16

Cavriani, (*Graf von Cavriani*), hrabě. – s. 14

Clamové, svobodní pánové, rakouský rod. – s. 4

Clam, Jan Kryštof (*Johann Christoph von Clam*), (11. 7. 1702 – 12. 4. 1778), tajný rada královny a císařovny Marie Terezie, manžel Aloisie hraběnky z Collona a Felsu. – s. 4

Clam, Wolf Leopold (*Wolf Leopold von Clam*), († 1585), stolník císaře Maxmiliána II. – s. 4

Clam, Wolf Sebastián (*Wolf Sebastián von Clam*), pán na Mühldorfu. – s. 4

Clam-Gallas, Bedřich Kryštof (25. 10. 1775 – 3. 11. 1832), nejmladší bratr Kristiána Kryštofa. Vojenská kariéra. Čestný rytíř suverénního řádu maltézských rytířů. – s. 8, 9

Clam-Gallas, Eduard (*Eduard Graf Clam-Gallas*), (14. 3. 1805 – 17. 3. 1891), syn Kristiána Kryštofa, voják, posléze rakouský generál, v letech 1848–1849 účasten spolu s maršálem Radeckým tažení v Itálii. Bojoval u Custozy, Magenty a Solferina, později byl několikrát poražen během prusko-rakouské války v roce 1866 (Kuřívody, Kost, Jičín). Nositel Řádu Zlatého rouna, komandérského kříže řádu Leopoldova a řádu Marie Terezie. – s. 5, 10

¹ Rejstříky jmenný a místní zahrnují všechna osobní jména, predikáty a příjmení, stejně tak i toponyma užitá v Rittersberkově nekrologu. Užíváme je v původní německé podobě i v obvyklé české verzi, pokud existuje. Zde uvedené stránkování odpovídá paginace Rittersberkova textu.

Clam-Gallas, Ferdinand (1773–1804), bratr Kristiána Kryštofa. Podporučík pěšího pluku, později hejtman, ve výslužbě od roku 1804. – s. 8, 9

Clam-Gallas, Fridrich (*Friedrich Christoph Graf von Clam-Gallas*), (25. 10. 1775 – 1832), hrabě, syn Kristiána Filipa Clam-Gallase. – s. 14

Clam-Gallas, Karel Alois (1772–1801), bratr Kristiána Kryštofa. Vojenská kariéra, rytíř pluku kyrysníků. Od roku 1791 komoří. – s. 8, 9

Clam-Gallas, Kristián Filip (*Christian Philipp Graf Clam-Gallas*), (29. 4. 1748 – 8. 2. 1805), od roku 1784 rytíř řádu svatého Štěpána. Uměnilmilovný šlechtic, první nositel predikátu Clam-Gallas. Roku 1770 se oženil s hraběnkou Karolínou Šporkovou. Lázeňská centra, přestavby Liberce. – s. 3, 4, 5

Clam-Gallas Kristián Kryštof, (*Christian Christoph Graf von Clam-Gallas*), (1. 9. 1771 – 21. 8. 1838), syn Kristiána Filipa hraběte Clam-Gallase. Nositel velkokříže rakouského Leopoldova řádu, saského civilního řádu za zásluhy a věrnost, od 1795 rytíř velkovévodského Řádu svatého Štěpána, c. k. skutečný tajný rada a komoří, nejvyšší zemský maršálek Království českého, čestný občan hl. města Prahy, člen direktoria Spolku uměleckých přátel chrámové hudby, spoluzakladatel ústavu pro slepce atd., diletující malíř a grafik. – s. 1, 3, 4, 5, 6, 10, 13, 14

Clam-Gallas, Vilém (*Wilhelm Graf von Clam-Gallas*), (26. 6. 1802 – 8. 8. 1822), syn Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, zemřel na nervovou horečku. – s. 5, 8, 9, 14

Clam-Gallasová, Adelheida, hraběnka (*Adelheid Gräfin von Clam-Gallas*), (14. 3. 1805 – 7. 2. 1836), hraběnka, manželka Antonína Bedřicha Mitrovského z Mitrovic (1801–1865). – s. 5, 14

Clam-Gallasová, Josefina Terezie, hraběnka, (*Josephine Gräfin von Clam-Gallas, geb. von Clari und Aldringen*), (9. 7. 1777 – 12. 12. 1828), rozená Clary-Aldringenová, manželka Kristiána Kryštofa Clam-Gallase. Dáma Řádu Hvězdového kříže. Nadaná hudebnice a zpěvačka. Podporovatelka umění. – s. 5, 8, 9, 14

Clam-Gallasová, Karolina, hraběnka (*Caroline*), (15. 8. 1752 – 18. 9. 1799), rozená Šporková. Manželka Kristiána Filipa Clam-Gallase, dáma Řádu Hvězdového kříže. – s. 3

Clary-Aldringen (*Clari und Aldringen*), šlechtický rod knížat Clary z Toskánska (původně de Clario, Clary de Riva, Itálie). Šlechtický rod Aldringenů (Aldringer, Altringer) z Lotrinska, původně z města Thionville (Diedenhofen), které leží těsně u hranic s Lucemburskem. – s. 5

Colloredo-Mansfeld, František de Paula Gundaccar hrabě, (*Franz Graf Colloredo-Mannsfeld*), (8. 11. 1802 – 28. 5. 1850), manžel Kristiány Vilemíny, roz. Clam-Gallasové (svatba 1825), s níž měl jedinou dceru Vilemínu. Příbuzný Clam-Gallasů, nejvyšší hof-

mistr, voják, posléze rakouský generál, za revoluce roce 1848 velel brigádě v Terezíně, spolu s generálem Windischgrätzem zasahoval proti povstání v Praze a Vídni, poté bojoval v Uhrách. – s. 5, 10

Colloredo-Mansfeldová, Kristiána Vilemína (*Christiane Wilhelmine Colloredo-Mannsfeld*), (24. 2. 1801 – 7. 9. 1886), roz. Clam-Gallasová, provdána v roce 1825 za Franze de Paula Gundakara II., knížete z Colloredo-Mansfeldu, c. k. komořího a polního maršála-poručíka. Palácová dáma a dáma Řádu Hvězdového kříže. – s. 5, 14

Colloredo-Mansfeldová, Vilemína Josefa (*Wilhelmine Gräfin Colloredo*), (16. 7. 1826 – 19. 12. 1898), dcera Františka Gundakara II. a Kristiány Vilemíny, roz. Clam-Gallasové, provdána za Vincenze Karla Auersperga, dáma Řádu Hvězdového kříže, dvorní dáma, po otci zdělila Zelenou Horu. – s. 5

z Colonna z Felsu, Marie Anna, (26. 7. 1702 – 6. 4. 1759), dcera hraběnky Johany Aloisie Beatrix rozené z Gallasu, manželka Filipa Josefa hraběte z Gallasu. – s. 4

z Colonna z Felsu, Markéta Aloisie (*Aloisia Gräfin von Colonna und Fels*), (11. 6. 1714 – 1. 6. 1782), manželka Jana Kryštofa hraběte z Clamu, dcera hraběnky Johany Aloisie Beatrix rozené z Gallasu. – s. 4

Dobrovský, Josef (1753–1829), katolický kněz, český jazykovědec a historik, představitel první generace národního obrození. – s. 9

Dürer, Albrecht (1471–1528), německý malíř, kreslíř a rytec. – s. 15

Ferdinand II., (9. 7. 1578 – 15. 2. 1637), císař římský, král český, uherský a chorvatský a arcivévoda rakouský. – s. 4

Ferdinand III., (15. 7. 1608 – 2. 4. 1657) císař římský, král český, uherský a chorvatský a arcivévoda rakouský. – s. 4

Ferdinand I., též Ferdinand V. (19. 4. 1793 – 29. 6. 1875), jako český a uherský král Ferdinand V., jako rakouský císař Ferdinand I. Poslední korunovaný český král (1836). – s. 8, 9, 17

František I. (12. 2. 1768 – 7. 3. 1835), vládl v letech 1792–1835 jako král český a uherský František I., po roce 1804 také jako císař rakouský František II., a v letech 1792 až 1806 jako poslední císař Svaté říše římské národa německého. – s. 14, 17

Führer, Robert Jan Nepomuk (2. 6. 1807–28. 11. 1861), student Jana Augusta Vitáska, hudební skladatel, varhaník kláštera Strahov. Od roku 1830 vyučoval ve varhanní škole v Praze. Po Vitáskově smrti v roce 1839 převzal místo ředitele varhanní školy a chrámové hudby při katedrále sv. Víta, Vojtěcha a Václava v Praze. – s. 13

Führich, Josef, (9. 2. 1800–13. 3. 1876), malíř z Chrastavy u Liberce, autor fresek a grafik, profesor historické malby na akademii ve Vídni. – s. 16

Fürstenberg, Karel Egon, kníže (28. 10. 1796 – 22. 10. 1854), syn Karla Aloise knížete z Fürstenbergu (1760–1799). V roce 1817 převzal správu nad rodinnými statky. Po svatbě s princeznou Amalií Bádenskou v roce 1818 byl činným v bádenském veřejném životě. Stal se viceprezidentem první bádenské komory, rytířem Řádu Zlatého rouna, milovníkem a mecenášem vědy a umění, přispíval na dobročinné účely, v začátcích podporoval České muzeum. – s. 13, 14

Gallas, hrabě Filip Josef, (*Philipp Joseph Graf Gallas, Herzog von Lucera*), (24. 8. 1703 – 21. 5. 1757), nejvyšší dvorský sudí a tajný rada a královský místodržící, nejvyšší český hofmistr Království českého. Poslední mužský potomek rodu Gallasů, majetek odkázal synovci Kristiánu Filipovi svobodnému panu z Clamu (rod v roce 1775 povýšen do hraběcího stavu), podmínkou bylo připojení rodového jména a erbu Gallasů ke jménu a erbu Clamů. Manželka Marie Anna rozená Colonna z Felsu – s. 4, 8, 9

Gallas, Jan Václav, hrabě, (*Johann Wenzel Graf Gallas, Herzog zu Lucera, Vicekönig von Neapel*), (23. 3. 1671 – 25. 7. 1719). Císařský diplomat v Anglii, Holandsku a Římě, místokrál neapolský. – s. 3

Gallas, Matyáš, hrabě (1584–1647), po konfiskacích Valdštejnových statků první majitel panství Frýdlant, Liberec, Smiřice, zakladatel rodové linie Gallasů v Čechách. – s. 4

Gallasová, Johana Aloisie Beatrix (*eine geborne Gräfin Gallas*), (1676–1716), manželka Karla Samuela Linharta z Colonna-Felsu, sestra Jana Václava Gallase, teta Filipa Josefa. – s. 4

Greifenklauová – zřejmě **Adelheid** (*Adelheid Baronin von Greifenklau an Vollrads*), baronka, dáma Ústavu šlechtičien Marie Terezie v Praze na Hradčanech. – s. 14

Gurk, Eduard, (17. 11. 1801–31. 3. 1841), královský komorní malíř a rytec. Studoval na vídeňské akademii. Byl knihovníkem knížete Miklóse Esterházyho. Od roku 1835 cestoval se synem Josephem Ignazem Schöpferem po Čechách a Moravě. Vzniklo tak mnoho krajinomaleb a rytin ve stylu biedermeieru. Zemřel v Jeruzalémě při cestě do Sýrie, kterou vykonal jako malíř v průvodu arciknížete Bedřicha. – s. 13

Hardeggové, hraběcí rod z Rakouska, od něž Clamové koupili zámek Clam. – s. 3

Hellich (Hellig), **Josef Vojtěch** (17. 4. 1807–22. 1. 1880), malíř oltářních obrazů, portrétů, tvůrce litografií, archeolog. – s. 15

Hennet – zřejmě **Leopold Ottomar** (*Leopold Ottomar Baron von Henneŕ*), baron, (1899 až 1892), nositel Řádu železné koruny I. třídy, prezident nejvyššího zemského soudu v Čechách, prezident vrchního zemského soudu v Praze, nejvyšší sudí Království české

ho a tajný rada, prezident vrchního zemského soudu ve Štýrsku, ředitel Ústavu hluchoněmých, komisař Ústavu šlechticů Marie Terezie. – s. 14

Heß – Herman František (*Hermann Franz Baron von Heß*), (1775–1855), baron, rada moravskoslezského apelačního soudu, prezident apelačního soudu v Brně a v Čechách nebo **Heinrich** (*Heinrich Baron von Heß*), (1788–1870), baron, c. k. polní maršálek, důstojník generálního štábu, od roku 1831 náčelník generálního štábu v Itálii, roku 1834 povýšen na generálmajora. – s. 14

Hildprandtová – zřejmě **Anna** (*Anna Hildprandt Baronin aus und an Ottenhausen*), rozená z Klebesbergu, manželka Františka de Paula (1771–1843). – s. 14

Chotek Karel, hrabě z Chotkova a z Vojnína (*Carl Graf Chotek*), (23. 7. 1783 – 28. 12. 1868), postupně gubernátor terstský a tyrolský, prezident zemského gubernia a c. k. nejvyšší purkrabí v Čechách, dvorský kancléř, nositel Řádu Zlatého rouna, podporoval průmysl, obchod, ochranu památek. – s. 9, 10, 15

Kadlik, Franz, (Kadlík, František), (23. 11. 1786–16. 1. 1840), malíř, portrétista, první český ředitel pražské Akademie umění (od 1836). – s. 15

Ketelhodt (*Baron von Kettelhodt*), baron, účinkoval v pražském divadle Clam-Gallasů. – s. 9, 14

z Klebesberku a Lanya, hrabě František (1771–1857), c. k. komorní tajný rada, prezident dvorské komory. – s. 9

Knesch, Josef, vrchní úředník na Grabštejně. – s. 11

z Koce a Dobrše, svobodná paní Johanna (1778–1810), rozená hraběnka Clam-Gallasová, sestra Kristiána Kryštofa. Provdána za Václava svobodného pána z Koce a Dobrše. – s. 8, 9

z Koce, Kristián, svobodný pán, (1806–1883), příbuzný Clam-Gallasů, člen Společnosti Vlastenského musea v Čechách, postupně krajský hejtman v Mladé Boleslavi a České Lípě, posléze viceprezident při místodržitelském oddělení v Košicích a v Brně. – s. 10

Koller, August (*August Baron von Koller*), (1805–1883), baron, politik, poslanec českého sněmu, diplomat a vyslanec v Berlíně, věnoval se sběratelství. – s. 14

Kolowrat-Liebsteinský, též Kolowrat-Nowohradský, hrabě František Antonín (1778–1861), postupně nejvyšší purkrabí v Čechách, konferenční ministr ve Vídni, předseda rakouské vlády ve Vídni (od 1826), prezident Královské české společnosti nauk. – s. 8, 9, 15

Kritscher, soukromý učitel Kristiána Kryštofa Clam-Gallase. – s. 4

Lamberg, Maxmilián Josef (*Maximilian Joseph Graf Lamberg*), (1729–1792), moravský osvícenský učenec, spisovatel, korespondoval s G. Casanovou. – s. 16

Ledebur-Wichelnová, Johana (*Johanna Gräfin Ledebour*), (22. 1. 1819 – 10. 10. 1870), (v roce 1838 provdaná hraběnka Ledebourová), dcera Jana Václava hraběte z Nostic a Rienecku a Karolíny Barbory, roz. Clam-Gallasové (manželka Adolfa hraběte Ledebour-Wicheln). – s. 5

z Lichtensteina, Ludvík, kníže (*Luis*), v textu uvedené jméno Luis je francouzská podoba jména Alois jedná se tedy o Aloise Josefa II. (1796–1858); politik, rytíř Řádu Zlatého rouna, hospodářský reformátor, položil základy přestavby lednicko-valtického areálu v neogotickém slohu. – s. 9

Lichtner, Josef (25. 12. 1791–7. 4. 1876), rodák z Chrastavy, vysvěcen 17. 8. 1814, kaplanem v Raspenavě od 25. 9. 1814, kaplanem ve Frýdlantu od 31. 1. 1816, kde od 1847 děkanem. – s. 11

z Lobkovic, František Jiří, kníže (*Franz Georg Fürst von Lobkowitz*), (24. 4. 1800 – 2. 2. 1858), člen Řádu německých rytířů, nositel Leopoldova řádu a dvou řádů ruských, c. k. nadporučík, diplomat v Berlíně, Petrohradě a Istanbulu, se sestrou Marií Helenou (1805–1856) založil v Praze nemocnici řádu Milosrdných sester (dnes nemocnice pod Petřínem), finančně přispíval na dobročinné účely. – s. 14

Luttendorf/Lütgendorff, Leinburg Ferdinand Karel Theodor svobodný pán (24. 1. 1785 – 28. 4. 1858), rytec, malíř podobizen, miniatur a grafik. Žák Seidla, Huberta a Fügera. – s. 13

Macneven, Wilhelm Eduard, svobodný pán (*Baron von Macneven O’Kelly aus Aughrim*), baron, (*Wilhelm Eduard Baron von Macneven O’Kelly aus Aughrim*), (1786–1840), důstojník, nebo **Friedrich Ernst**, svobodný pán (*Friedrich Ernst Baron von Macneven O’Kelly aus Aughrim*), (1789–1838), důstojník, nebo **Hugo Walter**, svobodný pán (*Hugo Walter Baron von Macneven O’Kelly aus Aughrim*), (1800–1888), úředník ve Vídni. – s. 14

Macnevenová, Stella, baronka (*Stella Baronin von Macneven O’Kelly aus Aughrim*). – s. 14

Mánes, Antonín, (1784–1843), český malíř, zakladatel české krajinářské školy, profesor na pražské Akademii umění, žák Karla Postla. – s. 15

Marie Anna Karolína Savojská (1803–1884), manželka Ferdinanda I., dcera Viktora Emanuela I. – s. 8, 9

Marie Terezie (*Maria Theresia*), (13. 5. 1717 – 29. 11. 1780), arcivévodkyně rakouská, královna uherská (1741–1780) a česká (1743–1780). – s. 4

Markéta Maultasch (*Pyskatá*), z rodu Menhardovců, (*Margaretha*), (1318 – 3. 10. 1369), od roku 1335 hraběnka tyrolská, dcera Jindřicha Korutanského. – s. 4

Maxmilián II., (31. 7. 1527 – 12. 10. 1576), císař římský, král český (korunován 1562), uherský (korunován 1563) a arcivévoda rakouský. – s. 4

Mensdorff-Pouilly, Emmanuel, hrabě (1777–1852), generál jezdeckta a rakouský polní maršál, viceguvernér pevnosti Mainz (Mohuč), nositel řádu Marie-Terezie, velící generál v Praze. – s. 10

Mitrovská z Nemyšle, Adelheid (*Adelheid Mitrowsky von Nemischl*), (1805–1836), viz Clam-Gallasová, Adelheid

Mitrovská z Nemyšle, Johanna, hraběnka. – s. 5

Mitrovská z Nemyšle, Leopoldina, hraběnka (* 1835), jediná dcera Antonína Bedřicha Mitrovského z Nemyšle a Adelheid Mitrovské z Nemyšle, roz. Clam-Gallasové, provdané za Julia von Simbschen. – s. 5

Mitrovský z Nemyšle, Antonín: buď **Antonín Bedřich I.**, (1770–1842), postupně zemský a policejní úředník, guvernér na Moravě a ve Slezsku, dvorský a nakonec nejvyšší kancléř spojené dvorské kanceláře (1830). Nositel Řádu Zlatého rouna, nebo jeho syn hrabě **Antonín Bedřich II.**, (*Anton Friedrich Graf Mitrowsky von Nemischl*), (1801–1865), právník, od roku 1832 apelační rada českého zemského soudu, od roku 1838 prezident zemského soudu v Praze a nejvyšší sudí zemský. 1. manželka (1823) Adelheid, roz. Clam-Gallasová († 1836), dcera Leopoldina hraběnka Mitrovská, 2. manželka Marie Terezie Bruntálská z Vrbna, nebo Antonín František, nejvyšší dvorský kancléř Království českého a arciknížecí rakouský kancléř. Neúčastnil se korunovace Ferdinanda V. kvůli nemoci, návratu královského páru do Vídně jej očekával v Schönbrunnu.² – s. 5, 10

Mitrovský z Nemyšle, Josef, hrabě (*Joseph*). – s. 5

Mozart, Johann Chrysostomus Wolfgang Amadeus (27. 1. 1756 – 5. 12. 1791), proslulý hudební skladatel, varhaník, houslista. Mezi jeho nejznámější díla patří opery Don Giovanni, Kouzelná flétna či Figarova svatba. – s. 13

Müller, Heinrich Franz (*Heinrich Franz Müller*) – zřejmě malíř a litograf ve Výmaru (Weimar), roku 1814 žák německé mnichovské akademie. – s. 13, 16

z Nostic, Albert, hrabě (*Albert Graf von Nostitz*), (23. 8. 1807–25. 1. 1871), krajský komisař, přisedící zemského výboru, nositel řádu Františka Josefa, nositel čestného titulu řádu johanitů, čestný občan Prahy, prezident Pražské hudební konzervatoře, manželka Adéla hraběnka Swéerts-Sporcková, rozená Puteani. – s. 14

² Milada SEKÝRKOVÁ, *7. 9. 1836, Ferdinand V. Poslední pražská korunovace*, Praha 2004, s. 133. Autorka uvádí, že Antonín hrabě Mitrovský z Mitrovic obdržel 16. září Řád Zlatého rouna v Praze.

z Nostic, Ervín, hrabě (*Erwein Graf von Nostitz*), (8. 8. 1806 – 17. 2. 1872), c. k. tajný rada, předseda Prátel umění v Praze, manželka Filipína z Nostic. – s. 14

z Nostic a Rienecku, Jan Václav, hrabě (*Johann Wenzel Graf von Nostitz und Rieneck*), (25. 1. 1791 – 21. 10. 1852), manželka Karolína Barbora, roz. Clam-Gallasová (svatba 1818), c. k. komoří, rytmistr v záloze, člen Spolku Vlastenského muzea, v roce 1846 prodal Národnímu muzeu svůj palác Na Příkopěch. Děti: Josef, Johana, Kristina, Vilemína. – s. 5

z Nostic, Johan, hrabě (*Johann Nepomuk Graf von Nostitz*), (24. 3. 1768 – 22. 10. 1840), c. k. tajný rada, polní maršál, komandér řádu Marie Terezie, manželka Marie Josefa hraběnka z Kounic. – s. 9, 14

z Nostic a Rienecku, Josef (*Joseph Graf von Nostitz und Rieneck*), (5. 12. 1821 – 16. 10. 1890), syn a jediný dědic Jana Václava hrabě z Nostic a Rienecku a Karolíny Barbory, roz. Clam-Gallasové, císařský tajný rada a komoří, od roku 1861 dědičným členem panské sněmovny, major v záloze, 14. 4. 1849 se oženil s Ernestinou hraběnkou z Waldstein-Wartenbergu. – s. 5

z Nostic a Rienecku, Antonie Josefa, hraběnka (*Toni Gräfin Nostitz-Rieneck*), (1783–1831), rozená Šliková, dcera Josefa Jindřicha Šlika, manželka Johanna Nepomuka z Nostic-Rienecku. – s. 15

z Nostic, Amálie, hraběnka (*Amalie Gräfin von Nostitz*). – s. 14

z Nostic a Rienecku, Filipína Ludmila, hraběnka (*Philippine Gräfin Nostitz-Rieneck*), (1764–1843), manželka Josefa Jindřicha Šlika. – s. 15

z Nostic a Rienecku, Karolína Barbora, hraběnka (*Caroline von Nostitz und Rieneck*), (1798–1863), rozená hraběnka Clam-Gallasová dcera Kristiána Kryštofa. Provdána roku 1818 za Jana Václava hraběte z Nostitz-Rienecku (1791–1852). Palácová dáma a dáma Řádu Hvězdového kříže. Představená Jednoty sv. Ludmily – s. 5, 8, 9, 14

z Nostic a Rienecku, Kristiána, hraběnka (*Christiana von Nostitz und Rieneck*), (13. 10. 1820–12. 1. 1877) manželka Engelberta hraběte Belcrediho, dcera Jana Václava hraběte z Nostic a Rienecku a Karolíny Barbory, roz. Clam-Gallasové. – s. 5

z Nostic a Rienecku, Vilemína, hraběnka (*Wilhelmine von Nostitz und Rieneck*), (23. 4. 1827–25. 4. 1897), dcera Jana Václava hraběte z Nostic a Rienecku a Karolíny Barbory, roz. Clam-Gallasové, manželka polního podmaršálka Augusta Josefa Mikuláše knížete Windischgrätze, dvorní dáma císařovny Alžběty. – s. 5

Perger z Höchenbergu, rakouský hraběcí rod. Viz Clam-Gallasové. – s. 3

Perger z Höchenbergu, Kryštof (*Christoph Perger von Höchenbergu*), († 1534). – s. 4

Perger z Höchenbergu, Štěpán (*Stephan Perger von Höchenbergu*), († 1521). – s. 4

Piccolomini, Octavio (1599–1656), vévoda z Amalfi, jeden z velitelů císařských vojsk v bitvě na Bílé hoře. – s. 4

Postl, (Postel), Karel (1769–1818), malíř, kreslíř, grafik, první profesor krajinářské školy při pražské Akademii výtvarných umění. – s. 15

Procacini, buď: **Ercole** (1520–1590), italský malíř, nebo Ercolův syn **Camillo** (1551 – 21. 8. 1629), italský malíř, nebo další Ercolův syn **Giulio Cesare** (1574–1625), italský sochař a malíř, nebo **Andrea** (1671–1764), italský malíř. – s. 16

Raffael, Raffaello Santi (1483–1520), italský malíř, architekt, autor nástěnných maleb, portrétů. – s. 16

Reni, Guido, (1575–1642), italský malíř, představitel tzv. boloňské školy. – s. 16

Rohan, Camille Philippe Joseph Idesbald, kníže, Guémanée, Rocheford et Mantau-ban, vévoda de Boullon et Montbaron (19. 12. 1801 – 13. 9. 1892), majitel zámku Sychrov. – s. 13

Rothkirch, buď: **Leonhard**, baron (*Baron von Rothkirch und Panthen*), (6. 11. 1773 – 11. 6. 1842), polní maršál, rytíř Řádu Marie Terezie, manželka baronka Juliane Charlotte Rothkirch Grah, roku 1826 s bratrem Leopoldem povýšen do hraběcího stavu, nebo **Leopold** *Baron von Rothkirch und Panthen* (1. 2. 1769–29. 3. 1839), polní maršál, nositel velkokříže Řádu svatého Mauricia a Lazara, manželka Marie Anna, hraběnka Pötting-Perfing, roku 1826 s bratrem Leonhardem povýšen do hraběcího stavu, nebo **Karl Leopold** *Baron von Rothkirch und Panthen* (2. 12. 1807–31. 3. 1870), krajský hejtman v Čáslavi, krajský prezident v Chebu, zemský prezident Bukoviny, vrchní zemský maršál Království českého, manželka Barbara, hraběnka Swéerts-Sporck. – s. 14

Schwarzenberg, Karel I. Filip (*Karl I. Philipp Fürst Schwarzenberg*), (1771–1820), zakladatel tzv. orlické větve rodu, velel spojeným rakouským, ruským a pruským vojskům v bitvě u Lipska 1813, nebo Karel II. (1802–1858), syna Karla I. Filipa, voják, po příchodu do Prahy 1842 se věnoval politické činnosti. – s. 15

Seyfried, Ritter von, rytíř z, nezjištěný hudební skladatel. – s. 13

Schönborn, František Filip Josef, hrabě (*Franz Phillipp Joseph Graf von Schönborn*), (1768–1841), císařský královský komoří, tajný rada a podplukovník. – s. 15

Schönbornová, rozená paní z Kerpenu hraběnka (13. 10. 1784–8. 11. 1862), dcera Wilhelma svobodného pána z Kerpenu a Marie Antoinette z Hornstein-Göffingenu – s. 13

Schwarzenberg, Karel kníže. – s. 15

Spielmann, soukromý učitel Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, umřel jako děkan v Hrádku nad Nisou. – s. 4

Steenwick, Harmen (1612–1656), holandský barokní malíř, zvláště zátiší. – s. 15

Swéerts, Gabriela, patrně hraběnka Swéerts-Sporcková (* 1792), dcera Filipa Jana Swéerts-Sporcka. – s. 15

Szapary, Vilemína, hraběnka (1741–1795), rozená hraběnka Clary-Aldringenová, manželka Jánose ze Szapary. – s. 9

Šliková, Eliška, hraběnka, (*Elise*), (1790/1792–1855), básnířka a skladatelka, dcera Josefa Jindřicha Šlika. – s. 15

Šliková, Marie Anna, hraběnka (*Maria Gräfin Schlick*), (* 1760), dcera Leopolda Jindřicha Šlika, nebo **Marie Arnoštka** (1765–1824), dcera téhož. – s. 14, 15

Šternberk, František Josef hrabě z Manderscheidu (1763–1830), mecenáš umění, numizmatik, předseda Společnosti vlasteneckých přátel umění (od 1802), spoluzakladatel Vlasteneckého (dnes Národního) muzea. – s. 8, 9, 15

Šternberk, Kašpar Maria, hrabě (1761–1838), přírodovědec, botanik a paleontolog. Spoluzakladatel Vlasteneckého (dnes Národního) muzea. Předseda Společnosti Vlasteneckého muzea. – s. 9

Taxis, Friedrich Hanibal, kníže (*Friedrich Hannibal Fürst von Thurn und Taxis*), (1799–1857), syn Maxmiliána Josefa a Marie Eleonory z Lobkovic, věnoval se vojenské kariéře. – s. 15

Taxis, Karl Anselm, kníže (*Karl Anselm Fürst von Thurn und Taxis*), (1792–1844), syn Maxmiliána Josefa a Marie Eleonory z Lobkovic, císařský tajný rada a nejvyšší zemský komoří v Čechách). – s. 15

Taxis, Theodor, kníže (*Karl Theodor Fürst von Thurn und Taxis*), (1797–1868), syn Maxmiliána Josefa a Marie Eleonory z Lobkovic, věnoval se vojenské kariéře. – s. 15

Taxis, Wilhelm (*Wilhelm Fürst von Thurn und Taxis*), (1801–1848), syn Maxmiliána Josefa a Marie Eleonory Lobkovicové, věnoval se vojenské kariéře. – s. 15

Tizian, Tiziano Vecellio (1488/1490–1576), italský malíř vrcholné benátské renesance, portrétista, krajinář. – s. 16

z Valdštejna, Albrecht Václav Eusebius, kníže (14. 9. 1583 – 25. 2. 1634), majitel knížectví frýdlantského, císařský generalissimus, vojenský podnikatel. – s. 4

Vieth, pan z – s. 15

Vrtba, František Josef, hrabě (1759–1830), c. k. tajný rada, komoří, nejvyšší maršálek, rytíř toskánského řádu svatého Štěpána. – s. 8, 9

Wartensleben, hrabě, bud': **Vilém** (*Wilhelm Graf Wartensleben*), (1734–1797), c. k. polní zbrojmistr, nebo **Ferdinand** (1778–1821), c. k. polní podmaršálek. – s. 15

Witassek/Vitásek, Jan Nepomuk Augustin (20. 2. 1771 – 7. 12. 1839), skladatel, koncertní mistr, pianista, teoretik, učitel hudby. Od roku 1814 chrámovým kapelníkem při chrámové hudbě katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha v Praze. Roku 1830 se stal prvním ředitelem varhanické školy. V této funkci setrval až do své smrti. Složil skladby klavírní, symfonie, koncerty pro nástroje s průvodem a hudební dramata, ale také dvě církevní skladby pro slavnostní mše a veliké rekviem pro sbor a orchestr. – s. 12

Zampieri, Domenico (21. 10. 1581–16. 4. 1641), barokní italský malíř. – s. 16

Zichy, z Vaszonykeö, Karel (1753–1826), uherský šlechtic, od roku 1802 správce říšských financí, od roku 1809 ministr války, nebo některý z jeho synů: **František** (1777–1839), **Karel** (1778–1834), **Ferdinand** (1783–1862), **Štěpán** (1780–1853). – s. 15

Rejstřík místní

Beroun – město ve středních Čechách, u Prahy. – s. 5

Brandýs nad Labem – bývalé samostatné město v okrese Praha-východ, od roku 1960 je jednou z částí souměstí Brandýs nad Labem – Stará Boleslav. Historické jádro města je od roku 1992 městskou památkovou zónou. – s. 11

Buda, Budín – (*Ofen*), původně samostatné město v Uhrách, nyní součást města Budapešť, hlavní město Maďarska. – s. 1, 7

Campo (*Campo di Trens, Freienfeld*) – hrad a obec v provincii Bolzano (Bozen), region Trentino-Alto Adige / Südtirol. Asi 100 km severovýchodně od města Trento a asi 45 km severně od města Bolzano (Bozen). Itálie. – s. 4

Clam – obec v Rakousku, spolková země Horní Rakousko, okres Perg. – s. 3, 4

Čechy – jedna ze zemí Koruny české. – s. 1, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 17

Ebersdorf – viz Habartice

Habartice (*Ebersdorf*) – obec na hranicích s Polskem, kdysi s Horní Lužicí. – s. 6

Francie – oficiální název Francouzská republika, demokratický stát. – s. 4

Frankreich – viz Francie

Franzensbad – viz Františkovy Lázně

Františkovy Lázně (*Franzensbad*) – lázeňské město v západních Čechách. – s. 8, 9

Friedland – viz Frýdlant

Frýdlant (*Friedland*) – město na severu Čech ležící v okrese Liberec v Libereckém kraji, ve frýdlantském výběžku na okraji Jizerských hor, rozkládá se po obou březích řeky Smědé, tvoří přirozené centrum celého Frýdlantského výběžku. Vznikalo a rozrůstalo se pod stejnojmenným hradem střežícím zemskou stezku do Horní Lužice. – s. 1, 4, 5, 6, 11

Grafenstein – viz Grabštejn

Görlitz – viz Zhořelec (*Zgorzelec*)

Grabštejn (*Grafenstein*) – hrad a zámek Grabštejn, stojící na strmém ostrohu nad údolím Lužické Nisy v místech, kde tok řeky opouští hornatou krajinu severočeského pohraničí poblíž Chotyně u Hrádku nad Nisou a poté i Čechy. V roce 1704 získali Grabštejn i s panstvím Gallasové, později, za Clam-Gallasů, zažil Grabštejn nový rozkvět. – s. 1, 4, 5, 6, 11

Großkletzan – viz Velké Klečany

Grottau – viz Hrádek nad Nisou

Haindorf – viz Hejnice

Hejnice (*Haindorf*) – obec u Frýdlantu pod hřebenem Jizerských hor, součást frýdlantského panství, mariánské poutní místo s františkánským klášteřem, s rodovou hrobkou Gallasů a Clam-Gallasů. – s. 11

Hodkovice nad Mohelkou (*Liebenau*) – město poblíž Liberce. – s. 6

Höchenberg (*Höhenberg, Höhenbergen*) – Völkermarkt, Höhenbergen, Rakousko, nyní rozbořený zámek. – s. 3, 4

Horka – obec v západních Čechách. – s. 9

Horní Lužice – historické území rozdělené od roku 1945 mezi Německo a Polsko. – s. 5, 6

Hrádek nad Nisou (*Grottau*) – město při hranici se SRN v Libereckém kraji. – s. 4

Chrastava (*Kratzau*) město v severních Čechách, okres Liberec, Liberecký kraj. – s. 16

Kämpen – město v Rakousku. – s. 3

Koc – nejedná se o místo. Udělení predikátu je poněkud zamlžené, nicméně pán z Koce je de facto Koc z Dobřše.³ Kristián Kryštof je v nekrologu uváděn jako svobodný pán z Koce, nikoli správně svobodný pán Koc z Dobřše, což navozuje dojem, že se jedná o lokalitu.

Krain – viz Kraňsko

Kraňsko – historická země ve Slovinsku kolem řeky Sávy, jedna ze zemí rakouské monarchie. – s. 1, 7

Lämberg – viz Lemberk

Lázně Libverda (*Bad Liebwerda*) – obec cca 25 kilometrů severovýchodně od Liberce. – s. 8, 9

Lemberk (*Lämberg*) – zámek vzniklý přestavbou hradu v 16. století. Leží 3 km severovýchodně od městečka Jablonné v Podještědí. – s. 1, 4, 5, 6

³ Přístupné z WWW: [<http://www.kalenice.cz/kocove-puvod.php>] [náhled 15. 3. 2010]

Liberec (*Reichenberg*) – statutární město na severu Čech v okrese Liberec. Je krajským městem, pátým největším v České republice. – s. 1, 4, 5, 6, 7, 11

Liebenau – viz Hodkovice nad Mohelkou

Lucera – město, provincie Foggia, region Puglia, Itálie. – s. 4

Mariánské Lázně (*Marienbad*) – lázeňské město v západních Čechách. – s. 8, 9

Mnichov (*München*) – hlavní město spolkové země Bavorsko, dříve hlavní a sídelní město Království bavorského. Z větší části leží na levém břehu řeky Isary. – s. 13

Mühldorf (snad *Mühlendorf am Inn*) – město v Bavorsku, Německo. – s. 4

München – (viz Mnichov)

Naundorf – část obce Forst (*Lausitz*), v Dolní Lužici, okres Spree-Neisse. – s. 5, 6

Neapel – viz Neapol

Neapol – město v Itálii. – s. 3

Nemyšl – obec v okrese Tábor, jihočeský kraj, původní sídlo hrabat Mitrovských z Nemyšle. – s. 10

Niedergörlachsheim – někdejší panství v Horní Lužici, příslušející do českých držav do doby Clam-Gallasů. – s. 5, 6

Nördlingen – okresní město v Donau-Ries v Bavorsku, Německo. – s. 4

Oberlausitz – viz Horní Lužice

Obříství – obec se zámekem, okres Mělník, kraj Středočeský. – s. 5, 6

Obřistwy – viz Obříství

Ofen – viz Buda, Budín

Österreich – viz Rakousko

Pantaleon, St. Pantaleon-Erla – obec v okrese Amstetten v rakouské spolkové zemi Dolní Rakousy. – s. 4

Pešť (*Pest*) – původně samostatné město v Uhrách, nyní Budapešť, hlavní město Maďarska. – s. 1, 7

Plan – viz Planá

Planá (*Plan*) – zámek a obec v západních Čechách, 11 km severovýchodně od Tachova. – s. 8, 9

Pilsen – viz Plzeň

Plzeň (*Pilsen*) – město v západních Čechách, krajské město Plzeňského kraje. – s. 8, 9

Praha – hlavní město České republiky, dříve Království českého. – s. 1, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15

Preussen – viz Prusko

Prusko – někdejší samostatné Pruské království, nyní součást SRN. – s. 6

Rakousko – Republika Rakousko, federativní republika ve střední Evropě. – s. 4

Reichenberg – viz Liberec

Rom – viz Řím

Řím – hlavní město Itálie. – s. 15

Sachsen – viz Sasko

Sasko – někdejší samostatné Saské království, nyní součást SRN. – s. 6

Terst (*Trieste*) – přístavní město v Itálii na hranicích se Slovinskem. – s. 8, 9

Trieste – viz Terst

Velké Klecany (*Gross-Kletzan*) – město v okrese Praha-východ. Asi 5 km severně od okraje Prahy. – s. 4

Vídeň (*Wien*) – hlavní habsburské monarchie a po jejím rozpadu hlavní město Rakouska. – s. 1, 4

Wien viz Vídeň

Zhořelec (*Görlitz, Zgorzelec*) – jedno z hlavních měst někdejší Horní Lužice. – s. 1, 7

Komentář k Rittersberkovu nekrologu¹

Rittersberk publikoval část Clam-Gallasova nekrologu v periodiku Bohemia a pak jej použil pro svou stručnou biografii. Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas se už od mladých let znal s významnými osobnostmi kulturního života, např. s Josefem Dobrovským.² Dokládá to rovněž nekrolog, sestavený po Dobrovského smrti opět právě Rittersberkem.³ Vztah Rittersberka k zesnulému hraběti nebyl prost citů a osobního zaujetí – setkávali se léta.⁴ Také se to promítlo do pasáží, které se ovšem prolínají s ryze racionálním popisem života a působení zesnulého hraběte. Text zde editovaného nekrologu sestává z několika částí, jejichž autorem není pouze Rittersberk. Cituje část pohřebního kázání patera Josefa Lichtnera, báseň od úředníka Knesche z Grabštejna, kdysi tiskem zveřejněné výroční projevy samotného Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, proslovené v Praze při setkání členů Společnosti vlastenských přátel umění v Čechách. Současně Rittersberg část nekrologu publikoval již ve zmíněném časopisu Bohemia roku 1838.

Autor posmrtné vzpomínky se sice poměrně podrobně věnuje historii Clamů, ale málo píše o manželce a dětech zesnulého, vyjmenovává převážně jen zemřelé příbuzné a rodinné příslušníky.

¹ Následující komentář vychází z diskusí se studujícími, kteří se podíleli na editaci a překladu pramene. Konečná formulace úvah je dílem řešitele projektu.

² Např. J. Dobrovský v dopise z 6. 6. 1808 zmiňuje, že hrabě Clam-Gallas (Kristián Kryštof) mu kromě jiného slíbil předat „nějaké mědirytí, které vyryl mladý hrabě Clam-Gallas“ (v originálu „Clam-Gallasch“). Není však jasné, koho měl na mysli. Nemohlo jít o syny hraběte, neboť Vilémovi bylo šest let a Eduardovi tři roky. František Michálek BARTOŠ (ed.), *Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim*, Praha 1948, s. 113.

³ Rittersberk přitom nezmiňuje, že Dobrovský například věnoval tiskem vydanou báseň „*Karolině Klammové-Gallasové hraběnce*“, datovanou 28. ledna 1798: „*Karel mocný w čem kdys chybil, / ty se snažíš opravit; / Slovanů že mnoho vybil, / chceš je opět oslawit. / Dítky milé k tomus měla, / by sy vlasti všímali; / y reč její by se stkwěla, / by jí hynaut nedali. / Wěrněs o to pečowala, / by to pilně činili; / z toho sy se zradowala, / že již Čechů hájili. / Nenewny bystrá snažnost! / nebezpečno nebude; / newluzuy se nikdy wlažnost, / sláwy Čechům přibude!*“ Uloženo: Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, fond Josef Dobrovský (1753–1829).

⁴ V Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově ovšem korespondence mezi Rittersberkem a Clam-Gallasem není. Srov. LA PNP Praha, Korespondence Josefa Rittera z Rittersbergu (10 dopisů z let 1830–1833, česky jeden list, devět dopisů německy) se nachází v pozůstalosti Karla Aloise Vinařického (1803–1869), LA PNP Praha; korespondence J. Rittera z Rittersberku (11 dopisů z let 1824–1832, z toho jeden dopis česky) se nachází také v pozůstalosti Václava Hanky (1791–1861).

V ohledu kulturních záležitostí můžeme jmenovat některé, jež nejvíce zasluhují pozornosti. Tak divadlo slouží jako vzorek: Rittersberk vyjmenovává jeho účastníky a diváky, kdo se přátelil s hrabětem nebo navštěvoval jeho palác.

V charitativní činnosti patřil k výrazným donátorům, v oblasti umění k velkým mecenášům poskytujícím množství darů. Péči věnoval rozvoji talentovaných mladých mužů, zvláště v různých oblastech umělecké činnosti.

V Rittersberkově textu nelze očekávat kritický pohled na život zesnulého. Důsledně se vyhýbá střetům, do nichž se hrabě jako vrchnostenská autorita dostal. Dobře to lze pozorovat na vztahu hraběte k Židům v Liberci, ač i oni byli také hraběcími poddanými. Právě s nimi se dostali liberečtí měšťané do konfliktu. Hrabě se zastal měšťanů a potvrdil patent svého otce Kristiána Kryštofa proti Židům. Nic se nedozvíme ani o konfliktu s mladou výtvarnou generací, která šla proti akademismu (viz Führichův omluvný dopis hraběti Clam-Gallasovi v příspěvku Anny Kašparové). Zmíněny nejsou ani hraběcí krachy v podnikání, v němž se nemohl poměřovat s dravými měšťany-podnikateli a továrníky (více ve studii Terezy Mrkvičkové). Vlastní hospodaření zesnulého postrádá jakoukoli charakteristiku, lze se o něm spíše jen domýšlet z jiných částí nekrologu. Např. Lázně Libverda jsou uváděny více jako středisko společenského života, ale o správě majetku obecně a o podpoře podnikání jsme opět bez informací.

Podle očekávání v nekrologu není ani náznak účasti Clam-Gallasů a jejich příbuzných v zednářských lóžích či sympatií k tomuto hnutí. Kupodivu však nečteme více o naprosto bezproblémových tématech, jakým byla soukromá knihovna či muzeum na Frýdlantě. Bez zpráv zůstáváme i v záležitostech vídeňských pobytů hraběte a jeho rodiny.

Rittersberk věděl téměř o všem, znal velmi dobře zesnulého, ale závěr hraběcího života jaksí zastřel. Tušíme jen z drobných náznaků potíže s nemocemi a s nimi spojenou náladovost, jež přinášela proměny chování svými vrstevníky přirozenou generační obměnou opouštěného starého, churavějícího obtloustlého muže. Tato citová rozkolísanost byla pro jeho okolí patrně obtížná, i když nevyřčená.

Nekrolog klade zvláštní důraz na politickou činnost, správu panství, dosažená vyznamenání a pocty. Všimá si styků s umělci a učenci více, s politiky už výrazně méně. Kristián Kryštof je pochválen za dokončení podniků, započatých jeho otcem Kristiánem Filipem.

Pokud bychom Rittersberkův nekrolog srovnávali s jinými jeho texty, například s nekrology o malíři Josefu Berglerovi či jazykovědci Josefu Dobrovském, výraznější změny v opatrnosti posuzování zesnulých bychom patrně nenašli. Ve srovnání s básní k úmrtí Kašpara ze Šternberka, vytvořené v témže roce, kdy zemřel i Clam-Gallas, je Rittersberkův text ve vyprávěcí formě zdařilejší, než poněkud naivní české veršování pro Šternberka, byť opatřené vysvětlivkami ve formě poznámkového aparátu, aby každý čtenář porozuměl „tajuplným“ narážkám lyrické formy, již zvolil J. Hulakovský.

Jistě by bylo zajímavé zjistit, kdo si koupil nekrolog jako biografický text určený k podpoře „*sirotků*“ a tak dále, jak uvedl Rittersberk na titulním listu svého spisku. Snad i v některých šlechtických knihovnách tehdejší habsburské monarchie bychom tento vý-
tisk našli. Je možné, že si jej pořídili i někteří měšťané v regionu.

Jaký je výsledný dojem nekrologu na čtenáře? Zemřel úspěšný šlechtic, štědrý, vzdělaný, míru- a uměnímilovný, uvážlivý. Jeho rodinné poměry byly uspořádané. Neznal už tradiční šlechtické kratochvíle jako hon a lov, neboť se svými bližními se těšil hudbou, zpěvem, divadlem a výtvarným uměním. Netoužil po světské kariéře – byl to vliv otce Kristiána Filipa? Zato se aspoň mohl věnovat až do svých 34 let jiným věcem než výhradně správě panství. Jeho život připomíná spíše usedlého měšťana. Jde snad o českou podobu poměštění rakouské aristokracie v habsburské monarchii?

Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas představoval spojovací článek mezi starou a novou dobou. Jeho syn Eduard dobře započal vojenskou kariéru, ač sám Kristián Kryštof k vojenství nijak netíhnul. Měl nepochybně autoritu a respekt, i když vystupoval umírněně. Vyznívá jako člověk dohody a smíru, který řeší problémy kompromisem. Snad právě o to Rittersberkovi šlo. Utvářel tak do budoucna nejen poněkud strnulý obraz šlechtického hraběte, důležitý jako identifikační vzor všem budoucím potomkům dalších generací Clam-Gallasů. Sám sebe určil Rittersberk za prvního životopisce a sui generis také badatele o životě jednoho z výrazných mužů-zakladatelů v hraběcím rodě vzniklém v jeho době vlastně nedávno, před sedmi desetiletími, avšak pevně spojeného staletou minulostí a všemi urozenými předky, jimiž se reprezentoval, ale kteří mu také posloužili jako sebeidentifikační model chování a životních (morálních) postojů, jež měl svým vzorovým životaběhem předat svým potomkům.

Jan Ritter z Rittersberka

Autorem nekrologu Kristiána Kryštofa Clam Gallase byl jeho blízký spolupracovník, Jan Ritter z Rittersberka. Nevíme, jak silné přátelství spojovalo oba vrstevníky. Přinejmenším ale můžeme v životě obou najít několik styčných bodů. Mezi nejdůležitější patřila láska k výtvarnému umění a k hudbě.

Jan Ritter z Rittersberka se narodil 10. října 1780 v Praze. Pocházel z důstojnické rodiny. Snad proto ještě jako student práv vstoupil do studentské legie, která byla součástí České legie dobrovolníků zorganizované Karlem ze Schwarzenbergu v boji proti Napoleonovi. Po rozpuštění legie zůstal ve vojenských službách. Nastoupil k 33. pěšímu pluku jako kadet. V roce 1804 dosáhl hodnosti poručíka, později setníka. Oženil se s dcerou podmaršála, svobodného pána z Vogelsangu. V roce 1809 se jim narodil syn Ludvík.

V roce 1821 Rittersberk ukončil svou úspěšnou vojenskou kariéru ze zdravotních důvodů a usadil se s rodinou v Praze. Přispíval do několika pražských časopisů a novin – například do Bohemie nebo Časopisu musea Království českého. Psal historická pojednání se zaměřením na vojenské dějiny.⁵

Působil také jako výtvarný kritik, věnoval se zejména soudobým malířům Josefu Berglerovi a Antonínu Machkovi. Machka podporoval v jeho snaze vytvořit litografické dílo „*Dějiny národa českého v obrazech*“. Byl také jeho prvním životopiscem. Život a dílo Josefa Berglera shrnul v nekrologu v roce 1829.⁶

Ve stejném roce publikoval první životopis Josefa Dobrovského „*Abbé Joseph Dobrowsky, biographische Skizze*“.⁷ V podstatě se jednalo o obdobně obsáhlý nekrolog spojený se stručnou biografií jako v případě Kristiána Kryštofa Clam-Gallase a Josefa Berglera. Ovšem v případě Dobrovského šlo o práci nejrozsáhlejší.

Připojil se ke sbírání lidové slovesnosti a v roce 1825 vydal soubor „*České národní*

⁵ Mezi větší díla z vojenské historie patří například Johann Ritter von RITTERSBERG, *Historischer Militärmanach des 16., 17., 18. und 19. Jahrhunderts*, Prag 1825; J. R. v. RITTERSBERG, *Geschichte des k. k. 47. Linieninfanterieregiments*, Prag 1829 a jiné.

⁶ J. R. v. RITTERSBERG, *Joseph Bergler, Director und Professor an der Akademie bildender Künste der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag*, Prag 1829.

⁷ J. R. v. RITTERSBERG, *Abbé Joseph Dobrowsky. Biographische Skizze*, Prag 1829.

písně Jana Rittersberga“:⁸ Tato sbírka je dnes považována za výchozí pramen ke studiu městského hudebního folklóru.

Podílel se na pražském kulturním životě a jeho organizaci. Spolu s Kristiánem Kryštofem Clam-Gallasem byl členem řady organizací této doby, například Společnosti vlasteneckých přátel umění. V roce 1830 si hrabě Clam-Gallas vybral Rittera z Rittersberku do funkce jednatele uvedené Společnosti. Kristián Kryštof se v této době stal jejím prezidentem. Rittersberk byl autorem prvního tištěného katalogu Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění, který vytvořil v roce 1827 podle přírůstkového inventáře.⁹ Vedle působení ve Společnosti vlasteneckých přátel umění Rittersberk v Praze spoluzaložil Spolek přátel chrámové hudby, jehož jednatelem byl od roku 1826. Kromě těchto dvou zmíněných organizací působil ještě v Jednotě umělců hudebních ku podpoře vdov a sirotků a v několika dalších. Jan z Rittersberku tragicky zahynul v roce 1841.

Portrét Jana Rittera z Rittersberku vytvořil kolem roku 1827 Antonín Machek.¹⁰ Díky němu se zachoval obraz tváře člověka, jenž náležel k příslušníkům Jungmannovy generace národního obrození.

⁸ Jan Ritter z RITTERSBERKU, *České národní písně*, Praha 1825.

⁹ *Obrazárna v Čechách 1796–1918. Katalog výstavy uspořádané Národní galerií v Praze u příležitosti dvoustého výročí založení Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách*, (ed. Vít Vlnas), Praha 1996, s. 53.

¹⁰ Portrét je publikován v: *Obrazárna v Čechách 1796–1918*, s. 54, dále v: Luděk NOVÁK, *Antonín Machek*, Praha 1962, viz obrazové přílohy. Originál portrétu je umístěn pod inv. č. 17 855 v Muzeu hlavního města Prahy.

Antonín Machek, Johann Ritter von Rittersberg, (asi 1827), portrét NG Praha

Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas mezi vzpomínkou a historií

1. Bádání o Kristiánu Kryštofu Clam-Gallasovi a Rittersberkovo svědectví

Obdobně jako jiné šlechtické rody z 18. a 19. století v Království českém, i Clam-Gallasové se dosud nedočkali uceleného historiografického zpracování. Regionální literatura německá jako výsledek patriotického zájmu místních vzdělavců jim věnovala nejvýše několik kapitol v obecných přehledech lokálních dějin, v článcích vlastivědných periodik či v deníkovém zpravodajství s rubrikou pro historii, pochopitelně převážně severočeského zájmu a rozhledu.

Několik slovníkových hesel až do konce 20. století bádání nikterak neposunulo. Jako jedna z možných změn tohoto nevalného stavu historického poznání se nabídla příležitost provést biografickou sondu do téměř sedmi desetiletí života významné osobnosti druhé generace Clam-Gallasů v Království českém, totiž Kristiána Kryštofa, mecenáše, donátora, podnikatele a politika. Východiskem se stal životopisný nástin, svým způsobem rozšířený nekrolog od Jana Rittera z Rittersberka, Clam-Gallasova přítele a spolupracovníka.

Podívejme se nejprve, co nového přináší osobní svědectví Jana Rittera z Rittersberka jako člověka, který poznal hraběte Clam-Gallase velmi důvěrně. Jakou výpověď o něm vydal v životopisné črtě, která je jakoby rozšířeným nekrologem, jehož byl Rittersberk také autorem? Jak měl být Kristián Kryštof Clam-Gallas uchován v paměti rodiny, přátel i obyčejné veřejnosti, tj. nearistokratické společnosti? Jaké zásluhy mu byly přičítány a čím se jeho život stal neobyčejným?

Do Rittersberkova textu se muselo promítnout, že znal hraběte osobně mnoho let. Přes veškerou snahu o střízlivý výklad života zesnulého se autorovy emoce promítly do některých snad i záměrně citových pasáží, jež se však prolínají s ryze racionálním popisem životaběhu a působení zvěčnělého. Text sestává z několika částí, jejichž původním autorem není pouze Rittersberk. Cituje část pohřebního kázání patera Josefa Lichtnera, báseň od úředníka Knesche z Grabštejna, výroční projevy samotného Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, proslovené v Praze při setkání členů Společnosti vlastenských přátel umění a současně rozšiřuje svůj nekrolog zveřejněný v časopisu Bohemia bezprostředně po smrti hraběte v pozdním létě roku 1838. Vytváří tak částečně text nový v podobě koláže

názorů a ocenění různých osob. Rodina je prezentována tak, že se autor poměrně podrobně věnuje historii Clamů, ale jen velmi málo píše o ženě a dětech zesnulého; spíše vyjmenovává již zemřelé příbuzné. Zdůrazňuje jak lidskou stránku Clam-Gallasovy osobnosti, totiž charitativní činnost, mecenášství a péči o nadané, ale chudé chlapce, tak s tím se prolínající profesní a kulturní zájmy, zvláště umění výtvarné a dramatické. Vyjmenovává jeho představitele, účastníky, uvádí přátele, kteří navštěvovali hraběcí pražský palác, v něm se odehrávaly koncerty i divadlo. Je zjevné, že zesnulý patřil k mužům vzdělaným, ale o rozsáhlé rodové knihovně se dozvíme jen v poznámce. Součástí výkladu jsou také styky s umělci nebo učiteli zmíněné více, zatímco politici a téma světské moci se už zdůrazňují méně. Přitom Rittersberk klade zvláštní důraz na politickou činnost hraběte, již reprezentují udělená vyznamenání. Ani vztah k panovníkům, především Habsburkům, není pojednán, takže ze vzpomínky na společensky činného člověka na úkor Prahy zcela vypadla císařská Vídeň. Letmo se zmíní o správě rozsáhlých panství a ocení, že se Kristián Kryštof ujal dokončení podniků započatých otcem Kristiánem Filipem. Přitom vlastní ne právě úspěšné textilní podnikání zemřelého pomíjí. Lázně Libverda jsou zmíněny jako kultivované prostředí pro setkávání vysoké společnosti. Zajímavé je i to, o čem se mlčí. Příslušnost některých členů rodu ke svobodným zednářům tu Rittersberk samozřejmě zmínit nemohl. Vyloučil však jakýkoli kritický pohled na hraběte: o konfliktu s libereckými Židy, s tamním magistrátem, s mladou výtvarnou generací, která šla proti akademismu, není ani náznak. I závěr hraběcího života je jaksi zastřen: nemocí a chování starého muže jsou zmíněny co nejjemnějším způsobem.

Jaký výsledný dojem si čtenář nekrologu odnáší? Odešel úspěšný šlechtic, štedrý, vzdělaný, uměnímilovný, uvážlivý, žijící v uspořádaných, harmonických rodinných poměrech, jenž snad ani neznal někdejší šlechtické kratochvíle jako lov, netoužil po světské kariéře, žil spíše jako usedlý měšťan. Přitom hrabě měl ve společnosti autoritu i respekt. Patřil k lidem smířlivým, jež problémy řeší kompromisem. Byl štedrý vůči potřebným a tento odkaz ctí i Rittersberk, když v tiráži biografické črty sděluje, že výtěžek z jejího prodeje bude poskytnut na dobročinné účely. Clam-Gallasův život se sice uzavřel, zesnulý však stále dává příklad podle starého naučení „Verba docent, exempla movent“.

2. Vztah Kristiána Kryštofa hraběte Clam-Gallase k historii

Jako dítě se mohl setkat s Janem Karlem Rohnem, libereckým rodákem a členem v Praze usídleného řádu cyriaků. Tento první dějepisec měst Frýdlant a Liberec nejenže vydal obsáhlou kroniku obou lokalit, ale znal také osobně hrabata z Gallasu a Clam-Gallasu, díky nimž mohl studovat v rodovém archivu na hradě Frýdlant. Proto také znal jejich vlastní minulost v lecčems asi lépe, než sami Gallasové, Clamové a Clam-Gallasové. Kronikář Rohn znal dobře poslední Gallase, hraběte Filipa Josefa, i jeho právního nástupce a příbuzného, Jana Kryštofa z Clamu, i jeho syna Kristiána Filipa, prvního z rodu Clam-Gallasů. Udržoval s nimi korektní vztahy jako jejich oddaný poddaný.¹ Vzhledem k tomu, že pater Rohn zemřel, když bylo Kristiánu Kryštofovi osm let, zvláštní vliv na jeho úvahy o rodové historii patrně neměl. Ty si šlechtic vytvářel zřejmě díky výchově a vzdělání, které se výrazně nelišilo od dobových způsobů péče o duchovní i duševní vývoj mladého urozence.

O výrazném zájmu mladého Clam-Gallase o minulost vlastních panství se dozvídáme díky třem mužům, jejichž texty vznikaly zřejmě nezávisle na sobě, byť v době nepříliš vzdálené. Podporu regionálního bádání dosvědčuje text zámeckého úředníka na Frýdlantu, Franze Némethyho. Ten, sledován svým zaměstnavatelem, vytvořil v roce 1816 průvodce po hradu a zámku Frýdlant včetně popisu mauzolea Redernů v městském kostele. Historii samotného města se však nevěnoval. Mnohé údaje, které Némethy zveřejnil, čerpal z rodového archivu na Frýdlantu, který mu Kristián Kryštof zpřístupnil. Némethymu se podařilo rukopis vydat v roce 1818.²

Oproti tomu obsáhlá kronika města Liberec, sepsaná tamním paterem Josefem Felgenhauerem, zůstala v rukopise uložena v clam-gallasovské knihovně na Frýdlantu, resp. v tamním hradním archivu. Odtud se v šedesátých letech 20. století dostala do děčínského archivu.³ Vzhledem k tomu, že text nebyl zveřejněn, neměl na regionální bádání a vý-

¹ Rohn oslavil hrabata Clam-Gallase v závěru své obsáhlé kroniky o Frýdlantu a Liberci. Viz Johann Carl ROHN, *Chronic Vormalts Boehmischer Cron-Leben, Nunnebro ins Allodium gezobener zweyer Staedten Friedland, und Reichenberg*, Prag 1763, s. 440.

² Franz NÉMETHY, *Das Schloss Friedland in Böhmen und die Monumente in der Friedländer Stadtkirche*, Prag 1818.

³ Karl FELGENHAUER, *Chronik der Hoch-Reichs-Gräflichen Clam-Gallasischen Fabrikenstadt Reichenberg in dem Königreiche Böhme in dem bunzlauer Kreise*, Reichenberg 1812, rukopis, uložený v SOA Litoměřice, pob. Děčín, fond Historická sbírka (Rodinný archiv) Clam-Gallas, kart. č. 736, inv. č. 3128.

zkum dějiny Liberce žádný výraznější vliv.

Hrabě Clam-Gallas zřejmě podpořil v bádání a publikování o Liberci také dalšího ze svých poddaných, Carla Josefa Czoerniga, rodáka z Černous u Frýdlantu v Čechách.⁴ Tento ambiciózní mladík měl zájem nejen o historii, jak ukazuje jeho bohatý životopis. Nicméně jeho první dílo se zabývalo mohutně se rozvíjejícím správním sídlem clam-gallasovské domény. Mladý Czoernig se patrně pokoušel získat Clam-Gallasovu podporu pro bádání o Albrechtovi z Valdštejna.⁵ V tomto ohledu se však s panem hrabětem zjevně neshodl. Kristián Kryštof doporučoval Czoernigovi jiné náměty. Proto mu napsal 13. 12. 1827 následující:

„Milý Czoernigu, jsem zcela srozuměn s plánem věnovat panu dvornímu radovi B. von Stürmerovi nějaký zajímavý článek politického obsahu, avšak nikterak (upřímně řečeno) s volbou předmětu, s Valdštejnem. Zčásti proto, že by to byla kluzká cesta, na níž se lze pravděpodobně smeknout a zlomit si vaz, než by se dospělo k cíli, a vůbec jde o jednu z nejdelikátnějších epoch rakouské monarchie, přes kterou se sami proslulí spisovatelé ostražitě ubírají pryč. Zčásti proto, že nad tímto posledním aktem života vévody Valdštejna leží hustý závoj, který snad nikdy nemůže být nadzdvížen. Jeden z mých přátel, jenž byl vyslancem ve Švédsku, měl příležitost přečíst se tam originální dopisy vévody Valdštejna, které tehdy napsal. A podle nich není žádná pochybnost, že Valdštejn byl zrádcem svého mocnáře a že s pomocí Švédů chtěl uchvátit českou korunu. Jeho obhájci proti tomu tvrdí, že to byla jen válečná lest k vylákání nepřítele do pasti. Jak jsem pravil, historicky nemůže být pravda nikdy prokázána. – Zajímavější papíry, které se nacházejí ve frýdlantském archivu, jsou všechny otištěny v Némethyho dílku o Frýdlantu a mezi nimi jsou dvě zprávy Matyáše Gallase císaři nejpozoruhodnějšími spisy. Jedna z těchto zpráv obsahuje oznámení, že Valdštejn (snad v předtuše svého konce) spálil všechny své papíry a více než šest set dopisů. Kromě výše uvedených papírů, které však na Valdštejna nevrhají žádné zvláštní světlo, není ve frýdlantském archivu k dispozici nic, co by Vám bylo užitečné při Vašem vyhotovení, od něhož Vás ale na každý pád nemohu dosti zrazovat.“ Hrabě se tu sice postavil do světla muže, který nechce nikomu předepisovat badatelská témata, ovšem jednoznačně

⁴ Carl Joseph CZOERNIG, *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung von Reichenberg. Nebst einem Anhang, die Beschreibung von Gablonz enthaltend*, Wien 1829.

⁵ Josef BERGEL, *Graf Christian Christoph von Clam-Gallas und die Wallensteinfrage*, in: *Reichenberger Zeitung. Der Sonntags-Erzähler*, 21. 8. 1938, s. 21.

⁶ Patrně míněn rakouský diplomat Bartholomäus hrabě von Stürmer (1787–1863). Viz *Allgemeine Deutsche Biographie* 37, Leipzig 1894, s. 48–49.

vystupuje jako autorita obeznámená nejen s vlastní rodovou historií, ale také s politickými dějinami, které mohou být svým způsobem stále živé. Zdá se však, že mladý Czoernig si zřejmě neuvědomil, jak citlivého tématu se dotkl, byť se jednalo „jen“ o nástupce rodu Gallasů. U Valdštejnovy osobnosti chtěl patrně zůstat, takže po roce (kupodivu na Štědrý den!), 24. 12. 1828, napsal Kristián Kryštof Clam-Gallas historií zanícenému mladému muži druhý list:

„Myšlenka vévody Valdštejna, uvést do vévodství frýdlantského stavu, dle mého náhledu nenáleží mezi jeho velké plány, nybrž mezi jeho marnivosti a počet jeho obdivovatelů rozmnožit nemůže. Ani takové listiny (tj. Frýdlantské zemské zřízení) v žádném případě nemohou rozšířit jasno nad jeho životním příběhem. Na druhou stranu také není žádným neštěstím, když bude listina otištěna s několika poznámkami. Summa summarum by bylo žádoucí, aby se vévoda Valdštejn (Waldstein) nechal odpočívat v klidu. Zcela jasně nikdy nevyjdou na denní světlo jeho příběhy a jeho vlastní plány a nyní je rovněž lhostejné, co chtěl on sám.“⁷

Není zcela jasné, proč hraběti připadlo zbytečné, aby se mladý Czoernig zabýval Valdštejnem a tématem jeho „zrady“. Nabízejí se však nejméně dvě vysvětlení. V prvním případě nemusel být příliš nadšen Czoernigovou zmínkou, že tento spisek chce věnovat dvornímu radovi Bartolomeu hraběti von Stürmer. Ačkoli Clam-Gallas už v první větě zmiňuje, že s tímto záměrem – tj. připsat politicky angažované osobě text „politického obsahu – je srozuměn, avšak má výhradu spíše k volbě tématu, je možné, že prvotní důvod jeho odmítnutí se skrývá právě v prvně řečeném. Totiž: jestliže chtěl hrabě vystupovat jako šlechtic loajální a poddaný vůči panovníkovi a jeho vysoce postaveným úředníkům, věděl, že by nebylo vhodné dávat jakoukoli záminku k podezření z podpory vydávání politicky laděných a minulost habsburského rodu a jeho skutečných či údajných zrádců revidujících spisků. Ostatně sám Clam-Gallas označil Valdštejnův případ za „jednu z nejdělekatnějších epoch rakouské monarchie“. Vracet se zpět k Valdštejnovi a jeho vztahu k vládnoucímu rodu Habsburků patrně vnímal jako ne zrovna vhodný příspěvek ke zkoumání sice minulých, přes to k přítomnosti významně se vztahujících politických dějin. Nepochybně sám Clam-Gallas velmi dobře znal situaci na dvoře Františka II., věděl

⁷ Německé dopisy vydal J. BERGEL, *Graf Christian Christoph von Clam-Gallas und die Wallensteinfrage*, s. 21.

o jeho podezíravosti vůči všemu, co by mohlo jakkoli zpochybňovat panovnickovu autoritu včetně minulých činů jeho předchůdců.⁸ Věděl také, že podpořit bádání sice téměř dvě století starého, přes to však nejen v habsburském rodu nezapomenutého příběhu, by mohlo vrhnout nedobré světlo i na něj samotného. Hrabě měl jistě dosti svých nepříjemných zkušeností s cenzurou, úředním policejním dohledem a věděl, že je nutné být opatrný (např. o potížích provázejících snahu získat oprávnění pro možnost vlastnit tiskařský lis pro grafické práce informuje studie Anny Kašparové). Je možné, že tyto politické nuance mladý Czoernig neznal a vůbec netušil, na jak tenký led se pouští už pouhou volbou tématu svého bádání. Je také pochopitelné, že o generaci starší a politicky zkušenější hrabě Clam-Gallas, který jinak pobízel nadšené badatele jak k různým historickým spiskům a bádáním (z předešlých víme např. o frýdlantském zámeckém úředníku Némethym a libereckém pateru Felgenhauerovi), tak k umělecké tvorbě, tyto podrobnosti a skryté, přes to předpokladatelné potíže, nemohl a nechtěl mladému badateli vysvětlovat písemně či ústně.

Druhým důvodem nepříznivého postoje hraběte vůči Czoernigovu tématu bádání mohl být fakt, že výzkumem Valdštejnovy „zrady“ by se badatel nepříjemně dotýkal samotného hraběte a jeho rodu, resp. příbuzných ze 17. století, kteří velmi snadno získali majetky, které po nich Kristián Kryštof zdědil. Nebylo předem jasné, k jakému závěru by Czoernig dospěl ohledně Valdštejnovy údajné viny. Zato bylo zřejmé, že by i neúmyslně mohl zpochybnit přinejmenším morální právo Gallasů a jejich následovníků na všechny majetky, konfiskované Valdštejnovi posmrtně a císařem Ferdinandem II. Habsburským rozdělené mezi jeho bývalé spolupracovníky a přátele. Tak by mohla utrpět nejen dobrá pověst Clam-Gallasů. Není vyloučeno, že hrabě sám věřil tomu, že Valdštejn svého panovníka, Ferdinanda II., skutečně zradil. I proto se dovolával svědectví jednoho ze svých přátel-diplomatů, který se při své švédské misi skutečně mohl seznámit s Valdštejnovými dopisy, v nichž vévoda nabízel mír císařovým nepřítelům. Nemá smysl vyvracet zde Clam-Gallasem vyjádřené přesvědčení, že Valdštejn chtěl s pomocí Švédů „*uchvátit českou korunu*“. K této dobové představě se ve 20. a na počátku 21. století opa-

⁸ K situace za vlády Františka II. souhrnně Dušan UHLÍŘ, *František II. (I.)*, in: Marie Ryantová – Petr Vorel (edd.), *Čeští králové*, Praha 2008, s. 509–517.

kovaně vyjádřili různí čeští historikové Josef Pekař, Josef Janáček, Josef Polišenský, Josef Kollmann a Jindřich Francek. Podstatné je, že Clam-Gallas se nedovolává jakýchkoli výsledků vědeckých (historických) bádání o Valdštejnově osobě a jeho vině. Neodkazuje ani zběžně např. na Schillerovy dějiny třicetileté války. Dává prostě přednost důvěře a víře v to, co mu kdysi sdělil přítel, také šlechtic, který prý Valdštejnovy vlastnoruční dopisy četl a o jejichž pravosti nepochyboval. To postačuje jako argument, jímž hrabě vysvětlil, že Czoernig ke svému bádání o Valdštejnovi v rodovém archivu Clam-Gallasů na Frýdlantu nic více nenajde.

Posledním z hraběcích argumentů a vysvětlení zůstává tvrzení, že podstatné materiály již vydal Franz Némethy ve svém popisu dějin hradu a zámku v roce 1818.⁹ Není jasné, zda měl hrabě tak dokonalý přehled po archiváliích na Frýdlantu, uspořádaných Karlem Jaromírem Erbenem až pět let po jeho smrti, roku 1843, nebo prostě jen nechtěl mladého badatele pustit k materiálům, v nichž by mohl skutečně nějaké další závažné údaje najít.¹⁰ Dnes je zjevné, že v rodovém archivu Clam-Gallasů na Frýdlantě bylo k Valdštejnovi materiálu více, než hrabě přiznává. Zřejmé však není to, zda tam již tehdy byly a hrabě o nich nevěděl, či je záměrně zamlčel, nebo je později získal například akvizicemi poslední clam-gallasovský archivář, dr. Josef Bergel.

Za pozornost stojí i fakt, že hrabě Clam-Gallas přesto svými argumenty Czoerniga nepřesvědčil, resp. neodradil jej od valdštejnského tématu. Mladý badatel si při veškeré úctě vůči urozenému muži nedal předepisovat, čemu se má nebo nemá věnovat a co je či

⁹ Franz NÉMETHY, *Das Schloss Friedland*, s. 95–135, vydal tyto nejen Valdštejnovy dopisy, ale také listy dotýkající se jej za života i po smrti v oddílu „*Waldsteinische Urkunden*“. Jedná se o listinu Ferdinanda II. z 5. 6. 1622, jíž udělil Valdštejnovi panství Frýdlant v léno, dále jde o Valdštejnův rozkaz zámeckému hejtmanu Davidu Hainovi z Löwenthalu z 9. 6. 1625, následuje devět Valdštejnových dopisů a rozkazů generálu Matyášovi z Gallasu z 13. 10. 1632, 4. 11. 1632, 8. 12. 1632, 9. 12. 1632, 29. 12. 1632, 30. 1. 1633, 19. 1. 1633, 12. 10. 1633, 30. 11. 1633. Pak je otištěn dopis hraběti Sezimovi z Vrtby z 21. 11. 1632. Další zveřejněný list, psaný saským vévodou Franzem Albrechtem, je určen polnímu maršálu Ilovovi z 24. 2. 1644, a má se týkat valdštejnského spiknutí. Týž autor psal Janu Jiřímu Saskému 8. 3. 1624. Následuje plzeňské revers z 20. 2. 1634, císařský patent z 18. 2. 1634, jímž byl Valdštejn zbaven podruhé svého generalátu. Další dopisy napsali Walther Butler 26. 2. 1634 hejtmanu Johanu Khorgovi do Tachova, koncepty listů Ferdinandovi II. pocházejí od Matyáše Gallase z 10. 3. 1634, následuje císařský patent o likvidaci valdštejnských dluhů z 14. 3. 1634, a list císaře Ferdinanda II. Gallasovi z 28. 2. 1634.

¹⁰ O tom, že syn Kristiána Kryštofa, hrabě Eduard Clam-Gallas, povolal z Prahy do Frýdlantu mladého Karla Jaromíra Erbena na doporučení Františka Palackého, Georg WIRKNER, *Das Schloß Friedland in Boehmen und seine Besitzer, nebst einigen kurzen Notizen über die Stadt und Kirche zu Friedland*, Reichenberg 1849, s. 12–13. Dle Wirknera byl Erben pozván na uspořádání rodového archivu v roce 1843.

není užitečné na těchto výzkumech jednoho z kontroverzních témat české historie. Sice již zřejmě rezignoval na námět Valdštejnovy viny či nevinu vůči habsburskému panovníkovi, ale přišel na mnohem významnější a z hlediska právních dějin Království českého důležitější téma. Czoernig byl zřejmě prvním nejen z regionálních badatelů, který si položil otázku po právním uspořádání Valdštejnova vévodství. Avšak ani tento výsledek usilovného bádání hrabě neoceníl, jak vysvítá z jeho dalšího dopisu. Neschopnost hraběte dohlédnout významu této originální otázky zaujme o to více, že sám byl absolventem práv a vyznal se i v krajské správě, takže téma jej mohlo zaujmout. Nicméně je aspoň označil za neškodné. I tímto postojem vlastně přiznával, jak se ho předchozí Czoernigův záměr dotknul. Na druhou stranu jsme však viděli, že ve chvíli, kdy mladíka zaujaly právní záležitosti řízení Valdštejnova panství, Clam-Gallas zareagoval jako ten, kdo práva znal a mohl si domyslet, že jen u tohoto tématu by se Czoernigovo bádání nemuselo zastavit. Mohly by se objevit i jiné, ne právě lichotivé otázky, například po legitimitě (nikoli po legálnosti) nástupnictví dalšího šlechtického rodu na panstvích konfiskovaných Valdštejnovi, a to právě mohlo citlivě zasáhnout také památku předků pana hraběte a jejich prostřednictvím i jej samého. Tato představa jistě nebyla příjemná. Zřejmě proto nabídl světem zkušený muž mladému badateli jiné téma. Ten sice přijal navržený výzkum minulosti Liberce, od původního námětu se však odradit nedal. A dobře učinil. Vydal v pražském Musejníku (později Časopise Musea Království českého) studii o právních poměrech na Valdštejnově knížectví Frýdlantském.¹¹ Že se jednalo o badatelsky nosný a velmi zajímavý námět, ukázala po dalších téměř dvou staletích studie Marka Starého o právním řádu v uvedeném regionu.¹² Uvedený případ „střetu“ Czoernig vs. Clam-Gallas dobře slouží jako „indikátor“ Clam-Gallasových vztahů k problematickým místům vlastní (rodinné, rodové) historie. Ta totiž není jen zajímavým čtením o více či méně vzdálených dějích, ale v kultuře založené na minulosti se také stává tím, co jejího nositele do-

¹¹ C. J. CZOERNIG, *Albrecht von Waldsteins urkundlich erwiesener Versuch, sein Herzogthum Friedland als ein selbständiges Gebiet zu organisieren, und von der Krone Böhmens abzureissen*, in: Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen 3, December 1829, s. 453–455; TÝŽ, *Versuch Albrecht's von Waldstein, ein ständische Verfassung in seinem Herzogthume Friedland einzuführen*, in: Taschenbuch für die vaterländische Geschichte, Neue Folge 1, Stuttgart 1830, s. 29–45.

¹² Marek STARÝ, *Frýdlantské vévodství a jeho státoprávní postavení v rámci České koruny*, in: Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918, uspoř. Karel Malý – Ladislav Soukup, Praha 2006, s. 135–157.

stihuje osobně v různých podobách a důsledcích. Neznamená to, že by hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas měl zájem jen o určitá témata z (rodové) minulosti. Spíše se ukazuje opatrnost šlechtice, který si byl jako politicky zkušený muž vědom toho, že zveřejňování některých témat může vzbudit nežádoucí pozornost a z ní plynoucí nepředvídatelné důsledky. Proto se Czoernigovu mladickou badatelskou horlivost pokusil přeměřovat tam, kde nemohla rodu Clam-Gallasů a ani jemu samotnému jako nositeli rodové tradice, závazků a slavné minulosti způsobit nepříjemnosti už jen prostým otevíráním námětů, které by v budoucnosti přinášely další, málo žádoucí otázky. Že se historie mohla stát i pro zdánlivě pevně zakotvené vlastnické vztahy rozkolísávajícím faktorem, ukazuje případ Valdštejnů, jejichž jeden člen se počátkem 19. století neúspěšně pokoušel o restituci statků konfiskovaných roku 1634 násilně usmrčenému Albrechtovi z Valdštejna.¹³

Je zjevné, že Kristiána Kryštofa Clam-Gallase valdštejnská historie dráždila, což pěkně dokládá i závěr dopisu: Hrabě by si přál, aby Valdštejn „odpočíval v pokoji“. Větu si však lze vyložit i tak, aby se námět Valdštejn a jeho historie „nechal ležet na pokoji“, tj. aby se již neotvíral a nepřipomínal. Historie spjatá s rodem Gallasů hraběte osobně dostihla a v tomto případě se pro něj stala nikoli zajímavým a poučujícím předáváním minulých událostí, ale nepříjemnou vzpomínkou a nevítanou záležitostí možného zpochybnění rodového dědictví nejen ve smyslu statků, ale i dobré pověsti a cti jeho předků a příbuzných. Nebylo to zřejmě poprvé a naposledy, kdy se stárnoucí hrabě setkal s nelichotivou součástí dějin rodu Gallasů a s názory, jež mu osobně nekonvenovaly a vůči nimž zaujal od počátku opoziční postoj. (Další zjevně generační střet, a sice s mladými výtvarníky na příkladu jednoho z těch, jež hrabě finančně podporoval, ličí ve své studii také A. Kašparová).

Amatérské názory Kristiána Kryštofa Clam-Gallase na historická bádání stejně jako na soudobé výtvarné umění, hudbu či divadlo vycházely zajisté předně z jeho vlastní zkušenosti, četby a názorů šířených v kruzích jemu blízkých, tj. v šlechtických salonech a v soukromé korespondenci.¹⁴ Přestože se leckdy mýlil, zůstává sympatickým rysem jeho osobnosti, že

¹³ August SEDLÁČEK, *Paměti z mého života*, Praha 1997, s. 38: „jeden hrabě z Valdštejna [žaloval císaře Františka II.], žádaje za vydání (i úroků z úroků) dědictví knížete Frydlantského jemu od císaře [Ferdinanda II.] bez právního obvinění zbraného.“

¹⁴ Josef Bergel uvádí, že většina Clam-Gallasovy korespondence, např. s Johannem Wolfgangem von

byl ochoten akceptovat i jiné hledisko než jemu blízké či konvenující. Nejen minulost vlastního rodu jej nepochybně zajímala. Vnímал ji však také jako závazek i potenciálně problematický námět své doby i vlastního osudu. Svou roli mohl již mít také jeho věk. Dopisy Czoernigovi psal muž hluboko za horizontem padesátky ve věku směřujícím ke konzervativismu. A tak i na Kristiána Kryštofa hraběte z Clamu a Gallasu se vztahuje výrok slavného literáta dvacátého století, že „člověk nestárne k moudrosti, ale k opatrnosti“.

Goethe či s Friedrichem Gentzem a bratry Šternberkovými se nedochovala, resp. o ní neměl žádnou povědomost. Srov. J. BERGEL, *Graf Christian Christoph von Clam-Gallas und die Wallensteinfrage*, s. 21.

Život Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Charakteristika doby narození

Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas se narodil 1. září 1771. V tom čase vládli v Evropě osvícenští panovníci: v Rusku carevna Kateřina I., v Prusku král Fridrich II. a v habsburské monarchii královna Marie Terezie, od roku 1765 společně se svým synem Josefem II. Zmínění vládci panující podle zásad osvícenského absolutismu se střetávali také mocensky, válečně. To dokládá například rok 1772, kdy si mezi sebou poprvé rozdělili Polsko. V té době panoval ve Francii klid před bouří, která vypukla roku 1789. Velká Británie Jiřího III. byla zmítána klady i záporů průmyslové revoluce. Britské kolonie v Severní Americe dobojovávaly války za nezávislost.

Právě narozeného hraběcího syna měly teprve dostihnout složitosti mocenských pří a rozbrojů ve světě i v rodné zemi, stejně jako jeho vrstevníky. Z těch nejslavnějších uveďme Napoleona Bonaparta (1769–1821), Friedricha Hegela (1770–1831), Ludwiga van Beethovena (1770–1827), Josefa Jungmanna (1773–1847) či Klemense Wenzela von Metternicha (1773–1859).¹ S většinou z nich se totiž Clam-Gallas setkal nebo jejich činy a díla měly vliv také na jeho životaběh.

Život šlechty v druhé polovině 18. století a v první polovině 19. století

Zdeněk Bezecný² používá pro vyšší šlechtu v 19. století spojení „příliš uzavřená společnost“³. Tento obrat má své opodstatnění, neboť šlechtici se stýkali především mezi sebou. Šlo mj. o reakci na vzestup „buržoazie“ a zvyšující se množství nově nobilitovaných podnikatelů a dalších neurozených osob. Také sňatky probíhaly jen mezi šlechtou, a proto byl téměř každý český šlechtický rod v příbuzenském vztahu s jiným.⁴

Vzdělání šlechtických dětí

Jak mohl v této době probíhat život šlechtice? Vždy se lišil podle toho, zda se jednalo o muže či ženu. Ať už dívka, nebo chlapec se nejprve dostalo domácího vzdělání.

¹ Aleš SKŘIVAN, *Evropská politika 1648–1914*, Praha 1999, s. 257; Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA, *České země v evropských dějinách 3, 1756–1918*, Praha 2006, s. 9–122.

² Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

³ Výraz použil Z. Bezecný pro šlechtu druhé poloviny 19. století. Podle našeho názoru lze toto pojetí použít i pro šlechtu konce 18. století a první poloviny 19. století.

⁴ Termín česká šlechta je zde chápán ve vztahu k zemské příslušnosti, ne k národnosti.

Nejčastěji byly najímány guvernanky, vychovatelé nebo učitelé z řad vysokoškolských absolventů. Dívky se na rozdíl od chlapců učily pouze doma. V některých případech bylo vzdělání zakončeno pobytem v klášterní škole. Chlapci většinou nastoupili na gymnázium a pokračovali na univerzitě, nebo byli posláni za vzděláním do západních zemí.⁵ Nejčastěji zahájili svoji kariéru ve službách císaře jako úředníci nebo duchovní. Pro dráhu úředníka bylo žádoucí studovat především práva. Pro kariéru duchovního bylo nutné vystudovat teologii. Poslední možností bylo nastoupit na vojenskou akademii a zahájit vojenskou kariéru.

Obvyklými předměty domácího studia byly cizí jazyky: francouzština, latina, italština, angličtina, ale také předměty jako etiketa, historie, matematika, fyzika, zeměpis, výtvarná a hudební výchova, pro chlapce pak ještě tělesná výchova. Ne každý šlechtic se učil všem těmto předmětům, záleželo pouze na přání rodičů.

Ačkoliv se v našem případě jednalo o české šlechtice, češtinu zpravidla nikdo z nich příliš neovládal. Mnozí z nich se od narození učili mluvit a psát německy a francouzsky. Na počátku 18. století totiž francouzština vytlačila dříve hojně používanou italštinu a španělštinu. Druhým často užívaným jazykem byla němčina. Šlechticům mnohdy tyto dva jazyky stačily, protože na úřadech se mluvilo německy a ve šlechtických kruzích se nejčastěji konverzovalo francouzsky. Bylo také zvykem, že šlechta najímala francouzské komorné a chůvy. Urození rovněž obvykle v korespondenci používali kombinovaně němčinu a francouzštinu. To ale neznamená, že šlechtici se s těmito dvěma jazyky spokojili; jedním ze způsobů, jak mohli projevit svou sofistikovanost a příslušnost k vyšší společnosti, byla znalost více jazyků.

Život aristokracie

Svět aristokracie byl spojen s vídeňským dvorem Habsburků. Rozhodnutí císaře ovlivňovala životy všech poddaných, mezi které patřila i šlechta. Zvolená kariéra měla vliv také na soukromí. Vojenská nebo úřednická profese bývala svázána s vojenskou posádkou či úřadem. Vykonávání těchto zaměstnání bylo spojeno s častým stěhováním. Úředníci se většinou přemísťovali pouze na začátku své kariéry, kdy museli získat po-

⁵ Např. Jan Rudolf Chotek byl poslán za vzděláním do Francie. *Karel hrabě Chotek. Nejvyšší purkrabí Království českého*, (edd. Eva Lisá – Milada Sekyrková), Praha 2008.

třebné zkušenosti. Vojenská kariéra zavazovala k četnějším změnám bydliště. Mohlo se jednat o převelení k jiné posádce nebo a přeložení posádky do jiné oblasti. V době, kdy šlechticových služeb nebylo třeba, spravoval své dědičné statky. Šlechtična, pokud byla vdaná, obvykle následovala svého chotě i s dětmi. Pokud se neprovdala, mohla zůstat s rodinou, nebo vstoupit například do tereziánského ústavu šlechticů. Mezi povinnosti šlechtičny mohla patřit i správa panství. Dělo se to v případech, kdy žena ovdověla, či manžel dlouhodobě nesetřával na panství. Většinou se věnovala společenským setkáním a kulturním aktivitám. Za nejušlechtilejší činnost byla považována vedle výchovy vlastních dětí péče o chudé a potřebné. Dalo by se říci, že šlechtické dívky byly pro filantropii přímo vychovávány. „*Projevy soucitu a ochota pomoci patřila k obrazu urozené dívky.*“⁶ Tyto vlastnosti se řadily mezi tradiční křesťanské ctnosti. Filantropii se ve zkoumaném období věnovali i muži.

Pokud necháme stranou pracovní život šlechticů, jejich osobní život byl poněkud stereotypní. Svázán etiketou, každý rok se v podstatě opakoval. Podzim šlechta trávila na svých venkovských sídlech, kde si dny krátila hony a večery si osvěžovala například pořádáním amatérských divadelních představení, koncerty (ať už hrál někdo ze šlechticů a šlechticů, nebo pozvaní profesionální hudebníci), či jen návštěvami svých příbuzných a přátel.

Se zimou začínala pro aristokracii společenská sezóna, která trvala až do dubna. Obvykle ji trávili v Praze nebo ve Vídni, a to ve svém městském paláci, nebo u příbuzných, v krajním případě mohli sezónně pobývat v pronajatých domech. Ani zde se jejich činnost výrazně nelišila. Také tady navštěvovali své příbuzné a známé, chodili společně do divadla či na domácí a dvorské plesy. Významnou roli měly v životě šlechty také salony.

Salony sloužily šlechtě hlavně jako prostor vzájemných návštěv.⁷ Zde se do popředí dostávala žena, která zpravidla salonní setkání pořádala. Aby se mohlo mluvit o „salonu“ a ne pouze o náhodných návštěvách, muselo se jednat o schůzky konané v pravidelnou dobu, za přítomnosti stálých hostů, které doplňovali pozvaní návštěvníci, ať už šlo o šlechtice, umělce, nebo osobnosti z vědeckých kruhů. Své místo v debatách vedle umění a vědy měla i politika. Hlavně ve Vídni, kde se nacházela velvyslanectví ostatních

⁶ Gabriela ze SCHWARZENBERGU, *Krátká cesta životem a Evropou*, (edd. Milena Lenderová – Jarmila Plšková), Praha 2006, s. 40.

⁷ *Salony v české kultuře 19. století*, (edd. Helena Lorenzová – Taťána Petrasová), Praha 1999.

zemí, a velvyslanci byli vítanými hosty ve šlechtických salonech, protože často mohli účastníkům poskytnout „žhavé novinky“ ze zahraniční politiky své země. Mimo jiné právě v salonech vznikly různé „společnosti“. Mezi nejznámější v Čechách patřila Společnost vlasteneckých přátel umění a Soukromá společnost nauk. Prvně jmenovaná vznikla v salonu Františka ze Šternberka, druhá v salonu rodiny Nosticů.

Léto trávil aristokracie nejčastěji v lázních. Některé šlechtické rody dokonce lázně zakládaly. Tímto činem zvyšovaly svou společenskou prestiž, neboť lázně by se staly místem, které kromě české, respektive rakouské šlechty navštěvovali rovněž urozenci z jiných zemí. Mezi velmi oblíbené patřily Františkovy Lázně, Mariánské Lázně a Karlovy Vary. Můžeme říci, že se do lázeňských měst přesunul veřejný život šlechtické společnosti, který se v zimních měsících obvykle odbýval v salonech, koncertních a společenských sálech hlavních sídelních měst monarchie. Pořádaly se tu plesy, odehrávala se zde divadelní představení. Diskutovalo se při čaji, kávě, nebo na procházkách.⁸

Kategorie šlechty a zařazení hraběte Clam-Gallase

V období života Kristiána Kryštofa byla šlechta ještě všeobecně považována za přirozenou elitu společnosti.⁹ Marie Terezie roku 1752 v rámci unifikace a centralizace zemí sjednotila šlechtu v habsburské monarchii.¹⁰ Tím byl odstraněn rozdíl mezi zemskými šlechtickými rody v habsburské monarchii, ne však mezi šlechtou bezprostředně podřízenou říši a šlechtou dědičnou. Ta se už od středověku dělila na vyšší a nižší. Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas patřil k vyšší, avšak ne mezi nejurozenější – nejstarší, nejmajetnější a nejmocnější – z ní.

Za ní, po panovníkovi, arcivévodech a vévodech, pokládali knížata seřazená dle Sociální hierarchie vydané Karlem VI. v roce 1728. Dětila se do čtyř podskupin. Do první patřily staré rody bezprostředně podřízené říši. Jejich pořadí se stanovovalo podle data získání křesla a hlasovacího práva na říšském sněmu v Řezně. Byli to například Arenbergové účastníciho se v roce 1582, Auerspergové v roce 1654, Fürstenberkové v roce 1664 či Schwarzenberkové v roce 1674. Druhá podskupina se honosila jmény čtyřiceti knížecích

⁸ Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007, s. 108.

⁹ Srov. např. KUTNAR, František (ed.): *Paměti sedláka Dlaska*, Praha 1941.

¹⁰ R. ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty*, s. 100. Blíže vysvětleno níže.

rodů také bezprostředně pořízených říši, avšak bez uvedení na říšském sněmu. Patřili mezi ně Windischgrätzové, Schönbornové nebo Trauttmansdorffové. Třetí pořadí v urozenosti obsadili mladší členové knížecích rodů obou dvou předcházejících skupin. Vnitřní dělení se odvíjelo od nástupnického práva určitého rodu. Poslední podskupinu reprezentovalo devatenáct knížecích rodin, které nebyly podřízeny přímo říši, nýbrž seřazeny dle data udělení šlechtictví. Nejstarší člen rodu měl přednost před mladším i přes to, že nebyl jeho hlavou. Patřili sem kupříkladu Kinští, Claryové, Clary-Aldringenové, Dietrichsteinové, Rohanové či Pálffyové. V roce 1773 byl zrušen rozdíl mezi šlechtou bezprostředně podřízenou říši a šlechtou dědičnou. Vznikly tak pouze tři sociální podskupiny. Po vzniku Rakouského císařství roku 1806 se císař František I. snažil o centralizaci monarchie také unifikací šlechty. Ta měla ztratit zemský charakter a stát se jednotnou.¹¹

Kristián Kryštof pocházel z hraběcí rodiny Clam-Gallasů. Mezi další české hraběcí rody patřili např. Buquoyové, Clam-Martinicové, Kolovratové, Nosticové či Šternberkové. Podle Vídeňského dvorského pořádku zastávala hrabata místo až za všemi knížaty a před všemi barony a příslušníky nižší šlechty, tzv. rytířského stavu, do něhož patřili svobodní páni, rytíři a prostí šlechtici.

Na počátku 19. století se pootevřela jinak velmi neprostupná šlechta úspěšným podnikatelům, úředníkům, vědcům i umělcům. Mezi nově nobilitované patřila např. podnikatelská rodina Nádherných z Borutína či úřednická rodina Paarova ze Žlunova.¹² Noví držitelé titulů byli nazýváni druhou společností, kterou první dvorská společnost nikdy nepřijala a nepovažovala za sobě rovné.

Spojení rodu Gallasů a Clamů

Než Filip Josef, poslední hrabě z rodu Gallasů (1703–1757), zemřel bez potomků, odkázal všechnen majetek synovcům. Švagrová Markéta Aloisie z Clamu rozená z Collona-Felsu (1714–1782), měla převzít gallasovské jmění pod podmínkou, že její synové přijmou jméno Gallas i s rodovým erbem. V roce 1768 toto dědictví potvrdila česká královna Marie Terezie. Majetek však nejdříve připadl Anně Marii, vdově po Filipu Jo-

¹¹ R. ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty*, s. 102–103; Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 27.

¹² Jan ŽUPANIČ, *Seznam rodů: Nová šlechta v českých zemích a poddunajské monarchii* [online]. FF UK Praha 2009 [cit. 13. 12. 2010]. Dostupné z WWW: [<http://www.novanobilitas.eu/rody/all>].

sefovi. Až po její smrti roku 1759 ho získal Kristián Filip. Oba synovci Filipa Josefa z Gallasu, Karel Leopold z Clamu (1755–1784) a Kristián Filip z Clamu (1748–1805), začali užívat jméno Clam-Gallas. Majetek podle závěti připadl staršímu Kristiánu Filipovi a ten svým dědicem ustanovil svého nejstaršího syna Kristiána Kryštofa (1771–1838).¹³

Život Kristiána Kryštofa

Kristián Kryštof se narodil v roce 1771 patrně v Praze. O jeho raném dětství a mládí se dosud mnoho neví. Můžeme proto jen zvažovat, zda vyrůstal na některém z venkovských panství svého otce Kristiána Filipa, nebo v pražském clam-gallasovském paláci. Je možné, že hrabě pobýval v dětství také ve Vídni, ale za jeho života tam Clam-Gallasové ještě nevlastnili žádný palác. Dle soupisu rakouských hradů a zámků¹⁴ měl takové sídlo až jeho syn Eduard, který ho získal po sňatku s Klotildou, rozenou Dietrichstein-Proskau-Leslie v roce 1850. Nacházel se ve Vídni v ulici Währingerstraße 30.

Kristiánovi se dostávalo vzdělání nejprve doma, stejně jako většině dětí ze šlechtických rodin. Z jeho učitelů jsou nám známi pouze dva, a to pouze příjmením Kritscher a Spielmann. V dostupných pramenech se neobjevuje žádný zachovaný školní rozvrh malého hraběte.¹⁵ Proto nevíme, kterým předmětům jej vyučovali. Nezbyvá než vyjít ze všeobecně známých údajů o šlechtickém studiu a znalostech, které Kristián Kryštof ovládal v pokročilejším věku. Dobový svědek, Karel Postl, uvádí ve svém popisu z roku 1827 stručný přehled způsobu vzdělání šlechtických synů a dcer: „*Děti rakouské šlechty se vychovávají většinou doma. Každá rodina má přinejmenším jednoho domácího učitele, buď právníka, nebo kněze, s dovršeným studiem. Takový učitel-gentleman dohlíží na výchovu mladých členů rodiny. Zatímco dívky mají hodiny náboženství, psaní, kreslení, hudby nebo tance, hoši studují latinu nebo jiné předměty pod dohledem zmíněného učitele nebo jiných kompetentních učitelů, kteří pocházejí často z řad veřejných profesorů. Chlapci jsou vždy po půl roce zkoušeni veřejně vládními profesory a postupují do vyšší třídy. Dokonce i ročník filozofie se často takto studuje doma. I když domácí učitelé šlechty nemohou sdělit svým žákům to, co sami nezískali, přece jen to jsou většinou učení lidé, a jelikož jejich osobní úspěch závisí zcela na pokroku jejich žáků, mladí šlechtici, pokud nejsou odsouzeni k pouhému memo-*

¹³ Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003, s. 38.

¹⁴ Georg Gerhard Trumler CLAM-MARTINIC, *Österreichisches Burgenlexikon. Burgen und Ruinen, Ansitze, Schlösser und Palais*, Linz 1991, s. 441–485.

¹⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond Historická sbírka (Rodinný archiv) Clam-Gallas, kartony 152–153, 675.

rování a pokud mají volný přístup ke knihám se přece jen těší lepšímu vzdělání než ostatní třídy obyvatelstva.“¹⁶ Zcela určitě se učil cizím jazykům, neboť Jan Ritter z Rittersberku v životopisném nástinu Kristiána Kryštofa uvádí, že jeho učitelé „neopomněli předat ctěnému chovanci vzdělání pokud možno odpovídající požadavkům jeho doby a rodu.“¹⁷

Ovládat cizí jazyky bylo v době osvícenství pro šlechtice téměř povinností. Nejvíce se rozšířila francouzština, protože jí se mluvilo na vídeňském dvoře Marie Terezie. Můžeme proto předpokládat, že i Kristián Kryštof se učil francouzsky. Kromě toho ovládal hrabě i italštinu, jak dokládá jeho korespondence v archivních pramenech.¹⁸ Dalším jazykem, kterým mluvil, byla němčina. Nepovažujeme ji však za cizí řeč, nýbrž za jeho rodnou. Nelze vyloučit, že Kristián Kryštof uměl nebo alespoň částečně rozuměl česky, ale přímé důkazy pro to dosud chybějí. V rodinné knihovně Clam-Gallasů se objevily i knihy české, ale nelze doložit, jestli tam byly i za Kristiána Kryštofa a zda je vůbec četl. Lze předpokládat, že se již od dětství učil nejméně dvěma jazykům, spíše ale třem. Kromě nich se jistě vzdělával i ve všech potřebných předmětech pro své budoucí studium na univerzitě. Usuzujeme, že Kristián Kryštof studoval také historii, filozofii a matematiku a vzhledem k jeho celoživotní zálibě v umění i malování, kreslení a hru na klavír.

Neznáme přesně dobu jeho domácího studia a nemůžeme tedy určit, jestli po něm nastoupil na gymnázium, nebo přímo na univerzitu.¹⁹ Víme jen, že navštěvoval pražskou univerzitu, kde absolvoval studium práv. Ta, jak už jsme zmínili výše, byla potřebná pro vykonávání práce císařského úředníka. Na univerzitě pobyl v letech 1789–1792. Mladý hrabě vykonal i krátkou poznávací cestu do ciziny. Dochoval se z ní cestovní deník, který však nepsal hrabě, ale patrně jeden člen jeho doprovodu, jehož jméno neznáme. Usuzujeme, že Kristián svou cestu uskutečnil před nástupem studií na pražské univerzitě, nebo hned po jejím ukončení. Po absolutoriu vstoupil v Berounském kraji²⁰ do služeb císaře

¹⁶ Charles SEALSFIELD, *Rakousko jaké je*, Praha 1992, s. 162.

¹⁷ J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf Clam-Gallas*, Praha 1838, s. 4.

¹⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond Historická sbírka (Rodinný archiv Clam-Gallasů), kart. č. 152.

¹⁹ Podle textu Jana Rittera z Rittersbergu se domníváme, že Kristián Kryštof nastoupil přímo na univerzitu.

²⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond HS C-G, se dosud nenašly žádné prameny k jeho působení na Berounsku, ani v zemském guberniu. O Kristiánu Kryštofovi se nezmiňuje ani publikace o Berounu: Marie TOŠNAROVÁ – Irena BENKOVÁ a kol., *Beroun*, Praha 2008.

Františka I.²¹ Později z c. k. berounského kraje odešel do císařského královského gubernia, kde působil do roku 1797. Obě funkce vykonával bezplatně. Již v roce 1795 se stal skutečným nositelem velkovévodského toskánského řádu sv. Štěpána, který mu byl propůjčen již v roce 1791 jako ocenění jeho starošlechtického rodu a původu.²²

Rok 1797 lze v jeho životě považovat za přelomový. Odešel totiž ze zemského gubernia a byl jmenován c. k. komořím. Téhož roku se také oženil s Josefínou, rozenou hraběnkou z Clary-Aldringenu (1777–1828), budoucí dámou Řádu Hvězdového kříže.

První větší kariérní postup přišel 20. srpna 1798, kdy členové zemského sněmu hraběte jednohlasně zvolili stálým zemským přisedícím na šest let s odměnou tisíc zlatých. Tehdy byla funkce českého zemského sněmu spíše reprezentativní. Skutečnou vládu nad zemí měl panovník. Jeho snahou bylo vytvářet byrokratický centralistický stát. Tyto tendence se ostatně projevovaly již za vlády Ferdinanda I. v 16. století. Proto přesouval pravomoci šlechty na úřednický aparát. Již zavedení povinné školní docházky v roce 1774 mohlo otevřít otázku, zda si Marie Terezie pouze přeje gramotné poddané, či přemýšlí o zařazení těch nejschopnějších mezi byrokraty. Přímá kontrola nad poddanými se promítala do opakovaně vydávaných patentů upravujících například výši robot jako roku 1775 po nevolnických povstáních. Další úpravou poddanství se stalo zrušení nevolnictví („člověčenství“) a vydání tolerančního patentu Josefem II. v roce 1781. V témže roce se také objevilo nařízení o vrchnostenské pravomoci. To zmírňovalo dosavadní trestní řízení s poddanými, kteří mohli být nadále pokutováni pouze nucenou prací, sehnáním z hospodářství či vězením, jehož délka nepřesáhla osm dní. Tvrdší tresty musel schválit krajský soud. Dále se zákonné úpravy dotkly vrchnostenských soudních pravomocí, když v roce 1783 klesl nejvyšší zemský soud na úroveň soudu první instance. Z toho vyplývalo, že se od něj bylo možno odvolat k apelačnímu soudu, a pak ještě k soudnímu dvoru ve Vídni. Od roku 1786 byla vrchnost povinna ustanovit pro vykonávání spravedlnosti soudní správce tzv. justiciáry. Šlechtici se kvůli výše zmíněným okolnostem zajímali místo o politiku země o finanční správu svých panství, umění, vědu či filantropii. Tak tomu by-

²¹ V roce 1792 vládli v habsburské monarchii postupně dva římskoněmečtí císaři: Leopold II. a František II. Vzhledem k tomu, že Leopold II. zemřel v březnu 1792, usuzujeme, že Kristián Kryštof zahájil službu až po jeho smrti.

²² Více v příspěvku Pavla Kmocha Řády Kristiána Kryštofa Clam-Gallase.

lo i u hraběte Clam-Gallase.

Kristián Kryštof, stejně jako jeho předkové, byl plně oddán Habsburkům. Mohou nás o tom přesvědčit události roku 1808, kdy hrabě odcestoval k vídeňskému dvoru, aby jako vyslanec českých stavů blahopřál nově provdané královně Marii Ludovice Beatrix. Téhož roku se také podílel na ošacení a zásobování 2. boleslavského zemského pluku, který se připravoval na boj proti blížící se francouzské armádě. Dne 10. března 1809 se dočkal povýšení na důstojníka s hodností c. k. vrchního strážmistra. Byl mu také udělen rytířský kříž čestného císařského Leopoldova řádu. Dne 16. února 1816 získal velkokříž královského saského řádu za civilní zásluhy.²³ Hrabě se kromě výše uvedených událostí neúčastnil aktivně protinapoleonských válek a následných vídeňských mírových jednání.

Roku 1817 měl tu čest předat za český sněm čtvrté manželce Františka I., královně Karolíně Augustě Bavorské, svatební dar. Dne 17. dubna téhož roku byl za svou všestrannou činnost prohlášen čestným občanem Královského hlavního města Prahy.

Dne 24. června 1824 se stal řádným tajným radou. Tento titul neměl v praxi větší význam, avšak zvyšoval jeho společenskou prestiž, neboť ho vlastnil každý, kdo u vídeňského dvora alespoň něco málo znamenal. I dámy uplatňovaly podobně fungující distinktivní prvek v podobě členství v řádu Hvězdového kříže.

Ve třicátých letech kariéra Kristiána Kryštofa gradovala. Nejprve byl 19. května 1830 jmenován nejvyšším zemským komořím Království českého, poté 9. srpna hlavním královským zástupcem českého zemského sněmu. Nakonec byl ustanoven vrchním zemským maršálkem Království českého. O rok později, 17. března 1831, byl uveden do funkce nejvyššího zemského maršálka Království českého.²⁴ Dne 7. září 1833 mu byl propůjčen Velkokříž rakouského císařského Leopoldova řádu.

Jako nejvyššímu zemskému maršálkovi Království mu v roce 1836 při korunovaci Ferdinanda V. na českého krále a Marie Anny na českou královnu náleželo druhé nejvýznamnější postavení, a to po nejvyšším purkrabím. Kristián Kryštof se stal aktivním účastníkem korunovace i slavnostního holdovacího zasedání stavů Království českého. Při korunovaci šel jako první v korunovačním průvodu a nesl meč svatého Václava, je-

²³ J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf Clam-Gallas*, s. 7.

²⁴ František PALACKÝ, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských ve království českém, od nejstarších časů až do nynějška*, (ed. Jaroslav Charvát), Praha 1941.

hož užívání v korunovačním řádu zavedl už Karel IV.²⁵ Za tuto čestnou povinnost jej císař odměnil věcnými dary, stejně jako každého šlechtice, který se podílel na přípravě korunovace, nebo samotného obřadu.

Mezi léty 1837 a 1838 dvakrát cestoval s baronem Kettelhodtem do Terstu. Obě cesty upevnily jeho zdraví. Zvrat přišel poté, kdy onemocněla jeho švagrová Vilemína hraběnka Szapary, rozená Clary-Aldringenová. Hrabě se za ní vypravil do Plané v Plzeňském kraji. Vilemína zemřela záhy po příjezdu Kristiána Kryštofa. Byla pohřbena do rodové hrobky Clam-Gallasů v Hejnicích.²⁶ Tato událost hraběte natolik zasáhla, že se silně zhoršil i jeho zdravotní stav. Jeho životní pout' ukončil „nervový záchvat“ 21. srpna 1838 v sedm hodin ráno.

O podobě smutečního průvodu v Praze podávají zevrubné informace tehdy vycházející noviny Bohemia.²⁷ Podrobně o něm v nekrologu zpravuje také Jan Ritter z Rittersberku. Cílem truchlících se stal kostel sv. Jiljí, kde byla za hraběte sloužena zádušní mše. Zúčastnili se jí jak zástupci vysoké šlechty, tak vážení úředníci a měšťanstvo. Slavnostní rekviem řídil Jan Nepomuk Vításek, jehož kariérní růst hrabě podporoval.

Dne 28. srpna 1838 byl hrabě slavnostně pochován do rodinné hrobky v Hejnicích. Tam se s ním přišli rozloučit kromě mužských příslušníků, zúčastnivších se pohřebního průvodu v Praze, také poddaní.

V dopisu z 30. srpna 1838 princezna Gabriela ze Schwarzenberku, dcera Karla II. ze Schwarzenberku, sděluje: „Ty už jsi se zajiště dozvěděl tu zprávu o smrti hraběte Christla Clama, byl uložen vedle své krásné sestry do hrobky.“²⁸ Princezna se zmýlila, šlo o manželku Josefinu. Pozůstatky obou Kristiánových sester, Marie Aloisie (1774–1831) a Johany (1778–1810),²⁹ se v hrobce nejspíše nenacházejí.³⁰ Jedině, že by se jednalo o neznámé pozůstatky uložené v neoznačené rakvi.³¹

²⁵ Více Milada SEKÝRKOVÁ, *7. 9. 1836, Ferdinand V.* Srov. ÖSTA Wien, AVA, fond Krönungsprotokoll mit alphet. Register zu den Akten betr. die böhmische König-Krönung Ferdinands I. 1836.

²⁶ Milan SVOBODA – Jan HEINZL, *Gallasové, Clam-Gallasové a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni*, Liberec 2007, s. 18; Daniela PLÍŠKOVÁ, *Vznik a využití krypty Clam-Gallasů v kostele Navštívení Panny Marie v Hejnicích v l. 1759–1945 (2000)*, diplomová práce, katedra historie FP TUL, Liberec 2003, s. 91.

²⁷ *Telegraph von Prag, Bohemia, ein Unterhaltungsblatt*, 31. 8. 1838, 104, s. 4. Dostupný také z WWW: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowIssue.do?it=&id=980856>>.

²⁸ G. ze SCHWARZENBERGU, *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 225.

²⁹ *Clam-Gallasův palác*, s. 36.

³⁰ M. SVOBODA – J. HEINZL, *Gallasové, Clam-Gallasové a Hejnice*, s. 17, 18.

³¹ D. PLÍŠKOVÁ, *Vznik a využití krypty Clam-Gallasů*, s. 106.

Umění a věda jako způsob společenské reprezentace

Osvícenská idea prostupovala celou společností, ve které žil Kristián Kryštof Clam-Gallas. Šlechta byla dle mikulovského rodáka Josefa Sonnenfelda zodpovědná za stav umění ve vlasti. I proto se šlechtici snažili šířit znalosti a vědomosti ať už pomocí mecenátu, či spoluprací na založení některé z kulturních institucí.

Prapůvod téměř všech nově vzniklých ústavů můžeme najít v prostředí šlechtických salonů. Ty se na počátku 19. století otevírají neurozeným vědcům, spisovatelům a umělcům. Mezi nejvyhledávanější se řadily salony rodiny Kolovratů, Lobkoviců a také Clam-Gallasů. Nemůžeme opomenout salon Františka ze Šternberka, ve kterém šest mužů³² založilo 5. února 1796 Společnost vlasteneckých přátel umění.

Jejím prvním předsedou byl zvolen František Antonín hrabě Kolovrat-Novohradský. Společnost měla dle svých regulí členy dvojího charakteru. První polovinu tvořili volení odborníci a druhou přispívající členové, kteří museli zaplatit minimální roční příspěvek sto zlatých. Tato vysoká částka byla hlavní příčinou jejich nízkého počtu. Do konce prvního roku působení získala společnost dvacet dva platících členů. Roku 1809 jich měla čtyřicet čtyři.

Hlavní aktivitou členů bylo pořádání veřejných výstav obrazů, většinou ze soukromých sbírek. Kristián Kryštof se zařadil mezi členy Společnosti vlasteneckých přátel umění roku 1802. Až v roce 1830 byl dokonce zvolen do jejího čela.³³ Z té doby se dochovaly tištěné projevy, v nichž se hrabě zabýval aktuálními tématy v umění, například používáním technicistních pojmů v kulturní oblasti.³⁴

Kristián Kryštof byl již od mládí vychováván k porozumění pro umění. Sám byl zdatným výtvarným amatérem, rovněž skládal básně i hudbu. Byl také považován za znalce uměleckých děl. V dospělosti neváhal financovat výtvarná studia nadanému malíři Josefu Führichovi (1800–1876). O jeho působení u hraběte svědčí řada oltářních obrazů

³² František ze Šternberka, Bedřich Jan z Nostic, Karel Clam-Martinic, František z Vrtby, abbé Tobias Gruber a Josef rytíř Čejka z Olbramovic.

³³ Lubomír SLAVÍČEK, „*Sobě, umění, přátelům*“. *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*, Brno 2007, s. 153–154, 355.

³⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Historická sbírka (Rodinný archiv Clam-Gallasů), kart. č. 606, inv. č. 2262, Anrede des Präsidenten der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag, Christian Grafen Clam-Gallas, Excellenc, an die akademischen Schüller, bei der Preisvertheilung in der öffentlichen Sitzung am 7. Mai 1836.

v kostelech na clam-gallasovských panstvích.

Hrabě podporoval pražskou Akademii výtvarného umění. Spřátelil se dokonce s prvním ředitelem této instituce Josefem Berglerem, který pro hraběte vytvořil i několik obrazů. Řadí se mezi ně také poslední vyobrazení Kristiána Filipa, otce Kristiána Kryštofa.³⁵ Hrabě patřil mezi čestné členy Akademie výtvarného umění ve Vídni.

Kromě výtvarného umění podporoval urozený muž také rozvoj hudby a vědy. Stal se spoluzakladatelem pražské konzervatoře, otevřené roku 1808.³⁶ Dále byl členem výboru pro chrámovou hudbu v Čechách, Hudebního spolku v Budíně a v Pešti. Vědu podporoval skrze Přírodovědnou společnost ve Zhořelci (Görlitz).

Mimo podpory vědy a umění Kristián Kryštof působil jako filantrop. Plnil tak jednu z povinností dobrého křesťana. Byl ředitelem při reorganizovaném pražském chudinském ústavu farního okrsku sv. Jiljí, který stojí v Husově ulici stejně jako Clam-Gallasův palác. Tímto úkolem ho pověřil hrabě Karel Chotek, nejvyšší purkrabí Království českého. Staral se o zlepšení postavení všech chudinských institucí v Praze.³⁷ Kristián Kryštof se mimo jiné podílel na zřízení Zaopatřovacího ústavu pro dospělé slepce a byl ochráncem Pražského zaopatřovacího ústavu pro vdovy a sirotky po hudebních umělcích.³⁸

Kristián Kryštof pořádal pro své přátele divadlo. Na seznamu účinkujících se objevovali příslušníci panského stavu a herci z povolání. Jejich jména známe z pozvánek na jednotlivé divadelní kusy. Patří mezi ně například kněžna Augusta Auerspergová, hraběnka Amalie Nosticová, hrabě Albert z Nostic, kníže František z Lobkovic či kníže Karel ze Schwarzenberku. Výtěžek z prodaných vstupenek na představení pořádaná mezi léty 1812 až 1827 byl darován Ústavu pro nemocné milosrdné bratry a jeptiškám z řádu sv. Alžběty. Jednalo se o částku 209 596 zlatých.³⁹

³⁵ Josef Bergler (8. 2. 1806).

³⁶ Jiří BERKOVEC, *Musicalia v pražském periodickém tisku 1800–1825*, Praha 2011, s. 59, upomíná na hraběcí zásluhy o hudbu citací z textu „Das Conservatorium der Musik in Prag“: „Christian Graf Clam-Gallas nimmt ebenfalls den thätigsten Antheil an ihrer Beförderung. Manches neue Werk verdankt man blos seiner Freigebigkeit, manche schöne Dekoration auf unserer Schaubühne seinem Geschmack, und für mehrere unsere braven Komponisten veranlaßte er dramatische Dichtungen zur Entwicklung ihrer Talente.“

³⁷ *Karel hrabě Chotek. Nejvyšší purkrabí Království českého*, s. 70.

³⁸ J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf Clam-Gallas*, s. 6.

³⁹ Tamtéž, s. 13.

Správa panství a vztah k poddaným

Po smrti svého otce v roce 1805 se stal Kristián Kryštof hlavou rodiny Clam-Gallasů. Od té doby se kromě své úřednické kariéry musel věnovat správě dědičných statků. Patřila mu panství Frýdlant, Liberec, Lemberk, Grabštejn a Horka. Dále přikoupil statky na severu Čech a v Rakousích. Hrabě měl štěstí, že napoleonské války nezasáhly jeho panství tak silně jako kdysi vojenská střetnutí o rakouské a bavorské dědictví. V roce 1813 Frýdlantem prošla napoleonská vojska a pokračovala na Liberec. Později byla zatlačena za saské hranice. Při obraně panství pomáhali mj. členové Spolku frýdlantských střelců.⁴⁰ Nejen díky míru, který nastal po napoleonských válkách, se hrabě mohl nerušeně věnovat péči o panství.

Na Liberecku zahájil počátkem 19. století průmyslovou výrobu a barvení vlněných látek. Sám byl majitelem několika textilních podniků. Jeho společníkem v podnikání se stal liberecký obchodník Anton Franke. Hrabě Kristián Kryštof koupil pozemek v Josefinině údolí, kde vybudoval barvírnu příze. Tu později prodal pražskému bankéři Karlu Ballabenovi, přes něhož se dostala do vlastnictví Johanna Liebiega, a později se stala jednou z největších textilních továren v monarchii. Za života Kristiána Kryštofa se na panstvích Clam-Gallasů rozmohl i sklářský průmysl. Zatím nezjištěna zůstává míra podílu, již na něm hrabě měl. Nejspíše pouze pronajímal své pozemky sklářským mistrům. Přispěl na stavbu silnice směrem od Prahy k Hodkovicím nad Mohelkou přes Liberec, Frýdlant, Habartice a napojující se na saské komunikace.⁴¹

Stavební činnost Kristiána Kryštofa spočívala hlavně v přestavbách a rekonstrukcích. V mnoha směrech navazovala na předešlé úsilí předků. Pokračoval v budování Lázně Libverda, nechal přestavět zámeček v Černousích a zahájil úpravy zámku Frýdlant. V roce 1810 dal rozšířit rodovou hrobku v chrámu Navštívení Panny Marie v Hejnicích.

Kristián Kryštof pečoval nejen o majetek, ale také o věhlas rodu a panství. V tomto počínání byl více než úspěšný. Již roku 1801 zpřístupnil hrad Frýdlant s muzejní expozicí oslavující rod Clam-Gallasů a oživující kult Albrechta z Valdštejna. Nacházela se zde sbírka rodinných portrétů, zbraní a hudebních nástrojů. Zpočátku byly dveře zámku otevřeny

⁴⁰ Roman KARPASĚ a kol., *Knihy o Liberci*, Liberec 2004, s. 66–67.

⁴¹ R. KARPASĚ a kol., *Knihy o Liberci*, s. 185.

pouze urozeným. Po čase všem, jak dokládají paměti Věnceslava Metelky, v nichž líčí své dvě návštěvy Frýdlantu⁴² u příležitosti pouti do Hejnic.⁴³ Dalším centrem se staly Lázně Libverda. Budily pozornost mj. pořádáním divadelních vystoupení a koncertů.

Vztah k poddaným

Hrabě měl vztahy se svými poddanými korektní. Na rozdíl od otce nemusel Kristián řešit nepokoje venkovanů.⁴⁴ Při převzetí panství po otcově smrti Kristián Kryštof prohlásil: „*Nemám žádné jiné vřelejší přání, než štěstí svých poddaných; mému srdci jsou nadevše dražší a snaha, abych jimi byl milován, bude hnací silou – vzprubou – všeho mého konání.*“⁴⁵ Jde o příklad typického myšlení šlechtice v době osvícenské? Hrabě jistě myslel vážně péči o poddané. Když například panství postihla přírodní katastrofa či některá z rodin požádala o pomoc, urozený muž většinou neváhal s finanční či materiální podporou.⁴⁶ Dbal také na vzdělávání svých poddaných. V Liberci z velké části financoval založení školy hlavní v roce 1812 a reálné školy 1837.⁴⁷ Dále pomáhal při zřízení školy při raspenavské farnosti. V její kronice se nachází i poděkování zesnulému Kristiánu Kryštofovi za jeho dobročinnost.⁴⁸ Pro představu, čemu se žáci učili v obecné škole na jeho panství, uveďme několik předmětů, vyučovaných ke konci 18. století. Je patrné, že stejné předměty se s nepatrnými obměnami učily i v dalších letech. Šlo o náboženství, pravopis a krasopis, počty, zeměpis, kreslení a vyšívání, obecnou přírodovědu a historickou vlastivědu.⁴⁹

Vztah urozeného smrtelníka k církvi dosud rovněž není hlouběji prozkoumán. Z písemných pramenů víme, že kupř. do libereckého barokního kostela Nalezení sv. Kříže hrabě pořídil v roce 1820 zvon, který zde visel až do první světové války, kdy byl odevzdán

⁴² Bližší upřesnění v této knize v příspěvku Kateřiny Benešové „*Muzejní*“ *pojetí bradu Frýdlant*.

⁴³ Věnceslav METELKA, *Ze života zapadlého vlastence*, (ed. Jaromír Jech), Praha 1982.

⁴⁴ Drobné nepokoje probíhaly v roce 1775 i na panství jiných šlechticů. Neklid poddaných měl na svědomí odpor šlechty ke změnám poddanských povinností, které prováděla císařovna Marie Terezie. Lid se patrně proto domníval, že panstvo jim tají „zlatý“ patent, který je měl osvobodit od jejich závazků vůči šlechtě. Malé vzpoury poddaných probíhaly v roce 1775 i na panství jiných šlechticů. R. KARPAŠ a kol., *Knihy o Liberci*, s. 62.

⁴⁵ J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf Clam-Gallas*, s. 6.

⁴⁶ Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*; R. ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty*.

⁴⁷ J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf Clam-Gallas*, s. 7.

⁴⁸ Liber Memorabilium Ecclesiae parochialis raspenaviensis I, uložena v MCDO Hejnice, nestránkováno, zápis k roku 1838: „*Scientiarum et artium liberalium Maecenas praeclarus, Pauperum benefactor largissimus, et subditorum benevolentissimus pater.*“

⁴⁹ Rudolf ANDĚL – Roman KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002.

k rekvizici.⁵⁰ Kristián Kryštof se tu mohl projevit jako dobrý katolík stejně jako štědrý donátor apoštolské církve. Daroval například pro raspenavskou farnost, resp. jeden z jejích kostelů, nový kalich.

Vztah k židům

Židé byli již od středověku přímými poddanými panovníka. Změnu do jejich životů přinesl Toleranční patent Josefa II. (1781). Jeho prostřednictvím se židé měli plně začleňovat do státního politického a ekonomického systému a podílet se na chodu státu jako společensky užitečnější. Téhož roku byla také pro židy zrušena povinnost nosit žluté označení na oděvu. Díky dvorskému dekretu z 18. října 1781 mohli navštěvovat všechny stupně škol a získávat v nich akademické hodnosti, pochopitelně s výjimkou teologické fakulty, kam přístup neměli. Židovské školy začaly podléhat státnímu řízení. Nově se na nich vyučovaly matematika, zeměpis, etika a němčina. Dále byla zrušena nařízení zakazující jim vykonávat určitá zaměstnání. Tím se jim otevřely nové možnosti v podnikání, v průmyslu a zemědělství. Nesměli však kupovat a vlastnit půdu. Předpis z roku 1787 nařizoval židům přijmout k dosavadnímu hebrejskému jménu nové. Většinou volili německé. Tato opatření měla za následek rychlejší asimilaci židů. Úplného zrovnoprávnění se židům dostalo až v roce 1848. Teprve tehdy byly zrušeny tzv. familiantský zákon, zvláštní židovská daň a další omezení.⁵¹

Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas se k židům choval dle císařských zákonů. Dbal na dodržování tzv. familiantského zákona a translokačního nařízení. Sám se do střetu se židy dostal v roce 1810. Toho roku potvrdil platnost dekretu, vydaného jeho otcem roku 1799 na popud libereckých soukeníků. Dokument zabraňoval Židům usazovat se v Liberci trvale. Podle dekretu smělo pouze patnáct hostinců ubytovávat osoby, které neměly úředně potvrzené trvalé bydliště ve městě. Cizinci mohli ve městě pobývat maximálně tři dny. Proti tomuto nařízení protestovalo sedmnáct židovských velkoobchodníků. Svou stížnost směřovali až k vídeňskému dvoru. Ten uznal jednání hraběte Kristiána Kryštofa jako protiprávní. Liberečtí židé mohli nadále ve městě provozovat své ob-

⁵⁰ Jaroslav UHLÍŘ, *Zvony na Liberecku do roku 2007*, bakalářské práce katedra historie FP TUL, Liberec 2010, s. 47–48. Nápis na zvonu z roku 1820: CHRISTIAN CHRISTOPH CLAM | GALLAS | EIN HERZLICHER ZARTLICHER VATER SEINER | INNIGGELIEBTEN VNTERTHANEN.

⁵¹ Jiřina ŠEDINOVÁ, *Židé – dějiny a kultura, Židé v Čechách a na Moravě*, Praha 2007.

chody, ale nesměli se v něm usadit, přičemž se stávalo, že k usídlení docházelo nelegálně. Kdyby jim Kristián Kryštof umožnil trvalý pobyt, musel by pro ně podle zákona zřídit synagogu, židovskou školu a hřbitov. Za daných okolností museli židé dojíždět do lépe vybavených měst jako Turnov, Varnsdorf či Žitava. V roce 1827 vydal hrabě dekret, díky němuž mohli židé za určitou úplatu získat židovský pas, opravňující je k životu v Liberci. Velký rozvoj soukenictví v roce 1831 způsobil nedostatek surové vlny. Od něho pomohli obchodníkům židé, kteří nedostatkové zboží dodali.⁵² Je možné, že se hrabě o židovskou otázku zajímal pouze tehdy, když vyvstal konflikt mezi jeho poddanými a židy.

Rodina a příbuzní

Rodiči Kristiána Kryštofa byli Kristián Filip Clam-Gallas a Karolina Josefa rozená Šporková (1752–1799). Kristián Filip (1748–1805), zakladatel rodu Clam-Gallasů, působil v císařských službách jako úředník – císařský královský komoří. Kromě toho se věnoval řízení svých statků. Za dobu správy svých panství dal postavit v Liberci novou čtvrť nazvanou na jeho počest Kristiánov a nechal opravit poblíž stojící liberecký zámek. Založil Lázně Libverda a několik dalších osad. Mimo jiné podporoval výtvarné a hudební umění. Chot' Karolina Josefa pocházela z rodiny umělecky založené. S manželem dala základ k pěstování hudby na clam-gallasovských panstvích. Oba předali svou lásku k umění i svým synům, z nichž nejvýrazněji ji uplatnil právě Kristián Kryštof.

Manželkou Kristiána Kryštofa se stala v roce 1797 hraběnka Josefina Clary-Aldringenová (1778–1828), milovnice umění, zvláště pak hudby. Společnost ji považovala za vynikající zpěvačku. Sám Ludvík van Beethoven věnoval hraběnce dvě skladby. Sňatek s Josefinou přinesl Kristiánu Kryštofovi i jistou prestiž. Část rodinné větve Clary-Aldringenů byla totiž knížecí, tedy o stupínek výše ve šlechtické hierarchii než Clam-Gallasové. Manželství bylo velmi šťastné, narodily se z něj tři dcery a dva synové.

Nejstarší z potomků byla dcera Karolina Barbora (1798–1863). Jako dospělá obdržela Řád Hvězdového kříže a stala se palácovou dámou jejího veličenstva císařovny. V roce 1818 se provdala za Jana Václava Nostice (1791–1852).⁵³ Pohřbena je v Rokytnici v Orlických horách v kostele Všetech svatých v rodové hrobce Nosticů.

⁵² Emil HOFMANN, *Geschichte der Juden in Reichenberg*, Praha 1934.

⁵³ Rodokmen Clam-Gallasů uvedený na přebalu katalogu ke clam-gallasovskému paláci uvádí, že Jan Vác-

Také druhým dítkem byla dcera. Kristiána Vilemína (1801–1886), stejně jako její starší sestra, obdržela Řád Hvězdového kříže a stala se palácovou dámou císařovny. V roce 1825 se vdala za Františka de Paula Gundakara z Colloredo-Mansfeldu (1802–1852).

Teprve třetí v pořadí se konečně narodil dědic: Vilém (1802–1822) během svého poměrně krátkého život stačil vstoupit do vojska. Zemřel jako dvacetiletý na infekci po střelném zranění, které utrpěl při honu.

Eduard (1805–1891) a Adelhaide (1805–1836) byli dvojčata. V roce jejich narození zemřel dědeček Kristián Filip. Eduard strávil svůj život v císařské armádě. Vstoupil do ní osmnáctiletý, tehdy už jediný mužský dědic rodu Clam-Gallasů. V roce 1839 v armádě dosáhl hodnosti plukovníka. O sedm let později se stal generálmajorem. V tomto období převážně bojoval v Itálii. Za své vojenské zásluhy obdržel komandérský kříž Leopoldova řádu a Řád Marie Terezie. V roce 1850 byl jmenován sborovým velitelem ve Vídni a později i v Praze. Počátkem šedesátých let byl povýšen na generála jízdy. V roce 1865 dosáhl funkce nejvyššího hofmistra císaře. V prusko-rakouské válce v roce 1866 mu však vojenské štěstí nepřálo a po řadě porážek byl předvolán před komisi, která posoudila jeho činy za války. Nakonec ho shledala nevinným.⁵⁴ Eduard si vzal za manželku Klotildu, rozenou kněžnu Dietrichsteinovou. Jeho sestra Adelhaide se v roce 1823 provdala za Antonína Bedřicha Mitrovského z Mitrovic (1801–1861). Zemřela zřejmě po porodu a byla stejně jako bratr Vilém pochována do rodinné hrobky Gallasů a Clam-Gallasů v chrámu Navštívení Panny Marie v Hejnicích.

Kristián Kryštof byl příbuzenskými svazky spojen s řadou rodů. Některým zde věnujeme krátký medailonek. Mezi příbuzné šlechtické rody patřili: Auerspergové, Clam-Martinicové, Clary-Aldringenové, Colloredo-Mansfeldové, Dietrichsteinové, Kocové z Dobrše, Krakovští z Kolovrat, Küniglové, Mitrovští z Mitrovic, Nosticové, Skrbenští z Hříště, Széchényiové a Šporkové. Kromě Clam-Martiniců jsou všechny rody s Kristiánem Kryštofem spřízněny blízkým svazkem.

lav Nostic zemřel v roce 1851. O rodu Nostic-Rienecků P. MAŠEK, *Modrá krev*, s. 215–217, zde s. 216.

⁵⁴ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv – Nachlass Eduard Clam-Gallas, B/259:1-3 (Manuskript: Meine Erlebnisse im Feldzuge 1866 – für meine Freunde und Waffengefährten; Maschinenschriftliche Abschrift dieses Manuskripts; Kopie einer Handschrift mit Titel von 1, Schloß Friedland im Oktober 1866, eigenhändig unterfertigt, 32 S.).

Příbuzenství rodů Clam-Gallasů a Clam-Martiniců pochází z doby synů Jana Leopolda, kteří založili tři linie rodu. Dvě převzaly jména skomírajících rodů (Gallasů a Martiniců) a třetí větev vymřela. Clam-Martinicové odvozují svůj původ od hrabat z Clamu a Martinic. Mezi nejznámější představitele starobylého českého rodu Martiniců patřil i roku 1618 defenestrovaný Jaroslav Bořita z Martinic. Clam-Martinicové byli velice aktivní na české politické scéně 19. století.

Rod Clary-Aldringenů byl s Clam-Gallasou spojen manželstvím Josefíny a Kryštofa. Claryové pocházeli ze staré toskánské šlechty. Do Čech se měli dostat již za doby Karla IV. Lucemburského. Aldringenové do českých zemí přišli během třicetileté války. Spojení obou rodů vzešlo ze sňatku Hieronyma z Clary s Annou z Aldringenu. V roce 1666 byl Hieronym povýšen do hraběcího stavu. Jeho predikát zněl Clary-Aldringen. V roce 1767 se Franz Wenzel z Clary-Aldringenu dočkal dědičného povýšení do knížecího stavu. Od té doby měli jeho potomci knížecí titul.

Clam-Gallasové dosáhli spříznění s Dietrichsteiny díky manželství mezi Eduardem Clam-Gallasem a Klotildou Dietrichsteinovou. První zmínky o Dietrichsteinech pocházejí ze středověku, kdy rod žil v rakouských Korutanech. Do Čech přišel za vlády císaře Ferdinanda II. Asi nejznámějším z rodu Dietrichsteinů byl Adam z Dietrichsteina, který sloužil dokonce třem císařům: Ferdinandovi I., Maxmiliánovi II. a Rudolfovi II. Dietrichsteinové získali knížecí titul roku 1631. Rod vymřel po meči v roce 1864. Posledním Dietrichsteinem se stal Mořic Jan Nepomuk (1775–1864). Po jeho smrti získala část majetku i Klotilda Clam-Gallasová a rozšířila tak dědičné statky Clam-Gallasů v Českém království.

První zmínka o rodu Nosticů pochází ze 13. století. Do Čech se dostali až v 16. století. Výrazněji se do dění v českých zemích zapojil až Ota z Nostic, který se mimo jiné podílel na vypracování Obnoveného zřízení zemského. V 17. století se rod rozdělil do dvou větví – rokytnické a rienecké. Jan Václav Nostic, který si vzal za manželku Karolínu Barboru, pocházel z rokytnické větve. Jan Václav byl činný ve Společnosti vlasteneckých přátel umění. V roce 1846 prodal svůj palác Na Příkopech Národnímu muzeu. Rokytnická linie vymřela po meči v roce 1890.⁵⁵

⁵⁵ Pokud není uvedeno jinak, je výklad doplněn z publikací P. MAŠEK, *Modrá krev*, s. 38; J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 106–107; J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf Clam-Gallas*.

Závěr

Z předchozího výkladu vyplývá, že Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas se řadí mezi typické šlechtice osvícenské doby. Byl úspěšným zemským politikem i císařským úředníkem. Dokládá to například aktivní účast na poslední korunovací českého krále. Avšak z hlediska habsburské monarchie jeho vliv nemůžeme přeceňovat. Za svého života prokazoval úctu a v politice i v boji oddanost vládnoucímu rodu Habsburků. Ti mu projevovali svou přízeň reprezentativními tituly a řády, stejně jako i ostatním šlechticům.

Hrabě se za svého života staral o rozkvět rodového panství i rozvoj uměleckého života v Praze. Zde působil také jako filantrop. Byl členem několika významných společností, spolků a sociálních institucí. Jeho jméno se pojí s divadelním, hudebním a výtvarným uměním, a to nejen v souvislosti s donátorstvím a mecenátem, ale i s aktivní činností amatérského malíře, hudebníka a herce. Jeho kulturní odkazy jsou uchovány v několika muzeích, archivech a galeriích České republiky.

Jeho manželství s Josefínou bylo šťastné, což by se nedalo říci o každém aristokratickém svazku. Život hraběte provázely i chmurné okamžiky v podobě úmrtí jeho blízkých. Kristián Kryštof přežil mj. svou manželku Josefínu († 1799), syna Viléma († 1822), dceru Adelhaidu († 1836) i všechny své sourozence.

Nejbližší přátele hraběte najdeme mezi příbuznými a také účastníky divadelních představení pořádanými jím samým, zástupci společností, v nichž byl hrabě činný, a nakonec i mezi členy pohřebního průvodu. Právě v něm měli možnost ukázat svůj vážný vztah k zesnulému, jenž jim byl leckdy nejen „pokrevním přítelem“, ale také lidsky blízkým člověkem.⁵⁶

⁵⁶ Patnáct let po smrti hraběte popsal jeho život i pohřeb frýdlantský vlastivědec Julius Helbig ve druhém ročníku sborníku *Friedlandia*, vydaném ve Frýdlantu v Čechách 1853, s. 172–207.

Doba Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, hospodáře

Úvod

Období vlády Kristiána Kryštofa Clam-Gallase (1805–1838) na jeho panstvích je epochou velkých společenských změn, jež započaly již josefínské reformy a vliv na ně měly i události francouzské revoluce. Šlechta postupně ztrácela na své výlučnosti a přicházela o řadu výsad. Vyšší státní úřady, do kterých byli dříve přijímáni pouze příslušníci staré tradiční šlechty, se nyní otvíraly i lidem nižšího původu. Deskové statky se mohly zakupovat bez ohledu na stavovský původ a rovněž manufakturní privilegia získávali už i nešlechtici. V roce 1811 vydal císař František I. Všeobecný občanský zákoník, který v soukromoprávních vztazích neuznával privilegia šlechty. V nižší správě coby patrimoniální vrchnost svých panství si šlechta udržovala svůj dominantní vliv i nadále, ale i do výkonu vrchnostenských práv zasahovaly mnohé státní regulace. Nicméně největší pozemkové majetky byly většinou stále v rukou velkých šlechtických rodů. Aristokracie se také angažovala v průmyslové výrobě, a to v odvětvích, kde mohla využít své pozemkové majetky nebo robotní práci – například v textilním průmyslu, hutnictví, potravinářství atd. Pro většinu šlechtických rodů byla jejich panství hlavním zdrojem příjmů, a proto se hlava rodu zpravidla správě svého majetku pečlivě věnovala.

Začátek 19. století byl pro habsburskou monarchii ve znamení válek s Francií, které vyprazdňovaly fiskus natolik, že monarchie v roce 1811 vyhlásila bankrot. Ten postihl nejvíce státní zaměstnance, řemeslníky a tovární dělníky. Rakouská vláda po skončení napoleonských válek musela uskutečnit řadu reforem a jednou z nich byla i daňová reforma. Bylo zavedeno stejné zdanění vrchnostenské i poddanské půdy, přičemž pro výpočet daní se užíval josefínský katastr.¹

Majetek hrabat Clam-Gallasů

Těžištěm rodového majetku Clam-Gallasů byla panství na severu Čech náležející k Boleslavskému kraji: Liberec, Frýdlant, Lemberk a Grabštejn, jež tento rod získal jako dědictví po Gallasech. Panství Liberec a Frýdlant obdržel již v roce 1634 Matyáš

¹ Jitka LNĚNIČKOVÁ, *České země v době předbřeznové 1792–1848*, Praha 1999.

z Gallasu. V roce 1704 přikoupil Jan Václav z Gallasu od hraběte Trauttmansdorffa Grabštejn a v roce 1726 mezi gallasovské statky přibylo panství Lemberk, které koupil Filip Josef z Gallasu od hraběte Bredy. Ke gallasovskému dědictví náležel i statek Klecany v Kouřimském kraji, připojený k rodovým držávám v roce 1727 rovněž Filipem Josefem Gallasem.

Kristián Filip, první nositel jména Clam-Gallas, zdědil všechny tyto statky. V té době uvedená panství čítala na 92 obcí s 24 000 obyvateli.² Zároveň se však zasloužil i o rozšíření rodového majetku. V roce 1773 koupil od Maxmiliána Des Foursa panství Brodce, k němuž o rok později připojil přilehlé panství Luštěnice, které získal od Františka Eliáše Scherzera z Kleinmühlu. Otec Kristiána Filipa Clam-Gallase, Jan Kryštof z Clamu, vlastnil nedaleká panství Dětenice, Mcely a Rožďalovice, která zdědil Filipův mladší bratr Karel. Po Karlově tragické smrti v roce 1784 připadla panství Dětenice a Mcely jeho jediné dceři a panství Rožďalovice zdědil Kristián Filip. Tyto statky v Pojizeří sice nebyly nijak velké, ale ležely na strategickém místě, totiž mezi Prahou, kde měli Clam-Gallasové svůj palác, a severočeskou doménou. V době spravování panství Kristiánem Filipem z Clam-Gallasu, konkrétně v roce 1792, se odhadovala cena majetku Clam-Gallasů na 4 611 900 zlatých.³

Odhadní ceny jednotlivých panství:

Panství	Odhadní cena ve zlatých
Frýdlant	1412400
Grabštejn	1024000
Lemberk	269000
Liberec	1087500
Brodce	236000
Luštěnice	95500
Rožďalovice	297000
Klecany	190500

² Milan SVOBODA, *Severočeská doména*, in: Clam-Gallasův palác, s. 64.

³ *Allgemeine Encyclopedie der Wissenschaft und Künste* 22, Leipzig 1832, s. 356.

Rožďalovice prodali Clam-Gallasové v roce 1793 Karlu Möderovi a od něj je v roce 1802 koupil baron Jakub Wimmer, který tou dobou již pět let vlastnil i blízké Dětenice. Stejně tak byl prodán statek Klecany, a sice v roce 1803 hostinskému Františku Vobořilovi.⁴

V roce 1805 zemřel Kristián Filip a správy severočeských statků se ujal jeho syn Kristián Kryštof Clam-Gallas. Panství Brodce a Luštěnice přešlo na Bedřicha, druhého syna Kristiána Filipa, a až teprve po jeho smrti v roce 1832 je zdědil Kristián Kryštof. Ten v roce 1810 koupil od svého švagra Jana Filipa hraběte z Clary a Aldringenu statek Obříství nedaleko Prahy. Obříství bylo velmi zpustlé, takže do jeho zvelebení musel investovat dosti prostředků. Nechal opravit zámek, vybudoval v okolí řadu nových staveb – v obci Kelské Vinice dal vytesat sklep, na Kořínkovské vinici za Mělníkem vystavěl jednopatrový dům s vyhlídkou. Z jeho doby také pochází kříž na rozcestí „K Zájezdu“ a kamenná socha sv. Jana Nepomuckého od sochařského mistra Václava Práchnera. Protože hrabě žil hlavně ze svých severočeských panství, pověřil správou zdejšího statku úředníky, kteří ho však okrádali natolik, že byl statek prodělečný. Proto ho v roce 1817 prodal generálu a diplomatovi Františku Kollerovi.⁵

Stručný popis jednotlivých panství

V popisu panství Clam-Gallasů se podrobně podíváme především na severočeskou doménu, neboť ta byla hlavním zdrojem příjmů tohoto rodu. V roce 1834 žilo na těchto panstvích o rozloze téměř 13 čtverečních mil⁶ (plochy jednotlivých panství viz tabulka č. 1) 86 699 obyvatel převážně katolického vyznání. Jen pro srovnání: největší tehdejší pozemkoví vlastníci v českých zemích, Schwarzenbergové, vlastnili panství o rozloze 5 000 km².⁷ Jak je patrné z tabulky č. 2, mezi lety 1788 a 1834 vzrostl počet obyvatel zhruba o 50%, na panství Lemberk téměř o 100 %. Tento demografický vzestup byl nepochybně ovlivněn rozmáhající se průmyslovou výrobou, již dominovalo soukenictví. Především Liberec v této době patřil mezi jednu z nejrozvinutějších oblastí nejen Čech,

⁴ M. SVOBODA, *Severočeská doména*, s. 66.

⁵ Aleš STŘECHA, *Města a obce středních Čech* [dosud nevydaná publikace] <http://www.strednicechy.cz>, kapitola Obříství: <http://obristvi.cz> [28. 12. 2010]

⁶ Třináct čtverečních mil je v přepočtu asi 748 km² – pro převody starých měr byla využita publikace Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Staré míry, váhy a peníze*, Plzeň 1985.

⁷ *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, (red. Martin Gaži) České Budějovice 2008, s. 39.

ale i celé habsburské monarchie. Žilo zde 9 862 obyvatel, tedy třikrát více než v druhém největším městě clam-gallasovských panství, Frýdlantu. Textilní průmysl zde uživil velké množství lidí, což dokazuje také fakt, že panství Frýdlant a Liberec čítala téměř stejný počet obyvatel, ačkoli Liberec byl, co se rozlohy týče, o více než polovinu menší.⁸

Tabulka č. 1

Panství	Plocha ve čtverečních mílích
Frýdlant	6 a 1/16
Liberec	2 a 4/5
Grabštejn	2 a 3/5
Lemberk	14/16

Tabulka č. 2

Panství	Počet obyvatel v roce 1788	Počet obyvatel v roce 1834
Frýdlant	20881	32203
Liberec	19780	30984
Grabštejn	10645	15772
Lemberk	4056	7740
celkem	55362	86699

Panství Frýdlant sestávalo ze dvou měst a 47 vesnic. Hlavním sídlem panství byl Frýdlant, který se skládal ze tří předměstí, měl 549 domů a žilo zde 3 197 obyvatel. Druhým městem bylo Nové Město pod Smrkem (Neustadt) s 379 domy a 2 430 obyvateli. Samostatný okrsek tvořil i zámek Frýdlant. Další vrchnostenský zámeček, kde hrabata pobývala hlavně v letních měsících, se nacházel v Černousích.

Panství Liberec tvořilo jedno město, jedno předměstí a 39 vesnic. Oním jediným městem byl Liberec (Reichenberg). Město sestávalo ze čtyř čtvrtí, mělo sedm náměstí a 95 větších a menších ulic. Nacházel se zde dvoukřídlý renesanční zámek, který se za Kristiána Filipa Clam-Gallase rozrostl o nové klasicistní křídlo. Ve stejném slohu byla zčásti přestavěna i stará renesanční část. V roce 1787 založil Kristián Filip Clam-Gallas na svých pozemcích předměstí Liberce Kristiánov, jež bylo v roce 1850 přičleněno k původnímu historickému městu. I ostatní obce tehdejšího panství dnes převážně tvoří jednotlivé čtvrti Liberce.

⁸ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Bunzlauer Kreis 2*, Prag 1834, s. 273–320. Údaje v tabulce 1 a 2 pocházejí ze Sommerovy práce. Jedna čtvereční míle čítala cca 57,54642 km čtverečních.

Na panství Grabštejn se nacházela dvě města a 26 vesnic. Správní úřady sídlily na zámku Grabštejn, který nechal v roce 1818 Kristián Kryštof Clam-Gallas upravit tak, aby zde úředníci mohli zároveň bydlet. Dolní zámek dostal dnešní klasicistní podobu a kolem něj vznikl nový park. V roce 1795 si Kristián Filip Clam-Gallas nechal postavit lovecký zámeček v osadě Bílý Kostel. Mezi jediná dvě městečka patřil Hrádek nad Nisou (Grottau) se 1 473 obyvateli a Chrastava (Kratzau) s 1 889 obyvateli.

Na nejmenší ze severočeských držav, na panství Lemberk, nestálo žádné město. Hlavním sídlem byl zámek Lemberk, jež Clam-Gallasové získali v dost neutěšeném stavu a museli do jeho renovací mnoho investovat. S opravami začal již Kristián Filip a následoval ho i Kristián Kryštof. Kromě Lemberku se zde nacházelo ještě 14 dalších vsí, z nichž největší byly Žibřidice (Seifersdorf) s 1 636 obyvateli.⁹

Polní a lesní hospodářství

Panská zemědělská půda byla spravována prostřednictvím poplužních dvorů, které měla vrchnost ve své režii. Existovaly i statky, které panstvo pronajímalo, a to buď dočasně, nebo dědičně (tzv. emfyteutické statky). Nejvíce poplužních dvorů se nacházelo na frýdlantském panství – devatenáct, na panství Grabštejn šest, na Lemberku tři a na libereckém panství pouze dva – v Liberci a v Nové Vsi. Na frýdlantském panství v dřívějších dobách existovalo i nejvíce lenních statků, všechny však odkoupili již Gallasové a připojili je ke svým državám. Jednalo se například o Habartice, Černousy, Arnoltice, Ves atd. Orná půda v severních Čechách byla písčité, jílovitá, štěrkovitá nebo dokonce kamenitá. Vyžadovala tedy důsledné obdělávání a přihnojování, přesto její úrodnost dosahovala sotva průměrnosti. Z obilnin se pěstovalo hlavně žito a oves, z ostatních plodin brambory, len nebo zelí. Půda se většinou rozdělovala na malé parcely. Zemědělství se věnovali hlavně domkáři a zahradníci, kteří měli svá malá políčka, nebo si pronajímali od majitelů větších hospodářství několik záhonů, na nichž pěstovali vybrané plodiny. Například na panství Lemberk se nevyskytoval ani jeden sedlák. Podle tabulek s využitím hospodářské půdy na jednotlivých dominiích (viz níže) je patrné, že největší podíl představovala orná půda na panstvích Grabštejn a Lemberk. Liberecké panství ornou půdu naopak téměř postrádalo, ve větší míře disponovalo pouze poli s pastvinami.¹⁰

⁹ J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen 2*, s. 273–320.

¹⁰ J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen 2*, s. 273–320. Ze Sommerových údajů pocházejí údaje pro všechna čtyři panství v následujících tabulkách.

Rozdělení hospodářské půdy:

Frýdlant

Typ půdy	Dominikál		Rustikál		Celkem	
	jitra	sáhy čtvereční	jitra	sáhy čtvereční	jitra	sáhy čtvereční
orná půda	2748	1141	11538	173	14286	1314
rybníky přeměněné na or.půdu	45	669	4	351	49	1020
pole s pastvinami	88	566	1345	897	1433	1463
louky	1946	943	6597	99	8543	1042
zahrady	8	1258	10	1060	19	718
rybníky přeměněné na louky	147	1114	13	1069	161	583
pastviny	1091	839	4519	356	5610	1195
lesy	24324	731	6352	1242	30677	373
úhrnem	30401	861	30381	447	60782	1308

1 jitra = 57,54642 aru, 1 čtvereční sáh = 3,596652 m²

Liberec

Typ půdy	Dominikál		Rustikál		Celkem	
	jitra	sáhy čtvereční	jitra	sáhy čtvereční	jitra	sáhy čtvereční
orná půda			39	1071	39	1071
rybníky přeměněné na or.půdu	1	1013			1	1013
pole s pastvinami	871	20	7169	875	8040	895
louky	458	1345	2672	106	3130	1451
zahrady	10	47	2	534	12	581
rybníky přeměněné na louky	25	491			25	491
pastviny	237	102	1000	47	1237	149
lesy	9056	684	4391	1106	13448	190
úhrnem	10660	502	15275	539	25935	1041

Grabštejn

Typ půdy	Dominikál		Rustikál		Celkem	
	jitra	sáhy čtvereční	jitra	sáhy čtvereční	jitra	sáhy čtvereční
orná půda	1940	848	7193	898	9134	146
rybníky přeměněné na or.půdu	36	378			36	378
pole s pastvinami	16	1134	59	1006	76	540
louky	867	338	2567	1290	3435	28
rybníky přeměněné na louky	37	525	2	640	39	1165
pastviny	324	874	916	1280	1241	554
lesy	6590	1013	1725	317	8315	1330
úhrnem	9813	310	12465	631	22278	941

Lemberk

Typ půdy	Dominikál		Rustikál		Celkem	
	jitra	sáhy čtvereční	jitra	sáhy čtvereční	jitra	sáhy čtvereční
orná půda	490	1288	3147	270	3637	1558
rybníky přeměněné na or.půdu	1	463			1	463
pole s pastvinami			156	1149	156	1149
louky	147	783	925	285	1072	1068
zahrady	2	1448			2	1448
rybníky přeměněné na louky	30	807			30	807
pastviny	55	1343	374	865	430	608
lesy	2573	1268	911	1316	3485	984
úhrnem	3302	1000	5515	685	8818	85

Z rostlinné výroby tedy vrchnost příliš neprofitovala. Mnohem důležitější byla živočišná výroba. Chov hospodářských zvířat byl omezen především na skot, a to jak v případě vrchnosti, tak poddaných. Majitelé větších pozemků mívali koně, chudí domkáři alespoň kozu. Domácí chov koz byl velmi rozšířený, z jejich mléka se totiž hojně vyráběl sýr. S poplužními dvory byly často spojeny ovčiny, neboť chov ovcí provozovala hlavně vrchnost, která na jeho zdokonalení vynakládala nemalé prostředky.¹¹

Příznivého rozvoje se hospodářství dočkalo až po roce 1848, kdy byla zrušena roba, vlastníci se stali svobodnými a mohli se naplno věnovat obhospodařování svých vlastních pozemků. Je však nutno dodat, že po zrušení nevolnictví v roce 1781 se robotní povinnosti zmírnily a poddaní byli využíváni jen v obdobích, kdy vrchnost jejich práci skutečně potřebovala, např. při sklizních. Navíc již před rokem 1848 se mohli lidé z roboty vykoupit. Ovšem systém, ve kterém se poddaní realizovali pouze na svých polích, a vrchnost si najímala na práci námezdní síly, se osvědčil mnohem lépe. Zlepšení v zemědělství souviselo i s přechodem z trojpolního systému na střídavé hospodářství, s používáním nových hnojiv a strojů, např. mlátičky. Navíc s rozvojem průmyslové výroby v 19. století docházelo k tomu, že řada lidí opouštěla zemědělský sektor a odcházela pracovat do továren. Hospodář pak byl nucen nahradit tuto pracovní sílu novými stroji, které mu ulehčily práci a ušetřily peníze na mzdy.¹²

K hlavním zdrojům příjmů hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase patřily lesy.

¹¹ J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen 2*, s. 273–320.

¹² Anton RESSEL, *Die Gemeinden Raspenau, Mildenau und Mildeneichen 1–2*, Friedland 1914–1929.

Dozor nad nimi náležel vrchnostenským lesníkům a hajným, jejichž vyškolení byla věnována značná péče. Dříve lesníci bydleli ve vlastních, resp. pronajatých domech a zároveň zpravidla i obdělávali půdu. Když jim však vzrůstající úroveň lesnictví ukládala neustálou činnost v lese, uvědomila si pozemková vrchnost, že by bylo žádoucí vybudovat nebo koupit vlastní myslivny. Zde byl přednostně ubytován vedoucí lesník – revírní myslivec. Ve třicátých letech 19. století pak najdeme panské myslivny v téměř každé druhé obci. Lesníci měli na starosti i hájení divoké zvěře a péči o ni, přičemž lov byl výsadním právem pozemkové vrchnosti. Až rok 1848 přinesl vlastní lovecké oprávnění i obcím se samosprávou. Péče především o jeleny a srnce vedla i ke zřizování rozsáhlých obor. Vrchnost rovněž provozovala v mnoha rybnících chov ryb, jejichž výlov byl také až do roku 1848 jejím výhradním právem.¹³

Vrchnostenské lesy na frýdlantském panství byly rozdělené do dvanácti revírů, na libereckém panství do sedmi, v grabštejském okrsku do šesti a na panství Lemberk do dvou revírů. Vysoká zvěř, konkrétně jeleni a daňci, se nacházeli hlavně na území Jizerských hor, ale jejich počet nebyl nijak závratný. Jinak bychom v lesích našli velké množství srn, zajíců, ale i divoké zvěře, především lišek a kun. Lesní porost tvořily ve vyšších polohách lesy jehličnaté, v nižších polohách smíšené. Těžba dřeva byla velmi důležitá, i když hlavně ve vyšších nadmořských výškách dost náročná a finančně nákladná. Vrchnost okamžitě nahrazovala vymýcené dřevo výsadbou nových stromů, naopak menší pozemkoví vlastníci pokácený porost znovu nezalesňovali, nýbrž na místě původního lesa zakládali nová pole. Vytěžené dřevo sloužilo téměř výhradně potřebám místních továren – zvláště na libereckém panství – jejichž provoz byl na této surovině závislý. Případné přebytky se splavovaly po řekách do Saska.¹⁴

Hospodaření v kraji ovlivňovaly i přírodní katastrofy, které jej občas postihly. Velmi časté byly záplavy. Povodně například vážně zasáhly Frýdlant a okolí v roce 1803 a 1804. Především ve městech se také vyskytovaly požáry. V roce 1797 zachvátil Frýdlant velký oheň, v roce 1809 také Nové Město pod Smrkem. Často hořelo i v Liberci, což v roce 1807 Kristiána Kryštofa Clam-Gallase donutilo k vydání nového protipožárního naříze-

¹³ Tamtéž, s. 115–119.

¹⁴ J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen* 2, s. 273–320.

ní, jímž předepsal zděný způsob výstavby, přičemž výrobu cihel, vápna a pálených tašek zajišťovala vrchnost.¹⁵ Podobná opatření byla přijímána i v mnoha dalších městech a inspiraci nacházela v josefínském protipožárním řádu vydaném již v osmdesátých letech 18. století.

Co však mělo opravdu velký vliv na všechna clam-gallasovská panství i celou monarchii, byly napoleonské války, které velmi poznamenaly počátky vlády Kristiána Kryštofa Clam-Gallase na jeho statcích. V roce 1805 dramaticky vzrostla cena obilí a hrozily nepokoje v celém kraji. Naštěstí po tomto zdražení následovalo několik velmi úrodných let, takže ceny opět klesly. Bída se vrátila znovu v roce 1811 a posléze v roce 1817. I přes tyto otřesy se však na clam-gallasovských panstvích dařilo jak obchodu, tak různým odvětvím řemeslné výroby. Možná i proto zde nedocházelo k žádným velkým nepokojům ze strany obyvatelstva. Navíc Kristián Kryštof se jakožto majitel panství snažil pomoci lidem trpícím hladem například tím, že chudým rozdával přiděly rýže.¹⁶

Přímo se napoleonské války dotkly clam-gallasovských panství až v roce 1813, kdy Napoleonova vojska vpadla do severních Čech. Cílem tohoto kroku bylo mj. získat informace o situaci v Čechách. Velitelé armády měli za úkol především zabavit dopisy na místních poštách a vyslat deputaci představitelů obsazených měst k Napoleonovi.¹⁷ Jeho armáda překročila české hranice 17. srpna a ještě téhož dne obsadila Frýdlant, 20. srpna pak Liberec. Pod hrozbou vypálení ze strany nepřátelských vojsk probíhalo vymáhání kontribucí. V Liberci byli určeni místní děkan, vrchnostenský správce, jeden radní, pošt-mistr a tři obchodníci, aby jako deputace odjeli k císaři Napoleonovi do Löwenbergu (dnes Lwówek Śląski) ve Slezsku. Z tohoto jednání pořídila liberecká deputace záznam, v jehož části je zmínka i o majiteli panství, Kristiánu Kryštofovi Clam-Gallasovi.

Uvádím zde úryvek z rozhovoru:

„Napoleon: Ke kterému kraji patří Liberec?

Deputace: K Boleslavskému.

N: Je boleslavský kraj rozdělen na více obvodů a tvoří Liberec aspoň jeden z nich?

¹⁵ R. KARPAŠ a kol., *Knihy o Liberci*, s. 65.

¹⁶ A. RESSEL, *Geschichte des Friedländer Bezirkes*, Friedland 1902, s. 232–233.

¹⁷ R. KARPAŠ a kol., *Knihy o Liberci*.

D: Ne, Veličenstvo. Celý boleslavský kraj má jednoho a téhož představeného, který se nazývá krajským hejtmanem.

N: Komu patří Liberec?

D: Hraběti Clam Gallasovi.

N: Kolik mu vynáší důchod?

D: Z města velmi málo; město platí 500 zl. základní činže ročně.

N: Tak málo! Musí mít tedy jiné příjmy – kolik obnášejí?

D: Nejsou přesně stanoveny, protože jsou velmi závislé na okolnostech a podmínkách doby.

N: Má hrabě více panství?

D: Ano, Veličenstvo. Má Frýdlant, Liberec, Grabštejn a Obráštví, z nichž první tři jsou nyní obsazena oddíly Vašeho Veličenstva.

N: Musí být tedy velmi bohatým kavalírem?

D: Převzal mnoho panství s velkými dluhy a v důsledku současných velkých daní a dodávek vynášejí málo.¹⁸

Z tohoto úryvku vyplývá opatrná taktika libereckých měšťanů, kteří se v podstatě snažili přesvědčit Napoleona o tom, že má město ochránit, neboť z něj stejně mnoho nezíská. My však víme, že Liberec v této době prožíval velký rozmach a hrabě z něj měl jistě uspokojivé příjmy.

Správa panství

Politickou správu na jednotlivých panstvích dříve vykonávali úředníci, označovaní jako „správci“ nebo „vrchní“, znalí i soudnictví (nebylo tomu však vždy) a podléhající vrchnosti. Také soudní pravomoc na clam-gallasovských panstvích náležela vrchnosti, která ji považovala za právo patřící k dědičnému statku (patrimoniu). Do oblasti politicko-administrativní správy náležela opatření, jež bylo nutno přijmout s ohledem na bezpečnost života, majetku a z hlediska mravnosti, dále kroky týkající se veřejných institucí, školských a zdravotnických záležitostí, výstavby silnic atd. Soudnictví se vztahovalo na poddané celého panství. Politicko-administrativní správa a civilní soudnictví tvořily dohromady to, co se označuje jako vrchnostenské (patrimoniální) soudnictví. Za císaře Jo-

¹⁸ Milan ŠVANKMAJER, *Čechy na sklonku napoleonských válek 1810–1815*, Praha 2004, s. 103.

sefa II. bylo omezeno. Podle císařského dvorského dekretu z roku 1784 byl patrimoniálním úřadům přidělen justiciář znalý práva, který skládal zkoušky u pražského apelačního soudu, jemuž byl odpovědný. Nižší soudnictví tedy vykonával justiciář a správu politicko-administrativní správce (vrchní), který podléhal krajskému úřadu v Mladé Boleslavi. Patrimoniální úřad byl rozdělen na justiční a vrchní úřad. Po revolučních událostech v roce 1848 přešla dosavadní správa a soudnictví do rukou státu.¹⁹

Vedení celého hraběcího majetku příslušelo vrchnostenskému inspektorovi; později byla tato funkce přejmenována na hospodářského radu. Za vlády Clam-Gallasů tento úřad vykonávali:

1760–1790: Johann Wenzel Paul († 2. 8. 1790)

1790–1805: Johann Nepomuk Bretschneider († 18. 9. 1805)

1805: Johann Andreas Paul († 16. 11. 1805) – v úřadu sloužil jen dva dny

1806–1820: Karl von Neumann

1820–1843: Johann Paul Speer²⁰

Nové lokace

Na konci sedmdesátých let 18. století došlo na základě tzv. raabizace k parcelaci dříve panské půdy. Vrchnostenské dvory byly rozděleny na několik částí a rozprodány poddaným. To mělo vést k zefektivnění hospodaření. Velké hospodářské dvory s rozsáhlými polnostmi, závislé na neproduktivní robotní práci poddaných, byly nahrazeny menšími zemědělskými usedlostmi s menší výměrou půdy, přičemž roboty byla převedena na peníze. Na těchto místech pak vznikaly nové obce. Několik takto založených osad na panstvích Clam-Gallasů svědčí o pokrokovosti Kristiána Filipa Clam-Gallase, neboť z vrchností využily raabizaci jen ty nejosvícenější. Rozdělením poplužního dvora v Heřmanicích tak vznikla už v roce 1780 osada Kristiánov, pojmenovaná podle hraběte Kristiána Filipa. Na rozparcelovaných pozemcích panského dvora a ovčína zvaných Hölle (Peklo) vyrostla nová obec, od roku 1784 pojmenovaná na počest manželky Kristiána Filipa, Karolíny Šporkové, Karolinenthal čili Karolinino Údolí, dnes obec Peklo. Parcelací poplužních dvorů vznikly i vesnice Hajniště (1787) a Nové Pertoltice (1782). I sami

¹⁹ A. RESSEL, *Die Gemeinden Raspenau, Mildenau und Mildeneichen 1*, s. 15–16.

²⁰ Tamtéž, s. 15.

Clam-Gallasové rozšiřovali své statky zakládáním nových vsí, v jejichž názvu se často odráží jméno některého z členů rodiny. Podle třetího ze synů Kristiána Filipa se jmenuje obec Ferdinandov, která vznikla v roce 1783 na pustém místě jižně od Hejnic. Na počest tragicky zesnulého Karla Leopolda, bratra hraběte Kristiána Filipa, vyrostl na panské půdě v roce 1787 Karlov pod Ještědem a v roce 1782 byla založena dnešní městská část Liberce, tehdy samostatná obec Bedřichovka, pojmenovaná po druhém synovi hraběte Kristiána Filipa Clam-Gallase. Zcela novou osadou se stal také Jäckelsthal, nyní Jaklovo Údolí u města Frýdlant; u zrodu nové lokality nestála ani vrchnost, ani zdejší starousedlíci. V roce 1775 prodal frýdlantský měšťan Josef Rösler své pozemky za městem Michaelu Jäckelovi, který je rozparceloval a postupně prodával nově příchozím obyvatelům. Osada se sice nestala samostatnou obcí, nýbrž předměstím Frýdlantu, přesto žila v podstatě jako malá vesnička.²¹

Největší pozornost si však zaslouží založení Kristiánova, jenž byl vybudován na panských neúrodných pozemcích v těsné blízkosti libereckého zámku. Původně vyrostl jako samostatná osada, ovšem kvůli absenci hospodářské základny se nikdy nemohl stát samostatným městem. Byl určen k bydlení, jež zde našli hlavně panští úředníci a bohatí liberečtí měšťané, mimo jiné soukeničtí mistři. Osada měla vzniknout podle určité koncepce, jejíž realizaci hrabě Kristián Filip Clam-Gallas pověřil Antona Ottu z Frýdlantu. Projekt se pak neuskutečnil naráz, nýbrž po několika etapách. Území bývalého vrchnostenského velkostatku bylo rozděleno na pravidelné obdélníkové plochy a rozprodáno. S výstavbou prvních domů se začalo v roce 1787, přičemž na jejich podobu dohlížel vrchnostenský úřad. Nesměla totiž utrpět celková koncepce budoucí osady. Na oplátku vrchnost majitelům parcel poskytovala výhody při samotné stavbě. Parcely se prodávaly na základě smlouvy, ve které byly přesně uvedeny výměra a cena,²² pevně stanoveno roční nájemné z pozemku a daň z pronájmu. Liberečtí měšťané měli o tyto pozemky zpočátku velký zájem, jenž v další etapě výstavby postupně opadal. V roce 1810, tedy už za Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, se způsob prodeje pozemků změnil. Bylo rozhodnuto, že zbylé pozemky se prodají v dražbě, jež se konala 31. října 1810 ve vrchnostenské kanceláři. Parcelu měl získat ten, kdo nabídl nejvyšší sumu. Tato akce se však s velkým ohlasem nesesetkala.

²¹ J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen 2*, s. 273–320.

²² Parcely se prodávaly v rozmezí od 196 zlatých 40 krejcarů do 215 zlatých a 50 krejcarů.

Důvodem mohla být i vyšší cena ročního nájemného, jež činilo 20 zlatých oproti dřívějším 2 zlatým a 55 krejcarům. Jak již bylo zmíněno, výstavba domů podléhala určitým urbanistickým pravidlům. Budovy měly být patrové, podélně orientované, postavené v daných rozezstupech od sebe. Použitým stavebním materiálem se měl stát kámen, cihly a vápenná malta. Majitel domu nemohl sám rozhodovat ani o osazení své parcely stromy, neboť i s jejich výsadbou se počítalo v původním plánu. Nové domy byly postaveny ve stylu pozdního baroka v kombinaci s klasicistními prvky.²³ Kristiánov měl statut dominikálního města. V roce 1850 došlo k jeho sloučení s Libercem a Kristiánov se stal jeho pátou čtvrtí.

A co vrchnost od projektu očekávala? V první řadě to byl určitě zisk, plynoucí z prodeje dosud nepříliš úrodné půdy, z ročního nájemného a z daní za pronájem pozemků. Zároveň však měl Kristiánov plnit funkci reprezentativní. Nalézal se totiž v těsné blízkosti zámeckého areálu a hlavně – vedla přes něj cesta z Prahy k zámku.

Na závěr považuji za významné vyzdvihnout jedinečnost tohoto projektu. Jednotná plánovitá výstavba provedená za účelem ubytování určité sociální skupiny obyvatel nebyla v českých zemích vůbec obvyklá. Se vznikem osad stavěných na principu zahradního města se v této době můžeme setkat hlavně ve Francii, ale i v jiných částech Evropy. Avšak jedinou dobovou analogií na českém území je výstavba obytné čtvrti v Novém Boru, která se začala realizovat z podnětu hraběte Filipa Kinského v roce 1787.²⁴ Uskutečňování podobných projektů v českých zemích je jinak otázkou až druhé poloviny 19. století. Lze proto říci, že Clam-Gallasové výstavbou Kristiánova předběhli dobu.²⁵

²³ Petra ŠTOVÍČKOVÁ, *Kristiánov – vznik V. liberecké městské čtvrti*, in: Ročenka liberecké architektury 3/2007, s. 17–23, TÁŽ, „Christians-Stadt“ – projekt zahradního města na konci 18. století, in: Sborník Severočeského muzea 14/2005, s. 22–33. (Jde vcelku o totožné texty).

²⁴ Jaroslav ZEMAN, *Architektonický a urbanistický vývoj Liberce 1352–2006*, diplomová práce, FF UK, Ústav pro dějiny umění, Praha 2009, s. 39.

²⁵ Vycházela jsem především ze starších německých regionálních prací. Podrobnější informace pro hospodářský a správní vývoj oblasti z období clam-gallasovské správy obsahují fondy velkostatků Liberec, Frýdlant, Grabštejn a Lemberk, uložené ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Děčín. Materiály spjaté s hospodařením Clam-Gallasů se nacházejí v témže archivu ve fondu HS (RA) Clam-Gallas. K doplnění Kristiánova životopisu lze použít také prameny ze SOkA Liberec.

Sídla Clam-Gallasů v letech 1771–1838

Černousy¹

První zmínka o obci pochází z roku 1385, kdy ji drželi rytíři s přídomkem „z Černous“, leníci frýdlantských Biberštejnů. Své lenní statky zde však měli i příslušníci drobných šlechtických rodů von Faust, von Gersdorf, von Miltitz, von Rackwitz, von Schweinichen, von Schwartz. Na konci 16. století stálo v obci jedno rytířské sídlo s pivovarem, sladovnou, hospodářskými budovami a sadem. Roku 1664 definitivně Černousy vykoupili Gallasové a přičlenili je k frýdlantskému panství.

Filip Josef z Gallasu zde nechal vystavět patrový barokní zámek obdélného půdorysu s mansardovou střechou na parcele o rozměrech 65 x 12,5 metru. Na západním a východním nádvorním nároží vystupovaly ze severní fasády dva rizality, vyčnívající o 3,5 metru, které mohly připomínat malá křídla. Uprostřed průčelí zámku se nacházel hlavní vstup, který vedl do budovy pětiosým patrovým rizalitem. Portál byl završen půlkruhovou atikou s okrouhlým okénkem. Roku 1808 toto letní sídlo rozšířil dědic panství Kristián Kryštof Clam-Gallas. Po jeho smrti přestala rodina lokalitu navštěvovat a nebyly proto realizovány ani všechny plánované přestavby. Sídlo pak sloužilo jako kanceláře správy velkostatku Clam-Gallasů. Od druhé poloviny osmdesátých let 19. století do čtyřicátých let 20. století v části areálu se svolením majitele Franze Clam-Gallase organizoval chlapecké prázdninové tábory Německý horský spolek pro Jizerské a Ještědské hory.

Po roce 1945 se objekt stal majetkem státu. Spravoval jej Státní statek v Novém Městě pod Smrkem. V osmdesátých letech 20. století byla zámecká budova v natolik špatném stavu, že musela být zbořena.

¹ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, (red. R. Anděl a kol.), Praha 1984, s. 73–74; R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*, s. 211–212; *Umělecké památky Čech 1*, (red. Emanuel Poche a kol.), Praha 1977, s. 187; Jiří ÚLOVEC, *Zaniklé brady, zámky a tvrze Čech*, Praha 2000, s. 52–53.

Dětenice²

První písemný doklad o obci pochází z roku 1052, kdy Dětenice spadaly pod kostel ve Staré Boleslavi. V druhé polovině 13. století vlastnila ves zchudlá větev Valdštejnů. Roku 1295 zde nechal Beneš z Dětenic a z Valdštejna vystavět gotickou tvrz. O té je však první písemná zmínka až z roku 1404, kdy obec vlastnili Okořští z Dětenic. V 15. století se v Dětenicích vystřídaly další šlechtické rody, až se zde roku 1503 usadili Křinečtí z Ronova. Roku 1587 byla gotická tvrz přestavěna na renesanční a v roce 1619 nechal Jiří Křinecký přistavět k sídlu věž. Po roce 1620 a následném útěku majitele do Saska byly Dětenice i zbytek panství Křineckému konfiskovány. Získal je Albrecht z Valdštejna, který však Dětenice postoupil příbuzným. Za jejich držení přibyla v zámeckém parku socha Athény od Matyáše Bernarda Brauna.

Od Valdštejnů koupil Dětenice roku 1760 Jan Kryštof z Clamu. Ten záhy nechal přestavět renesanční tvrz na pozdně barokní zámek podle návrhu Zachariáše Fiegerta. Stavba měla čtvercový půdorys a dvě patra zakončená mansardovou střechou. Na jihozápadním průčelním nároží zůstala původní třípatrová renesanční věž s hodinami.

Clam-Gallasové prodali dětenické panství roku 1797 baronu Jakubu Wimmerovi. O dekádu později již zámek vlastnili Wessenberkové. Jan Filip Wessenberk nechal roku 1818 přistavět k oběma zámeckým křídly druhé patro a francouzský park dal upravit na anglický. Od roku 1873, po sebevraždě posledního Wessenberka, maltézského rytíře, připadlo panství jeho řádu, který nechal provést poslední architektonické změny. Do nově upraveného portálu přibyl znak řádu a byla také obohacena výzdoba zahrady o nové sochy a kašnu. V interiéru zámku se soustředily významné sbírky zbraní. Řád maltézských rytířů v Dětenicích vystřídali průmyslníci. Nejprve to byli roku 1903 Blochovi a následně roku 1927 Řehákovi. Ing. Emanuel Řehák jako první zpřístupnil část zámku veřejnosti. Po roce 1945 byl interiér zámku rozkraden a objekt se stal majetkem státu. Po nezdařeném pokusu vybudovat zde dívčí zahradnickou školu sídlily v dětenickém zámku dětský domov a škola pro děti vyžadující zvláštní péči. Roku 1998 zakoupili zchátralý

² *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 88–89; *Umělecké památky Čech 1*, s. 258; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českébo X. Boleslavsko*, Praha 1997 (3. vyd.), s. 311–313; Pavel VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 1999, s. 216–217.

zámek manželé Ondráčkovi. Provedli celkovou rekonstrukci stavby a zámek znovu zpřístupnili veřejnosti.

Frýdlant³

První písemná zmínka o hradu Frýdlant pochází z roku 1278, kdy tuto dosavadní državu Ronovců prodal Přemysl Otakar II. Rudolfu z Biberštejna. Tento rod držel frýdlantské panství tři staletí, během nichž hrad výrazně opevnil. Původní stavba měla vzhled obdélného opevněného paláce, který se na severozápadní straně pojil s bergfritem s čtyři metry silnou zdí. Za Biberštejnů se opevnění hradu rozšířilo o bašty, na severní a jižní straně byly vystavěny vstupní věže s branami. V 16. století došlo k rozšíření obranyschopnosti hradu, díky čemuž se dalo využít i dělostřelectvo. Protože Biberštejnové stáli proti husitům, tito proti Frýdlantu na přelomu dvacátých a třicátých let 15. století opakovaně vytáhli. Podařilo se jim vypálit město, ale hrad nedobyli. V prosinci roku 1551 vymřela frýdlantská větev Biberštejnů po meči a dědický nárok lužických příbuzných Česká královská komora zamítla.

Roku 1558 koupil panství Bedřich z Redernu. Na konci 16. století zahájil jeho syn, Melchior z Redernu, celkovou přestavbu dosavadního sídla na renesanční palác. Hrad částečně přestavěl Marcus Spazzio di Lancio. Naproti vchodu do hradu byla vystavěna kaple sv. Anny, ke které vedla krytá chodba z „horního zámku“, tj. hradu, do nového zámku. Patrovou budovu „nového“ nebo také „dolního zámku“ s osmibokou věží v ose průčelí postavil opět Marcus Spazzio na místě předhradí v novém stylu s renesančními štíty a sgrafity. Syn Melchiora, Kryštof z Redernu, se v letech 1618–1619 zúčastnil stavovského odboje a odešel k roku 1620 do exilu. Již 5. června 1622 bylo panství Redernů prodáno Abrechtovi z Valdštejna. Za doby jeho vlastnictví se na frýdlantském hradu příliš nezměnilo. V první třetině 17. století panství prosperovalo, a protože se dlouho nacházelo v území nepostiženém probíhající válkou, bylo nazýváno „*terra felix*“ (šťastná země).

Po Valdštejnově násilné smrti v roce 1634 získal jeho panství významný vojevůdce,

³ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 116–123; R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko*, s. 74–79; Umělecké památky Čech 1, s. 346–348; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého X*, s. 177–192; P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 237–238.

hrabě Matyáš Gallas. Sám ale na Frýdlantu téměř nepobýval. Po roce 1634 byl hrad několikrát dobýván a okupován mj. švédskými vojsky, která jej opustila až v roce 1649. Švédové hrad a zámek opevnili mohutným barbakánem za hlavní branou a dali postavit pětiboké bašty. Nechali upravit hradní příkop.

Po roce 1649 kvůli špatné finanční situaci docházelo na hradě i zámku jen k nejnútnejší údržbě a opravám po požárech. Za Jana Václava Gallase na počátku 18. století se vynakládaly značné částky na stavbu rodového paláce v Praze. Právě zmíněný diplomat, ač na Frýdlantě příliš nepobýval, požádal italského stavitele Marcantonia Canevalleho, aby upravil interiéry zámku.

Po smrti posledního Gallase, Filipa Josefa, i jeho manželky Anny Marie z Colonna-Felsu, připadly jejich statky příbuzným Clamům. Ti si podle ustanovení závěti Filipa Josefa Gallase připojili ke jménu Gallas a spojili oba rodové erby.

Clam-Gallasové nechali v druhé polovině 18. století přistavět k renesančnímu zámku nižší křídlo, přebudované naposledy po roce 1860. Pravděpodobně takto viděl zámek i císař Josef II. při svém pobytu v severních Čechách.

Kristián Filip Clam-Gallas založil spolu se svým synem Kristiánem Kryštofem zámecké sbírky, pro jejichž umístění byly přesunuty obytné prostory výhradně do dolní zámecké budovy. Ve sbírkách na Frýdlantě, zpřístupněných veřejnosti již od roku 1801, se objevily zbraně, knihy, nábytek a obrazy především z 16. a 17. století.

Hrabě Eduard Clam-Gallas pověřil na sklonku šedesátých let 19. století vídeňského architekta Wilhelma Hecka, aby sídlo upravil podle tehdy módního historismu. K dolnímu zámku nechal přistavět novorenesanční křídlo. Na švédskou pětibokou baštu byla umístěna šachová věžička. Clam-Gallasům patřil zámek až do roku 1945. I po znárodnění zůstal stále přístupný veřejnosti a rozšířená prohlídková trasa byla uzpůsobena tomuto účelu. Roku 1960 a v dalších letech byla na zámku a hradě odhalena původní sgrafita vzniklá za Redernů.

Grabštejn⁴

První písemná zmínka o hradě Grabštejn pochází z roku 1256. Přemysl Otakar II. jej udělil v léno Jindřichovi z Donína. V té době měl objekt již mohutnou okrouhlou útočištnou věž, pod níž stál gotický hrad. Pánové z Donína sídlili na Grabštejně až do šedesátých let 16. století, kdy hrad prodali Dr. Jiřímu Mehlovi ze Střelic. Nový majitel Grabštejna, zemský rada a místokancléř, nechal gotické sídlo přestavět na renesanční zámek. Uvnitř hradu byla přebudována i kaple sv. Barbory ze 14. století. Její manýristická výzdoba ji řadí k nejvýznamnějším renesančním prostorům českého venkova. V podhradí došlo k výstavbě nového „zámku“ či spíše úřednického domu.

Jiří Mehl ze Střelic prodal Grabštejn již roku 1586 Ferdinandu Hoffmanovi z Grünbühlu, z jehož pozůstalosti se hrad dostal do majetku pánů z Černous. Ti se účastnili druhého stavovského odboje. Přesto, že se jim konfiskace majetku vyhnula, musel David Jindřich z Černous opustit Čechy. Do roku 1638 Grabštejn spravovali Valdštejnové. Poté jej císařským rozhodnutím opět získali pánové z Černous. Roku 1645 obsadili zámek Švédové, kteří sídlo opustili v létě 1648. Císař Leopold I. nechal Grabštejnu strhnout hradby, čímž jeho vojenský význam značně poklesl.

Roku 1651 prodali Černousové zámek Nosticům a ti ještě téhož roku Trauttmansdorffům, kteří z ekonomických důvodů Grabštejn prodali roku 1704 Gallasům. Jan Václav Gallas připojil Grabštejn ke svému stávajícímu severočeskému panství. Roku 1782 nechal Kristián Filip Clam-Gallas přestavět interiéry zámku ve stylu pozdního baroka. Za jeho syna Kristiána Kryštofa byl roku 1818 renesanční dolní zámek stavebně upraven pro obývání. Vznikla zahrada a v roce 1833 byl k zámku přistavěn hostinský dům. Exteriér zámku dostal vzhled v duchu pozdně klasicistního slohu až za Eduarda Clam-Gallase po požáru v roce 1843.

I po první pozemkové reformě v roce 1927, když byl zámek vyvlastněn, zůstal nadále v držení Clam-Gallasů. Po roce 1945 se na Grabštejně usídlila armáda a hrad chátral. Až po roce 1989 se započalo s jeho celkovou rekonstrukcí a hrad byl zpřístupněn veřejnosti.

⁴ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 125–127; *Umělecké památky Čech 1*, s. 356, 357; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého X*, s. 225–232; P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 238–239.

Horky-Brodce⁵

Současné Horky nad Jizerou a Brodce sdílely díky těsnému sousedství několik staletí společné dějiny. První zmínky o obcích jsou z konce 13. století. V polovině 14. století založil Franěk či jeho syn Pešek gotickou tvrz. Její tehdejší podoba není známa. Počátkem 16. století, za Vančurů z Řehnic, prošla tvrz renesanční úpravou: k dvoukřídlému zámku byla přistavěna třípatrová hranolová věž.

Po roce 1620 byl zámek konfiskován Václavu Kaplíři ze Sulevic a následně jej koupil Matyáš Hartman z Klarštejna. Jeho potomci v první třetině 18. století přestavěli zámek do barokní podoby. Příbuzný Hartmana z Klarštejna, Maxmilián Des Fours, prodal roku 1773 panství Brodce-Horka Kristiánu Filipu Clam-Gallasovi. Po něm je dědictvím získali Nostic-Rieneckové, kteří zámek obývali do roku 1919. Čtrnáct let poté získal zámeckou budovu, místní velkostatek a polnosti ředitel pražské exportní společnosti Josef Heger.⁶ Na počátku druhé poloviny 20. století byl zámek konfiskován a vznikla v něm zemědělská škola. Až restitucí po roce 1989 získali Hegerovi nemovitý majetek zpět, přesto v zámku Horky nadále sídlí střední odborné učiliště.

Klecany⁷

První písemná zmínka o Klecanech pochází z roku 1309. Na konci téhož století se připomíná klecanská tvrz. Náležela staroměstské patricijské rodině Olbramoviců. O klecanském zámku jsou zmínky od roku 1607, přičemž se označení tvrz a zámek střídají až do počátku 18. století. V Klecanech se často měnili majitelé, mezi nimiž byli i Lobkovicové a Šternberkové. K roku 1691 je klecanský zámek popisován jako nedostavěná trojkřídlá budova s dvoupatrovým jižním křídlem. Za následujících dvanáct let byl zámek stále rozestavěn, ale přibyla mu pilířová arkádová chodba.

Roku 1727 získal Klecany Filip Josef Gallas směnou za východočeské Skřivany, které mu odkázal gallasovský hejtman Kristián Karel Platz z Ehrenthalu. V polovině

⁵ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 138; *Umělecké památky Čech 1*, s. 401; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého X*, s. 369–371.

⁶ Též se uvádí jako Héger.

⁷ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII. Praha a okolí*, (František Holec a kol.), Praha 1988, s. 135–136; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 2*, Praha 1997, s. 899–901; *Umělecké památky Čech 2*, Praha 1978, s. 68.

18. století muselo být panské sídlo již hotovo a v nejlepším pořádku, protože majitel klecanského zámku dvakrát hostil královnu Marii Terezii. Na sklonku života, v roce 1803, prodal Kristián Filip Clam-Gallas Klecany hostinskému Františku Vobořilovi. Roku 1827 byl zámek v důsledku požáru přestavěn a jižní křídlo sníženo o patro. Po dalším požáru o třicet let později nechal nový majitel, cukrovarník Antonín Balle, zámek upravit klasicistně architektem Kašparem Předákem. Později bylo přistavěno severní křídlo. Klecanský zámek je patrová čtyřkřídlá budova kolem obdélníkového dvora s přízemními arkádami do dvora. Empírový rizalit v průčelí budovy v současnosti doplňuje nápis „*Magno Millenio Invenio Viam – MMIV*“

Od devadesátých let 19. století vlastnila zámek rodina Beniesů, která za druhé světové války prodala budovu Svazu německé mládeže. Hitlerjugend byl po roce vystřídán Českým svazem mládeže. Později tu sídlila československá armáda a po roce 1989 i soukromí majitelé. Současný majitel, Jens Beckhäuser, zámek kompletně restauroval a obývá jej. Budova není přístupná veřejnosti.

Lázně Libverda⁸

Lázně Libverda, respektive obec Lybenwerde je prvně písemně zmíněna v urbáři frýdlantského panství z roku 1381. Účinky místních léčebných pramenů byly známy již ve středověku. Až majitel frýdlantského panství, Kristián Filip Clam-Gallas, využil vlastností zdejší vody v lázeňství. Od šedesátých let 18. století se ve vsi stavěly lázeňské budovy. Roku 1816 si v Libverdě nechal Kristián Kryštof Clam-Gallas postavit letní sídlo: jednopatrový klasicistní zámek podle návrhu architekta A. Otta. Budova je dvoupatrová obdélníkového půdorysu s mansardovou střechou. Střed průčelí tvoří trojúhelníkový štít s clam-gallasovským znakem uvnitř. Součástí objektu byla i hospodářská budova se stájem a kočárovnou. Hospodářská stavba stojí v jedné ose se zámkem a díky svému podkovitému půdorysu tvoří nádvoří. V současné době slouží zámecký komplex jako součást lázní a jeho interiéry jsou již znehodnoceny.

⁸ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 257; *Umělecké památky Čech 2*, s. 212–213; R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol.: *Frýdlantsko*, s. 196–197.

Lemberk⁹

První písemná zmínka o hradu Lemberk pochází z roku 1241, kdy byl jeho pánem a zakladatelem Havel z Markvartic. Hrad má vojensky strategickou pozici na kopci s omezenými přístupovými cestami. Hlavní částí obrany byla věž původně čtvercového půdorysu. Podobu válce získala až počátkem 14. století. V držení leberského hradu se vystřídal několik rodů. Po Markvarticích to byli na konci 14. století Vartenberkové. Další vlastníci, Berkové z Dubé, spravovali leberské panství od třetiny 15. století a drželi jej čtyřicet let. Poté, kdy sídlo vystřídal několik méně významných majitelů, zdědil Lemberk Jindřich Kurcpach z Trachenberka. Díky němu došlo k velkému rozkvětu Lemberka a okolí. Pravděpodobně tento šlechtic dal hrad přestavět na renesanční zámek v polovině 16. věku, což dosvědčují nové archeologické výzkumy z poslední čtvrtiny 20. století. Roku 1581 koupili leberské panství opět Berkové, tentokrát zastoupeni Jindřichem Berkou z Dubé. I za nového majitele docházelo na Lemberku k mnoha významným přestavbám. Například renesanční západní křídlo zámku s gotickým členěním místností pochází z období správy pana Jindřicha Berky z Dubé. Na počátku 17. století již panství patřilo Vratislavovi z Donína. Ten nechal dvoukřídlé jednopatrové renesanční sídlo navýšit o poschodí a přistavět k němu věž s vřetenovým schodištěm. Na místě gotického padacího mostu byla vybudována vstupní věž. Všechny fasády tehdejších novostaveb pokryla sgrafitová bosáž. Stará hradební gotická věž byla navýšena o dvě patra a zakončena renesančním ochozem s galerií. V první čtvrtině 17. století byl v prvním patře zámku ve velkém sále vytvořen kazetový strop obsahující 77 malovaných desek převážně s náměty bajek.

Po roce 1621 koupil leberské panství Albrecht z Valdštejna a udělil je v léno svému důstojníkovi Janu Rudolfovi Bredovi. Jeho potomci pozvali v druhé polovině 17. století vlašské i holandské stavitele a umělce a nechali zámek barokně přestavět. Zámecký dvůr uzavřeli severním a východním křídlem a nad průjezdem do zámeckého dvora dali vystavět kapli Seslání Ducha svatého. V severním křídle vznikl dvoupatrový

⁹ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 258–261; *Umělecké památky Čech 2*, s. 219–221; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého X*, s. 270; P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 334–335.

reprezentační sál s freskovou výzdobou zobrazující události třicetileté války. Přesto úpravy na zámku neměly pouze dekorativní charakter, ale na severní a západní straně jej chránily dva mohutné bastiony. Hlavní i schodišťová věž byly ukončeny plechovou barokní helmicí.

Roku 1726 prodal Karel Josef Breda lemberské panství Filipu Josefu Gallasovi, který je připojil ke svému rozsáhlému severočeskému panství. Gallasové na Lemberku pobývali jen sporadicky a zámek tak nebyl nijak zvelebován. Došlo jen k praktickému vybudování vodárenské věže v roce 1734. Za sedmileté války byl využíván prostor takzvaného bajkového sálu jako polní lazaret pro vojáky raněné v tehdejší válce. V těch letech byl zámek ve špatném stavu a Clam-Gallasové jej opravovali necelé následující století. Kristián Filip Clam-Gallas nechal na zámku vsadit nová klasicistní okna a dveře a nahradit bredovská erbovní znamení vlastními. Na přelomu 19. a 20. století prošel zámek opravami včetně výměny střešní krytiny a opravy freskové a štukové výzdoby. Po roce 1918 a zestátnění převážné části pozemkového majetku zůstal Lemberk nadále v rukou Clam-Gallasů.

Za druhé světové války byl zámek pod nucenou správou nacistů, avšak prakticky se o něj nadále staral původní clam-gallasovský kastelán. Po roce 1945 se stal zámek majetkem československého státu, který v něm prostřednictvím Uměleckoprůmyslového muzea roku 1951 zřídil Muzeum bytové kultury. To trvalo dvacet let. Zámek chátral a nakonec byl po náhlé stavební havárii na dvacet let uzavřen a opravován. Až v roce 1992 byl částečně zpřístupněn veřejnosti.

Liberec¹⁰

První písemná zmínka o Liberci pochází z roku 1352, neboť tehdy tvořil součást frýdlantského panství. Za základ pro vybudování zámku lze považovat panský dvůr postavený a doložený k roku 1538 za Jáchyma II. z Biberštejna. Součástí dvora byl i panský dům, vystavěný pro příležitostné návštěvy vrchnosti. Na panském dvoře se počátkem osmdesátých let 16. století usadil Kryštof z Redernu, jehož bratr Melchior sídlil na Frýdlantu. Liberecké sídlo se pro dlouhodobé pobyty zřejmě příliš nehodilo, a tak si Kryštof

¹⁰ Hradý, *zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 267–268; *Umělecké památky Čech 2*, s. 236–237; P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 342–343.

z Redernu nechal v letech 1583–1587 postavit nedaleko panského dvora vlastní renesanční zámek. Vzhledem k dlouhodobému sporu s městem Frýdlant vdova po Melchiorovi z Redernu, Kateřina Šliková, přesídlila počátkem 17. století na liberecký zámek. Záhy k němu nechala přistavět renesanční kapli s formálně pozdně gotickými okny. Autorem přestavby byl mistr Arkon ze Žitavy. Ovdovělá sestra Kateřiny z Redernu, Anna Marie Nosticová, zvaná Mikuláška, nechala v sousedství kaple vystavět jednopatrové křídlo s arkádami v přízemí. Starší část zámku vyhořela v roce 1615 a byla krátce nato rekonstruována v pozdně renesančním slohu již zmiňovaným Arkonem ze Žitavy.

V roce 1621 odešel poslední redernský majitel frýdlantského a libereckého panství, Kryštof II. z Redernu, do exilu a statky odkoupil Albrecht z Valdštejna. Po jeho smrti je získal generál hrabě Matyáš z Gallasu. Z následujících generací Gallasů a Clam-Gallasů pobýval dlouhodobě na libereckém zámku až Kristián Filip Clam-Gallas na přelomu 18. a 19. století. Proto nechal ke stávajícímu sídlu z roku 1773 přičlenit takzvaný zahradní zámek z návrhu Jana Josefa Kunzeho, libereckého stavitele. Vznikla jednopatrová trojosá budova s mansardovou střechou a se vchodem z jižního nádvoří. Na zřizování vnitřních prostor se podíleli pražští umělci: štukatér Josef Bossi, interiéry navrhl Louis Grenier a z mramoru tvořili František Lauermann a Jan Jedliczka. Na místě někdejšího panského dvora vzniklo čestné nádvoří znatelné dosud a přístupné z ulice 8. března. V osmdesátých letech 18. století bylo dle návrhu stavitele J. J. Kunzeho renovováno i nostické křídlo zámku. Kristián Kryštof Clam-Gallas založil na východní straně zámeckého parku obec Kristiánov. Za jeho syna, generála Eduarda Clam-Gallase, byl podle návrhu architektů Bedřicha Augusta Stacheho a Jindřicha Ferstela přestavěn zahradní zámek na letní hraběcí sídlo. Roku 1850 byla část starého zámku upravena pro potřeby nově zřízeného okresního soudu. Bohužel tím zanikla barokní výzdoba z 18. století.

Při zestátňování po roce 1918 připadl liberecký zámek ředitelství Státních lesů a statků, přičemž přišel o zbytek svých historicky cenných interiérů. Za druhé světové války sídlila na zámku německá pracovní služba a posádkové velitelství. Státní lesy a statky se po skončení války do zámecké budovy vrátily a od padesátých let 20. století sídlily v redernském křídle koleje Vysoké školy strojní a textilní (VŠST). V průběhu sedmdesá-

tých a osmdesátých let získal liberecký zámecký podnik Skloexport, který zde vybudoval rozsáhlou expozici skla. Pod vedením místního architekta Pavla Janouška prošel zámecký celková rekonstrukcí pro reprezentativní prostory Skloexportu. Expozice podniku nebyla běžně přístupná veřejnosti a firma v devadesátých letech skončila pod dohledem správce konkurzní podstaty. V současnosti je zámecký v soukromém vlastnictví a až na výjimky veřejnosti nepřístupný.

Luštěnice¹¹

První zmínky o Luštěnicích známe z roku 1268 v souvislosti s Pavlem z Luštěnic, spoluzakladatelem kláštera pod Mělníkem. K zásadnímu zlomu v dějinách obce došlo, když kosmonoská větev Černínů nechala v sousedství kostela ve třicátých letech 18. století zbudovat barokní zámecký. Stojí na základech obdélníkové renesanční tvrze, o které však dosud více nevíme. Ve druhé třetině 18. století byl zámecký patřící již Scherzerům z Kleinmühlu upraven ve stylu pozdního baroka pravděpodobně dle návrhu stavitele Antonína Schmidta. Budova zámku byla trojkřídlá, krytá mansardovou střechou. Průčelí tvořily tři dvoupatrové rizality, prostřední přesahující do mansardy. Luštěnický zámecký spojovala alej s již zaniklým letohrádkem Sanssouci (Josefov), ležícím mezi Luštěnicemi a Brodцем-Horkami. Tam sídlili Clam-Gallasové, kteří zámecký Luštěnice roku 1774 koupili. Již v devadesátých letech 18. století připadla obě sídla příbuzným Nosticům.

Roku 1970 prošla zámecká budova kompletní rekonstrukcí. V současnosti vlastní objekt několik soukromých majitelů. Sídlí zde místní pošta a jsou tu byty. Bývalý zámecký Luštěnice je coby památka ve zchátralém stavu.

Mcery¹²

Obec Mcery byla písemně poprvé zmíněna roku 1252 jako sídlo Lutohora ze Mcel. Od druhé poloviny 14. století do roku 1471 patřila vesnice církvi a následně ji král Jiří z Poděbrad dal zástavou Janu Křineckému z Ronova. Jeho rod měl Mcery ve správě do

¹¹ *Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 292; K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 3*, Praha 1998, s. 707–709; *Umělecké památky Čech 2*, s. 330; P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 359.

¹² *Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 301–302; K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 3*, s. 147–149; *Umělecké památky Čech 2*, s. 363; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrže království Českého X*, s. 313.

roku 1622, kdy o ně přišel vinou své účasti na stavovském povstání. Mcely poté koupil Albrecht z Valdštejna, který je však směnil za jiné sídlo s Adamem mladším z Valdštejna. Na samém sklonku 17. století nechali Valdštejnové na kopci nad obcí vybudovat barokní lovecký zámeček. O jeho podobě není více známo. Protože obec Mcely spadala do dětenického panství, stala se prodejem v roce 1760 majetkem Jana Kryštofa z Clamu. Clam-Gallasové prodali Dětenice s panstvím na konci devadesátých let 18. století plukovníku Jakubu Wimmerovi. Za Wessenberků byl zámek zbořen roku 1837 a na jeho místě tři roky poté vystavěn nový panský objekt. K němu přibyla v šedesátých letech 19. století dvě příčná třípatrová křídla a půdorys zámku tak získal tvar písmene „H“.

Obec Mcely vlastnil od roku 1623 Adam z Valdštejna a od roku 1672 patřily Oktaviánu Ladislavovi z Valdštejna. Ten zde v roce 1698 nechal postavit lovecký zámeček. Později se majitelé střídali. Ve třicátých letech 19. století zámek zchátral. Byl dokonce přirovnáván k ruině, ale v roce 1840 ho jeden z majitelů přestavěl na jednopatrový objekt a v roce 1863 k jednopatrové budově přibyla dvě příčná třípatrová křídla.

Roku 1869 koupil zámek Mcely kníže Thurn-Taxis a připojil jej ke svému dobrovickému panství. Na sklonku meziválečného období (1938) bylo jedno z bočních křídel zámku ze statických důvodů strženo. Objekt nabyl dnešního půdorysu ve tvaru písmene „T“.

Zámek Mcely byl po druhé světové válce konfiskován, postupně chátral a československý stát v něm skladoval chemikálie. Až v roce 2001 ho zakoupili manželé Inéz a Jim Cusumano, zámek komplexně rekonstruovali podle potřeb budoucího pětihvězdičkového hotelu. V současnosti je bývalý zámek wellness centrem „Mcely Spa“.

Obříství¹³

První písemná zmínka o Obříství pochází z roku 1290. O dvě staletí mladší je první zmínka o místní tvrzi. Ta stála se svou mohutnou čtyřbokou věží na vyvýšeném místě v těsné blízkosti toku Labe. V 15. století spravovali obec Lobkovicové. Na počátku 17. století nechal Václav Pětipeský z Chýš, tehdejší majitel Obříství, přestavět tvrz na zámek, ale ještě nedokončená stavba mu byla po roce 1620 konfiskována. Tehdy Obříství koupila Polyxena z Lobkovic, ale v dokončení zámku nepokračovala. Budova chátrala,

¹³ *Umělecké památky Čech* 2, s. 521; P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 396–397.

dokud ji roku 1666 nezískal Ferdinand Slavata z Chlumu, který zámek dokončil. Jeho stavební činnost na Obříství připomíná západní dvoupatrové křídlo.

Roku 1810 koupil Obříství Kristián Kryštof Clam-Gallas. Ten dal postavit čelní křídlo zámku. Již roku 1817 hrabě Clam-Gallas prodal Obříství Františku Kollerovi, který dal ve dvacátých letech 19. století zámek komplexně přestavět. Vznikla trojkřídlá patrová budova ve stylu klasicismu s půdorysem ve tvaru podkovy s čestným dvorem a parkem obráceným k návsi. Ve stylu pozdního klasicismu byla roku 1873 renovována fasáda za Ferdinanda Trauttmansdorffa. Majetkem Trauttmansdorffů byl zámek Obříství do roku 1926, kdy se po pozemkové reformě stal součástí zbytkového velkostatku.

Okolí zámku se výrazně změnilo po regulaci Labe v první třetině 20. století. V letech 1938 až 1999 sloužila budova jako škola. Zámek získal v restituci nynější majitel Igor Havelka, ale veřejnosti jej neotevřel.

Praha – palác Clam-Gallasů¹⁴

Darem od císaře Ferdinanda II. získal roku 1634 Matyáš Gallas de Campo dům v dnešní Husově ulici na pražském Starém Městě. Jeho syn, František Ferdinand z Gallasu, si k přestavbě domu pozval vlašského architekta Giacoma Antonia Canevalleho. Renovace proběhla v letech 1685–1693. Jan Václav Gallas zakoupil na samém přelomu 17. a 18. století sousední faru kostela Panny Marie Na Louži a dům „U Červeného gryfa“. Stavitel Marcantonio Canevalle zde zbudoval nové křídlo budoucího paláce. Když roku 1713 navštívil Prahu Johann Fischer Bernhard z Erlachu, přikoupil Jan Václav Gallas další tři okolní domy a zadal významnému architektovi zakázku. Téhož roku bylo vytvořeno trojpatrové průčelí paláce v centru s trojúhelníkovým štítem a dvěma bočními rizality nahoře ukončenými balustrádou. Portál vyznačují dva Braunovi atlasové nesoucí lodžii s balkonem ve druhém patře průčelí. Roku 1718 již stál palác ve své dnešní rozloze (čtyřkřídlí s dvorem uvnitř). Řešení interiérů se však protáhlo až do roku 1730. Na sochařské výzdobě (fasády) paláce pracoval Matyáš Bernard Braun, jako malíř monumentálních fresek zde působil Carlo Carlone, štukatérství měli na starosti Giovanni Fiumberti a Rochus Bolla, hlavním kameníkem tu byl Domenico Antonio Rappa. Do

¹⁴ *Clam-Gallasův palác*, s. 90–102; P. VLČEK, *Umělecké památky Prahy. Staré Město – Josefov*, Praha 1999, s. 185–188.

třicátých let 18. století byly v paláci vybudovány bohatá knihovna a palácová kaple.

Za Kristiána Filipa Clam-Gallase mělo v horním patře severního křídla paláce vzniknout divadlo, to se však prý nakonec nestalo. Ve třicátých letech 19. století byl tento prostor přeměněn na seník. Roku 1800 byl palác ze strany Mariánského náměstí ohrazen zdí, v jejímž výklenku se o dvanáct let později ocitla socha Prachnerovy „Terezky“ (alegorické sochy Vltavy).

Clam-gallasovský palác v Praze se stal významným místem kulturních setkání. Koncertovali zde Wolfgang Amadeus Mozart a Ludwig van Beethoven, který složil pro Josefinu Clam-Gallasovou několik skladeb. V paláci se také konaly výstavy Krasoumné jednoty.

Koncem 19. století Clam-Gallasové palác postupně opouštěli a některé jeho prostory poskytovali k pronájmu. Od roku 1918 zde sídlilo československé ministerstvo financí. Po roce 1945 byl do budovy přestěhován pražský městský archiv. Od roku 1955 je palác majetkem Hlavního města Prahy. Po roce 1989 archiv získal samostatnou novostavbu a Clam-Gallasův palác se otevřel veřejnosti a kultuře pořádáním koncertů, výstav apod.

Klamovka¹⁵

Na místě bývalé vinice kartouzského kláštera na pomezí Smíchova a Košíř koupili roku 1757 pozemek s usedlostí zvanou Zahrádka Clam-Gallasové. Kristián Filip Clam-Gallas přikoupil na sklonku osmdesátých let 18. století ještě okolní pozemky. Vystavěl tu rokokové letní sídlo s romanticky upraveným sadem a zahradou. V anglické zahradě obehnané zdí vzniklo několik pavilonů – Chrámek noci a novogotický altán (skleník). Původní usedlost na vinici byla přestavěna na letní jednopatrové sídlo s mansardovou střechou. Eduard Clam-Gallas postupně přestal sídlo využívat a prodal je roku 1895 Matěji Hlaváčkovi, starostovi Košíř. Ten zpřístupnil areál veřejnosti, ze zámku udělal výletní restauraci a prosadil propojení Košíř s centrem Prahy tramvajovou dráhou. Ve třicátých letech 20. století od něj koupil restauraci Sokol a nechal ji přestavět na tělocvičnu. V současnosti tak už není vůbec znát, že zde stál rokokový letohrádek. Z původního areálu se zachoval novogotický altán, rokokový skleník a pomník koně Eduarda Clam-Gallase. Obytná budova usedlosti v sousedství skleníku slouží jako sídlo klubu Klamovka, zařízení Domu dětí a mládeže.

¹⁵ Barbora LAŠŤOVKOVÁ – Jiří KOŤÁTKO, *Pražské usedlosti*, Praha 2001, s. 142–144.

Rožďalovice¹⁶

První písemná zmínka o Rožďalovicích pochází z roku 1223, kdy jsou spojovány s jistým Soběhrdem. Na rožďalovickém panství se vystřídalo mnoho rodů, ale až v 15. století zde Mochovští vybudovali gotickou tvrz. Roku 1622 tu Křinečtí z Ronova založili renesanční zámek, který jim však byl záhy konfiskován. Téměř celé město zničil požár v roce 1666, proto zde nenajdeme starší než barokní budovy. Zámek byl za Valdštejnů komplexně renovován do barokní podoby. Roku 1760 ho koupil Jan Kryštof z Clamu. Téhož roku byla do průčelí zámku přistavěna hodinová věžička. Ještě v roce 1793 Clam-Gallasové rožďalovický zámek prodali. Ve třicátých letech 20. století byl objekt přestavěn na trojkřídlý s čestným dvorem směrem do vsi. V současnosti slouží budova jako domov důchodců.

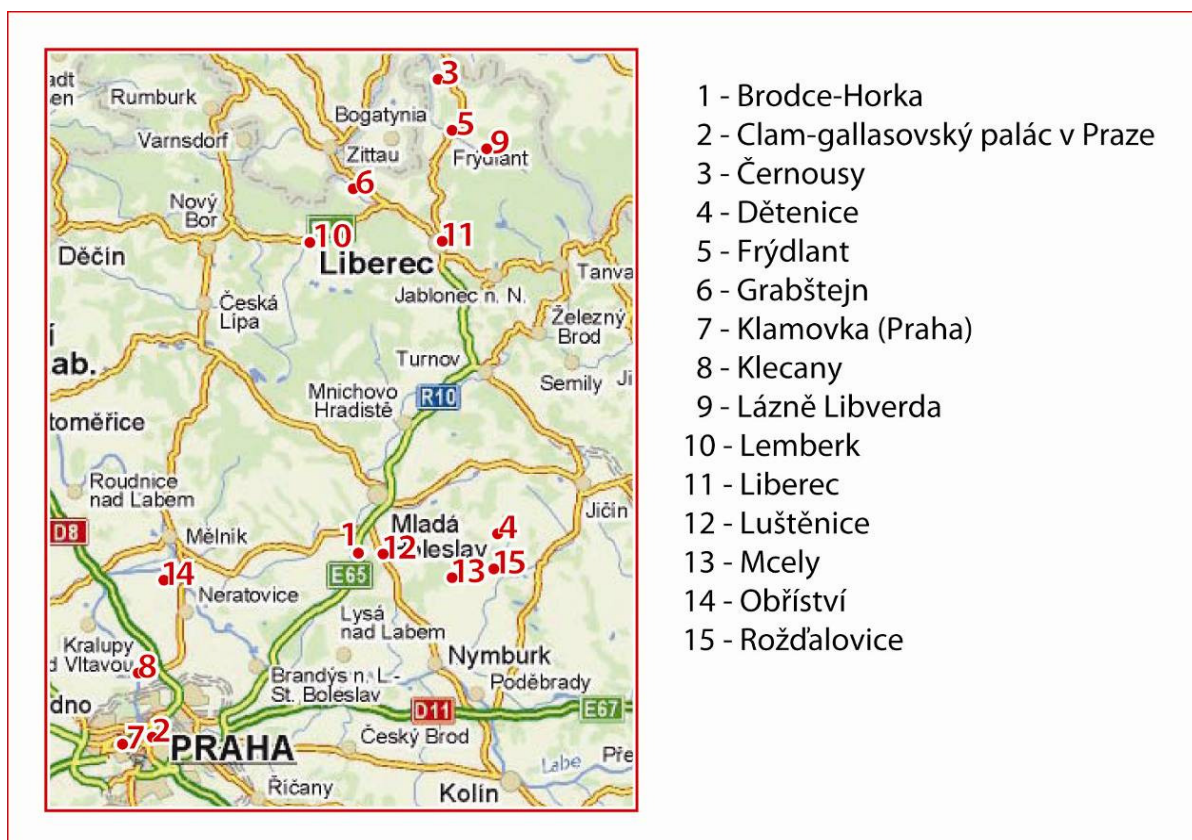
¹⁶ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, s. 410–411; K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 6*, s. 435–438; *Umělecké památky Čech 3*, Praha 1980, s. 254; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého X*, s. 354–357; P. VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 438.

Mapa rozložení majetků Clam-Gallasů

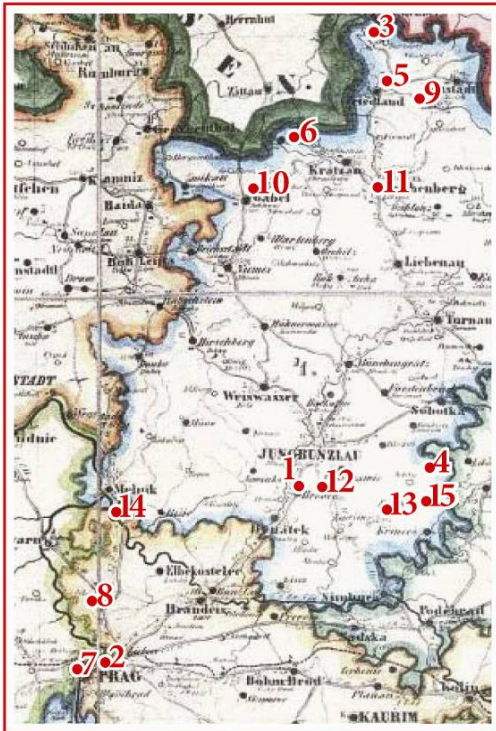
Panství a statky v držení Clam-Gallasů za života Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, tedy do roku do 1836, představují otištěné mapky. Spíše než jen o panství a statky jde také o sídla. Spadají sem gotické hrady, přestavěné na zámky, zámecké novostavby, lovecké zámky a domy. Z mapy je zřejmé, že držby rodu se nacházely především na Liberecku, poté v Praze nebo v jejím okolí (Obříství), a dále na polovině cesty mezi Prahou a Libercem, v prostoru mezi Mladou Boleslaví a Jičínem.¹ Šlo o tyto statky či stavby:

Brodce-Horka, Černousy, Dětenice, Frýdlant, Grabštejn, Klecany, Lázně Libverda, Lemberk, Liberec, Luštěnice, Mcely, Obříství, Clam-Gallasův palác v Praze, Klamovka (Praha), Rožďalovice.

Rozložení panství Clam-Gallasů v době Kristiána Kryštofa je zobrazeno ve dvou variantách mapy. První je mapa novodobá, druhou je mapa Lothova z roku 1847.

¹ M. SVOBODA – J. HEINZL, *Gallasové, Clam-Gallasové a Hejnice*, s. 18–19.

- 1 - Brodce-Horka
- 2 - Clam-gallasovský palác v Praze
- 3 - Černousy
- 4 - Dětenice
- 5 - Frýdlant
- 6 - Grabštejn
- 7 - Klamovka (Praha)
- 8 - Klecany
- 9 - Lázně Libverda
- 10 - Lemberk
- 11 - Liberec
- 12 - Luštěnice
- 13 - Mčely
- 14 - Obříství
- 15 - Rožďalovice

Clam-Gallasové a Lázně Libverda

Obec Libverda vznikla ve 14. století a již tenkrát bylo známo, že zdejší prameny mají léčivé účinky. Kvůli nim sem přicházelo mnoho poutníků a věhlas obce se roznesl po okolí. O blahodárných účincích místní kyselky později věděl i saský kurfiřt August I. či vévoda frýdlantský Albrecht z Valdštejna.

Teprve rodina Clam-Gallasů však započala s přetvářením této obce ve známé lázeňské středisko. Již roku 1760, ještě za poručnické vlády Jana Kryštofa z Clamu, zde vznikla první léčebná zařízení. Za zakladatele nynějších lázní je ovšem považován Kristián Filip Clam-Gallas. Podporovatelská činnost šlechticů v oblasti lázeňství není pro 18. století ničím neobvyklým, stejně tak to, že lázně patřily šlechtickým rodinám po celé generace. Například Luhačovice založil hrabě Vincenc Serényi, šternberské lázně zřídila Marie Anna hraběnka z Martinic, k největšímu rozkvětu teplického lázeňství došlo za knížete Johanna Nepomuka Claryho, za rozmachem lázní Velké Losiny stál rod Žerotínů. Lobkovicové se zase zasloužili o vybudování lázní v Bílině, Liechtenštejnové v Anenské Studánce u České Třebové atd.¹ Některými z těchto zakladatelských počinů se patrně nechal inspirovat Kristián Kryštof. Vzorem mu s velkou pravděpodobností mohl být František Antonín Špork, nejvýznamnější osobnost z rodu Šporků, z něhož pocházela jeho manželka Karolína. Tento proslulý šlechtic zřídil již na přelomu 17. a 18. století lázně v Kuksu, z nichž vytvořil kulturní centrum kraje a místo setkávání předních šlechticů oné doby, pro něž pořádal velkolepé programy s hudbou, divadlem, hony atp.²

V roce 1785 nechal Kristián Filip Clam-Gallas podrobit nejstarší libverdský pramen, zvaný Boží voda, chemickému rozboru, jež provedl Josef Heinrich Bauer. O rok později byl objeven další zdroj, tzv. Stahlbrunnen, dnešní Mariánský pramen.

¹ Srov. Stanislav BUCHAROVĚ – Stanislav WIESER, *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2001.

² Pavel PREISS, *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha – Litomyšl 2003.

Chemický rozbor tentokrát provedli lékaři Johann Mayer a Matthias Hansa.³ Mayer pak tento pramen detailně popsal v díle „*Untersuchung der Liebwerdaer Sauerbrunnen in Böhmen*“.⁴ Během několika následujících let byly objeveny další prameny pojmenované po členech rodiny Clam-Gallasů – např. Kristiánův (1793), Josefínin (1806), Vilémův (1806) či Eduardův (1818). Syn Kristiána Filipa Kristián Kryštof Clam-Gallas je nechal v roce 1810 prozkoumat Franzem Ambrosiem Reussem, jenž je dnes v Čechách pokládán za skutečného zakladatele vědecké balneologie.⁵ Analyzoval nejen místní prameny, ale například i vody z Bíliny, Teplic, Zaječic, Mariánských Lázní, Františkových Lázní, atd. Clam-Gallasové nechávali místní vodu stáčet do lahví a z jejího prodeje profitovali. Libverdská voda byla prodávána v Židovské ulici v Praze, kde se zároveň nacházely i sklepy, kde se voda skladovala. Lahve měly na hrdle písmeno „L“ a příslušnou pečeť, aby nemohlo dojít k záměně.⁶ Nejde o ojedinělý jev, exportovaly se i vody z Bíliny, Zaječic, Bylan, Sedlic a dalších míst. Naproti tomu některé jiné lázně měly odlišnou strategii. Například měšťané z Karlových Varů nedovolovali zdejší vodu stáčet, protože se báli o prosperitu svého lázeňského místa. Éra stáčených karlovarských vod začala teprve v roce 1843. O léčivosti libverdské kyselky přesvědčoval své přátele i sám Kristián Kryštof Clam-Gallas. Dokladem je například dopis hraběte z 22. července 1813 adresovaný Janu Karlu Lieblichovi, řediteli pražského Stavovského divadla. V něm nemocnému příteli doporučoval pravidelné popíjení minerální vody z Libverdy. Jako příklad člověka, jemuž voda pomohla, hrabě uvádí prezidenta Společnosti vlasteneckých přátel umění, hraběte Františka Šternberka.⁷

Kristián Filip Clam-Gallas po objevení blahodárnosti místních pramenů na lidský organismus začal se stavbou několika budov, kde byly umístěny samotné lázně s několika vanami, a zároveň domy, jež měly sloužit k ubytování zdejších ná-

³ Matthias HANSA, *Beschreibung des neu entdeckten Stahlwassers bey Liebwerda im Königreich Böhmen*, Halle 1790. Viz též Franz Ambrosius REUSS, *Mineralquellen zu Liebwerda in Böhmen*, Praha 1811.

⁴ Dílo vyšlo v roce 1787 v Drážďanech.

⁵ A. F. RESSEL, *Bad Liebwerda. Eine Beschreibung der Geschichte dieses Ortes*, Friedland 1911, s. 16–18.

⁶ Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen 4*, Prag – Wien 1790, s. 298.

⁷ Bohemia – příloha, roč. 71, č. 344, 14. 12. 1898, s. 2. Jde o přetištěný dopis K. K. Clam-Gallase adresovaný J. K. Lieblichovi.

vštevňíkú.⁸ Co započal Kristián Filip, v tom pokračoval jeho syn Kristián Kryštof, jenž se rovněž zasloužil o další zvelebování lázní. Vznikl zde i lázeňský park s promenádou, na jehož okraji se nachází obelisk z roku 1802, původně opatřený bustou arcivévody Karla, pozdějšího vítěze u Aspern, který je dnes bohužel již hodně zpustlý.⁹ Stejně tak v parku stával pomník z roku 1790 v podobě vázy s alegorií věčnosti věnovaný zakladatelům lázní, prvním lékařům,¹⁰ již se zabývali účinky místních pramenů, a také sedlákům,¹¹ kteří se vzdali svých pozemků ve prospěch vrchnosti za účelem vybudování lázeňských zařízení.¹² Pomníky dokreslovaly kolorit lázeňského místa a jeho historii a byly běžné ve všech lázních.

Kolem roku 1800 došlo k výstavbě hraběcího zámku. Kristián Filip tento objekt sám obýval každoročně od května do září. Jeho přítomnost během sezóny totiž podporovala návštěvnost lázní, na kterých hraběti velmi záleželo. Chtěl z Libverdy učinit kulturní středisko svých panství a zároveň místo, kde by se scházely významné osobnosti z Čech, popřípadě sem zavítali i hosté ze zahraničí, což by zvýšilo prestiž jeho rodiny a zároveň přineslo nemalé zisky obci a okolí. To se mu částečně povedlo, nicméně věhlasu takových lázní jako jsou například Karlovy Vary, Libverda nikdy nedosáhla.

Protože se v Libverdě hojně využívalo léčivých pramenů, jejich popíjení mělo svá pravidla: Voda se musela pít v určitý čas a pravidelně. Tato léčebná kúra tedy ovlivňovala denní program všech hostů. Ti chodili pravidelně s pohárkem na vodu k prameni, během popíjení korzovali po promenádě, věnovali se společenské konverzaci a navazovali zde nové kontakty. K tomu jim vyhrávali hudebníci, placení z prostředků vrchnosti. Lázeňskému orchestru nechal hrabě postavit na promenádě hudební pavilonek roku 1803. Na hudební produkci v Libverdě vzpomíná i písmák Věnceslav Metelka, který lázně navštívil během pouti do Hejnic v roce 1838: „Dobře

⁸ Např. „Zum Helm“, „Zum Schwarzen Adler“, „Türkenkopf“, atd.

⁹ Bitva se odehrála v roce 1809 mezi Francií a Rakouskem. Skončila porážkou francouzského císaře Napoleona Bonaparta.

¹⁰ Dr. Mayer, Bauer, Hanka, John, Mogollo.

¹¹ Sedláci A. Neumann, F. König.

¹² A. F. RESSEL, *Bad Liebwerda*, s. 20–21.

*jsem věděl, že kvarteto tam hraje dvoje housle, bráč a fagot. Bylo čtyři a půl hodiny, nelenoval jsem jít za groš pro rohlíček a doptat se, brzo-li začnou hrát. Bylot' mi oznámeno, že v pět se začne a to že trvá do šesti. Pravda to také byla. Přišli čtyři, každý pod paždí bromadu not a svůj stroj. Primárius šel o holi, bylot' mi praveno, že je již dlouhý čas nemocen. Zasedli, zabrňkali malinko a ouvertura Clemenza di Tito již se sypala jako dešť. Nato polonéz, pak od Labitzkého kvodlibet z českých zpěvů a konečně galop, kterýž jsem neznal. Jak hráli, jak to šlo, o tom pomlčím. Ale řeknu: Jsout' to Čechové a byl by to div, aby Čech nezahrál k uspokojení ostatních. Opravdu, takového houslistu jsem ještě nikdy neshýsel, tak nenuceně, tak zřetelně, líbezňe a krásně, není na celém okolí žádný.*¹³ Další zábavou, jež měla přivábit návštěvníky lázní, bylo divadlo. Nejdříve tomuto účelu sloužila budova, kterou už dnes nedokážeme lokalizovat. V roce 1801 ji nahradil nově postavený objekt hraběcího divadla. Hosty přitahovala i krásná okolní příroda a klid, který zde panoval. Dalším lákadlem byla také blízkost klášterního kostela v Hejnicích, významného mariánského poutního místa, k němuž vedla z Libverdy svažitá cesta alejí.

Výstavba dalších léčebných zařízení je datována k roku 1825 a jejich otevření provázely mohutné oslavy zakončené lampionovým průvodem, kterého se zúčastnili téměř všichni obyvatelé obce, což svědčí o jejich podpoře hraběti Kristiánu Kryštofovi. Však také období jeho správy znamenalo pro Libverdu největší rozkvět, korunovaný získáním statutu lázní v roce 1836.¹⁴

Mezi významné hosty lázní patřil například císař Josef II., jenž se zde zastavil v roce 1779. V roce 1807 tu pobývala švagrová ruského cara Alexandra I. (vládl v letech 1801–1825).¹⁵ Dvacet dní zde strávil v roce 1814 také známý skladatel Carl Maria von Weber (1786–1826).¹⁶ Bydlel v léčebném domě „Zum Helm“ a údajně zde komponoval svou operu Čarostřelec. V roce 1804 se zde léčil básník Johann Gottfried Seume (1763–1810).¹⁷ Roku 1825 navštívil Libverdu Josef Führich

¹³ V. METELKA, *Ze života zapadlého vlastence*, s. 123.

¹⁴ Petr NOVÝ – Dagmar HAVLÍČKOVÁ, *Zázračné prameny. Lázeňské a upomínkové sklo*, Jablonec nad Nisou 2009, s. 44.

¹⁵ *Ottův slovník naučný* 1, Praha 1888, s. 795.

¹⁶ *Ottův slovník naučný* 27, Praha 1908, s. 156.

¹⁷ *Ottův slovník naučný* 22, Praha 1904, s. 897.

(1800–1876)¹⁸ a v letech 1853 a 1858 básník Cölestin Johne (1819–1858), později i jazykovědec Josef Jungmann (v letech 1840–1843).¹⁹

Libverdská kyselka nebyla jediným zřídlem, které vyvěralo na panstvích Clam-Gallasů. Vědělo se i o blahodárných účincích pramene sv. Zdislavy pod hradem Lemberk nebo pramene U Obrázku v Ruprechticích, kde v roce 1833 vznikla křížová cesta, údajně související s místním kostelem a pramenem. Minerální pramen prýštil také v Chotyni. V Hrádku nad Nisou je v letech 1812–1850 doloženo stáčení minerální vody v prostorách bývalé gallasovské manufaktury z roku 1723. Jednalo se však pravděpodobně o minerální vodu z Libverdy.²⁰

O velmi rychlém vzestupu Lázní Libverda svědčí dobové topografie. Již v Schallerově Topografii Království českého pro Boleslavský kraj vydané v roce 1790 najdeme v porovnání s okolními obcemi poměrně mnoho informací o historii místa i o vzniku lázní. Ještě mnohem podrobnější popis se objevuje v Sommerově Topografii v roce 1834. Jeho výklad je rozšířen především o aktuální poznatky dr. Reusse, jenž zde provedl průzkum nově objevených pramenů využitých k léčebným účelům.

¹⁸ *Ottův slovník naučný* 9, Praha 1895, s. 753.

¹⁹ *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich* 10, Wien 1863, s. 246.

²⁰ S. BUCHAROVIC, *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 191–194.

Hospodářství na severočeském panství Clam-Gallasů na konci 18. a v první polovině 19. století se zvláštním zřetelem k textilnímu a sklářskému průmyslu

„Na půdě, která není i při usilovné pěstování schopna nabídnout skrovné plody, aby tak nasýtily alespoň desetinu obyvatel, žije na rozloze jedné míle čtvereční okolo 25 100 obyvatel německé národnosti a zvyků, jejichž čirá příčinnost dnes produkuje výrobky nejrůznějších druhů, které uspokojí potřeby dalekého okolí a navíc si jejich výrobci jsou schopni zaopatřit živobytí a klidné bytí. Nachází se zde na 3 370 obydlí, jejichž zařízení dokládá blahobyt svých majitelů, vyplňují každé místo, táhnou se každým směrem a tvoří tak jeden velký tovární komplex; rozlišení mezi městem a vesnicí je tak zřetelné pouze z názvu.“¹ První polovina 19. století patřila textilnímu průmyslu a městu Liberec s jeho vysokými dýmajícími komíny. Právě v této době „sláva průmyslového Liberce vrcholila a význam libereckého průmyslu přesahoval i hranice habsburské monarchie.“²

Na konci osmnáctého a počátkem devatenáctého století, kdy Evropou otrásaly porevoluční události ve Francii a následné napoleonské války, prožíval Liberec jako by překvapivě období velkého hospodářského rozkvětu. Město ležící v tehdy nejprůmyslovější oblasti se stalo centrem bavlnářské a vlnářské výroby a svými úspěchy daleko předstihlo Prahu, Plzeň i další města českých zemí.³ *„Za nynější velký rozmach a zdokonalení průmyslu vděčíme především Josefu II., jenž upřednostnil domácí výrobu nad dovozem (kameralismus). Přibylo dílen (pracovních stolic v nich), díky vrchnosti byly postaveny další valchy a přivedeni zruční dekoratéri (provádějí konečné úpravy). Vzrostl i počet obyvatel, a tak se stavěly nejen domy, ale i celé nové městské čtvrti – jako nynější Kristiánov (v Liberci).“⁴* Nejenom tereziánské a josefínské reformy, jejichž jednotlivé kroky podporovaly

¹ C. J. CZOERNIG, *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung von Reichenberg*, s. 11. Z tohoto díla také dále vycházím. V roce 2009 studenti programu Kulturněhistorická a muzeologická studia z katedry historie FP TU v Liberci tuto švabachem tištěnou knihu přepsali, text převedli do češtiny a sepsali historické komentáře ke knize stejně jako biogram autora. Odborným garantem byl předkladatel a řešitel projektu PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

² Jaroslav JOZA, *Z minulosti textilního průmyslu v Libereckém kraji. Počátky tovární výroby ve vlnářském průmyslu v Liberci*, Liberec 1958, s. 115.

³ Tamtéž.

⁴ C. J. CZOERNIG, *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung*, s. 78–79.

rozvoj manufaktur, dopomohly Liberci k výsadnímu postavení na severu Čech. „*Tento příznivý stav se navíc každým rokem zlepšoval a dosáhl svého vrcholu po vypuknutí (velké) francouzské revoluce. Bez zavedení ochranného celního systému by domácí továrny na sukno nebyly v takovém postavení, aby mohly využít výhodu, již jim tato válka nabídla. Výroba sukna zaznamenala neobyčejný rozmach. Od roku 1800 byly za podpory hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase v Liberci založeny čtyři privilegované továrny, které podstatně přispěly ke zvýšení objemu i kvality vyráběného sukna. Staly se protiváhou cechu a vyvážily omezení přísného cechovního řádu takovými pravidly nespoutaným provozem svých podniků.*“⁵

V severních Čechách převažovala v 18. století plátenická a soukenická výroba. Zatímco však v devadesátých letech nestačili místní producenti lnu uspokojit veškerou poptávku,⁶ od počátku 19. století lnářská výroba prudce upadala, ač byla dlouho nejdůležitějším odvětvím v Čechách: „*plátno z Čech bylo vlastně prvním naším zbožím, které přicházelo ve větší míře na světový trh*“.⁷ Bavlnářství se stalo původnímu odvětví velkým konkurentem a během první poloviny 19. století plátenictví v Liberci a jeho okolí téměř úplně zaniklo. Roku 1794 zpracovávalo vlnu v Liberci 804 soukenických mistrů, 480 tovaryšů a 1 232 pomocných sil. Dle údajů z roku 1796 se ve městě vyrobilo 35 534 kusů suken, z toho 26 844 kusů se vyváželo. Zbytek, tedy podstatně menší část místní produkce, byl určen pro domácí trh. Další údaje z roku 1801 ukazují na rychlý vzestup – 858 soukenických mistrů se svými spolupracovníky vyrobilo již 43 309 kusů sukna.⁸

Významné postavení měl v první polovině 19. století také cech punčochářů, jenž „*roku 1826 čítal 380 mistrů a 240 tovaryšů, kteří na 700 stavech vyrobili 54 600 tuctů páru vlněných punčoch, podkolének, rukavic, trikotů, tílek, sukní, nočních košilí, námořnických čepic atd. V různých barvách a provedeních v částce 436 800 zlatých konvenční mince odeslané do většiny provincií monarchie, jmenovitě do Čech, Moravy, severního Rakouska, Tyrolska, Lombardie a Benátek, Illyrie, Maďarska, Sedmihradska, Haliče, tak i na lipské trhy, do Horní*

⁵ Tamtéž, s. 31.

⁶ R. KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 2004 (2. vyd.), s. 74.

⁷ J. JOZA, *Z minulosti textilního průmyslu*, s. 112–113.

⁸ Vladimír RUDA, *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, Liberec 1973, s. 4.

*Lužice a pruského Slezska.*⁹ Nezanedbatelnou roli hrálo v libereckém hospodářství i zpracování kůže. „Odbyt kůže v roce 1826 zabral kapitál ve výši 52 401 zlatých konvenční mince. V tomto obchodě přišlo 2 390 kusů volské a kravské kůže jako německé, 5 400 kusů teletiny, 4 800 kusů ovčí kůže, 4 000 kusů lakované teletiny a 600 kusů safiánu a barvené kůže.“¹⁰ V průmyslových živnostech byli zastoupeni hlavně muži, ženy měly na starost většinou vedlejší přípravné úkony¹¹ a pomáhat museli i ti nejmenší: „manufakturní výrobě jsou děti velmi brzy určeny pro práci, a proto jim to návštěvu školy překazí...“¹²

Rostoucí textilní výroba potřebovala velké množství vlny a poptávka po této surovině neustále rostla. Vlna používaná v Liberci pocházela z velké části z panských ovčínů habsburské monarchie, protože australská vlna se do Čech v první polovině 19. století ještě nedovážela. V celém Boleslavském kraji bylo v roce 1833 celkem 162 416 ovcí, z nichž se na frýdlantském panství chovalo 6 228 a na grabštejském 4 301 ovcí.¹³ Množství vlny prodávali libereckým soukeníkům židovští obchodníci z Čech, Moravy a Uher, kteří měli na její prodej téměř monopol. Zahraniční obchodníci rovněž ve velkém vykupovali od domácích tkalců surové plátno. Proti tomu se ohradili obchodníci z Liberce. Ti se tento problém snažili vyřešit podáním stížnosti, která obsahovala žádost o zkrácení délky pobytu cizinců ve městě maximálně na čtrnáct dní, takže by nestihli sukno zpracovat. Přestože měli podporu magistrátu i vrchnosti, svoje požadavky nedokázali plně prosadit.¹⁴ Roku 1810 liberečtí obchodníci založili grémium, které se do té doby nacházelo vždy jen v hlavním městě jednotlivých zemí monarchie. Ačkoliv obchodní spolek neměl potvrzené stanovy, existoval neformálně několik let. Souběžně působilo v Liberci ně-

⁹ C. J. CZOERNIG, *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung*, s. 108.

¹⁰ Tamtéž, s. 108. O celkovém stavu živností v Liberci Czoernig uvádí „52 krejčích, 38 obuvníků, 30 pekařů, 29 řezníků, 29 obchodníků, 28 truhlářů, 14 kovářů, 13 kloboučníků, 9 vaříčů mýdla, 7 ocelářů, 6 soustružníků, 6 zámečníků, 6 kolářů, 5 provazníků, 3 puškaře, 3 zlatníky, 3 kožesnítky, 3 kováře mědi, hřebíkáře, 3 řemenáře, 3 sedláře, 3 klempíře, 3 vlnáře, 3 kováře, 2 knihaře, 2 řemenáře, 2 hřebenáře, 2 kamnáře, 2 knoflíkáře, 2 koželuhy, 2 hostinské, 2 mlynáře mouky, 2 cínaře, 1 vazače, 1 rukavičkáře, 1 lakýrníka, 1 voskáře.“ Viz C. J. CZOERNIG, *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung*, s. 109.

¹¹ Tamtéž, s. 81.

¹² Tamtéž, s. 53.

¹³ J. JOZA, *Z minulosti textilního průmyslu*, s. 107–108.

¹⁴ R. KARPASŠ a kol., *Knihy o Liberci*, s. 80.

kolik desítek středních a menších obchodníků s látkami.¹⁵

Liberecké sukno mělo průměrnou kvalitu, bylo méně krásné, zato ovšem pevné a bylo určeno převážně pro početnou střední vrstvu obyvatel, hlavně řemeslníků a kupců. Financování a organizaci výroby zajišťovali majitelé manufaktur, kteří svým podnikáním velmi zbohatli a mohli si tak nechat zbudovat výstavní domy – dodnes stojí např. Möllerův dům v Moskevské ulici, Appeltův dům na Sokolovském náměstí, či Römheldův dům – pozdější sídlo Oblastní galerie v Liberci. Ferdinand Römheld byl společníkem průkopníka průmyslové výroby sukna Johanna Georga Bergera, který do Liberce přišel z Prahy v roce 1792 a od roku 1797 upravoval v Kristiánově látce vyrobené domácími tkalci. Pro plnou výrobu zde měl málo místa, navíc se jeho sousedé neustále obávali vzniku požáru, a tak začal budovat roku 1800 pobočný závod ve Stráži nad Nisou na místě panského dvora, kde stála ještě polorozbořená hraběcí valcha. Duší Bergerova podniku ve Stráži nad Nisou byl Römheld. Když Berger zemřel, stal se jeho nástupcem.¹⁶

Roku 1803 Römheld nechal ve Stráži nad Nisou instalovat parní kotel a od roku 1808 zde začaly pracovat přádlácké stroje, jež nahradily ruční předení příze. Strojírenství se v českých zemích teprve probouzelo k životu, trpělo nedostatkem zkušených odborníků, a tak první textilní stroje u nás vyráběli i opravovali zahraniční mechanici. Ve Stráži nad Nisou byl touto prací pověřen Johann Reiff z Württemberska¹⁷ a Holanďan Hendrik Kreuzberger. Při Bergerově textilní továrně byla později zřízena vlastní strojírenská dílna, ve které se vyráběly textilní stroje pro vlastní potřebu i pro jiné závody v Čechách a na vývoz do Saska.¹⁸

Bergerovy a Römheldovy obchodní úspěchy inspirovaly Kristiána Kryštofa Clam-Gallase k založení vlastního podniku – rozhodl se vybudovat novou barevnu

¹⁵ Tamtéž, s. 79.

¹⁶ Josef NOŽIČKA, *Z počátků strojírenství v Čechách se zvláštním zřetelem k Liberecku*, in: Sborník Severočeského muzea – Historia 6, Liberec 1970, s. 36.

¹⁷ Narodil se roku 1722 v Urachu, vyučil se zámečnickem a hodinářem a po studiu mechaniky pracoval v Offermannově brněnské textilní továrně. Pravděpodobně od roku 1806 vyráběl v Liberci přádlácké stroje. Osm let poté se přestěhoval do Šlapanic u Brna, kde také 7. března 1820 zemřel. Podle J. NOŽIČKA, *Z počátků strojírenství v Čechách*, s. 49.

¹⁸ J. NOŽIČKA, *Z počátků strojírenství v Čechách*, s. 36.

bavlněné příze. Hrabě chtěl takovým krokem dosáhnout toho, aby v zemi zůstávaly peníze, které se dosud v zahraničí utrácely za barvení příze a dále také proto, „*aby tkalci měli dost kvalitní a krásné příze.*“¹⁹ Objekt měl vyrůst na pozemcích panského dvora v údolí Harcovského potoka, kde již působilo mnoho zkušených barvířských odborníků i manufaktur. Na kraji údolí stály ještě tři menší vrchnostenské objekty: panská vinopalna, lesovna a pila, kterou 17. května 1806 koupili bratři Antonín a František Ludwigovi, již z ní vystavěli malou přádelnu a úpravnu látek. Podnik pomohl hraběti založit barvíř Karel Settele a liberecký kupec Anton Franke, jenž měl na starost obchodní vedení společnosti. Smlouvu spolu tito muži podepsali dne 24. srpna 1806 a stáli tak u zrodu jedné z nejstarších libereckých textilních továren, budoucí liberecké Textilany.²⁰

Hraběcí barevna měla být vystavěna na místě močálovité louky, avšak než se začalo s vlastními stavebními pracemi, musela být vysušena. Meliorační práce započaly ve druhé polovině května 1806 a za čtrnáct dní bylo již místo připraveno ke slavnostnímu položení základního kamene, jež se konalo 12. června „*za velké účasti obyvatel a místní honorace. Do základního kamene byla vložena listina, v které byli vyjmenováni duchovní a svěští hodnostáři libereckého panství, zapsány i významné události, ceny potravin na Liberecku atd.*“²¹ Vysoké ceny potravin a jejich nedostatek přilákaly na stavbu množství lidí, kteří si tak mohli vydělat nějaké peníze a utišit hlad. Vladimír Ruda v práci věnované počátkům textilního průmyslu v Liberci uvádí, že „*hrabě podporoval penězi i potravinami vaření oné „rumfortské“ polévky v obecní kuchyni*“²² což byla jakási hustá bramborová polévka, ve které šťastlivec mohl nalézt i kousek hovězího masa.

Za přítomnosti hraběnky Josefíny byla stavba 3. září 1806 vysvěcena a údolí, v němž stála, bylo na počest urozené paní pojmenováno Josefinino údolí. Hrubé stavební práce na manufaktuře byly hotovy už 7. října, a tak mohl být zahájen její

¹⁹ V. RUDA, *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, s. 7.

²⁰ Tzv. „předliebiegovská“ léta byla spíše přehlížena, autoři se většinou omezovali na pouhé konstatování, že zakladatelem Liebiegovy továrny v Liberci byl hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas, „*kteřému se jako podnikateli příliš nedařilo.*“ Tak V. RUDA, *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, s. 3.

²¹ V. RUDA, *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, s. 6–7.

²² Tamtéž, s. 7.

zkušební provoz. Ve stejný čas, kdy se pracovalo na budování hraběcí manufaktury, byl přestavován panský ovčín v Liberci na přádelnu bavlny, kterou provozoval Kristián Kryštof Clam-Gallas ve vlastní režii.

Dvě jednopatrové budovy zásobovala voda z nedalekého rybníčku. Takové řešení se později ukázalo jako velmi krátkozraké. Problém nedostatku energie mohla vyřešit realizace plánu na přehrazení Harcovského potoka a vybudování velkého rybníka, jehož voda by poháněla vodní kolo o vyšším výkonu. Možným důvodem, proč nápad se založením nového rybníka zůstal nerealizován, byl nedostatek vrchnostenských financí, a tak jako náhradní zdroj energie sloužil pouze žentour tažený koněm.²³

Začínajícího podnikatele hraběte Clam-Gallase čekaly v jeho obchodních aktivitách další komplikace: vydané prostředky na provoz barevny tolikrát převyšovaly příjem. Proto se jeho společník Anton Franke rozhodl odstoupit od smlouvy a spolupráci ukončit.²⁴ Mezi oběma stranami muselo dojít až k soudnímu vyrovnání, po kterém byl hrabě přinucen zaplatit svému bývalému společníkovi 15 352 zlatých a dva krejčary ze své pokladny. Po této nepříjemné události hrabě Clam-Gallas požádal o vyjádření Römhelda coby jednoho z nejlepších textilních odborníků. To mu mělo pomoci rozhodnout o dalším osudu hraběcí manufaktury, která přes veškerou snahu a vůli nevykazovala vytoužené výsledky.²⁵

Römheld ve svém posudku ze 6. listopadu 1807 kritizoval špatné účtování, dlouhodobé skladování velkého množství neprodané příze, která se tak znehodnocuje, neschopného barvíře i špatnou manipulaci s přízí, kterou označil za naprosto nezpůsobitou vážné konkurence a zcela vyloučil možnost vývozu. V závěru posudku Römheld doporučil dočasně zastavit provoz barevny a čekat na výsledky zkoušek s výrobou nových spřádacích strojů, které by mohly dát podnikání nový směr.

²³ Úskalí tohoto místa již dříve rozpoznali i Berger s Römheldem, když z Liberce stěhovali část své výroby a rozhodli se raději převážet své polotovary hodinu cesty ze Stráže nad Nisou, než investovat do rozvoje nevýhodné lokality.

²⁴ R. KARPAŠ a kol., *Knihy o Liberci*, s. 79. Anton Franke si roku 1811 zřídil v dnešní ulici 8. března vlastní přádelnu bavlny o pěti strojích se 702 vřeteny.

²⁵ V. RUDA, *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, s. 12.

Vladimír Ruda nabízí další zajímavou teorii: „*Römheldův závěr je tak kritický, že se vtírá domněnka, zda nepřeháněl úmyslně, aby zbavil Bergerovu manufakturu konkurence nebo aby přinutil hraběte k prodeji podniku některému jinému podnikateli z Liberce nebo okolí.*“²⁶ Přes všechny cenné Römheldovy rady se bohužel nepodařilo hraběcí manufakturu zachránit před prodejem, ke kterému došlo roku 1808. Prvotní důvod, proč Kristián Kryštof Clam-Gallas o svůj podnik tolik „nebojoval“ tkvěl v nedostatku prostředků na zaplacení schodku, který vznikl po založení manufaktury. Možná měl ale přece jenom ještě zkusit vložit svůj kapitál do rukou opravdových odborníků, protože žádné začínající podnikání není hned výdělečné.

Koncem února 1808 byla již vypracována první závěrečná inventura barevny a přádelny k určení prodejní cena manufaktury. Základní formality a ceny se projednávaly poprvé 29. dubna 1808. V tomto jednání hraběte zastupovali vrchní libereckého panství Karel Neumann a justiciář Josef Markovský, kupující stranu pražský bankovní dům Karl Ballabene a spol. zastupovali Josef Kittel a Florián Wollmann.²⁷

Prodejní smlouva, uzavřená 9. června 1808, se skládala ze dvou částí – první se vztahovala na obě budovy barevny, druhá na strojní zařízení přádelny. První smlouvou, která byla rovněž zapsána do úřední gruntovní knihy, hrabě Clam-Gallas prodal rovněž pozemek okolo barevny o výměře 1 200 čtverečních sáhů, tři rybníčky, váhu se závažím, dřevěné nádoby a další příslušenství. Do svého vlastnictví vše převzala firma Ballabene za 36 000 zlatých, z toho při podepsání smlouvy složila 12 000 v hotovosti, zbytek měl být zaplacen v ročních splátkách po 12 000 zlatých do dvou let. Firma Ballabene se dále zavázala platit pravidelný roční poplatek 200 zlatých ve čtvrtletních splátkách. Za 4 000 zlatých se mohla vymanit také z placení poplatku za užívání vody. Z koupě pozemku vyplývaly rovněž povinnosti starat se o zdroj vody – kupující firma měla udržovat hráze rybníčků, ale mohla zavést potrubí nebo vyhloubit příkop na pozemku vrchnosti. Nesměla ovšem využívat vodu, která tekla z Harcovského potoka na panský mlýn. Společně s vrchností měla udržovat vyzděné hráze u jezu. Hrabě Clam-Gallas si vyhradil i předkupní právo a právo vol-

²⁶ Tamtéž, s. 13.

²⁷ V. RUDA, *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, s. 19.

ného přístupu do prodávaného objektu.²⁸

Druhou, kratší smlouvou, prodal Kristián Kryštof Clam-Gallas firmě Ballabene všechny spřádací stroje z bývalého hraběcího ovčína vyjma náradí za 22 000 zlatých. Hrabě chtěl ovčín dále využívat, a tak měly být stroje přemístěny do budovy bývalé barevny v Josefinině údolí, kterou firma Ballabene také zakoupila. Částka 22 000 zlatých byla z poloviny složena do hraběcí pokladny v Praze 15. května 1808, zbytek měl být splacen ve třech splátkách do konce ledna 1809. Z předběžné dohody datované 29. dubna 1808 se vrchnost zavázala stroje sepsat a dovolit kupujícímu dočasně vyrábět v ovčíně. Ten měl být do roka vyklizen a případné škody na majetku způsobené činností výrobce měly být včas uhrazeny. Prodané objekty byly na jaře uklizeny a zabezpečeny hlídačem proti krádežím. Firma Ballabene si od hraběte koupila i lisovnu – budoucí výrobce pravděpodobně počítal se stavebními úpravami areálu, kterým právě tato budova stála v cestě.²⁹

Za dobu svého působení v objektu bývalé hraběcí barevny firma Ballabene zřídila přádelnu. Jejím ředitelem se stal Josef Kittel, zástupce firmy Ballabene v Liberci. Kittel dlužil v té době hraběti Kristiánu Kryštofovi poměrně velkou částku 61 000 zlatých. Tento dluh vznikl, když si od něho koupil v průběhu likvidace manufaktury různé náradí, surovou ovčí vlnu a pozemky v Markvarticích u Jablonného v Podještědí, na kterých si postavil přádelnu vlny. V tomto podniku pracovalo osmdesát zaměstnanců a právě zde byly textilní stroje jako vůbec poprvé v Čechách poháněny parním strojem. Firma měla i ústřední topení a plynové osvětlení.³⁰ Roku 1814 Kittel získal od vrchnosti také stavební parcelu z pozůstalosti po obchodníkovi Bergerovi a usadil se v Liberci natrvalo. Kittel si 28. března 1820 od firmy Ballabene rovněž pronajal na deset let bývalou manufakturu Kristiána Kryštofa Clam-Gallase a domy čp. 31 a 47 v Kristiánově. Tento schopný podnikatel narozdíl od hraběte dokázal vložit do firmy velké investice a úspěšně ji modernizoval. Věděl to-

²⁸ Tamtéž.

²⁹ V. RUDA, *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, s. 22.

³⁰ Parní stroj o výkonu šesti koňských sil zde postavil roku 1823 anglický inženýr Eduard Thomas. O šest let později ve Starém Harcově založil strojírnou, která byla později přestěhována do Prahy. Podle R. KARPASĚ a kol., *Knihy o Liberci*, s. 84.

tiž, že pokud chce konkurovat kvalitnímu anglickému zboží, nemá ani jinou možnost. O šest let později ovšem manufakturu pronajal Wenzelu Riegerovi a Wenzelu Redelhammerovi, kteří tu začali vyrábět bavlněné látky. Jejich působení zde ovšem nemělo dlouhého trvání. Na začátku roku 1828 se pražská banka rozhodla prodat podnik Johannu Liebiegovi, který za ni 28. března 1828 zaplatil 18 500 konvenční měny ve stříbře.³¹ Ne příliš šťastný a úspěšný Clam-Gallasův podnikatelský projekt se v ruku bratří Liebiegů stal základem pro vznik jednoho z největších podniků na výrobu vlněného zboží v celé habsburské monarchii.

Jedna z příčin neúspěchu firmy Clam-Gallas, Franke & Comp. spočívala v nedomyšleném způsobu zásobování podniku potřebnou energií.³² Její nedostatek totiž bránil v zavádění dalších strojů, které svým větším výkonem přispívaly ke zkvalitnění a zúčelnění výroby konkurenceschopné příze. Poměrně dobré podmínky pro využití vodní síly a nedostatek uhlí způsobily, že první parní stroj byl v Liberci zaveden až roku 1835. Zcela opačná situace panovala v Brně, v jehož blízkosti se nacházelo ložisko kamenného uhlí; vodní síla se nedala využít tolik jako v Liberci.³³ Projekt hraběcí manufaktury byl rychle vymyšlený i postavený, právě proto ale také možná i uspěchaný. „Hraběte omlouvá to, že měl rozhodně více dobré vůle než odborných znalostí o výrobě a úpravě látek.“³⁴ Kristián Kryštof Clam-Gallas vzhle-

³¹ V. RUDA, *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, s. 23. Johann Liebieg se narodil roku 1802 v Broumově jako syn soukenického mistra. Do Liberce přišel šestnáctiletý na konci roku 1818. Několik měsíců zde pracoval u soukenického mistra Franze Plischkeho. Zanedlouho se však začal věnovat obchodní činnosti coby podomní prodejce drobných předmětů, protože neměl dostatek prostředků na vybudování vlastního obchodu. Potřebný kapitál získal až podnikáním se svými sourozenci. Zajímavá je jistě skutečnost, že byl obviněn z pašování zboží. Podloutnictví bylo v severních Čechách velmi rozšířené a výnosné v důsledku omezeného dovozu. Po dalších problémech s celními úřady byl s bratrem Františkem za tuto činnost dokonce odsouzen do vězení. Zábavné vysvětlení celé události uvádí Jaroslav Joza v práci o textilním průmyslu v Libereckém kraji. V ní cituje anonymního autora spisu o Liebiegovi: „Liebieg se prý vrátil v pondělí časně ráno z taneční zábavy v okolí Liberce; bylo již pět hodin ráno, měl před sebou ještě asi dvě hodiny cesty a v sedm hodin potřeboval být v práci. V tu dobu jej předjížděl vůz a kočí jej pozval, aby se s ním svezl. Liebieg na voze usnul, a když jej probudil hluk, viděl, že kočí je pryč, ale kolem vozu stáli členové pohraniční stráže, kteří zjistili na voze pašované zboží. Přes usilovnou obranu byl Liebieg odsouzen a musel zaplatit pokutu.“ Tento schopný obchodník dovedl využít všech příležitostí, které se mu nabízely, a tak se nebál využít ani nezákonných postupů. Podle JOZA, *Z minulosti textilního průmyslu*, s. 102–103.

³² Vlasta BERGMANOVÁ, *Textilana v obrazech a datech*, Liberec 2008, s. 16.

³³ J. JOZA, *Z minulosti textilního průmyslu*, s. 92.

³⁴ V. RUDA, *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, s. 8.

dem ke své aristokratické výchově ani nebyl odmalička veden k dravému obchodnímu myšlení a jednání, které bylo tak blízké některým – byť později velmi úspěšným – podnikatelům jeho doby. Možná měl i trochu smůly při výběru svých obchodních společníků, kteří se ukázali být spíše neschopní. Opravdovým znalcem, který by pravděpodobně dokázal pomocí svých vědomostí a zkušeností hraběcí podnik zachránit, byl Römheld, ale toho se bohužel nikdy nepodařilo pro vedení manufaktury získat.

Hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas v závěru svého pokusu o vlastní podnikání skončil s menším ziskem 3 762 zlatých a dva krejčary,³⁵ což byla vzhledem k výši investic i množství vynaložené odvahy jistě velmi malá odměna. Pravdivá se ukázala být Czoernigova slova z jeho místopisného díla: „*Téměř celistvý nedostatek šlechty mezi obyvatelstvem je patrný z toho, že se v okolí nenacházejí podmínky, ve kterých by si někdo připadal příjemně. Hraběcí zemědělské úřady se zde kromě celního nenacházejí. Živnostenský průmysl je stejně jen zřídka kdy vyvoleným zaměstnáním šlechty.*“³⁶

Na konci osmnáctého a v první polovině 19. století byla po textilním a kožedělném průmyslu třetím nejvýznamnějším odvětvím průmyslové produkce českých zemí a druhým nejvýznamnějším vývozním odvětvím výroba skla. Velká krize postihla české sklářství v první čtvrtině 19. století – prudce vzrostla cena dřeva, skláři odcházeli do zahraničí, na úkor kvality výrobků se neúměrně zvýšila produkce. Zhoubný vliv na vývoj sklářského podnikání měly i politické události oné doby – po revoluci ve Francii, vyhlášení kontinentální blokády a po propuknutí rusko-turecké války byly zablokovány evropské i zámořské trhy, což ve svém důsledku výrazně omezilo vývoz. Hospodářská krize vyvrcholila propadem rakouské ekonomiky, kterou vyčerpávaly obrovské válečné výdaje. V důsledku těchto skutečností zaniklo mnoho severočeských obchodních společností a několik skláren zastavilo výrobu. Sklářství v Čechách nabralo druhý dech až na přelomu dvacátých a třicátých let 19. století, kdy došlo ke konjunktúře – rozvíjely se nové malířské dekorační techniky, barvení skla i nové typy brusu. Skláři se opět těšili z rostoucího odbytu,

³⁵ Tamtéž, s. 22.

³⁶ C. J. CZOERNIG, *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung*, s. 78.

byly zakládány nové sklárny a již existující rozšiřovány. Nadešel pravý čas pro vznik prvních továren.³⁷

Pohraniční lesy Jizerských hor nebyly příliš vhodné pro zemědělství, ale díky rozsáhlým zdrojům dřeva sem pronikal nový život, když kolem hutí vznikaly osady. Výroba skla byla vázaná na dostatek dřeva. Vzhledem k rozsáhlému pozemkovému majetku tak většinu skláren měla ve své režii vrchnost. V polovině 18. století začali přicházet do Jizerských hor sklářští podnikatelé ze severozápadních Čech, kteří se ve své domovině potýkali s nedostatkem dřeva na provoz „nenasytných“ sklářských hutí. Prvním z těchto nově příchozích byl Johann Josef Kittel, provozovatel skláren v Chříbské, Falknově a Chvalkově. Na jaře 1750 se obrátil se svým návrhem zřízení nové sklárny na majitele smržovského panství, hrabata Des Foursy, nenašel zde ovšem pochopení a jeho projekt byl zamítnut.³⁸ Kittel se ovšem nenechal odradit a o dva roky později si od Des Foursů alespoň pronajal antonínovskou sklárnu, ze které byl předtím vyhnán zadlužený hut'mistr Zenkner.³⁹ S pouhým nájmem se však Kittel nespokojil a roku 1750 si od hut'mistra Johanna Josefa Vatera koupil za 2 000 rýnských zlatých bedřichovský hutní statek na panství hrabat Gallasů.⁴⁰ Smlouva z 20. července 1756 však také nebyla nikterak výhodná; Kittel v ní totiž musel souhlasit s podmínkou, že pozemky zůstanou v majetku Gallasů. V polovině 18. století postihla sklářské podnikání krize a tak, aby dosáhl svého vytčeného cíle zřídit novou sklárnu, rozhodl se Kittel zastavit výrobu ve své falknovské huti a omezil podnikatelské aktivity na smržovském panství. Veškeré úsilí se mu nakonec vyplatilo a

³⁷ *Historie sklářské výroby v Českých zemích. Od počátků do konce 19. století I*, (Olga Drahotová a kol.), Praha 2005, s. 260–264.

³⁸ Des Foursové sice zavrhlí Kittelův návrh, ale již roku 1758 byla na jejich smržovském panství postavena Karlova huť, konkurenční sklárna Antona Webera. Ten se jí ale brzy po založení zbavil a jejím novým pronajímatelem se na konci roku 1762 stal Kittelův synovec Johann Leopold Riedel. Podle Petr NOVÝ, *Nová Louka – Kristiánov. Historie a současnost sklářských osad*, Jablonec nad Nisou 2007, s. 7.

³⁹ Sklárnu v Antonínově zmínil též piarista J. Schaller ve čtvrtém dílu Topografie Boleslavského kraje. Srov. J. SCHALLER, *Topographie des Koenigsreichs Boehmen* 4, s. 305.

⁴⁰ Do Čech přišel rod Wandererů ze saského Crottendorfu. V Bedřichově u Liberce a ve Mšeně u Jablonce nad Nisou založil sklářské hutě. O jeho významném působení svědčí i fakt, že jej český král Rudolf II. povýšil do šlechtického stavu jako Wanderery z Grünwaldu. Srov. *Historie sklářské výroby v Českých zemích. Od počátků do konce 19. století I*, s. 134.

nová sklárna vyrostla roku 1756 na Nové Louce u Bedřichova. O deset let později si sklárnu od svého strýce pronajal Johann Leopold Riedel a jejím vedením pověřil svého otce Johanna Karla Riedela. Roku 1769 získali Riedelové do vlastních rukou Novou Louku i bedřichovský hutní statek, když je od Kittela koupil Franz Anton Riedel, bratr Johanna Leopolda. Na rozdíl od Bedřichova, jenž se pyšnil „*mlýnem, hutí, obytnými budovami, polnostmi, lukami, lesíky, vodami a ostatními příslušejícími appertinenty [příslušenstvími], prastarými svobodami a právy*“⁴¹, nebyla Nová Louka tolik ceněná; šlo o pouhou sklárnu „*vystavěnou na panském pozemku*.“⁴²

Po předčasné smrti Franze Antona Riedela roku 1780 koupil novolouckou sklárnu jeho bratr Johann Leopold. Hutní statek v Bedřichově prodala vdova Antonu Josefu Krauseovi, za něhož se provdala. Dne 14. června 1806 Kristián Kryštof Clam-Gallas koupil hut' za 20 000 zlatých od synů zemřelého Franze Antona Riedela. Před koncem 18. století se v novoloucké sklárně vyrábělo hlavně čiré a barevné duté sklo, lustrové ověsky, flakonky, zátky a sklíčka do hodinek. K nejprestižnějším zákazníkům patřila liberecká vrchnost. Kristián Kryštof Clam-Gallas si u Riedela kupoval nejen stolní a lustrové sklo, ale například v květnu 1811 si jednorázově objednal tisíc kusů tmavě zelených vinných lahví.⁴³

Do roku 1800 měla sklárna dostatek zakázek a pracovala bez přerušení. Zaměstnávala devět sklářů a tři pomocníky, kteří vyrobili až 800 hutních tisíců skla a skleněného zboží.⁴⁴ Roku 1800 byl provoz poprvé přerušen v důsledku nedostatku a vysoké ceny potaše, a také kvůli výkyvům poptávky. Na počátku 19. století se rychle rozvíjela výroba bižuterních polotovarů, kterou pravděpodobně způsobil také dlouhodobě klesající odbyt dutého skla. V roce 1807 pracovalo ve sklárně osm sklářů a tři pomocníci, kteří za rok vyrobili 700 hutních tisíců skla za 15 981 zlatých. Roku 1810 bylo vyrobeno 800 hutních tisíců skla a bižuterních polotovarů za 45 226 zlatých, o rok později již jen 775 hutních tisíců skla za 31 375 zlatých.⁴⁵ Těž-

⁴¹ P. NOVÝ, *Nová Louka – Kristiánov*, s. 9.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž, s. 20.

⁴⁴ Jeden hutní tisíc se rovnal 250 kusům.

⁴⁵ P. NOVÝ, *Nová Louka – Kristiánov*, s. 14–18.

ké období zažila Nová Louka v letech 1812 a 1813. Příčinou potíží byly napoleonské války a hospodářské problémy habsburské monarchie, které vyvrcholily roku 1811 státním bankrotem.⁴⁶

Lze se jen dohadovat, zda majitelé sousedního smržovského panství, Des Foursové, litovali svého tehdejšího rozhodnutí nepodpořit výstavbu nové sklárny, která poté vyrostla právě na Nové Louce na panství Clam-Gallasů. Jak jinak si ovšem můžeme vyložit jejich nabídku, kterou předložili novolouckému hut'mistru Antonu Leopoldovi Riedelovi. Za výhodných podmínek mu navrhli nájem antonínovské sklárny, která ležela na jejich panství. A Riedel roku 1814 nabídku přijal. Nutno ovšem podotknout, že Riedel o sklárnu v Antonínově usiloval nejpozději od roku 1812, což dokládá i jeho korespondence s Kristiánem Kryštofem Clam-Gallasem.⁴⁷ Ten Riedela ujišťoval, že o jeho osobě mluvil s hrabětem Vratislavem z Mitrovic a rovněž mu ho jako skláře doporučil. V závěru svého dopisu Riedela ještě žádal, aby mu vyrobil dva kusy skleniček z křídového skla.⁴⁸

V roce 1816 se už na Nové Louce nepracovalo – všichni zaměstnanci přešli do Antonínova, na smržovské panství Des Foursů. Hut' ovšem trvale vyhašena nebyla. V letech 1817–1818 se vyrobilo celkem 600 hutních tisíců skla, i když se pracovalo jen od ledna do května. Po roce 1819 přešli skláři opět do Antonínova. O dva roky později Anton Leopold Riedel zemřel a v rodinné tradici pokračoval jeho syn Franz Riedel. Centrem sklářského podnikání už nebyla Nová Louka, nýbrž hut' v Antonínově. Sklárna pravděpodobně příležitostně pracovala ještě ve dvacátých a třicátých letech 19. století, možná i na počátku let čtyřicátých, teprve potom byla stržena.⁴⁹

Roku 1844 se majiteli bývalé sklářské hutě na Nové Louce stali Clam-Gallasové za 4 000 zlatých. Panský dům, který stál nedaleko jejich rozlehlé obory, přebudovali na lovecký zámeček, jež užívali do konce dvacátých let 20. století hlavně v podzimní lovecké sezoně.⁵⁰

⁴⁶ J. LNĚNIČKOVÁ, *České země v době předbřeznové 1792–1848*, s. 167–169.

⁴⁷ P. NOVÝ, *Nová Louka – Kristiánov*, s. 23.

⁴⁸ SOBA Litoměřice, pracoviště Most, fond Josef Riedel, Polubný, kart. č. 7, inv. č. 74.

⁴⁹ P. NOVÝ, *Nová Louka – Kristiánov*, s. 23–25.

⁵⁰ Tamtéž, s. 25. Objekt připadl československému státu v rámci pozemkové reformy ve dvacá-

„Králem jizerskohorských lesních skláren“ byla podle Miloslava Nevrlého sklářská hut' v Kristiánově.⁵¹ Postavit ji nechal Josef Leopold Riedel po sporech s Des Foursy o dřevo pro sklárny v Antonínově a Karlově v Jizerských horách. Místo ne- daleko hutí na Nové Louce a Karlově mu pronajal majitel libereckého panství, Kristián Filip Clam-Gallas. Dne 1. června 1775 podepsaly smlouvu obě strany: „*Ve známost a na vědomí buď tímto dáno, zvláště těm, kterým jest žádoucí to věděti, že dnes, ke konci uvedeného roku a dne mezi mnou, Kristiánem Filipem, Svaté římské říše hrabětem z Clam-Gallasu, na zámku Campo a Freyenthurm, jeho římského císařsko-královského apoštolského majestátu skutečným komořím, pánem panství Frýdlant, Liberec, Grabštejn, Lvová a Brodce etc. a jako pozemkovou vrchností na straně jedné, pak ctihodným Janem Leopoldem Riedelem, sklářem, jako jedním z panství České Kamenice z poddanství vyplaceným svobodným mužem na straně druhé, dobrovolné a řádné ujednání bylo domluveno a následujícím způsobem uzavřeno, a sice nejprve a za prvé: hospodářským a lesním úřadem bude vyznačen a řádně ohraničen kus panského lesa asi třicet strychů neb čtyřicet pět měřic, a to na panství Liberec v tak zvaném zadním bedřichovském lese mezi dvěma říčkami zvanými Kamenice. To k vykloučení a okamžitému postavení a zařízení jedné úplné sklárny pod názvem Kristiánov, s obydlími k tomu náležejícími, stájemí, kůlnami, skládkou dřeva a loukou pro držení dobytka, při čemž tato půda zůstane vrchnostenskou a jen tak dlouho bude k výše uvedenému užítku ponechána, dokud palivo ku provozování sklárny bez škody pro vrchnostenské hospodářství a potřebu poddaných vystačí a dokud sklář následující smlouvenou roční činži platiti bude. Sklář také bude povinen sám si koupiti a na vlastní náklad dopravit všechny materiály, potřebné ku provozu sklárny, at' se jakkoli jmenují. Poně- vadž tato hut' jest velmi vzdálená od vesnic a tím od mlýna a pekaře, může sklář volně porážeti dobytek a péci. Proto se přiznává, že sklář může a má zříditi na říčce Kamenici mlýn o jednom chodu a pilu.*“⁵² Smlouva měla celkem deset bodů, obsahovala i ujednání o množství dřeva, způsobu placení, výši pokut za zjištěné podvody aj. V osmém bodě smlouvy si hrabě vyhradil: „*Poněvadž při sklárně lze vždy odbytí značné množství piva, kořalky a soli, bude sklář touto smlouvou zároveň zavázán, že nesmí žádné cizí pivo, kořalku neb sůl pod tres-*

tých letech 20. století.

⁵¹ Miloslav NEVRLÝ, *Knihy o Jizerských horách*, Ústí nad Labem 1976, s. 86.

⁵² M. NEVRLÝ, *Knihy o Jizerských horách*, s. 87–88.

*tem dvojnásobné nábrady dovézt, nýbrž všechny tři druhy z mého libereckého úřadu odebrati. Aby se mu ale daleký dovoz dostatečně zaplatil, bude mu jeden sud piva oproti pivu na Nové Louce počítán levněji o jeden, oproti výběrčím v kraji pak dokonce o dva zlaté levněji. Žejdlík kořalky oproti výčepu palírny se přenechá o jeden krejcar laciněji, soudek soli oproti ceně podle patentu bude stát sedm zlatých čtyřicet krejcarů. Aby však z toho nevzešly žádné dluhy a ani sudy se nekazily, musí sklář všechny včas vrateti do pivovaru.*⁵³

Na počest hraběte byla také osada pojmenována Christiansthal (Kristiánov). Pronajatý pozemek měl rozlohu asi 1,4 km² a hrabě zde povolil výstavbu sklárny, mlýna, pily a dvou domů pro skláře. Se stavbou se začalo téhož roku. Dřevo pro ni poskytl hrabě ze svých lesů zdarma. Riedel se zavázal k úhradě ročních poplatků a také k odběru některých poživatin z Liberce. Sám mohl dát péci chléb a porážet dobytek: „Hrabě přenechal mu mezi oběma Kamenicemi 30 strychů (korců) lesa k založení hutí, bytu pro sebe a dvou chalup, mlýna a pily, a dovolil mu, by pivo, kořalku a sůl z Liberce bráti a svým lidem prodávati směl. Les mezi oběma potoky Kamenicemi až k Ptačímu vrchu měl hutí sloužiti. Za to zavázal se Riedel, že bude platiti z hutí 7 zl. 30 kr., z mlýna a pily 5 zl. 50 kr., z luk 22 zl. 30 kr., z 2 chalup 45 kr., v celku 35 zl. 55 kr. Od pasení dobytka v lese umluveno 30 kr. od kusu.“⁵⁴

Od roku 1778 se v Kristiánově v provizorně zařízené místnosti panského domu začaly sloužit mše svaté. Riedel usiloval o vlastního duchovního a podpory se mu dostalo od samotného Kristiána Filipa Clam-Gallase. Ten se pravděpodobně přimluvil na významných místech a pro kněze navíc vyhradil čtyři sudy piva a osm sáhů dřeva ročně. Dne 1. dubna 1780 dostal Riedel povolení ke stavbě kostela, vytyčení rozlohy hřbitova a užívání služeb vlastního kněze, kterému nechal zbudovat samostatné sídlo před panským domem. Nezávislým církevním obvodem se Kristiánov stal 13. září 1780. Ke stavbě kostela však nedošlo, ačkoliv k němu základní kámen položil 18. srpna 1781 sám hrabě Kristián Filip Clam-Gallas. Mše svaté se konaly v nově zřízené kapli zasvěcené Panně Marii v prvním patře panského domu.

⁵³ Tamtéž, s. 88.

⁵⁴ M. NEVRLÝ, *Knihy o Jizerských horách*, s. 86.

První mši sloužil 3. dubna 1780 P. Anton Kreybich.⁵⁵

Kristiánovská sklárna vyráběla podobné zboží jako sklárna na Nové Louce. Jednalo se o různé typy číší a pohárků, holby, lékárenské lahvičky, flakonky, skleněné zátky, kropenky, lustrové ověšky, lahvičky na čichací sůl, rubínové perle, barevné tyčinky, perle a skleněné imitace drahých kamenů. Ve sklárně bylo zaměstnáno většinou osm sklářů, tři učedníci a jeden pomocník. Roku 1810 vyrobili 480 hutních tisíců skla, roku 1815 již jen 455 hutních tisíců. Tři roky poté sklárna poprvé od svého založení celý rok nevyráběla a po krátkém oživení výroby v letech 1819–1820 byla až do roku 1824 opět zastavena, především kvůli nedostatku potaše a vysoké ceně dřeva. Dne 26. září 1824 se hut'mistr z Nové Louky, Franz Riedel, sešel na zámku Grabštejn s majitelem panství Kristiánem Kryštofem Clam-Gallasem. Pro svého strýce Riedel vyjednal dvanáctiletou smlouvu, která za výhodných finančních podmínek zajišťovala pro Kristiánov ročně 1 600 sáhů dřeva z panských lesů. Dne 18. ledna 1837 byla tato dohoda prodloužena na dalších dvanáct let. Dostatek dřeva umožnil kristiánovské sklárně pokračovat v tavení dutého a tyčového skla, ze kterého se na místě dále mačkaly lustrové ověšky, skleněné perle a bižuterní kameny.⁵⁶

Karl Josef Riedel mladší převzal po otci sklárnu 2. ledna 1838 a začal ji vést na vlastní účet. Neměla však už takové postavení a význam jako na konci 18. století, ovšem díky podnikatelskému duchu nového majitele se dočkala modernizace a rozšíření. Byla postavena potašárna, pánvárna, komora na střepy, stoupa na drcení křemene – čekal ji zasloužený vzestup. Riedel se také zasadil o pravidelnou školní výuku pro děti místních osadníků. Od počátku 19. století na Kristiánov třikrát týdně docházel pomocník janovského učitele Anton Appelt. Od roku 1833 zde vyučoval janovský učitel Josef Mach. Škola byla postavena roku 1846 za velkého přispění hraběte Eduarda Clam-Gallase. Vlastní vyučování začalo až 3. července 1848.⁵⁷

⁵⁵ V roce 1822 zemřel P. Franz Starrey a Kristiánov byl od té doby také z finančních důvodů bez vlastního duchovního. Osada byla poté přifařena k Janovu. Podle P. NOVÝ, *Nová Louka – Kristiánov*, s. 48.

⁵⁶ P. NOVÝ, *Nová Louka – Kristiánov*, s. 42–48.

⁵⁷ Kristiánovská škola byla uzavřena roku 1872 pro nedostatek dětí. Podle P. NOVÝ, *Nová Louka – Kristiánov*, s. 60.

Osmdesátá léta 19. století věstila brzký konec slavné kristiánovské sklárny. Dne 16. července 1886 vypukl na Kristiánově velký požár, který se tenkrát ovšem ještě podařilo uhasit. Stejně šťastný konec už ale neměl o rok později požár budov a uskladněného dřeva 7. srpna. Uhasit se ho snažili dobrovolní hasiči z Janova, Josefova Dolu, Karlova v Jizerských horách, Rýnovic, Horního a Dolního Maxova, ale jejich úsilí bylo již bohužel marné. Podařilo se zachránit pouze panský dům. O neštěstí se následujícího dne dozvěděla veřejnost z novin Reichenberger Zeitung: „Včera, kolem osmé hodiny dopoledne, vypukl v kristiánovské sklárně Leopolda Riedela požár, jenž do hodiny srovnal se zemí dřevěnou hut', která zaměstnávala čtrnáct sklářů. Protože se ve sklárně nepracovalo, oheň brzy přeskočil i do přístavby, v níž bylo složeno hotové zboží, které též neuniklo zkáze. Plameny pohltily i nedaleko stojící stoupu a poté se oheň vinou silného větru rozšířil na více než čtyři tisíce m³ složeného dřeva. Panský dům byl díky značnému úsilí hasičů před zničením zachráněn. Kolem čtvrté hodiny odpolední již bylo možné požár označit za lokalizovaný, přesto na místě zůstali celou noc hasiči s veškerou výzbrojí. Složené dřevo doutná ještě dnes a jistě tomu tak kvůli jeho množství bude i po několik následujících dní. Ze školní budovy, která též shořela, se naštěstí podařilo zachránit učební pomůcky včetně majetku pana učitele. Pan Riedel, jenž v době požáru pobýval společně se svým správcem a učitelem Antonem Peukertem v České Lípě, utrpěl značné škody, přestože je pojištěn u Concordie.“⁵⁸

Ani po odchodu do antonínovské sklárny nezanevřeli Riedelové na spolupráci s majiteli frýdlantského a libereckého panství. Když oblast v okolí dnešní Jizerky postihly roku 1828 velké větrné polomy, obrátil se Franz Riedel opět na Kristiána Kryštofa Clam-Gallase s žádostí o povolení k založení sklárny. Měl v úmyslu přenést tam část své výroby a využít dřevo, které po větrné pohromě leželo v lese. Hrabě Riedelovu nabídku velkoryse přijal a uzavřel s ním smlouvu. Ve středu Jizerky dodnes stojí kamenná pyramida, která připomíná sklářskou slávu. Měl ji prý postavit Riedel roku 1828 na památku uzavření smlouvy mezi ním a hrabětem Clam-Gallasem. Pyramida byla věnována Kristiánovu synu Vilémovi, který roku 1822 předčasně zemřel. Existuje však i druhá verze „legendy“, která říká, že pyramida by-

⁵⁸ P. NOVÝ, *Nová Louka – Kristiánov*, s. 62.

la postavena již roku 1815 na počest Vilémovy návštěvy. Osobnost mladého hraběte dala celé osadě také jméno – Jizerka nesla určitý čas úřední název Wilhelmshöhe – Vilémova výšina, ovšem pojmenování se mezi místními nikdy opravdově neujal.⁵⁹

Již za rok od uzavření smlouvy stála na Jizerce sklárna se třemi pecemi, která stejně jako Nová Louka vznikla pouze na pronajatém pozemku. K hlavnímu sortimentu zde patřily flakony, sklo pro mačkáře, tyče a duté sklo. Výstavba sklárny přispěla k velkému rozvoji tohoto nehostinného místa, které se nalézalo uprostřed hlubokých lesů. O pouhých pět let později, roku 1834, zde stálo již 21 domů. Vzrůstající výroba přiměla Riedela vystavět roku 1866 „novou“ hut', která přetrvala dodnes. Sklo se v ní přestalo vyrábět roku 1911.⁶⁰

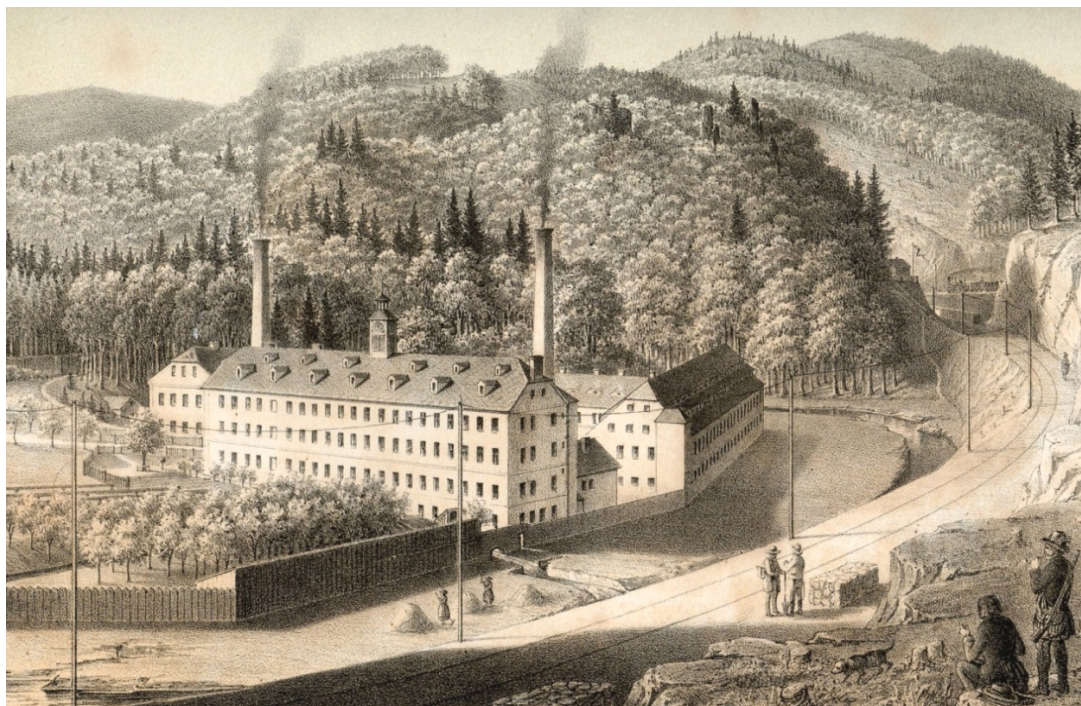
Jizerka, kterou Miloslav Nevrlý s láskou nazval „korunou hor“, rozhodně stojí za bližší návštěvu. Kromě kamenné pyramidy, panského domu či „nové“ hutě můžeme na některých místech ještě nalézt základy staré huti, a ačkoliv většinu už pohltil les, „*bez horských lesů by nebylo jizerskohorského sklárství, a nebýt skla, vypadaly by lesy Jizerských hor jistě jinak, než vyhlížejí dnes.*“⁶¹

Liberec se v první polovině 19. století coby jedno z nejprůmyslovějších měst habsburské monarchie mohl chlubit mnoha výrobními podniky, které tu vznikaly již od století předcházejícího. Cílem této studie ovšem nebylo zmapovat veškerý zde se nacházející průmysl. Zvláštní pozornost byla věnována textilní a sklářské výrobě, jejíž produkty proslavily Liberecko po celém světě. Významnou roli zde sehrál i samotný majitel severočeského panství, hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas, který se chtěl aktivně podílet na vzrůstu zdejší výroby. Do jaké míry se mu to podařilo, necht' posoudí sám čtenář.

⁵⁹ M. NEVRLÝ, *Knihy o Jizerských horách*, s. 29.

⁶⁰ Původní sklářská hut' vystavěná roku 1829 přestala vyrábět roku 1887, resp. roku 1911. Podle M. NEVRLÝ, *Knihy o Jizerských horách*, s. 29–30.

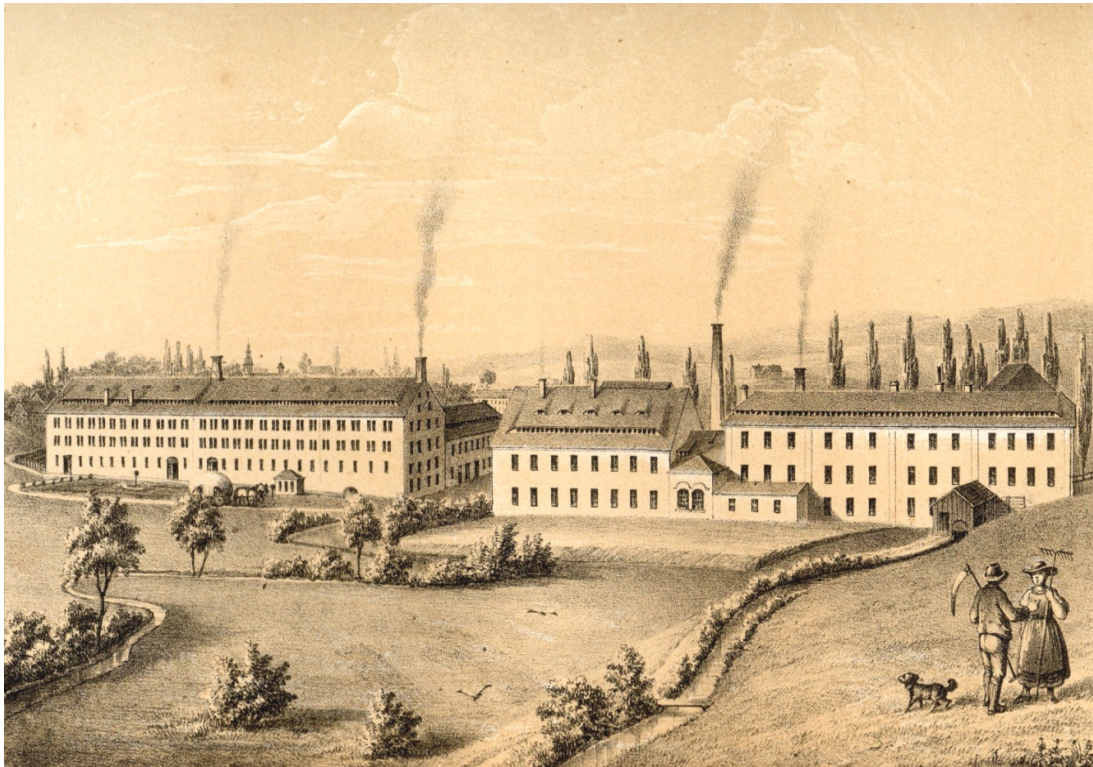
⁶¹ Tamtéž, s. 84.

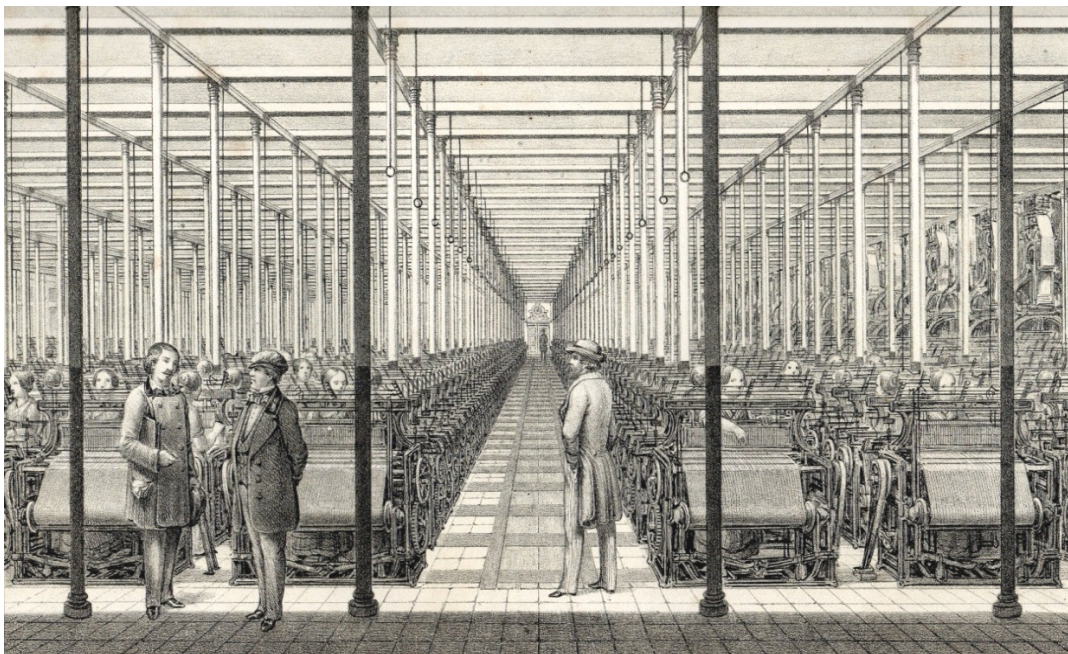
C. k. soukromá továrna na výrobu jemného sukna Siegmund, Neuhäuser & Co. v Machníně u Liberce (Machendorf bei Reichenberg)

C. k. soukromá továrna na výrobu jemného sukna Wilhelm Siegmund ve Frýdlantu v Čechách (Friedland in Böhmen)

C. k. továrna na výrobu zboží z ovčí vlny Franz Liebieg ve Vesci u Liberce
(Dörfel bei Reichenberg).

Mechanická tkalcovna továrny Johann Liebieg & Co.
na výrobu zboží z ovčí vlny.

Sklárna Karl Riedel v Kristiánově (Christiansthal).

**Továrny a výroby v Kateřinském údolí
(Kateřinky u Liberce, Katharinberg bei Reichenberg).**

Reprezentace uměním a Kristián Kryštof Clam-Gallas

Osvícenství přineslo nový pohled na umění. Vedle jeho tradiční role, která byla chápána jako prostředek reprezentace, mělo nyní umění sloužit také ke vzdělání a pěstování vkusu. Díky tomu byly zakládány veřejné sbírky, které již neměly pouze reprezentovat. Měly hlavně zprostředkovat umělecká díla zájemcům z řad veřejnosti a podle osvícenských zásad vzdělávat a pěstovat vkus.¹ Zatímco všude v Evropě takto budované sbírky vznikaly za přispění panovníka, v Čechách se tohoto úkolu zhostila zemská šlechta. Ta se nemohla smířit s osudem Prahy, s její proměnou z rezidenčního na periferní město. Vznik veřejných institucí podporujících umění pak šel v Čechách ruku v ruce se vznikajícím národním obrozením. Vedle všech nových pohledů ještě starou roli mecenátu doplňoval aktivní zájem o umění – umělecký diletantismus. Kristián Kryštof Clam-Gallas tak zapadá přesně do obrazu zemského patrioticky naladěného šlechtice, pro kterého je podpora umění samozřejmostí. Mecenášství hraběte můžeme v zásadě rozdělit takto:

1. Podpora umění v jeho institucionální podobě; v našem případě se jedná o členství v organizacích typu Soukromé společnosti vlasteneckých přátel umění, hudební konzervatoře nebo Spolku přátel umění pro chrámovou hudbu.
2. Tradiční reprezentace uměním v podobě zadávání uměleckých zakázek.
3. Podpora a možnost vzdělání talentovaných umělců.
4. Tvorba vlastní – umělecký diletantismus.

Pro lepší přehlednost si můžeme toto téma rozdělit do dvou základních kategorií. Jako první se naše pozornost obrátí k výtvarnému umění. V části druhé pak přijdou na řadu hudba a divadlo.

¹ Blíže Zdeněk HOJDA, *Společnosti přátel umění v Evropě do konce 18. století*, in: Mezi časy. Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800, (edd. Zdeněk Hojda – Roman Prahel), Praha 2000, s. 76–87.

Privat Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde.

Společnost vlasteneckých přátel umění

„Úpadek umění v naší vlasti pohnul 5. února 1796 několik mužů, kteří v sobě spojují lásku k vlasti s láskou k umění, aby se ustavili pod jménem vlasteneckých přátel umění v soukromou společnost, jejímž nejpřednějším účelem má být znovuvydvížení umění a vkusu.“

Takto zpětně vysvětlili důvod jejího vzniku v preambuli tištěných stanov z roku 1800 zakladatelé Společnosti.² „Duší“ a pravděpodobně také duchovním otcem Společnosti byl František ze Šternberka. Od roku 1800 byl referentem a od roku 1803 až do své smrti také jejím prezidentem.³ Společnost vlasteneckých přátel umění zapadla do osvícenského rámce výchovy, vzdělání a rozvíjení dobrého vkusu. V Evropě byla tato společenství celkem běžná; muzea a galerie byly chápány jako demokratická vzdělávací zařízení.⁴ Důvodů vzniku Společnosti bylo několik. Mezi hlavní můžeme počítat snahu vytvořit instituce, které v Českém království chyběly – uměleckou galerii a výtvarnou akademii. Zatímco podobné instituce v okolních zemích zakládal a spravoval panovník, v Čechách se tohoto úkolu zhostila šlechta a uměnímilovní měšťané.

Umění v Čechách bylo na konci 18. století ve vážné krizi. Rušením klášterů a kostelů umělci přicházeli o zakázky. V roce 1786 došlo ke zrušení malířského cechu. Jeho poslední představený, malíř Jan Jakub Quirin Jahn, patřil k zakládajícím členům Společnosti vlasteneckých přátel umění.⁵ Největší problém představoval vývoz a prodej uměleckých děl do zahraničí. Řada kusů ze sbírky Pražského hradu skončila v Drážďanech. Dále bylo rozprodáno několik cenných šlechtických barokních sbírek. To byl asi jeden z nejzávažnějších důvodů, který vedl patrioty z řad šlechty a movitějších měšťanů k založení výše zmíněného podniku. Dále chtěli členové pro-

² *Obrazárna v Čechách 1796–1918*, s. 26.

³ Celkový přehled 22 zakládajících členů viz Barbora BOUZKOVÁ, *Česká šlechta a její pokus o oživení českého uměleckého života na konci 18. století*, in: Documenta Pragensia IX/1, Praha 1991, příloha 1, s. 282.

⁴ Blíže k tématu evropských společností přátel umění Z. HOJDA, *Společnosti přátel umění v Evropě do konce 18. století*, s. 76–87.

⁵ Jan Jakub Quirin Jahn (4. 6. 1739–18. 7. 1802), malíř, teoretik umění, historik, poslední představený pražského malířského cechu, spoluzakladatel SVPU. Po josefínských reformách obchodoval se sukrem. Více Vojtěch VOLAVKA, *České malířství a sochařství 19. století*, Praha 1968, s. 11–13.

střednictvím Společnosti vlasteneckých přátel umění (dále jen SVPU) ochraňovat umění, podporovat umělecký vkus a založit ústav pro vzdělání malířů – Akademii. Založená Obrazárna Společnosti vlasteneckých přátel umění měla hlavně nahradit ústřední sbírku výtvarných děl, která v Praze po rozdrobení bývalé královské sbírky chyběla. Akademie sloužící k výuce nových talentů musela na svůj vznik počkat kvůli potřebnému souhlasu císaře Františka II.⁶

Koncem roku 1796 byla zpřístupněna první Obrazárna SVPU, která se mohla pochlubit již 556 obrazy.⁷ Prostory velkoryse zapůjčil Jan Rudolf Černín v tzv. Malé galerii v Černínském paláci. Galerie zde fungovala až do roku 1809. Pak, po provizorních umístěních, měla v letech 1814 až 1871 sídlo ve Šternberském paláci na Hradčanech.⁸

Jak SVPU získávala umělecká díla a odkud brala prostředky na jejich nákup? Samotné pořízení uměleckých děl bylo poněkud komplikované. Jeden z prvních článků stanov zakazoval SVPU vlastnit majetek. Umělecká díla pocházela buď z přímých zápůjček členů, anebo se jednotlivé artefakty zakoupily, aby byly následně prodány členům v aukcích. Tento komplikovaný systém trval až do změny stanov v roce 1835.

Zatímco Obrazárna mohla přivítat návštěvníky už v roce 1796, u zřízení umělecké školy přeci jenom jistá prodleva vznikla. Po třech letech, v roce 1799, se podařilo získat císařský souhlas s otevřením Akademie. To už zakladatelé mohli dát škole do vínku nejenom opravené prostory v pražském Klementinu, ale také prvního pedagoga a zároveň ředitele Josefa Berglera (1753–1829). Kreslířská škola – Zeichenschule – byla od začátku financována SVPU. Její výhodou bylo, že ji založili a financovali znalci umění. Škola byla otevřena i nemajetným studentům: rozhodující roli hrál talent. Talentovaní studenti měli možnost využít stipendia, většinou spjatá s určitými zakázkami, například častou dokumentací starých uměleckých památek. Společnost podporovala studenty také tím, že umožňovala účastnit se různých soutěží.⁹

⁶ Celkový přehled o vzniku, činnosti a financování Společnosti vlasteneckých přátel umění B. BOUZKOVÁ, *Činnost Společnosti vlasteneckých přátel umění v letech 1796–1835*, diplomová práce, katedra pomocných věd historických a archivního studia, FF UK Praha 1987.

⁷ B. BOUZKOVÁ, *Česká šlechta a její pokus*, s. 272.

⁸ Ve Šternberském paláci bylo také v letech 1821–1847 umístěno Vlastenecké muzeum.

⁹ K historii vzniku Akademie: Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA, *Velké dějiny země Koruny české X, 1740–1792*, Praha – Litomyšl 2001, s. 656–661; Roman PRAHL a kol., *Posedlost kresbou. Počátky Akademie umění v Praze 1800–1835*, Praha 1998.

Třetí „organizace“ pod hlavičkou SVPU se nazývala Galerie žijících umělců – Gallerie lebender Mähler.¹⁰ Návrh na vytvoření tohoto podniku byl předložen už v roce 1796. Galerie žijících malířů se měla rozvíjet v rámci Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění. Měl vzniknout finanční fond, do nějž by deset zájemců-akcionářů přispívalo ročně 10 dukátů. Takto získané prostředky by umožnily jednou za rok nákup alespoň jednoho obrazu od některého z žijících malířů. Cena za obraz neměla překročit částku 100 dukátů. V případě, že by se umělec vzdal honoráře, mohl obdržet zlatou medaili Společnosti vlasteneckých přátel umění. Získané obrazy byly opět vystaveny v Obrazárně SVPU. Když jejich výše dosáhla počtu akcionářů, proběhlo losování mezi podílňiky. Vylosovaný v duchu stanov musel obraz zapůjčit do galerie na jedenáct let.¹¹

Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas zasvětil práci ve Společnosti vlasteneckých přátel umění víc než polovinu života. Podle Jana z Rittersberku patřil hrabě „*mezi první a aktivní mecenáše*“ SVPU.¹² Archivní prameny tuto skutečnost zpřesňují. Hrabě Clam-Gallas byl členem obou organizací, tedy jak SVPU, tak Galerie žijících umělců. Vlastnoručně psané prohlášení o vstupu do Galerie žijících umělců nese datum 29. června 1799.¹³ Obdobná „příhláška“ do SVPU je datována 12. června 1802.¹⁴

Jako platící člen přispěl Kristián Kryštof Clam-Gallas do pokladny Společnosti v letech 1803–1835 částkou 11 470 zlatých, a byl tak vedle arcivévody Karla druhým nejštědřejším mecenášem.¹⁵ Vedle finanční podpory zapůjčil Obrazárně SVPU od roku 1802 pravděpodobně 34 obrazů.¹⁶

Od roku 1804 byl členem výboru. Deset let poté (1814) se stal referentem

¹⁰ Blíže ke Galerii žijících malířů Lubomír SLAVÍČEK, „*Sobě, umění, přátelům*“: *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*, Brno 2007; L. SLAVÍČEK, *K počátkům Galerie žijících malířů (1796–1806)*. Wenzel Peter, Dominik Kindermann, Josef Platzer, Franz Caucig, Heinrich Friedrich Füger, Hubert Maurer v korespondenci pražské Společnosti vlasteneckých přátel umění, in: *Časopis Slezského zemského muzea B–22*, Opava 2003, s. 263–280; *Slovník české hudební kultury*, Praha 1997, s. 263–280.

¹¹ L. SLAVÍČEK, „*Sobě, umění, přátelům*“, s. 163.

¹² J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf von Clam-Gallas*, s. 15.

¹³ Archiv Národní galerie, fond Společnost vlasteneckých přátel umění (dále jen ANG, SVPU), signatura AA 1514 VII/ I / 52.

¹⁴ ANG, SVPU, signatura AA 1513 VI / I / 20.

¹⁵ BOUZKOVÁ, *Česká šlechta*, příloha 2, s. 283.

¹⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond HS C-G, kart. č. 587.

Společnosti a současně nejbližším spolupracovníkem prezidenta Společnosti, Františka ze Šternberka; postupně za něj přebíral agendu. Po smrti hraběte Šternberka byl v roce 1830 zvolen prezidentem SVPU. Rozhodně nešlo o čestné funkce. V obou případech stanovy určily, co měli zvolení činovníci vykonávat. Referentsekretář zaznamenával umělecká díla do přírůstkového katalogu, vedl korespondenci, uzavíral obchody a připravoval schůze. Prezident předsedal schůzím a řídil je, při hlasování zajišťoval dodržení většiny.¹⁷ V rámci veřejných zasedání SVPU spojených s předáváním cen žákům Akademie přednesl prezident projev. Projevy Kristiána Kryštofa při těchto zasedáních spolu s proslovy k žákům Akademie se dochovaly v tištěné podobě pro léta 1830 až 1837.¹⁸

Sběratelství a sběratelé

Obrazárna SVPU mohla vzniknout díky soukromým sbírkám. Konec 18. a začátek 19. století zaznamenal přelom také ve sběratelství. V období baroka byla taková činnost spíše součástí reprezentace. Osvícenství přineslo změnu v chápání sběratelství a v přístupu ke sbírkám. K charakteristickým rysům takové sbírky patřil důraz na celistvost a systematické uspořádání. Další zásadou, kterou se osvícenští sběratelé snažili dodržet, bylo maximální zpřístupnění výsledků jejich činnosti. Tato zásada platila nejen pro blízký okruh přátel, ale také pro nejširší veřejnost.¹⁹ Paláce byly i v čase nepřítomnosti majitele běžně otevřené a vybrané místnosti se sbírkami se staly součástí prohlídky. V této době také vznikají soukromá muzea a galerie, které jsou chápány jako demokratická vzdělávací zařízení. To ostatně platí i pro hradní muzeum ve Frýdlantu. Tento trend byl patrný v celé Evropě; doložit jej mohou dobové romány Jane Austinové, například *Pýcha a předsudek*.

V obrazových sbírkách zde sledovaného období se kladl důraz na umění nizozemských tvůrců, oblíbená byla také díla rakouských a českých mistrů, například Škréty a Brandla. Koncem 18. století se zvedla vlna zájmu o grafiku. Rytiny byly

¹⁷ B. BOUZKOVÁ, *Činnost Společnosti*, s. 68.

¹⁸ ANG, SVPU, signatura AA 1015. Také SOA Litoměřice, pob. Děčín, fond HS C-G, kart. č. 606.

¹⁹ L. SLAVÍČEK, „*Sobě, umění, přátelům*“, s. 148.

jednak cenově dostupnější než obrazy, jednak kromě potěšení přinášely poučení. Náměty grafik tvořily vzdálená místa, krásy přírody, architektonické a sochařské památky, historické a soudobé události nebo reprodukce známých obrazů.²⁰

Kristián Kryštof Clam-Gallas svým přístupem plně odpovídal dobové představě sběratele. Díla ze svých sbírek prezentoval veřejnosti prostřednictvím Obrazárny SVPU. Hradní muzeum ve Frýdlantu zpřístupnil už jeho otec Kristián Filip.

Jan z Rittersberka ve svém nekrologu popsal hraběte jako člověka „*správného a vytržbeného vkusu*“. V jeho sbírce se podle této biografie nacházela „*nejkrásnější díla starších a novějších umělců*“, například Albrechta Dürera a Josefa Berglera.²¹ Podle seznamu děl zapůjčených do Obrazárny SVPU můžeme uvést další obrazy ze sbírky Kristiána Kryštofa. Hrabě vstoupil do SVPU velkoryse. Dne 3. listopadu 1802 bylo potvrzeno převzetí 12 obrazů z jeho sbírek.²² Vedle kresby Petra Pavla Rubense „*Vyhnání z ráje*“ to byla zejména díla soudobých malířů. V uvedeném soupisu najdeme obrazy od dnes již zapomenutých mistrů: Josefa Rosy, Franze Casanovy, ale jsou zde také dva obrazy od Ignáce Platzera datované 1790. Hrabě Clam-Gallas půjčil do Obrazárny v průběhu svého členství pravděpodobně 34 uměleckých děl. Kristián Kryštof soustředil svou sběratelskou činnost na soudobou tvorbu zejména klasicistních maleb. To dokládá i další seznam „*maleb a uměleckých děl, které byly vystaveny v Galerii SVPU*“. V tomto seznamu můžeme najít i jména Františka Xavera Procházky, Ludvíka Khola nebo již zmíněného I. Platzera.²³ Hrabě se aktivně účastnil jak nákupů pro aukce SVPU, tak samotných dražeb. Například v aukci konané 30. prosince 1805 získal tři díla od Františka Xavera Procházky.²⁴ Výše popsany systém nákupu SVPU a aukcí a jejich nevýhodnost pro Společnost lze dokumentovat na „osudu“ těchto obrazů. Zatímco dva z této trojice SVPU zakoupila po třiceti zlatých za jeden, hrabě vydražil

²⁰ Tamtéž, s. 143–144.

²¹ J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf von Clam-Gallas*, s. 16.

²² ANG, fond SVPU, inv. č. AA 1519, A XIV/ I / 31.

²³ SOA Litoměřice, pob. Děčín, fond HS C-G, kart. č. 587.

²⁴ F. X. Procházka (27. 11. 1747–15. 4. 1815), český malíř a restaurátor, žák J. Kastnera. Čelný představitel krajinomalby. Srov. *Dějiny českého výtvarného umění (III/1) 1780/1890*, Praha 2001, s. 118–121.

první z obrazů za dvanáct zlatých a druhý dokonce za šest zlatých.²⁵ Podle stanov tyto obrazy ihned poskytl jako zápůjčku Obrazárně.

Stejně aktivně přistupoval k členství v Galerii žijících malířů. Od roku 1799 byl sedmým přihlášeným členem v pořadí s ročním poplatkem 45 zlatých.²⁶ Od května 1806 do ledna 1807 probíhalo postupné slosování obrazů Galerie žijících malířů, nashromážděných během prvních deseti let její existence. Mezi šťastnými výherci nacházíme pět podílníků včetně hraběte Clam-Gallase.²⁷ Kristián Kryštof měl také pozoruhodnou sbírku grafiky a sám se rytině věnoval. Jeho učitelem se stal Josef Bergler.

Bergler, grafika a jeho žák Kristián Kryštof Clam-Gallas

Grafika byla od poloviny 18. století velmi rozšířená. Mědirytina, lept a později litografie se v této době staly základním informačním prostředkem. Grafika znamenala demokratizaci umění, které se díky možnosti hromadné produkce stalo mnohem dostupnějším. Sběratelství umělecké grafiky bylo v Praze nesmírně populární.

Kristián Kryštof Clam-Gallas byl velkým milovníkem a podporovatelem grafiky. Po Berglerově příjezdu do Prahy se stal jeho soukromým žákem. To, že se šlechta aktivně věnovala umění, bylo v tomto období běžné. Tato činnost neprofesionálních výtvarníků je označována jako umělecký diletantismus. Terminus technicus nechce tímto označením snižovat kvalitu výtvorů, spíše poukazuje na čistě soukromý ráz a jistou nepůvodnost uměleckého vyjádření.²⁸

Kolem roku 1800 vrcholil zájem o diletantskou tvorbu v aristokratických kruzích. Hrabě se u Berglera učil nejen kreslit a malovat, ale také vytvářet grafiku. Urozený muž patřil mezi první skupinu Berglerových žáků. Jejich práce jsou dnes řazeny k nejzajímavějším. Ti, kteří se věnovali rytině, totiž tvořili svá první díla podle Berglerových kreseb. Rozhodně se nejednalo o „akademickou rutinu“, protože jako předlohy Bergler zadával karikatury a rozmarné kresby.²⁹

Dochované grafické listy vytvořené Clam-Gallasem pocházejí z let 1800 až

²⁵ ANG, fond SVPU, sign. AA 1519, A XIV/ I / 31.

²⁶ ANG, SVPU, sign. AA 1512.

²⁷ L. SLAVÍČEK, *K počátkům Galerie žijících malířů*, s. 267.

²⁸ Jana BĚLOHLÁVKOVÁ, *Kresba a grafika šlechty v Čechách 19. století*, Praha 1992, s. 4.

²⁹ *Josef Bergler a grafika v Praze 1800–1830*, (red. Roman Prahla a kol.), Olomouc 2007, s. 60.

1808. Rozpětí osmi let dokazuje, že se nejednalo pouze o krátkodobý „rozmar“ pana hraběte. Většinu předloh grafik Kristiána Kryštofa vytvořil Josef Bergler. Za všechny jmenujme *Spící kotě* z roku 1800 nebo novoročenku na rok 1808. Hrabě Clam-Gallas se také podílel na přípravě souboru vedut „*Abbildungen sämtlicher alten und neuen Schlösser in Böhmen*“. Toto ve své době velmi populární dílo vydával v průběhu prvního desetiletí 19. století tiskař a rytec František Karel Wolf.³⁰ Vedle hraběte Clam-Gallase tu nacházíme další zástupce šlechtických rodů.³¹

Kolem roku 1820 došlo ke změnám postavení grafiky. Prostředí Akademie poznamenala stagnace. Možná i ve snaze oživit zájem o svůj oblíbený obor pořídil hrabě Clam-Gallas v roce 1821 do Prahy litografický lis.

Litografie

Techniku litografie (tedy kamenotisku) vynalezl Alois Senefelder na sklonku 18. století. V roce 1800 ji představil na turné po Evropě a o osm let později vydal „*Musterbuch*“ s přílohami praktických ukázek. Nová technika znamenala zjednodušení reprodukce a používala se pro nejrozmanitější účely. Nezanedbatelná byla i ekonomická výhodnost, totiž vysoký počet tisků při nízkých finančních nákladech. Zatímco mědirytina a lept měly svá technologická omezení, litografie se vyznačovala schopností reprodukovat mnoho způsobů výtvarné techniky. Nejdříve byla používána pro rozmnožování not, formulářů, map a plánů. Brzy se stala oblíbenou i mezi malíři.³² Pro svoji „jednoduchost“ se nová technika záhy dostala pod dohled policejních a cenzurních orgánů.³³ V Čechách se první litografické dílny objevují až po roce 1818. První jednání o zavedení nové techniky však pochází z dřívější doby, a to z let 1809 a 1810. SVPU projednávala možnost použití lito-

³⁰ Karel KRÁL, *České brady a zámky v grafické tvorbě XIX. století*, in: Bulletin Umělecké historické společnosti 4, 1995, s. 4.

³¹ J. BĚLOHLÁVKOVÁ, *Kresba a grafika*, s. 8–9.

³² *Litografie – Kamenopis aneb počátky české litografie 1819–1850 k 200. výročí vynálezu litografie Aloisem Senefelderem. Katalog výstavy*, (red. Kateřina Bečková), Praha 1996, s. 5–6.

³³ Zakládání litografických dílen bylo ošetřeno „*Hlavním úředním předpisem pro zakládání litografických dílen*“. Ten byl vypracován Prezidiem českého gubernia na základě pokynů c. k. Dvorské kanceláře v roce 1817. Předpis stanovil, že kamenotisk je třeba zařadit mezi policejně-obchodní živnosti. Oprávnění ke zřízení dílny udělovala v první instanci c. k. zemská vláda s přihlédnutím k názoru policejních orgánů. Vyšší instancí rozhodující v případě odvolání byla c. k. Dvorská obchodní kancelář. Viz *Litografie – Kamenopis aneb počátky*, s. 12.

grafie při výuce na Akademii, ale k realizaci pravděpodobně nedošlo.³⁴

První možnost vytvořit litografie poskytl žákům Akademie Kristián Kryštof Clam-Gallas. Hrabě obdržel 3. srpna 1821 povolení k držení litografického lisu pro soukromou potřebu. Povolení předcházelo úřednické „kolečko“. Clam-Gallas musel nejdříve podat žádost na pražské městské hejtmanství se zdůvodněním, že se chce litografií ve své domě zabývat pro svoje potěšení i práci a pro potřeby žáků Akademie, kterým bude litografické a kamenotiskařské zařízení k dispozici zdarma. Tedy – činnost nebude mít obchodní charakter. Za případné zneužití lisu ve smyslu cenzurních opatření by nesl odpovědnost sám. Zároveň se zaručil, že k něčemu takovému nedojde, vzhledem k tomu, že *„nářozory a smýšlení žadatelovy jsou všeobecně známý“*.³⁵ Městské hejtmanství však vyslovilo námitku, *„že ačkoliv o charakteru pana hraběte není pochyb, mohou zneužít kamenotiskařského lisu jeho zaměstnanci a služebnictvo a umístění lisu v bytě je vůbec nevhodné i z toho důvodu, že do soukromého domu nelze při policejním zásahu vniknout podle platných předpisů tak snadno jako do pouhé dílny“*.³⁶ Městské hejtmanství tento pro něj „zapeklitý“ případ dokonce konzultovalo s c. k. Dvorskou obchodní komisí ve Vídni. Nakonec hrabě povolení obdržel. Litografie z této dílny nejsou známy, stejně jako bližší informace o provozu. Další zmínky o využití litografie žáky Akademie souvisejí až s dílnou A. Machka, která pracovala od roku 1823.

Ředitel Akademie – Josef Bergler

Prvním ředitelem a na dlouhou dobu také jediným učitelem Akademie byl Josef Bergler. Narodil se 1. května 1753 v Salcburku (Solnohradu). Jeho otec, který mu dal první výtvarné základy, byl dvorním sochařem pasovského biskupa. Bergler mladší získal biskupské stipendium a studoval deset let v „Mekce“ všech tehdejších malířů, v Itálii. V roce 1786 se vrátil do Pasova, kde se stal uznávaným a žádaným malířem na dvoře pasovského biskupa knížete Thun-Hohensteina. V roce 1799 požádala SVPU knížete o zapůjčení jeho dvorního malíře Josefa Berglera mladšího.

³⁴ *Litografie – Kamenopis aneb počátky*, s. 7.

³⁵ *Tamtéž*, s. 18.

³⁶ *Tamtéž*, s. 19.

Založení Akademie v Praze musel odsouhlasit císař. Na toto rozhodnutí se čekalo čtyři roky, ale ona doba byla vyplněna hledáním vhodného pedagoga. Josef Bergler byl až třetí volbou. Před ním byli osloveni ještě dva kandidáti, kteří nabídku z různých důvodů nemohli přijmout.³⁷ Smlouva s Berglerem a SVPU byla původně uzavřena na čtyři až šest let, ale on nakonec zůstal až do své smrti. Podle dohody se měl Bergler věnovat výuce čtyři dny v týdnu. K jeho úkolům patřilo postupně dovybavit školu kreslenými předlohami, zavést kresbu podle modelu i podle přírody, ve dne i při uměleém osvětlení. Z nadanějších žáků si měl vychovat pomocníky. V neposlední řadě bylo povinností ředitele dohlížet na dodržování školního řádu a vzorné chování žáků.³⁸ Samotnou výuku postavil Bergler na dokonalém ovládnutí techniky kresby. První fázi učení představovalo kopírování elementárních předloh, pak následovala kresba podle sádrových odlitků. Vyšším stupněm byla kresba aktu (výhradně mužského). K samostatnému komponování se žáci dostali až v úplném závěru studia. Díky Berglerovým kresbám máme obrazový dokument o všech fázích vzdělávání mladých umělců, navíc doplněno jeho komentářem. Například potíže žáků s kresbou podle sádrových odlitků komentoval „*Ein Kopf geschickt herum zu tragen / Braucht grossen Fleiss und manche Plagen*“ („*Držet hlavu zpříma, to' velká píle a dřina*“).³⁹

Vedle výuky byl Bergler samozřejmě také činným malířem. Jeho uměleckou prestiž dokazují i jména jeho zákazníků. Vytvořil řadu portrétů, mezi kterými můžeme nalézt většinu představitelů SVPU. Samozřejmě nechybí ani portrét Kristiána Kryštofa Clam-Gallase.⁴⁰ Josef Bergler pro něj a mnoho jiných zákazníků vytvořil řadu děl. Kromě reprezentativních zakázek to byly také „praktické“ věci, tzv. příležitostná grafika jako navštívenky, novoročenky či různá přání.

Rovněž Josef Bergler se věnoval grafice, a pokud dnes hodnotíme jeho umělecké výsledky, tak to byla právě grafika, v níž umělecká tvorba vrcholí. Na začátku jeho grafické tvorby stála povinnost vytvářet pro žáky Akademie předlohy k výuce.

³⁷ Blíže Vladan ANTONOVIČ – Roman PRAHL, *První učitelé*, in: *Posedlost kresbou*, s. 22–23.

³⁸ Luděk JIRÁSKO, *První statuty a školní pořádky*, in: *Posedlost kresbou*, s. 20–21.

³⁹ *Dějiny českého výtvarného umění III/1–3, (1780/1890)*, Praha 2001, s. 84.

⁴⁰ Johann Gottfried DLABACZ, *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, Prag 1815, s. 126–134.

Později vytvořil i autorské grafiky, které uveřejnil v pěti sešitech alba „*Erfindungen und Skizzen in radirten Blättern*“. Za předlohu pro tyto listy sloužily například i výše popsané kresby z výuky. Právě autorská invence odlišila Berglerovy sešity od ostatních podobných alb. V těch se většinou spíše předváděla sbírka předloh pro studenty umění, nebo jako reprodukce obrazů. Proto byla – a dodnes jsou – Berglerova alba výjimečná. Většinu svých grafik Bergler tisknul na lisu Akademie, který SVPU zakoupila už v roce 1799.⁴¹

O tom, jak si představitelé SVPU Berglera vážili, svědčí i zakázka od Galerie žijících malířů. Bergler byl jedním z prvních oslovených umělců a vytvořil pro SVPU veliké plátno „*Heřman po bitvě v Tentoburském lese*“. Se jménem Josefa Berglera byla rovněž spjata řada kreslených předloh k sochařským pracím. Mezi nimi i „*Allegorie Vltavy*“, jedno z nejkrásnějších děl Václava Prachnera.

Josef Bergler stál v čele Akademie až do své smrti v roce 1829. Jeho poslední léta ale příliš spokojená nebyla. Už od dvacátých let v Akademii došlo ke sporům o povahu akademické doktríny. V této době „dozrála“ další generace umělců, kterou již ovlivňoval romantismus. Zároveň počet studentů a odchovanců neustále narůstal, a řada z nich se nedokázala uživit. Díky pořádaným výstavám, otevřeným veřejnosti, se žáci raději přizpůsobili požadavkům publika a zákazníků než akademickým nárokům. To se stalo příčinou trvalých sporů jednak s ředitelem Akademie, jednak s vedením SVPU. Sám Bergler byl už ve dvacátých letech nemocen. Poznámky o nemoci ředitele Akademie se objevují ve výročních zprávách SVPU už od roku 1822.⁴² Diskusím o jiných možnostech ve vyučování, nebo dokonce změnám, se bránil. Naopak obklopoval se pouze loajálními spolupracovníky a žáky.

Josef Bergler zemřel 25. června 1829. Životní pout' a dílo tohoto umělce shrnul v nekrologu Jan Ritter z Rittersberku.⁴³

⁴¹ *Josef Bergler a grafika v Praze 1800–1830*, zvl. s. 12–32.

⁴² *Posedlost kresbou. Počátky Akademie umění v Praze 1800–1835*, viz regesta výročních zpráv SVPU, rok 1822, 1823, 1825, s. 117.

⁴³ J. J. v. RITTERSBERG, *Joseph Bergler*, Prag 1829.

*„Herr Präsident der Privatgesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag
Christian Graf von Clam-Gallas Excellenz“*

Společnost vlasteneckých přátel umění byla v letech 1829–1830 postižena hned dvojitou ztrátou. Nejdříve v roce 1829 zemřel Josef Bergler, a necelý rok poté, 8. dubna 1830, zesnul František Šternberk, prezident SVPU. Smrt obou pouze urychlila nárůst problémů, které nakonec vedly ke krizi jak v SVPU, tak v Akademii. V této situaci byl Kristián Kryštof Clam-Gallas jednomyslně zvolen prezidentem Společnosti. Hrabě tedy předsedal výboru, který byl postaven před tyto problémy:

Krise SVPU jako instituce. Už z předchozího textu je patrné, jak Společnost prodělávala na své akviziční politice. To, že původní statuta neumožnila Společnosti vlastnit svůj majetek, ji nyní přivádělo téměř ke krachu. Další problém nastal s nutností vracet díla zapůjčená Obrazárně. Řada osob z první generace členů zemřela a dědicové chtěli obrazy zpět. Proto výbor v čele s Kristiánem Kryštofem přijal v roce 1835 nové stanovy, které pomohly zlepšit akviziční politiku SVPU: umožnily SVPU nechat si zakoupená díla jako součást stálé sbírky. Další důležitou novinkou bylo snížení členského příspěvku ze 100 na 40 zlatých, což otevřelo SVPU většímu okruhu zájemců.⁴⁴

1. Dlouhodobá krize Akademie. Asi nejpodstatnější příčinu krize Akademie můžeme vidět v prosté generační obměně a s ní související „vzpouře“ nové generace. Od dvacátých let s nastupujícím romantismem dochází ke sporům o uměleckou svobodu. Mladí už nechtěli kreslit v duchu konzervativních klasicistních pouček. Situace na Akademii se výrazně zhoršila ještě v souvislosti s dlouhodobým onemocněním ředitele Berglera. Od roku 1827 výuku převzal Berglerův žák František Waldherr. Po Berglerově smrti 1830 František Šternberk navrhl Waldherra na profesora kreslířské školy. Na přelomu let 1830–1831 ho Kristián Kryštof podpořil v konkurzu na ředitele Akademie. Problém spočíval v tom, že Waldherr byl sice mezi soukromými žáky oblíbený, ale v zásadě nedosáhl nikdy talentu svého před-

⁴⁴ *Obrazárna v Čechách 1796–1918*, s. 32.

chůdce.⁴⁵ Konkurzu se také účastnil František Tkadlík, který neuspěl. Později po Waldherrově smrti se ředitelem Akademie stal.

2. Vedle sporů o vedení Akademie se Kristián Kryštof musel potýkat ze strany umělců také s kritikou SVPU. Zatímco v době vzniku byla tato společnost „záchránkyní“ umění v Českém království, o třicet let později chtěla rozhodovat o veškerém uměleckém dění a nechtěla se vzdát monopolu na výstavy. Sami umělci protestovali proti takovému postavení SVPU. Proto tu byly vedle stížností na neschopného ředitele Akademie Waldherra také stesky na celkový přístup SVPU. V čele těchto protestů stál Antonín Machek. V roce 1835 umělci poslali Společnosti žádost o zřízení permanentní výstavy s možností svobodně vystavovat. Reakce SVPU byla obojetná. Založením Krasoumné jednoty vyšla vstříc umělcům, ale zároveň si ponechala monopol na výstavy. Umělci proto podnikli ještě pokus založit svůj umělecký spolek. Tato snaha ztroskotala kvůli odporu Kristiána Kryštofa Clam-Gallase.⁴⁶ Nabízí se otázka, proč hrabě takto jednal. Jednak to bylo trvání na uměleckém vkusu. Kristián Kryštof byl neochvějným zastáncem klasicistního akademismu, proto mu stížnosti skupiny umělců vedené převážně zastánci jiných žánrů musely připadat jako kverulantství „*nedouků a neumětelů*“, jak ony umělce označoval ve své korespondenci.⁴⁷ Další neodpustitelnou chybou v očích hraběte musel být samotný útok proti organizacím, se kterými byl spjat téměř od jejich vzniku a věnoval jim hodně úsilí. Nesmíme také zapomenout na nepříliš jednoduchou osobní situaci, kdy stárnoucího hraběte navždy opouštěli nejbližší příbuzní, přátelé a také jeho zdravotní stav nebyl nejlepší.⁴⁸ Hrabě prostě stárnul a stával se konzervativnějším. To všechno mohly být důvody, proč hrabě ve svém předsednictví neumožnil jiný druh změny, než které vzešly od samotné SVPU.

⁴⁵ ANTONOVIČ, Vladan – PRAHL, Roman: *První učitelé*, in: *Posedlost kresbou*, s. 22–23.

⁴⁶ Blíže k problematice sporu umělců a SVPU, návrhu na zřízení uměleckého spolku a vzniku Krasoumné jednoty L. NOVÁK, *Antonín Machek*, s. 108–117.

⁴⁷ L. NOVÁK, *Antonín Machek*, s. 114. Novák cituje Archiv ministerstva vnitra v Praze, Prezidiále 1836–1840, 12/7.

⁴⁸ J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf von Clam-Gallas*, s. 8–9.

Podpora nadaných umělců

Šlechtický mecenát v sobě tradičně soustředil podporu nadaných umělců. Kristián Kryštof Clam-Gallas nebyl výjimkou. Díky štědrosti hraběte se dostalo akademického vzdělání dvěma jeho talentovaným poddaným, Josefu Führichovi a Josefu Quaiserovi. Z nich prvně jmenovaný dosáhl evropského významu.

Josef Führich

„Narodil jsem se 9. února 1800 v jednom malém městečku, u hranice s Horní Lužicí, v Boleslavském kraji, v Čechách.“⁴⁹

Tím městečkem byla Chrastava ležící na území libereckého panství hraběte Clam-Gallase. Josef Führich přišel na svět do rodiny venkovského malíře Václava Führicha. Otec byl jeho prvním učitelem a mladý Führich mu také pomáhal. Otec v roce 1816 zavedl syna do Prahy k řediteli Akademie Berglerovi. Ředitel mladého Führicha úspěšně přezkoušel a zadal mu dvě témata, která měl zpracovat do začátku následujícího roku. Jednalo se o „*Smrt Otty z Wittelsbachu*“ a „*Kníže Bořivoj se na lovu setkává s poustevníkem sv. Ivanem*“. Obě díla měla být uvedena na umělecké výstavě v roce 1817. Führich obrazy vytvořil, ale ještě před odjezdem do Prahy byli spolu s otcem povoláni hrabětem Clam-Gallasem na zámek. Kristián Kryštof si nechal obrazy ukázat a následně přislíbil mladému Führichovi stálou podporu po dobu studií.⁵⁰ V roce 1819 nastoupil Führich na Akademii. Rok 1820 znamenal pro malíře přelom v umělecké orientaci. Při pobytu v Drážďanech se seznámil s tvorbou Albrechta Dürera. To znamenalo jeho odklon od klasicistní malby v takové podobě, v jaké byla vyučována v Praze. Jeho jméno tedy můžeme nalézt mezi těmi, kdo nesohlasili se stávající podobou výuky. Studia dokončil v roce 1825. Přispíval do Machkových litografických „*Dějín českých*“. V letech 1827–1829 pobýval v Římě, kde se připojil ke skupině nazarénů a zúčastnil se poslední fáze freskové výmalby ve vile Massima. V duchu nazarénismu se odvíjela celá jeho další tvorba.⁵¹ Mezi léty 1829–

⁴⁹ Johann Jakob HANSEN, *Lebensbilder hervorragender Katholiken des neunzehnten Jahrhunderts* 4, Paderborn 1906, s. 239.

⁵⁰ J. J. HANSEN, *Lebensbilder*, s. 241.

⁵¹ Nazarénismus byl umělecký směr v rámci romantismu. Vznikl v prvním desetiletí 19. století ja-

1834 žil v Praze. V této době také vytvořil několik oltářních obrazů pro kostely na severu Čech. Například pro Mikulášovice, Raspenavu, Nové Město pod Smrkem, Hodkovice, Krásnou Lípu a Novou Paku. Roku 1834 přesídlil do Vídně, kde se nejdříve stal kustodem v galerii vídeňské Akademie. Roku 1840 byl jmenován profesorem historické malby v této instituci a v roce 1851 profesorem mistrovské malířské školy. V padesátých letech vytvořil své nejvýznamnější dílo, nástěnné malby pro novostavbu kostela v Altlerchenfeldu na předměstí Vídně. Za tuto práci byl povýšen do šlechtického stavu. V roce 1875 byla na počest Führichova životního jubilea uspořádána ve Vídni velká retrospektivní výstava jeho díla. Malíř zemřel v následujícím roce jako vážený a ceněný umělec.

Josef Führich si svého prvního mecenáše samozřejmě vážil. Svědčí o tom i dopis, ve kterém Führich obhajuje své chování vůči řediteli Akademie Berglerovi. Führich byl jedním z odbojných studentů, kteří se stavěli proti Akademii. Mezi formu protestu patřil také obrazový pamflet. Ve Führichově případě to byla parafráze Dürerových „*Apokalyptických jezdců*“. Josef Bergler je tady zobrazen mezi prchajícími mocnáři. Toto dílo bylo uveřejněno v roce 1832 na konkurenční výstavě malířů, první, kterou nepořádala SVPU. Je tedy evidentní, že Führich měl svému bývalému mecenáši co vysvětlovat. Bohužel nevysvětlil situaci úplně. Jeho obhajoba více méně spočívala v tom, že dotyčný pamflet vznikl až domalováním Berglera do původního obrazu z roku 1824. Navíc se Führich neustále obhajoval, že do celé záležitosti vstoupil až poté, co byl napadán z jedné strany. Neuváděl však, ze které. Z jeho dopisu je patrná úcta a snaha, aby se v očích hraběte očistil.⁵²

ko iniciativa studentů v Římě a ve Vídni. Inspirován byl hlavně pozdně gotickou a raně renesanční náboženskou malbou. Svůj vzor měli nazaréni hlavně v Rafaelovi a Dürerovi. Mezi nejznámější představitele vedle J. Führicha patří např. Friedrich Overbeck.

⁵² Originál dopisu SOA Litoměřice, pob. Děčín, fond HS C-G, kart. č. 588, inv. č. 2204. Dopis uveřejnil poprvé Karl F. KHÜN, *Ein unbekanntes Schreiben Josef von Führichs (1800–1876)*, in: Festschrift. Erich Gierach zu seinem 60. Geburtstag überreicht von Freunden, Schülern und Fachgenossen, (hgg. v. Kurt Oberdorffer – Bruno Schier – Wilhelm Wostry), Reichenberg 1941, s. 447–452. K dopisu také R. PRAHL, *Loajalita a „odboj“*, in: Posedlost kresbou, s. 103–105, zde s. 104 a pozn. 7 na s. 105.

Josef Quaisser

Druhým malířem, který začal jako stipendista hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, ale nakonec se stal rodinným malířem Clam-Gallasů, byl Josef Quaisser. Přesné datum narození Josefa Quaissera není známo, ale bývá uváděn rok 1776. Narodil se ve Vratislavicích nad Nisou. První umělecké vzdělání získal během čtyřletého pobytu na drážďanské akademii. V případě Josefa Quaissera není zcela zřejmé, jestli počátek jeho studií neplatil ještě Kristián Filip Clam-Gallas. V roce 1802 začal Quaisser studovat u Josefa Berglera v Praze. Během akademické výuky získal řadu cen. Například v roce 1805 a 1808 to byla dokonce první cena. Po studiích se stal rodinným malířem Clam-Gallasů, u kterých také pobýval v pražském paláci a na frýdlantském zámku. Mezi jeho díla patří například obrazy Kristiána Kryštofa Clam-Gallase a císaře Františka, které namaloval pro libereckou radnici. Dále portréty Viléma a Eduarda, synů hraběte Clam-Gallase. Pro kostel sv. Máří Magdalény ve Větrově u Frýdlantu namaloval v roce 1821 obraz této světičky. Vedle maleb vytvořil řadu kreseb, mědirytin a litografií. V roce 1831 také vydal třísvazkovou učební pomůcku pro kreslení „*Anleitung zum Kopf- und Figurenzeichnen*“.⁵³ Jeho životní pout' se uzavřela 1. června 1845 v Praze.

Kristián Kryštof Clam-Gallas podporoval výtvarné umění ve všech „kategoriích“. Spolupodílel se na záchraně starých sbírek a vybudování nových v rámci Společnosti vlasteneckých přátel umění. Díky snaze členů této organizace se podařilo vybudovat sbírku, ze které později vznikla Národní galerie. Členství ve zmíněné organizaci bylo možné také díky sběratelské činnosti hraběte. Sběratelství, budování sbírek a jejich prezentace patřilo k velkému fenoménu sledovaného období. Kristián Kryštof Clam-Gallas jako sběratel prezentoval své sbírky jednak v rámci Společnosti vlasteneckých přátel umění, jednak soukromě v hradním muzeu ve Frýdlantu. Jako majitel panství umožnil rozvoj talentů J. Führicha a J. Quaissera, kterým zprostředkoval umělecká studia a také je finančně podporoval. Vedle talentů těchto dvou malířů také rozvíjel své výtvarné nadání. K rozvoji uměleckého diletantismu hraběte přispěl Josef Bergler.

⁵³ *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich* 24, Wien 1872, s. 134–135. Prokop TOMAN, *Nový slovník československých výtvarných umělců* 2, Ostrava 1993, s. 334–335.

Divadlo a hudba

Kristián Kryštof Clam-Gallas byl vedle výtvarného umění také nadšeným příznivcem divadla a hudby. Od svých rodičů Kristiána Filipa a Karolíny Josefiny rozené Šporkové dostal do vínku nejenom lásku k hudbě a divadlu, ale bylo také možné navázat na zavedené tradice podpory těchto uměleckých aktivit spjatých s rodem Clam-Gallasů. Mladý Clam-Gallas se mohl v otcovském paláci setkat s největšími hudebními génii své doby, Wolfgangem Amadeem Mozartem a Ludwigem van Beethovenem.

Mozart byl v Clam-Gallasově paláci představen pravděpodobně Josefínou Duškovou už při svém prvním pobytu v roce 1787. Otec W. A. Mozarta, Leopold, charakterizoval hraběte jako „*krásného, milého muže bez kavalérské pýchy a výborného klavíristu*“.⁵⁴ Kristián Filip Clam-Gallas byl velkým příznivcem Josefíny Duškové a jejího manžela. O blízkých vztazích s rodinou Duškovou svědčí i dedikace „*Sbírky písní pro děti a přátele dětí*“ sestrám Kristiána Kryštofa, komtesám *Louise a Jeannetě* (tj. Marii Aloisii a Johaně). Autorem sbírky byl, vedle Františka Xavera Duška, jeho žák Vincenc Mašek.⁵⁵

Ludwig van Beethoven v Clam-Gallasově paláci vystupoval jak při svém prvním pobytu v Praze v roce 1796, tak při druhém v roce 1798. V roce 1796 se také seznámil se snoubenkou Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, komtesou Josefínou z Clary-Aldringenu. Beethoven byl touto půvabnou dámou, talentovanou zpěvačkou a hudebnicí, natolik okouzlen, že jí připsal celkem tři své skladby. Jednalo se o árii „*Ah, perfido, spargiuro*“ (Op. 65) a o dvě skladby pro mandolínu a cembalo, „*Variations pour la mandoline et clavecin*“ a „*Adagio ma non troppo*“.⁵⁶ Samotný Beethoven byl s tímto pražským pobytům spokojen, jak dokazuje i dopis adresovaný bratrovi do Vídně: „*Především: vede se mi dobře, velmi dobře. Mé umění získává si přátele a úctu, co*

⁵⁴ Milada JONÁŠOVÁ, Mozart a Praha, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*, (ed. Hana Svatošová), Praha 2006, s. 93–102, zde 95.

⁵⁵ *Clam-Gallasův palác*, s. 139–140.

⁵⁶ Srov. Markéta KABELKOVÁ, *Zpráva o notovém archivu*, in: *Clam-Gallasův palác*, s. 104. Josef TEICHMAN, *Ludwig van Beethoven*, Praha 1968, s. 94. Lewis LOCKWOOD, *Beethoven: Hudba a život*, Praha 2005, s. 104.

bych chtěl víc“.⁵⁷ Beethoven Prahu navštívil také v roce 1798 a účinkoval na třech koncertech – dva byly veřejné a jeden soukromý v Clam-Gallasově paláci. Všechny tři Beethovenovy koncerty v Praze 1798 popisuje ve svých pamětech hudební skladatel Jan Václav Tomášek, včetně Beethovenova třetího koncertu „*u hraběte C...*“.⁵⁸

Kristián Kryštof Clam-Gallas byl rovněž ve styku s Carlem Marií von Weberem, který v letech 1813–1817 vedl operu ve Stavovském divadle. V roce 1814 pobýval také v Lázních Libverda.

Kristián Filip Clam-Gallas, stejně jako jeho manželka Karolína, byli vynikajícími hráči na fortepiano.⁵⁹ To, že se fortepiano (neboli kladívkový klavír) začalo v Čechách používat až ve třetí čtvrtině 18. století, svědčí o tom, že hrabě „šel s dobou“. Ostatně v Liberci fungovala na konci 18. století dokonce klavírní dílna Antonína Hiefa. Z této dílny se zachovaly jen dva klavíry, takže není známo, jak velká byla a jak dlouho fungovala.⁶⁰

Kristián Filip Clam-Gallas byl se svou manželkou také zakladatelem známé hudební sbírky. V této činnosti pokračoval rovněž Kristián Kryštof.⁶¹ Kvalitní hudební sbírky byly finančně poměrně náročnou zálibou. Noty se stále opisovaly ručně, teprve s vynálezem litografie se mohly začít tisknout ve větší míře. Clamgallasovská sbírka je nejenom rozsáhlá, ale také kvalitní. Obsahuje řadu autografů včetně Beethovenova. Nejvíce jsou ve sbírce zastoupena díla Jana Křtitele Vaňhala (1739–1813) a Josefa Haydna (1732–1809). Četné Haydnovy skladby byly určeny pro dechové harmonie.⁶² Kristián Filip založil svou domácí harmonii, kterou pro-

⁵⁷ Ludwig van BEETHOVEN, *Listy o umění, lásce a přátelství*, Praha 1972, s. 19.

⁵⁸ *Vlastní životopis Václava Jana Tomáška*, (ed. Zdeněk Němec), Praha 1941, s. 39.

⁵⁹ J. G. DLABACZ, *Allgemeines historisches Künstler Lexikon 1*, s. 282–283.

⁶⁰ Václav Jan SÝKORA, *Dějiny klavírního umění*, Praha 1973, s. 49.

⁶¹ Sběrka je dnes uložena v Národním muzeu – České muzeum hudby, hudebněhistorické oddělení, signatury XLII A 1–367, XLII B 1–323, XLII C 1–342, XLII D 1–104, XLII E 1–365, Tr B 83, Tr B 84. Blíže ke sbírce M. KABELKOVÁ, *Zpráva o notovém archivu*, in: Clam-Gallasův palác, s. 103–114.

⁶² Pro harmonie tohoto typu je charakteristické obsazení nástrojů po dvojicích. Nejdřív ve formě kvintet a sextet: Dva hoboje, dva lesní rohy, jeden až dva fagoty. Později se soubory přidáním dvou klarinetů rozšiřovaly na okteto, nebo fagotu na septeto. První zmínka o souboru tohoto typu v Čechách pochází z Teplic z roku 1707, kdy u knížete Claryho byla provozována „*Musica buboistica, una cum tuba sylvatica*“, in: *Slovník české hudební kultury*, Praha 1997, s. 141.

vozoval v Praze a v pražském letním sídle Klamovce, v níž také účinkoval. Kristián Kryštof po smrti svého otce založil obdobný soubor i na frýdlantském zámku. Tamní hudební těleso vytvořil ze služebnictva. Vedle běžných koncertů hráli tito hudebníci při divadelních představeních pořádaných v zámeckém divadle.⁶³ Na zámek Frýdlant byla v této době přesunuta hudební sbírka. O její katalogizaci se postaral Johann Paul Speer, domácí sekretář Clam-Gallasů. Tento nadaný violoncellista vstoupil do hraběcí služby pravděpodobně před rokem 1796. Byl pověřen vedením harmonie na frýdlantském zámku a sám složil několik skladeb.

Vedle hudby bylo velkou láskou a koníčkem tohoto umělecky založeného rodu také divadlo. V pražském paláci účinkoval v letech 1792 a 1795–1797 soubor šlechtických ochotníků „*Prager Schauspielergesellschaft für Original-Stücke, Operetten, Pantomimen und Ballets*“. Roku 1792 v karnevalovém představení, které Kristián Filip režíroval a také v něm hrál, měl syn Kristián Kryštof vystupovat jako tanečník.⁶⁴ Vedle pražské „scény“ nechal Kristián Filip vybudovat nové hraběcí divadlo v lázních Libverda. Dokončeno bylo v roce 1801 nákladem 5 539 zlatých a 39 krejcarů. Kromě pečlivého vyúčtování a rozpisu platu hudebníků o tomto divadle bohužel nemáme žádné bližší informace.⁶⁵ Kristián Kryštof s Josefínou dál rozvíjeli uvedenou tradici a založili i scénu na frýdlantském zámku. Ani v tomto případě zatím není k dispozici mnoho materiálů.

V rámci severních Čech je dobře zmínit i podporu, kterou Kristián Kryštof Clam-Gallas s manželkou Josefínou věnovali libereckým ochotníkům. Soukenický cech v Liberci vybuďoval pro ochotníky z řad ctihodných měšťanů divadlo. Dne 15. října 1820 proběhlo jeho slavnostní otevření. Představení Augusta von Kotzebue „*Armuth und Edelsin*“ (*Chudoba a šlechťnost*) poctil svou přítomností také hraběcí pár. Přítomnosti hraběte si všichni zúčastnění velmi vážili. Při vstupu jej slavnostně

⁶³ Srovn. J. G. DLABACZ, *Allgemeines historisches Künstler Lexikon* 1, s. 282–283; 3, s. 138; *Slovník české hudební kultury*, s. 232; KABELKOVÁ, *Zpráva o notovém archivu*, s. 103–114.

⁶⁴ Srovn. Alena JAKUBCOVÁ a kol., *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*, Praha 2007, s. 114; M. KRUMMHOLZ, *Clam-gallasovské divadlo*, in: Clam-Gallasův palác, s. 116.

⁶⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond HS C-G, kart. č. 238, inv. č. 1086, X/24.

uvítali a poté urozenci vešli do divadla špalírem soukenických tovaryšů s pochodněmi. Eduard, tehdy patnáctiletý syn hraběte Kristiána Kryštofa, vyplnil jednu z přestávek houslovým sólem. Hraběnka také v roce 1822 spoluúčinkovala v jednom z ochotnických představení.⁶⁶ Liberečtí ochotníci pamatovali na svou „vznešenou herečku“ a 12. října 1823 uvedli na její počest a u příležitosti hraběncina návratu z Itálie divadelní představení.⁶⁷ Samozřejmě v tom můžeme tušit úctu, kterou se slušelo vzdát hraběcí milosti. Ale také mohlo jít o čistě lidské gesto ochotníků, uvážíme-li, že se jedná o dobu nepřilíš vzdálenou smrti nejstaršího syna Viléma. Hraběnka Clam-Gallasová se v tomto čase také zřekla účinkování v pražském domácím divadle, jehož byla hnací silou. Tím se dostáváme k patrně nejzajímavějšímu podniku, na kterém se rodina Clam-Gallasova podílela.

Gesellschafts-Theater des Grafen von Clam-Gallas

Domácí divadlo v Clam-Gallasově paláci můžeme chápat jako jeden z příkladů filantropie zemské šlechty. Urozená společnost v tomto případě přispívala na dobročinnost a zároveň se ušlechtilé bavila. Příspěvky na uvedené účely z představení inscenovaných vznešenými ochotníky dosáhly mezi lety 1812–1827 úctyhodné částky 209 596 zlatých.⁶⁸ Společnost urozených diletantů tímto způsobem pomáhala finančně zajistit pražské alžbětinky, milosrdné bratry a jednou špitál sv. Bartoloměje. Možná, že důvodem vzniku tohoto ochotnického spolku byl právě fakt, že po státním bankrotu v roce 1811 se velká část těchto ústavů a řádů potýkala s velkými finančními problémy.

Kristián Kryštof hrál pouze příležitostně. Jeho účast na scéně se za celou dobu fungování divadla omezila na pár „roliček“ typu „Posel“. Úkol hraběte v tomto snažení byl prozaičtější: nesl celkové náklady. Kristián Kryštof také hledal a zajišťoval nové divadelní hry do repertoáru. To dokládá korespondence, kterou hrabě vedl s Adolfem Bäuerlem.⁶⁹ A pravděpodobně to byl on, kdo ochotníky doplnil o

⁶⁶ Jiří JANÁČEK, *Čtení o německém divadle v Reichenbergu*, Liberec 2010, s. 33.

⁶⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS C-G, kart. č. 152, inv. č. 466, VII/12, 13.

⁶⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS C-G, kart. č. 234, inv. č. 1082.

⁶⁹ Adolf Bäuerle (1784–1859), německý spisovatel, tajemník leopoldovského divadla ve Vídni. Psal vídeňské lokální frašky. Založil Wiener Theaterzeitung. Noviny vycházely 1806–1859. Bäuer-

profesionály ze Stavovského divadla. Mezi nimi můžeme nalézt například scénografy nejzvučnějších jmen, malíře Karla Postla a Antonia Sacchettiho. K režii bývali přizváni ředitelé Stavovského divadla Johann Karl Lieblisch a Franz Ignaz Holbein.⁷⁰ Posledně jmenovaný také napsal pro ochotníky hru „*Kouzelná skříňka*“. Okolnosti, které vedly k jejímu vzniku, popsal následovně: „*V paláci právě tak šlechtného jako pomilováníhodného hraběte Clam-Gallas se ročně několik představení noblesy ve prospěch dobročinných ústavů a společnost nemohla se shodnout na volbě kusu, poněvadž každý člen – jak to bývá u ochotníků – chtěl mít úlohu podle svého vkusu. Tu mi dala duchaplná kněžna Clam-Gallasová lístek, na kterém byl druh úloh, které by si přál hráti každý z účastníků, a navrhla mi žertovně, abych napsal kus, ve kterém by všechny osoby byly zaměstnány podle svého přání, abychom je konečně dostali – jak se vyjádřila svým veselým způsobem – pod jeden klobouk. Nabížel jsem zajisté, že tento návrh byl jen žertovnou ironií vzdělané dámy: poslechl jsem však vážně tohoto humorného vybidnutí a tak vznikla „*Kouzelná skříňka*“, která si pak získala, zejména ve Vídni, veliké pochvaly.“⁷¹*

Hlavní postavou palácového divadla se stala Josefína Clam-Gallasová. Tato dáma nejenže byla talentovanou hudebnicí a zpěvačkou, ale oplývala také dramatickým nadáním. Ve všech divadelních kusech, které se u Clam-Gallasů hrály, ztvárnila většinou hlavní ženské role. V představeních účinkovaly také všechny Clam-Gallasovy děti. Repertoár divadla byl různý od jednoaktovek po hry o několika jednáních, komedie i dramata.⁷² V děčínském archivním fondu Historická sbírka Clam-Gallas můžeme mj. najít 34 libret a některé rozepsané role. Pravděpodobně za nejvýpravnější a nejúspěšnější lze považovat představení „*Marie Stuartovna*“, uvedené

le byl plodným autorem, napsal 78 her. Například *Spekulanti*, *Cizinci* ve Vídni. Poslední uvedená hra pranýřovala nestydaté vykořisťování nájemníků zapříčiněné obrovským přívalem cizinců do „tančící“ kongresové Vídně. Mezi jeho nejnámější kusy patří hry o deštníkáři Starbelovi; poprvé byla tato postava uvedena ve hře Vídeňští měšťané. V současné době je k dispozici osm zachovaných dopisů z let 1817–1827, které jsou uloženy v městské knihovně na radnici ve Vídni: Wienbibliothek: (M09H) Ankauf Leutzendorff / ZPH 1046: Brief an Adolf Bäuerle * Clam-Gallas, Christian Christoph von // Sign.: H.I.N. 226. 900–226. 904, 40. 543, 9. 237–9. 238.

⁷⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS C-G, kart. č. 152, *Christian Christoph Graf von Clam-Gallas. Ein Gedenkblatt von Dr. J. Bergl*. Jedná se o strojopis archiváře Clam-Gallasů, který vznikl pravděpodobně ve třicátých letech 20. století.

⁷¹ Naděžda MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, *Praha před sto lety*, Praha 1935, s. 228–229.

⁷² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS C-G, kart. č. 238, inv. č. 1086, X, 24.

poprvé v roce 1816 a také výjimečně následujícího roku. Ochotníci nedávali kus víc jak jednu „sezonu“. Půvabnou památkou na toto představení je série 24 rytin, jejichž předlohu vytvořila hraběnka Marie Anna Schönbornová, manželka jednoho z protagonistů.⁷³ Hrabě pověřil stavitele Františka Hegera adaptací druhého patra paláce pro divadelní účely. Vznikl tak prostor, který odpovídal jeho požadavkům. Divadlo obsahovalo velké jeviště se čtyřmi páry perspektivně se sbíhajících kulis, orchestřiště, malé jeviště, galerie s lóžemi a samozřejmě nechyběly ani šatny pro účinkující.⁷⁴

Návrhy některých vstupenek a pozvánek vytvořil Josef Bergler. Pro zakoupení vstupenek, ale hlavně určení příspěvku na dobročinné účely, sloužily subskripční archy. Do těch si pozvaní zapsali počet požadovaných vstupenek a cenu, kterou za ně zaplatí. V prvních letech byly vstupenky k dispozici u hraběnky Clam-Gallasové, později u hraběnky Chotkové. Minimální cena za vstupenku byla 10 zlatých.⁷⁵ Jak uvádí Rittersberg, hrabě Clam-Gallas nejenže nesl náklady na představení, ale také sám nakupoval množství vstupenek, které rozdělával mezi přátele a známé.⁷⁶

Divadlo u Clam-Gallasů se přestalo hrát po smrti hraběnky Josefíny v roce 1828 a vybavení z něj bylo umístěno v domě knížete Fürstenberka.⁷⁷ Společnost hrála dál v paláci knížete Rohana.

K dispozici máme ještě jedno svědectví o divadle v Clam-Gallasově paláci díky „cestopisu“ Charlese Sealsfielda „*Rakousko jaké je*“. Charles Sealsfield popisuje divadelní představení, jichž se účastnil Karel Postl ještě jako sekretář velmistra řádu křížovníků s červenou hvězdou.⁷⁸

⁷³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS C-G, kart. č. 682, inv. č. 2437.

⁷⁴ M. KRUMMHOLZ, *Clam-gallasovské divadlo*, in: Clam-Gallasův palác, s. 117.

⁷⁵ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS C-G, kart. č. 238, inv. č. 1086, X, 24 a kart. č. 234, inv. č. 1082.

⁷⁶ J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf von Clam-Gallas*, s. 14.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Charles Sealsfield, vlastním jménem Karel Postl (1793–1864), narozen v Popicích u Znojma, obce patřící řádu křížovníků s červenou hvězdou. Ti umožnili Postlovi studia v Praze. Postl byl žákem Bernarda Bolzana a byl ovlivněn osvícenstvím. V roce 1814 vstoupil do řádu křížovníků s červenou hvězdou. V řádu učnil rychlou kariéru – od roku 1815 byl sekretářem. Tato pozice byla chápána jako předstupeň pro volbu velmistrem. V roce 1823 byl na léčení v Karlových Varech, odkud zmizel. Postl uprchl se změněnou identitou do USA. Zde vystupoval pod jménem Charles Sealsfield. Po různých místech pobytu nakonec zakotvil ve Švýcarsku, kde také v roce 1864 ze-

„Den po svém příjezdu jsme navštívili soukromé divadlo hraběte Clam-Gallase, šlechtice, jenž si pro své patriotické cítění a neustálé snažení zmírnit tíhu despotismu zaslouží všeobecné chvály. Na pořadu večerního představení byla Marie Stuartovna od Schillera.“⁷⁹ Sealsfield-Postl hodnotil představení nadšeně a zejména vyzdvihl některé herecké výkony. Dále komentoval: „Může nám připadat divné vidět vznešené pány a dámy na prknech jeviště a v koturnech, ale tento monopol je jim vnucen. I když bylo veřejné divadlo postaveno za jejich výdaje a třebaže ho udržovali v míře odpovídající zdrojům skromného království, přece jen císař ze strachu, aby jeho poddaní příliš nezbujněli z intelektuálního prožitku klasických a liberálních děl, nařídil nejen aby tato díla byla zmrzačena, nýbrž aby většina Schillerových her, které dokonce vídeňská divadla volně hrají, byla v Praze zcela zakázána.“⁸⁰ Sealsfield tu naráží na tuhou absolutismus předbřeznové doby, kdy cenzori zcela ovládli všechna veřejná divadelní představení. Roku 1795 byly vydány nové cenzurní předpisy.⁸¹ Nepohodlná byla vedle Schillerových také Goethova díla a jiná. Je proto pravděpodobné, že vedle snahy o podporu výše jmenovaných institucí a možnosti nechat rozvinout manželčin talent vedla hraběte k založení divadla také možnost zhlédnout kvalitní necenzurované představení v soukromém provedení.

Karusely

Mezi dobročinné akce divadelnického kroužku byly zařazovány rovněž karusely.⁸² Tato velkolepá představení znamenala jakousi náhradu rytířských turnajů. V Evropě se v různé kvalitě pořádaly od 17. až do 19. století. S nástupem romantismu získalo pořádání karuselů nový impuls.

V Praze se karusely pořádaly obvykle v jízdárnách Valdštejnské, Na Rejdišti nebo při Nosticově paláci. Karusely pořádané clam-gallasovskou společností byly

mřel. Teprve po jeho smrti byla odhalena jeho pravá totožnost. Charles Sealsfield se proslavil jako spisovatel jednak dobrodružných románů, jednak cestopisů, které většinou sloužily jako společenské kritiky. Takovou je i kniha *Rakousko jaké je* z roku 1828. Mezi nejznámější díla patří například *Tokeah aneb Bílá růže* 1829, *Knihy o kajutě čili život v Texasu* 1835, *Obrazy ze života obou polokoulí 1834–1837*. Více o životě Ch. Sealsfielda Dušan UHLÍŘ, *Charles Sealsfield – spisovatel dvou kontinentů*, in: Charles SEALSFIELD, *Rakousko jaké je*, Praha 1992, s. 9–33.

⁷⁹ Ch. SEALSFIELD, *Rakousko jaké je*, s. 86.

⁸⁰ Ch. SEALSFIELD, *Rakousko jaké je*, s. 86–87.

⁸¹ Více o divadelní cenzuře například František ČERNÝ, *Dějiny českého divadla II*, Praha 1969, s. 67.

⁸² Blíže Marie MŽYKOVÁ, *Karusely*.

uváděny výhradně ve Valdštejnské jízdárně. Ve sledovaném období pořádala společnost karusely v pěti letech 1823, 1824, 1828 a 1830, 1833. Martin Krummholz se v příspěvku věnovaném clam-gallasovskému divadlu domnívá, že karusely byly pořádány každoročně.⁸³ Michaela Freemanová se ve své práci věnované karuselům zmiňuje také pouze o karuselech pořádaných v uvedených letech.⁸⁴ Karusely se v daný rok pořádaly ve třech termínech, obvykle ob den.

Představení většinou začala slavnostním vjezdem do arény v čele s bubeníky, trubači a praporečníky. Poté účinkující předváděli na koních čtverylku „*quadrill*“. Jezdci byli rozlišeni čtyřmi barvami. Ty byly obvykle odvozeny od symboliky čísla čtyři, například od čtyř světadílů, žvlů, ročních nebo denních období.⁸⁵ V případě zde sledovaných karuselů se v letech 1823–1824 jednalo o barvy červenou, bílou, modrou a žlutou. Další roky byly žlutá a bílá barva vyměněny za černou a zelenou. Už ve 13. století se vymeziло šest základních barev: Bílá, červená, černá, modrá, zelená a žlutá.⁸⁶ Všechny tyto barvy figurují také ve sledovaných karuselech. Všechny barvy mají samozřejmě jak svůj pozitivní, tak negativní výklad.⁸⁷

Karusely pořádané v roce 1828 se lišily od ostatních tím, že v nich vystupovaly ženy. Také v každé z uvedených „*quadrill*“ se objevilo pět mužů a čtyři ženy, čímž se zvýšil počet z původních šestnácti na třicet šest účinkujících. V tomto roce se také poprvé karuselu účastnil Eduard Clam-Gallas. Kristián Kryštof mezi účinkujícími nikdy nefiguroval pravděpodobně kvůli svému věku; v době konání prvního karuselu mu bylo 52 let.⁸⁸ Výtěžky z těchto „turnajů“ putovaly opět do již zmíněných institucí.

⁸³ M. KRUMMHOLZ, *Clam-gallasovské divadlo*, s. 123.

⁸⁴ Michaela FREEMANOVÁ, „*Der Carrousel*“, in: *Documenta Pragensia XXVIII*, Praha 2010, s. 659–679.

⁸⁵ M. MŽYKOVÁ, *Karusely*, s. 24.

⁸⁶ Markéta DLOUHÁ, *Symbolika barev ve středověku*, in: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny* 3/1, Praha 2001, s. 14–34.

⁸⁷ Blíže symbolice barev např. M. DLOUHÁ, *Symbolika barev*, dále Manfred LURKER, *Slovník symbolů*, Praha 2005, s. 47–48.

⁸⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS C-G, kart. č. 238, inv. č. 1086, X, 24.

Jan Karel Rohn

Kvalitní hudební produkce byly od barokní doby svázané s církevním prostředím. Pokud se zmiňujeme o šlechtickém mecenátu Kristiána Kryštofa Clam-Gallase v tomto uměleckém odvětví, je namístě také připomenout osobnost svázanou s předchozími generacemi Gallasů a Clam-Gallasů, člena řádu cyriaků, Johanna/Jana Carla/Karla Rohna.

Jan Karel Rohn se narodil v roce 1711 v Liberci. Od jedenácti let studoval v Turnově. Zde se pravděpodobně naučil česky. V roce 1723 odešel do jičínského semináře sv. Rosalie. Ve vzdělávání pokračoval ve svatováclavském semináři v Praze. Věnoval se teologii, právům a filosofii. V roce 1735 vstoupil do řádu křížovníků s červeným srdcem. Je možné, že jeho volbu tohoto duchovního společenství ovlivnilo svatořečení Jana Nepomuckého v roce 1729. V době největší obliby svatonepomucenského kultu byl také populární řád, jehož klášterní kostel měl být podle tradice prvním místem prvního uložení těla Jana z Pomuku v roce 1393.⁸⁹ Rohn působil v tomto řádu jako kronikář, knihovník, archivář, notář, učitel, regenschori a kazatel. Rohn byl pilným historikem, sepsal mimo jiné *Kroniku Liberce a Frýdlantu*, dějiny řádu cyriaků a mnoho dalších. Mezi jeho nejrozsáhlejší dílo patří čtyřsvazkový česko-latinsko-německý slovník *Nomenclator*. V roce 1770 se stal děkanem kapituly. Při své práci na kronikách měst Liberce a Frýdlantu měl přístup do rodových archivů rodu Gallasů a Clam-Gallasů. S posledním představitelem rodu Gallasů, Filipem Josefem a jeho dědici měl dobré vztahy, které se projevíly také podporou řádu cyriaků. Clam-Gallasové patřili ke štědrým mecenášům řádu a také mezi posluchače pražských koncertů pořádaných křížovníky. Rohn byl nadaný hudebník, hrál na varhany a housle. Jako regenschori zajišťoval zpěváky z obou severočeských měst pro chrámovou muziku na kůru. Řád cyriaků také organizoval jedna z nejvelkolepějších představení k uctění svatojánského svátku v podobě tzv. vodní hudby – „*musica navalis*“. Tento typ oslav pocházel z Benátek. Skladby pro uvedenou

⁸⁹ Milan SVOBODA, *Jan Karel Rohn – historik, jazykozpytec a liberecký patriot doby barokní*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2004*. Lidé okolo knih (autor – tvůrce – recipient), (red. Rostislav Krušínský), Olomouc 2005, s. 198.

příležitost zaznívaly na loďkách plujících na Vltavě. Tradice těchto koncertů se udržela do konce 18. století.⁹⁰ Rohn se jako regenschori podílel na organizaci těchto oslav a pravděpodobně byl autorem některých skladeb vodní hudby. Dnes je musica navalis spojena hlavně se jménem skladatele Františka Xavera Brixiho (1732–1771).

Jan Karel Rohn zemřel v roce 1779. Řád křížovníků s červeným srdcem (cyriaků) ukončil svou činnost v rámci reforem Josefa II. v roce 1783. Bývalý řádový kostel sv. Kříže Většího a ostatní stavby cyriaků byly v roce 1890 zbořeny. Se zánikem budov zmizel i hrob Jana Karla Rohna.⁹¹

Podpora hudebních a divadelních umělců

Kristián Kryštof Clam-Gallas je spíše znám jako mecenáš výtvarného umění. Ale také divadelníci a hudebníci se mohli těšit jeho štědrosti. Dne 3. září 1838 si liberecký rodák a významný hudební pedagog Josef Proksch zapsal do svého deníku poznámku o pohřbu Kristiána Kryštofa Clam-Gallase. Vyjadřoval zde hluboký žal nad odchodem „*nejoprávněnějšího vlasteneckého milovníka umění, otcovsky nejstarostlivějšího ochránce svých poddaných*“.⁹²

Josef Proksch se narodil 4. srpna 1794 v Liberci, a to do rodiny chudého tkalce a kapelníka.⁹³ V této kapele Josef od svých sedmi let vypomáhal. Kvůli špatné životosprávě a pobytu v zakouřeném prostoru laciných tančírů, v nichž hrála otcova kapela, ve třinácti letech oslepl. Prvním Prokschovým učitelem byl rektor libereckého kůru Filip Pietsch, který chlapce učil zpěvu a hře na několik hudebních nástrojů. V letech 1809–1816 se mladík učil v Klárově ústavu pro výchovu a léčbu slepých dětí. V hudebním vzdělání pokračoval. Vedle pedagogiky a metodiky se zdokonaloval ve hře na klarinet a hře na klavír u Václava Koželuha. Po dokončení

⁹⁰ Jan N. ASSMAN, *Pražské barokní slavnosti*, in: *Život v barokní Praze 1620–1784*, (red. Jaroslava Mendelová – Pavla Státníkové), Praha 2001, s. 68.

⁹¹ Blíže o životě a díle J. K. Rohna, M. SVOBODA, *Jan Karel Rohn – historik, jazykozpytec a liberecký patriot doby barokní*, s. 195–210, TÝŽ, *Pojetí války o rakouské dědictví v Čechách i na Liberecku v kronikářském díle Jana Karla Rohna*, in: *Střední Evropa – Čechy, Slezsko a Horní Lužice – ve hře velmocí v 18. století*, (red. Milan Svoboda), Liberec 2008, s. 65–77.

⁹² Rudolph MÜLLER, *Joseph Proksch. Biographisches Denkmal aus dessen Nachlasspapieren errichtet*, Reichenberg 1874, s. 329.

⁹³ Více o tomto klavíristovi R. MÜLLER, *Joseph Proksch*; Zdeňka BÖHMOVÁ-ZAHRADNÍČKOVÁ, *Slavní čeští klavíristé a klavírní pedagogové z 18. a 19. století*, Praha 1986, s. 71–88.

studií v ústavu v roce 1817 podnikl koncertní turné po Čechách, hrál v Uhrách a nakonec ve Vídni, kde si získal renomé jako klarinetista. Nemohl se však vyrovnat se svým pocitem, že je úspěšný pouze díky své slepotě, a rozhodl se pro pedagogickou činnost. Nejprve podnikl studijní cestu do Berlína, aby u Johanna Bernarda Logiera pronikl do tajů jeho nové metody výuky hře na klavír. Poté, co si metodu osvojil, otevřel v roce 1825 v Liberci klavírní školu. Na doporučení hraběte Clam-Gallase založil stejný ústav roku 1830 také v Praze. Ačkoliv začátky nebyly lehké, stal se časem Prokschův hudebně-vzdělávací ústav známým i ve světě. V roce 1846 jej navštívil Hector Berlioz a v roce 1858 také Ferenc Liszt, pak i mnoho jiných. Mezi nejznámější Prokschovy žáky patřil Bedřich Smetana. Josef Proksch zemřel 20. prosince 1864 v Praze. Na Kristiána Kryštofa Clam-Gallase vzpomínal ve svém deníku jako na „*laskavého a ušlechtilého mecenáše všeho mého podnikání, jak v Liberci, tak v Praze*“.⁹⁴

Zajímavým tématem zůstává vztah Kristiána Kryštofa Clam-Gallase k některým váženým představitelům divadelního života. Za všechny uvedme tři muže, které s hrabětem kromě zájmu o divadlo pojilo také přátelství.

Prvním byl už zmíněný Adolf Bäuerle z Vídně. Vztah s tímto populárním vídeňským autorem divadelních her se postupně vyvinul od obchodních styků v přátelství. Alespoň se tak jeví podle dochovaných dopisů hraběte z let 1817–1827, psaných v přátelském duchu. Adolf Bäuerle v nich je osloven jako „*lieber Bäuerle*“ nebo „*lieber Lord*“. Jsou tu komentáře ke společenským událostem.⁹⁵ Hrabě hodnotí některá divadelní a operní představení, například slavné účinkování herečky Sofie Schrödrové.⁹⁶ Po uvedení Bäuerleho hry „*Falešná primadona Catalani*“ popřál hrabě autorovi k úspěchu hry.⁹⁷

⁹⁴ MÜLLER, *Joseph Proksch*, s. 329.

⁹⁵ Wienbibliothek: (M09H) Ankauf Leutzendorff / ZPH 1046: Brief an Adolf Bäuerle * Clam-Gallas, Christian Christoph von // Sign.: H.I.N. 226.900–226.904, 9.237–9.238, 40.543.

⁹⁶ Sofie Antonie Schrödrová rozená Bürgerová (1781–1868), pocházela z herecké rodiny. Hrála už od dětství, nejprve komediální role, později se stala jednou z nejuznávanějších představitelk tragických rolí. Působila hlavně ve Vídni, ale také v Hamburku a Petrohradu. Jako „*nejváženější tragédka*“ ji přijal v audienci císař František II. Více o jejím životě a rolích *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* 31, Wien 1876, s. 321–334.

⁹⁷ Wienbibliothek: (M09H) Ankauf Leutzendorff / ZPH 1046: Brief an Adolf Bäuerle * Clam-Gallas, Christian Christoph von // Sign.: H.I.N. 40.543.

Podobný tón má dopis řediteli Stavovského divadla Karlu Lieblichovi, kterému se svěřil s přípravou uvedení hry Marie Stuartovna. Dokonce řediteli posoudil smlouvu, kterou chtěl uzavřít se slavným houslovým virtuosem Franzem Clemen-tem. Hrabě ji shledal v pořádku jak po stránce právní, tak „psychologické“ (míněno zřejmě lidské). Je patrné, že hrabě nezapomněl na své právnické vzdělání.

A do třetice to byl drážďanský dvorní rada Theodor Winkler, dramaturg drážďanského dvorského divadla. Publikoval pod pseudonymem Theodor Hell a sepsal několik operních textů a divadelních her. Rovněž byl spoluzakladatelem „*Dresdner Abend Zeitung*“. I v těchto dopisech se setkáváme s prosbou hraběte o novou hru pro clam-gallasovské divadlo.⁹⁸

Podle těchto několika dopisů můžeme usoudit, že Kristián Kryštof se rozhodně vyznal v divadelním světě. Poznal kvalitní představení a dovedl ocenit dobrý herecký či pěvecký výkon. Byl pečlivým předplatitelem *Wiener Theaterzeitung* a *Prager Theater Almanach*.

Pokud má být výčet aktivit spojených s divadlem a hudbou úplný, nesmíme zapomenout ani na instituce a společnosti, které byly podobně jako ve výtvarném umění neoddelitelnou součástí života Kristiána Kryštofa Clam-Gallase. V případech Stavovského divadla a Jednoty umělců hudebních ku podpoře vdov a sirotků opět krácel v otcových šlépějích.

Stavovské divadlo

Jméno Kristiána Filipa Clam-Gallase bylo spjato s prodejem Nosticova divadla českým stavům. V roce 1783 nechal hrabě Nostic vybudovat Staroměstské divadlo jako soukromou scénu pronajímanou společností. Kvůli vysokým nákladům však pět let po smrti zakladatele začal syn hraběte, Bedřich z Nostitz-Rienecku, vyjednávat s českými stavy o možnosti prodeje. Po dvou letech byla uzavřena dohoda: čeští stavové měli získat divadlo za 60 000 zlatých. Samotný převod se uskutečnil v roce 1798, ale uzavření kupní smlouvy proběhlo až o rok později, 28. března 1799.⁹⁹ Zá-

⁹⁸ Pět dopisů Winklerovi a jeden Lieblichovi bylo uveřejněno v novinách *Bohemia: Beilage zur Bohemia* Nr. 344, 14. 12. 1898, s. 1–3.

⁹⁹ Jan VONDRÁČEK, *Dějiny českého divadla. Doba obrozenecká 1771–1824*, Praha 1956, s. 277–291,

stupci českých stavů ještě před uzavřením kupní smlouvy prodali divadelní lóže po 10 000 zlatých šesti rodům. Tímto způsobem získali prostředky na divadlo. Budova sice přešla do zemského vlastnictví, ale fakticky ji zaplatilo šest rodin. Šestici tvořili tito pánové: Kníže Josef Karel Auersperg, hrabata Kristián Filip Clam-Gallas, Jan Swéerts-Sporck, Arnošt z Valdštejna, František Josef z Wrtby a Filip Kinský.¹⁰⁰ Samotný prodej lóží byl potvrzen kupní smlouvou. Sedmistránková smlouva hraběte Kristiána Filipa Clam-Gallase je dnes uložena v děčínském archivu. Lóže se staly výlučným majetkem rodu a jako takové byly tedy dědičné, v rámci sňatků převoditelné, mohly se půjčovat. Smlouva zajistila právo každý den bezplatně navštěvovat představení. Dále bylo určeno, že všech šest majitelů má právo spolu se stavovskou divadelní komisí (Landständische Theateraufsichtskommission) rozhodovat o všem, co se divadla týkalo.¹⁰¹ Podle „*Schematismus für das Königreich Böhmen*“ z let 1808 a 1835 si alespoň do roku 1835 podržely všechny původní rody své lóže. Pouze hraběcí rod z Wrtby nahradil rod Thunů.¹⁰² Po smrti Kristiána Filipa přešlo právo zasedit v divadelní komisi na Kristiána Kryštofa.

Jednota umělců hudebních ku podpoře vdov a sirotků (Tonkünstler Wittwen- und Waisen-Societät)

Další činností, kde přímo navazoval syn na otce, byla patronace nad Jednotou umělců hudebních ku podpoře vdov a sirotků. Tato organizace byla založena v Praze v roce 1803. Jejím hlavním účelem nebyla pouze podpora vdov a sirotků, jak by mohl název napovídat, ale také finanční podpora členů, kterým stáří nebo nemoc znemožnilo vykonávat povolání. Prostředky pro penzijní fond se získávaly z členských příspěvků, darů a z pořádání hudebních produkcí.¹⁰³ Jednotu založil Jan Václav Špork podle vídeňského a londýnského vzoru a stal se také jejím prvním

317–322, 610.

¹⁰⁰ A. JAKUBCOVÁ a kol., *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století*, s. 434.

¹⁰¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, fond HS C-G, kart. č. 586, inv. č. 2184.

¹⁰² Viz <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/21121805>, poslední přístup 20. 11. 2010, <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/1336414>, poslední přístup 20. 11. 2010.

¹⁰³ Michaela FREEMANOVÁ, *Jednota umělců hudebních ku podpoře vdov a sirotků – Tonkünstler Wittwen- und Waisen-Societät (1803–1903 a její role v životě Prahy 19. století*, in: *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům (=Documenta Pragensia XVII)*, Praha 2000, s. 177.

protektorem. Hrabě Jan Václav Špork zesnul následující rok po založení, a tak jej ve funkci protektora Společnosti nahradil Kristián Filip Clam-Gallas. Bohužel, i jeho potkal stejný osud, zemřel také rok po svém zvolení (1805). Hrabě Josef Jindřich Šlik ukončil tento smutný „triumvirát“ protektorů, kteří „ochraňovali“ Jednotu vždy pouze rok po svém zvolení. Kristián Kryštof působil v Jednotě jako její viceprotektor v letech 1805–1820. V roce 1820 nahradil Bedřicha Nostitze-Rhieneka ve funkci protektora, a zůstal jím až do své smrti. Jednota byla důležitým organizátorem hudebního života v Praze – v podstatě fungovala jako první stálá instituce k pořádání veřejných koncertů. Její hudební produkce trvale vykazovaly vysokou kvalitu. Dvakrát až třikrát ročně uváděla koncert duchovní hudby, na kterém zněla díla, jež svým rozsahem a obsazením převyšovala běžnou produkci: oratoria, requiem, Te Deum, žalmy i části mší.¹⁰⁴ Notová sbírka Jednoty dává nahlédnout, která díla mistrů se uváděla. Vedle tehdy už „klasiků“ – Mozarta, Haydna nebo Händela – byla provedena také mnohá díla soudobých autorů, mezi něž patřili např. Jan Václav Tomášek, Franz Schneider a jiní. O tom, jak progresivní byla Jednota v uvádění některých děl, svědčí, že právě její zásluhou mohli Pražané slyšet některé skladby jako úplně první. Händelův Mesiáš v Praze zazněl „už“ v roce 1804, kdežto ve Vídni až o dvacet šest let později.¹⁰⁵

Původně se pořádaly pouze velikonoční a vánoční koncerty, později byl jejich počet navýšen. Přední šlechtici tuto organizaci ochraňovali a podporovali. Volba protektora byla prestižní a v zásadě „nabízena“ za zásluhy v oblasti hudebního mecenášství. Jednota nezapomínala na své významnější pracovníky, mecenáše a protektory ani po jejich smrti. V kostele řádu křížovníků s červenou hvězdou nechala sloužit výroční zádušní mše. Tedy jak za Kristiána Filipa, tak později za Kristiána Kryštofa Clam-Gallase.

¹⁰⁴ *Hudba v českých dějinách od středověku do nové doby*, Praha 1989, s. 309.

¹⁰⁵ M. FREEMANOVÁ, *Jednota umělců hudebních ku podpoře vdov a sirotků*, s. 180.

Jednota pro zvelebení hudby v Čechách (Verein zur Beförderung der Tonkunst in Böhmen)

Stejně jako výtvarné umění, byla také hudba „postižena“ josefínskými reformami. Zásahy do školství, rušení působnosti některých řádů, resp. jejich domů, ale také zavedení nového bohoslužebného pořádku v roce 1784, to všechno vedlo k omezení jakési „provozní hudební základny“. Všechny tyto změny způsobily v následujících letech radikální úbytek kvalitních hudebníků.¹⁰⁶ Vrcholem byly napoleonské války, kdy do Prahy přestali jezdit koncertní mistři. Pražskou situaci v této době komentoval i skladatel V. J. Tomášek: „*Obromující koncerty Napoleonovy zaplašily všechny virtuosy, jako krahujec skřivánky a tak se stalo, že se v Praze neukázal jediný umělec.*“¹⁰⁷ Všechny tyto důvody vedly osmičlennou skupinu šlechticů, mezi nimi i Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, aby 25. dubna 1808 vydali následující prohlášení:

„*Jelikož umění hudební v Čechách jindy kvetoucí, nyní tak bylo pokleslo, že i v Praze, jen s tíží lze jest sestaviti dobrý úplný orchestr. A mimo to mnoho nástrojů buď jen nedostatečně aneb vůbec ani obsaditi se nedali: spojili se níže podepsaní k tomu účelu a s tím úmyslem, aby umění hudební v Čechách opět povznesli a zvelebili...*“¹⁰⁸ Tento dokument se dnes považuje za zakládací listinu Pražské konzervatoře, protože úsilí šlechticů po třech letech vyústilo v založení školy pro muzikanty, která existuje dodnes. Prvním krokem bylo založení stálého orchestru, jehož hráči měli zároveň působit jako učitelé pro jednotlivé nástroje. Signatáři svolání se zavázali tento orchestr podporovat po šest let. Dále spis obsahoval výzvu pro ty, kteří by se chtěli finančně podílet: konkrétně minimální částka činila 100 zlatých ročně. Výzva nezapadla; v průběhu dvou let upsalo dvacet dva šlechticů 6 600 zlatých. Takto materiálně posílení ustavili pánové na shromáždění 31. března 1810 Jednotu pro zvelebení hudby v Čechách (Verein zur Beförderung der Tonkunst in Böhmen). Kristián Kryštof Clam-Gallas spolu s Bedřichem Nostitzem na sebe vzali úkol informovat úřady o vzniku sdružení. V dubnu následovala

¹⁰⁶ *Hudba v českých dějinách od středověku do nové doby*, s. 234–237, M. KABELKOVÁ, *Duchovní hudba v Praze koncem 18. století – nový bohoslužebný pořádek pro Prahu z roku 1784*, in: Praha Mozartova, s. 127, 132.

¹⁰⁷ *Vlastní životopis Václava Jana Tomáška*, s. 101.

¹⁰⁸ Josef DEBRNOV, *Stručné dějiny konzervatoře pražské za dobu od roku 1808 do 1878*, Praha 1878, s. 5.

první schůze, na níž byly přijaty stanovy a zvoleni představitelé Jednoty.¹⁰⁹ Za prioritní cíl stanovili vytvoření hudební školy a zajištění jejího financování.

Kristián Kryštof byl na této schůzi zvolen do čtyřčlenného výboru Jednoty, který spolu s prezidentem, referentem a pokladníkem tvořil ředitelství budoucí konzervatoře.

O tom, že pánové celou akci podnikali z lásky k hudbě a bližnímu svému, svědčí fakt, že škola měla a priori sloužit žákům neplatícím školné. Ti, kteří by mohli za výuku platit, měli být podle stanov přijímáni jen tehdy, pokud by nedošlo k naplnění třídy. Naopak sponzorovaní žáci měli povinnost hrát kdykoliv a kdekoliv podle toho, jak určilo ředitelství. V průběhu jednoho roku od ustavení Jednoty byla v dubnu 1811 zahájena výuka na pražské konzervatoři. Škola měla původně vychovávat pouze hráče pro orchestry, ale záhy se začaly vyučovat i zpěv a hra na harfu. Prvním ředitelem se stal skladatel Bedřich Diviš Weber.¹¹⁰ Pražská konzervatoř vznikla jako třetí v Evropě po Itálii a Francii. A jaké byly reakce současníků? Skladatel Tomášek se ve svých pamětech o konzervatoři zmínil poněkud zdrženlivě:

„Toboto roku byla otevřena konzervatoř hudby, založená několika hudebními nadšenci; její vedení svěřeno Dionysu Weberovi, který je zastával až do své smrti. Jaké změny prodělal ústav od svého založení a zda dosáhl vytčeného cíle, musí tu zůstat nevysvětleno, jelikož každá byt' odůvodněná kritika ústavu trvajícího již pětatřicet let, nebyla by po zásluze oceněna.“¹¹¹

Jednota přátel umění chrámové hudby v Čechách (Verein der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Böhmen)

V první polovině 19. století postupně docházelo k jistému „zesvětštění“ hudby na kostelních kůrech. Do chrámů pronikaly operní melodie, pochody, polky, valčíky. Tomuto trendu se pokoušela zabránit Jednota přátel umění chrámové hudby, ustavená v roce 1826, ale přípravné práce už probíhaly dříve. V březnu 1824 byla nejdřív vyzvána Jednota ku zvelebení hudby: *„zda by nic nenamítala proti založení nového spolku hudebních přátel, kteří chtějí pořádat produkce dobré a solidní chrámové hudby – Ve-*

¹⁰⁹ Kompletní stanovy Jednoty in: Jan BRANBERGER – August Vilém AMBROS, *Konzervatoř hudby v Praze. Pamětní spis k stoletému jubileu založení ústavu*. Praha 1911, s. 14–15.

¹¹⁰ Bedřich Diviš Weber (1766–1842), první ředitel konzervatoře, autor několika učebnic, skladatel.

¹¹¹ *Vlastní životopis Václava Jana Tomáška*, s. 102–103.

rein der Musikfreunde für Produktionen einer guten und soliden Kirchenmusik“.¹¹² Od vznikajícího uskupení také zazněl návrh na spojení obou spolků. Jednota pro zvelebení hudby uznala užitečnost navrhovaného spolku, ale sloučení odmítla.¹¹³

Nový spolek se skutečně snažil dostat svému názvu. Pořádal hudební produkce, vydržoval pěvecký sbor v Týnském chrámu, finančně podporoval pražské ředitele kůrů, aby mohli uvádět nákladnější chrámovou hudbu. Mezi další „bohulibé“ podniky spolku patřily soutěže o nejlepší církevní skladby, vydávání sbírek varhaních děl a českých duchovních skladeb.

Nejvýznamnějším počinem bylo založení varhanické školy v roce 1830. Prvním ředitelem ústavu se stal Jan August Vitásek.¹¹⁴ Hnací silou tohoto sdružení byl Jan z Rittersberku ve funkci jednatele. Kristián Kryštof Clam-Gallas patřil mezi zakládající a přispívající členy.

Závěr

Soudě podle výčtu všech jeho aktivit můžeme hraběte Clam-Gallase považovat za velice činorodého člověka. V tomto ohledu však ve své době nebyl výjimkou. Můžeme připomenout Kristiánova mentora ve Společnosti vlasteneckých přátel umění Františka hraběte ze Šternberka, nebo objevitele hyalitu hraběte Jiřího Buquoye.¹¹⁵

K dobrému vychování patřilo, aby zástupci šlechtických rodů trochu zpívali, hráli na hudební nástroj a také malovali. Ve zde sledovaném období získal popularitu umělecký diletantismus, jenž rozvíjel základy, které šlechta obdržela při svém vzdělání. Na rozdíl od svého otce byl Kristián Kryštof nadán spíše výtvarně. Přesto hudbu provozoval. V případě rodu Clam-Gallasů a jejich přátel přichází ruku v ruce s uměleckým diletantismem také krásný příklad filantropie v podobě palácového divadla.

Od konce 18. století se objevovaly nové instituce spjaté s podporou a výukou

¹¹² J. DEBRNOV, *Stručné dějiny konservatoře pražské*, s. 186.

¹¹³ J. BRANBERGER – A. V. AMBROS, *Konservatoř hudby v Praze*, s. 186.

¹¹⁴ Jan August Vitásek (1770–1839), klavírista, skladatel a pedagog. Žák F. X. Duška, ředitel kůru ve svatovítském chrámu (1814), proslulý církevními skladbami a přednesem Mozartových klavírních koncertů. Životopisy J. A. Vitáska např. in: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik 13*, Kassel Basel – Paris – London New York 1966, s.1839–1842; *Československý hudební slovník osob a institucí 2*, Praha 1965, s. 879–880.

¹¹⁵ Antonín LANGHAMER, *Legenda o českém skle*, Zlín 1999, s. 81.

umění. V případě českých zemí se zakladatelkou a provozovatelkou těchto institucí stala zemská šlechta. Zdá se, že všechny nápady na založení zmíněných společností vznikaly v okruhu šlechtických salonů, což může být také jeden z důvodů, proč se setkáváme se stále stejnými jmény. V případě Kristiána Kryštofa Clam-Gallase je celkový výčet institucí a sdružení, které buď podporoval, nebo se přímo podílel na jejich chodu, rozsáhlý.

„Muzejní“ pojetí hradu Frýdlant

Mezi léty 1801 a 1802 se několik prostor frýdlantského hradu otevřelo veřejnosti.¹ Díky tomu se považuje hrad a zámek Frýdlant za první muzeum ve střední Evropě. Zpřístupněno bylo první a druhé patro hradu, prampouch a kaple.² Z hlediska dnešní definice muzea podle Mezinárodní muzejní rady (ICOM) je „*muzeum stálou nevydělečnou institucí ve službách společnosti a jejího rozvoje, otevřené veřejnosti, které získává, uchovává, zkoumá, zprostředkuje a vystavuje hmotné doklady o člověku a jeho prostředí za účelem studia, vzdělání, výchovy a potěšení.*“³ Dle této definice je zřejmé, že muzeum na hradě Frýdlant pravým muzeem nebylo. Základním rozdílem byla otevřenost veřejnosti, způsob utváření sbírek a jejich vystavování a v neposlední řadě se nejednalo o instituci ve službách společnosti. Majitelem a iniciátorem myšlenky hradního „muzea“ byl šlechtic Kristián Filip hrabě Clam-Gallas a jeho syn Kristián Kryštof.

Dobově bližší je názor na vzhled a utváření muzea, který vyjádřil Caspar Friedrich Neickelius (vlastním jménem Caspar Fridrich Jenckel) v práci s názvem *Museographia* z roku 1727.⁴ Neickelius kladl důraz na organické spojení sbírkového souboru a knihovny. Podle něj „*múzeum znamená miestnosť, alebo komoru, v ktorej nachádzame 1. cabinet pre prírodniny alebo artefakty, pre veci prírodné a umelé, podľa toho, kam zvedavec svojím záujmom mieri, 2. skriňu a repositorium s knihami, zvlášť takými, ktorých obsah pojednáva o náplni príslušného kabinetu. Ak napr. niekto vlastní kabinet starožitností, potom musí jeho knižnica presne podat' popis starožitností.*“⁵ Neickelius vytvořil nové pojetí teoretického muzejního myšlení a jako první vyjádřil termín muzeografie. Jeho terminologické vymezení pojmu muzeum ale přesně nevystihuje charakter sbírky vytvořené na frýdlantském hradě. Hradní sbírky nemohly být ani spojeny s rodovou

¹ Rudolf ANDĚL – Roman KARPASĚ a kol., *Frýdlantsko*, s. 79.

² Josef Václav SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, Frýdlant v Čechách 1983, nestr.

³ Dostupné z WWW: [<http://www.cz-icom.cz/doc0008.html>], staženo dne 27. 12. 2010.

⁴ Caspar Friedrich NEICKELIUS, *Museographia, Oder Anleitung Zum rechten Begriff und nuetzlicher Anlegung der Museorvm, Oder Raritäten-Kammern*, Leipzig – Breslau 1727.

⁵ Dostupné z WWW:

[http://muff.uffs.net/skola/muzeo/bb_zaklady_studia_muzeologie.pdf], staženo 27. 12. 2010.

knihovnou, protože ta byla na hrad přemístěna až v druhé polovině 19. století. Nejsou známy důvody, proč nebyla rodová knihovna prezentována spolu s rodovou sbírkou, když obě jasně dokládaly starobylost a význam hraběcího rodu.

V případě „muzejních“ prostor frýdlantského hradu, zpřístupněných zpočátku jen vybrané veřejnosti, lze hovořit spíše o sbírce vzniklé na základě šlechtického sběratelství. Nejrozumnějšími předměty uměleckého charakteru umístěnými v reprezentačních prostorách je zde vyjádřena šlechtická paměť.⁶ Jednalo se o „*předměty svázané s rodem anebo obecně historicitou.*“⁷ Jedním ze základních prvků myšlení šlechtice 19. století byla vědomá tradice urozenosti a starobylosti vlastního rodu.⁸ Ukazatelem tradice bývaly často rodové galerie, soubory portrétů předků, jež zároveň podporovaly symboliku rodových sídel. Vytvořením výstavního „muzejního“ prostoru, založeného na tradici humanistických uměleckých komor a kabinetů kuriózit, došlo v prostorách frýdlantského hradu k propojení přítomnosti a minulosti. Využití neobývaného hradu umocnilo symboliku prostoru a mohl tak vzniknout vztah mezi praktickou funkcí stavby, historií jednotlivých majitelů, jejím uměleckým ztvárněním a reprezentační snahou rodu Clam-Gallasů.

Zdobit interiéry šlechtických sídel předměty s heraldickými motivy, portréty předků nebo sbírkami starožitností bylo obvyklé. Zcela očividně se tím dávaly najevo vzdělanost a vybraný umělecký vkus. Nezanedbatelnou funkci měly sbírky, zvláště rodové galerie, jako symbol oslavy postavy držitele zámku nebo hradu. Barokní sběratelské činnosti, díky níž byl položen základ frýdlantských obrazových sbírek, vášnivě podlehl i významný představitel rodu Gallasů, Jan Václav Gallas.⁹

Mnoho velkých světových i malých regionálních muzeí bylo založeno na základě prosté lidské touhy po sbírání a shromažďování věcí. „*Lidskou touhou po sbírání, shromažďování věcí krásných a vzácných byl v pohyb uveden mechanismus, který vedl ke*

⁶ Více Tomáš KNOZ, *Šlechtická paměť v uměleckém ztvárnění moravských renesančních zámků*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 23–37.

⁷ Tamtéž.

⁸ Viz Z. BEZECNÝ, *Dědicové ve století zakladatelů. Utváření rodové paměti Schwarzenberků v období historismu*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 209–219.

⁹ Lubomír SLAVÍČEK, „*Sobě, umění, přátelům.*“ *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*, s. 14.

vzniku sbírek, a ty byly základem pro muzea, jakmile totiž soukromé sbírky byly zpřístupněny veřejnosti.“¹⁰ Na konci 18. a počátku 19. století byla právě řada soukromých sběratelských sbírek zpřístupněna široké veřejnosti.

Soukromé šlechtické obrazárny v Evropě i v Čechách bylo po dlouhou dobu umožněno zhlédnout pouze soukromým a prominentním návštěvám, a to po předchozí domluvě.¹¹ Vynikajícím zdrojem informací o prohlídkách soukromých sbírek při kavalírských cestách českých šlechticů jsou deníkové záznamy těchto mladých představitelů aristokracie.¹² Teprve osvícensky a patrioticky orientovaná šlechta a měšťané otevírají své soukromé sbírky širší veřejnosti, i když z počátku stále po předchozí domluvě, a navíc spíše učencům a vzdělavcům.

Pro zpřístupnění soukromých sbírek existovalo několik důvodů. Společenské změny oživily snahy o rozšiřování nových poznatků mezi lidem a ideu „obecného vyrovnání vzdělanosti.“¹³ Společnost ovlivněná osvícenstvím jako myšlenkovým proudem, Velkou francouzskou revolucí a jejím ideálem „rovnosti, svornosti a bratrstvím“ a romantismem jako směrem obracejícím se do minulosti, měnila své názory a tradiční schéma chování. Dalším důvodem byla inspirace v evropském fenoménu zakládání velkých národních muzeí i odborných institucí a postupné otevírání panovníckých sbírek veřejnosti.¹⁴ Obecně byla rozhodujícím obdobím pro vznik muzeí druhá polovina 18. století.

V českých zemích patřili mezi největší finanční a ideové podporovatele vznikajících vědeckých společností příslušníci aristokracie. V době osvícenského absolutismu hledala šlechta řešení své nejisté existence v útěku do oblasti kultury a vědy a nacházela zde podporu a prostor pro své zájmy. Velký význam pro českou společ-

¹⁰ Josef POLIŠENSKÝ, *Historie, muzejnictví a Národní muzeum*, in: 150 let Národního muzea v Praze, Praha 1968, s. 7.

¹¹ Více např. L. SLAVÍČEK, „*Sobě, umění, přátelům*“, s. 17.

¹² Např. Petr Vok z Rožmberka, bratři Šternberkové, Heřman hrabě Černín z Chudenic, Lev Vilém Kounic, František Adam z Valdštejna, Emanuel Arnošt z Valdštejna, Adam František ze Šternberka; obecně k tématu Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.

¹³ J. POLIŠENSKÝ, *Historie, muzejnictví a národní muzeum*, s. 9.

¹⁴ Např. Ashmolean Museum (1678–1683), Museum Kirchelium (1651), Matematické muzeum v Klementinu (1722), Britské muzeum v Londýně (1753), Louvre (1793), atd.

nost mělo zařízení Společnosti vlasteneckých přátel umění v roce 1796, k jejímž zakládajícím členům patřil také hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas.

Ocenit význam Společnosti vlasteneckých přátel umění není cílem tohoto textu je však důležité tuto skutečnost zdůraznit, jelikož není zcela bez významu. Myšlenka otevření vybraných frýdlantských hradních prostor, muzea nebo lépe kabinetu, mohla mít základ právě v podobném nápadu. U zrodu hradního muzea „*nestála myšlenka systematického bádání, sbírání, archivování a vědeckého studia.*“¹⁵ Zpřístupněním rodových sbírek bylo nejučinněji dáno najevo hospodářské a společenské postavení rodu Gallasů a Clam-Gallasů. Inspiračních zdrojů pro zpřístupnění rodových sbírek mohlo být několik.

Hrad a zámek Frýdlant nebyl za Clam-Gallasů až do poloviny 19. století trvale osídlen. Byly zde umístěny kanceláře vrchnostenských úředníků a pouze v prostorách kastelánského křídla zůstávalo upraveno pár místností a pokojů pro přechodný pobyt příslušníků rodu.¹⁶ Pro realizaci smělého plánu se tak nabízely nevyužívané prostory starého hradu, který nesl i přes renesanční úpravy vnější charakteristické rysy středověké hradní architektury.

Z osobní iniciativy hraběte Kristiána Filipa vznikaly kolem roku 1760 v nedaleké Libverdě první lázeňské stavby a na konci 18. století byly lázně již oblíbeným a vyhledávaným místem.¹⁷ Zpřístupnění rodových sbírek na hradě také pro lázeňské hosty mohlo patřit ke strategii hrabat ve snaze zvýšit atraktivitu samotných lázní a upozornit na prestiž rodu. Zároveň se jednalo o zcela specifický způsob prezentace rodu určité vybrané společnosti.

Široké vzdělané společenské vrstvě 18. a 19. století byla dobře známa osobnost jednoho z majitelů panství Frýdlant, Albrechta Václava Eusebia z Valdštejna. V roce 1800 vyšla trilogie o Valdštejnovi (*Wallenstein-Trilogie*) od německého spisovatele a básníka Friedricha Schillera.¹⁸

¹⁵ R. ANDĚL a kol., *Frýdlantsko*, s. 79.

¹⁶ J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, nestr.

¹⁷ Jaroslav HAVRÁNEK, *Lázně Libverda. Historie a současnost perly Jižerských hor*, Lázně Libverda 2007, s. 6.

¹⁸ Walter JENS, *Kindlers neues Literatur Lexikon 14*, München 1991, s. 950–952.

Drama podnítilo zájem o osobnost vojevůdce natolik, že již v prvním průvodci po zpřístupněných rodových sbírkách autor jasně upravuje tehdy běžnou záměnu jména Valdštejn (Waldstein) za Wallenstein.¹⁹ Krátké časové rozmezí mezi otevřením hradu a vydáním Némethyho díla ukazuje na možnou snahu vyrovnat se s historickým kultem předchozího majitele hradu a zároveň jej využít pro zvýšení významu místa. Výše nastíněné hypotézy pro vznik muzea a skutečnost, že město Frýdlant bylo hlavním sídlem panství, vysvětlují, proč byly rodové sbírky zpřístupněny právě zde a ne na jiném ze zámků nebo hradů frýdlantského, libereckého či dalším objektu clam-gallasovských panství.

Sběratelská činnost obou hrabat Clam-Gallasů, Kristiána Filipa i Kristiána Kryštofa, nebyla zaměřena pouze na umělecké předměty, jako jsou obrazy, sochy a umělecko-řemeslné předměty. Oba se velmi zasloužili o rozšíření rodové knižní sbírky. Knihy objednávali a nakupovali u nejlepších pražských knihkupců a nakladatelů a lze předpokládat, že je obchodní styky spojovaly i s osobou nakladatele, knihkupce, knihtiskaře a hlavně sběratele Jana Nepomuka Ferdinanda ze Schönfeldu.²⁰ V roce 1790 Jan N. F. Schönfeld ve svém domě otevřel pro veřejnost vlastní soukromou sbírku. Sběratelskou zálibou se mu staly přístroje, nástroje a umělecké předměty. Jeho sbírka měla 50 000 položek.²¹ Skládala se z 18 000 mědirytin, 3 000 dřevořezů, 1 700 kreseb, 300 olejomalb, 4 500 mincí a 1 600 knih a rukopisů.²² Roku 1799 Schönfeld nechal přestěhovat sbírku do Vídně, kde posloužila jako základ sbírek Technologického muzea.²³ Rozsáhlost a význam Schönfeldovy sbírky umožňují vyslovit domněnku o možné inspiraci pro vznik „muzea“ na Frýdlantě.

Význam a vliv frýdlantské sbírky na veřejnost jasně dokládají paměti Věnceslava Metelky. Zpřístupnění rodových sbírek a prostor hradu muselo vyvolat reakce veřejnosti. Metelkovy paměti jsou jedinou autentickou dobovou vzpomínkou na

¹⁹ Franz NÉMETHY, *Das Schloss Friedland in Böhmen*, s. 18.

²⁰ Obnovení šlechtického titulu „*Edler von Schönfeld*“, držení rodinou od 1594, dosáhl 1787; viz Petr VOIT, *Encyklopedie knihy*, Praha 2006, s. 795.

²¹ Jan NOVOTNÝ, *K počátkům novodobé nakladatelské činnosti a knižní kultury u nás*, in: *Mezi časy – kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Praha 1999, s. 307.

²² J. NOVOTNÝ, *K počátkům novodobé nakladatelské činnosti*, s. 307.

²³ Václav VLČEK, *K vývoji českého muzejnictví*, Praha 1970, s. 7.

chod „muzea“ a zároveň podávají subjektivní dojem prostého, ale vzdělaného člověka z návštěvy hradu. Podkrkonošský písmák a instrumentalista z Pasek navštívil hrad a zámek dvakrát. Poprvé v červenci 1838, krátce před smrtí hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase. Do deníku si V. Metelka tehdy zapsal: *„Hodiny ukazovaly čtvrt na druhou, my zaplatili a šli do zámku. Tážem se po vrátném, neboť nám řečeno bylo, on že bývá průvodcím těch průchozích, kteří chtějí starobylosti vidět. I vystoupil z svého skrovného příbytku. Podsebití pod nosem měl jako starý rytíř a i také složitý člověk jest. Sloužil u vojská a francké války jsou mu známé, neboť jizva ve tváři prozrazuje, že nezůstal nazad. Věchem klíčů nabral na okrouhlý drát a my po nábradí kráčeli, točice se po širokých schodech nahoru, kde pokoje jsou. Přijdem do pokoje, v němž na podstavkách mramorových alabastrové sochy velmi umělecky tesané byly, jako Rafael římský, Kateřina ruská, Redern. Dál byly v ostatních pokojích malované obrazy dvou sáhů vejšky též od znamenitých malířů zhotovené. Jestli jich na sta. Pak se přijde do pokoje, kde rytířské číše se vynacházejí a znamenité velikosti jsou. Jsou od roku 1600, 1650 a někteří praví, že jsou ze třináctého století. Napotom se přijde ke kulaté věži, tak nazvaný Sión, kde bývali uvězněni rytíři, obromné tloušťky. Zde tři sáby tlusté a protkané tlustými železnými pruty, že není možné tomu, kdo jednou zavřen byl, by sobě pomoci mohl. Potom následuje osm pokojů, v nichž stříleci starobylá zbraň se nachází, jako když kamene ani křesadla nebylo. Toliko zapáleným provázkem se prach připaloval. Jsouť dle pořádku svého rozličného nálezu sestavený a jest jich na tisíce. Dřevce, oštěpy, kerunýře, rukavice, přilby s hledím, s štíty a jedním slovem ze starobylosti vše, s čím se zabývali staří chrabrí rytíři. Celou hodinu jsme tam byli a s podivením jsme se odtamtud odebrali uradivše se, že za rok opět navštívíme místo toto. Sobota 28. lipna 1838.“²⁴*

Podruhé navštívil Metelka sbírky v srpnu 1840, a jak je z jeho paměti patrné, došlo zde k mnoha změnám. *„Jdem do zámku a již na cestě jsme o tom byli zpraveni, že ten, jenž starožitnosti okazovával, je z té povinnosti dole a na místě jeho jiný že ustanoven jest a své věci dokonale vyvádí. Skutečně. Přijde nahoru do zámku člověk bezky oblečený a za ním šest ženských, stáří jejich bylo od patnácti až do devatenácti. Klobouky, flóry, zápony, zlaté prsteny, náušnice, a co na nich, vše prozrazovalo vyšší stav. Počal průvodčí náš vypravovat biografii od*

²⁴ V. METELKA, *Ze života zapadlého vlastence*, s. 118–119.

Berky a do nynějšího Clama-Gallase poslušnost a přitom neopomenul nám i to nejmenší povědít. Vyvedl' nás až na věž. Okázal, otevřel vše a dal, jak říkáme, omakat věci. Mezi jinými kmitali se nám dva mladíci v cestě zámku v slaměných žlutých kloboukách. Co tam dělali anebo-li patřili ke zámeckému lidu, to nevím. Chodby jim byly povědomé, neboť jsme se tu, brzy tam potkávali. V jednom pokoji anebo sále jesti' kniha, do které, kdo chce, může něco a své jméno napsat. Vzal jsem pero a napsal jsem: „Ó jaká to památka ze starobylosti, uvaž, Slované! Zůstane-li ale také po tobě co? Věnceslav Metelka, školní pomocník v Pasekách. Dne 8. srpna léta 1840.“ Nablídně tam průvodčí náš a zavolal mě zpět a prosil, bych pověděl, co jsem to napsal, neboť česky neumí. A že to slovanským písmem bylo, bůhvíco myslil, že to snad je epigram na Němce. Můj pán mu to vyložil na německo. I pravil, to že dobře. Konečně nás vedl do kaple, kdež pamětihodné jsou varhany. Něco s větrem se v nich děje, že když na klávesu prstem utlačíme, jako by čtyři jednou vázaný noty vzal, tak to udělá na každý tón. Nato jsme se odebrali z kaple, zaplatili 1 zlatý 15 krejcarů průvodčímu. Byl rád, že na pivo má.“²⁵

Paměti Věnceslava Metelky jsou vynikajícím a ojedinělým svědectvím o způsobu, jakým se konaly veřejné prohlídky sbírek frýdlantského hradu v prvních desetiletích fungování hradního „muzea“ na Frýdlantě. Je patrné, že různé zájemce již od prvních let zpřístupnění sbírek prováděly pověřené osoby, kastelán a později průvodci. Odkud čerpali informace o vystavovaných předmětech, není známo.

V období let 1801 až 1945 se instalace sbírek příliš nezměnila. Veřejnosti bylo otevřeno první a druhé patro hradu, prampouch a zámecká kaple. Hlavním prostorem byl tzv. rytířský sál s galerií portrétů Gallasů a Clam-Gallasů. Dále bylo možné ve druhém patře východního křídla navštívit zbrojnicu, místnost s výzbrojí hradní stráže, síň loveckých zbraní, kolekci historických oděvů a sbírku hudebních nástrojů.²⁶ Expozice byla v průběhu let doplněna o některé portréty, např. o podobiznu Eduarda Clam-Gallase a jeho bratra Viléma, portrét maršála Jana Josefa Václava Radeckého a mnoha důstojníků rakouské armády. Zajímavými byly jistě i soubor barokních obrazů, sbírka nábytku a hudebních nástrojů instalované v místnosti za rytířským sálem.²⁷

²⁵ V. METELKA, *Ze života zapadlého vlastence*, s. 120–122.

²⁶ R. ANDĚL a kol., *Frýdlantsko*, s. 79.

²⁷ Tamtéž.

Velkou výpovědní hodnotu o vzhledu sbírek před zestátněním šlechtického majetku v roce 1945 mají průvodce po hradu a zámku Frýdlant. Roku 1818 byl vydán první průvodce po expozici, který sepsal ředitel panství Franz Némethy.²⁸ Za zmínku stojí skutečnost, že jako doba instalace portrétů do hradních místností je uveden až rok 1802.²⁹ Struktura průvodce je koncipována jako prohlídka obrazové galerie, kdy jsou tak zároveň představováni předchozí majitelé hradu od Biberštejnů přes Rederny, Valdštejna a rod Gallasů k rodině Clam-Gallasů. Průvodce obsahuje i popis mauzolea Redernů v děkanském kostele, některé vydané prameny a mnoho příloh s grafikami a s podpisy nejen slavných majitelů hradu a zámku.

Roku 1842 Eduard Clam-Gallas na doporučení Františka Palackého pozval na panství Frýdlant archiváře Karla Jaromíra Erbena, aby zde utřídil vrchnostenský archiv.³⁰ Pomocníkem mu byl zámecký klíčník Georg Wirkner, který v roce 1849 na základě své spolupráce s Erbenem vydal průvodce po objektu.³¹ V něm se pokusil na 54 stranách opravit mnohá starší tvrzení a nepravdivé informace. Posledním známým průvodcem po hradních sbírkách je práce Gustava Edmunda Pazourka (1865–1935) z roku 1905, která má devatenáct stran.³²

Průvodce po hradních sbírkách jsou ojedinělým pramenem o sbírkových předmětech i o dobové struktuře expozice. Jistě by bylo zajímavé nejen jejich vzájemné srovnání, ale i podrobnější zpracování. Lze předpokládat, že každý z vydaných průvodců po expozici byl dlouhou dobu využíván jako informační zdroj pro odpovědné osoby, jež představovaly návštěvníkům Frýdlantu tamní sbírky. O samotné struktuře expozice vypovídají tyto tři práce pouze obecně. Koncepce původně zpřístupněného muzea není známa. Lze pouze předpokládat, že jejím jádrem byla vizuální prezentace rodového majetku s důrazem na historicitu a prestiž rodu.

²⁸ Franz NÉMETHY, *Das Schloss Friedland in Böhmen. „Zum Besten des Friedländer Armeninstituts.“* Cena průvodce činila pět zlatých a výtěžek z prodeje šel na zaopatření chudých.

²⁹ F. NÉMETHY, *Das Schloss Friedland in Böhmen*, s. 12.

³⁰ R. ANDĚL a kol., *Frýdlantsko*, s. 79.

³¹ Georg WIRKNER, *Das Schloß Friedland in Boehmen und seine Besitzer, nebst einigen kurzen Notizen über die Stadt und Kirche zu Friedland*, Reichenberg 1849. Kristiánu Kryštofu Clam-Gallasovi věnoval stručné zhodnocení jeho díla na s. 40–41. Wirkner mj. zmiňuje na s. 24, že právě tento hrabě zakoupil do hradních sbírek busty z bílého mramoru, představující Filipa Sličného, Karla V. Habsburského, Filipa II. Španělského a vévodkyni Markétu Tyrolskou zvanou Maultasch.

³² Gustav Edmund PAZAUREK, *Schloss Friedland*, in: *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* 23, Nr. 2, 1905, s. 43–60.

„Muzejní“ sbírka na hradě Frýdlant nebyla systematicky rozšiřována. Jejím základem byly minimálně do roku 1945 převážně předměty příslušníků hraběcího rodu nebo předchozích majitelů panství. Sbírkové zpřístupněné veřejnosti na hradě proto nelze zcela bez terminologických problémů nazývat muzeem – šlo spíše o kabinetů či komory. Současný vzhled expozice je silně ovlivněn srovnáním sbírkových předmětů, jak byly uskutečněny ve druhé polovině 20. století. Z nynějšího způsobu prezentace sbírek na hradě a zámku Frýdlant nelze poznat, jak vypadala kolekce na počátku 19. století, ani to, které předměty byly vystaveny a co přesně měly dokládat. Jediným zdrojem soudobých informací jsou uvedené tři německé texty, ale ani ony nedávají jasnou představu o pojetí a vzhledu expozice. Zajímavé je, že všechny tři průvodce po sbírkách ve své podstatě neposkytují o samotné neobvyklé hradní expozici nic jiného než obecné údaje, proto není detailně známo, co bylo vystavováno.

Problematické označení hradních sbírek jako muzeum je možné opomenout. Pravdivá zůstává skutečnost, že podobné, šlechtou veřejnosti zpřístupněné šlechtické soukromé sbírky lze v českých zemích najít až kolem poloviny 19. století.³³ Zpřístupnění rodových sbírek v prostorách hradu Frýdlant bylo bezesporu originální myšlenkou uskutečněnou prvním Clam-Gallasem. Lze snad najít zřetelnější projev osvícenství než právě uskutečněné přání šlechty umožnit široké veřejnosti přístup k vědění?

³³ Např. v loveckém zámku Ohrada bylo v r. 1842 otevřeno první specializované muzeum. Zpřístupněné sbírky byly zaměřeny na lesnictví a myslivost. Viz Miroslav KROB – Miroslav KROB jr., *Hluboká*, Praha 1992, s. 160. Přírodovědné a exotické sbírky na hradě Buchlov byly zpřístupněny v polovině 19. století. Viz *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Jižní Morava*, (Ladislav Hosák a kol.), Praha 1981, s. 70.

Clam-gallasovská knihovna na Frýdlantě

Starobylé šlechtické rody hrály výsadní roli ve společnosti, politice, hospodářství i v kultuře. Nejviditelnějšími svědky reprezentace aristokracie jsou hrady a zámky, které dokládají nejen význam, ale někdy i existenci již zaniklých šlechtických rodů. Reprezentace rodu tím nekončila. Aristokracie byla nositelkou kulturních hodnot a vzorem pro nižší vrstvy společnosti. Představení rodu uměním bylo promyšlenou strategií, proto můžeme sledovat způsob prezentace šlechtických rodů v mnoha odvětvích kultury. V ohlédnutí do minulosti hledala aristokracie zdroj potvrzení či odvození své identity.¹

Proměna elit v 19. století, kdy se prohlubují rozdíly mezi šlechtickou a měšťanskou společností, spočívá z velké části v rozdílné kolektivní paměti.² Jasně zde vynikly rozdílné cíle a sociální prostředí formujících se i stávajících vrstev společnosti. Reakcí šlechtické vrstvy společnosti byla reprezentace rodu uměním, v architektuře se nejjasněji projevující historizujícími slohy. Uměním a stavební činností ostentativně projevovaná legitimita a sociální postavení šlechtického rodu je však vlastní privilegovaným vrstvám od středověku až do konce rakousko-uherské monarchie. Povědomí o vlastním původu a budování rodové paměti nebylo tedy českou zemskou šlechtou vytvářeno jen v 19. století.

Umění jako nástroj reprezentace aristokracie poskytuje kulturní obraz o vývoji rodu, rodiny a majitele. Clam-gallasovská knihovna je právě takovým dokladem kulturního vývoje rodu, rodiny, majitele a obecně i společenské vrstvy. Šlechta byla vedle klášterů majoritním sběratelem knih a tvůrcem knižních sbírek. Již v období raného a vrcholného středověku byly knihy, vzácné a drahé, předmětem reprezentace, diplomatických darů, součástí věna i objektem bibliofilie, převážně v dvorském a církevním prostředí.³ Světské i církevní osoby si pořizovaly pro svou běžnou denní

¹ Z. BEZECNÝ, *Dědicové ve století zkladateli*, s. 209–219.

² Tamtéž.

³ *Česká kniha v proměnách staletí*, (red. Mirjam Bohatcová a kol.), Praha 1990, s. 28.

náboženskou potřebu knihu, často adaptovanou pro cestovní účely.⁴

Motivy tvůrců velkých i menších knižních sbírek byly různé. Od osobního zájmu šlechtice přes snahu podpořit knižní sbírkou význam a vzdělanost rodu. Příčinou vzniku většiny velkých knihoven, zámeckých i hradních, bylo sběratelství, zvyšující se soukromá potřeba knih a v neposlední řadě představovala knižní sbírka cenný majetek. Svou roli hraje i druh knih, které byly cílem sběratelské vášně tvůrců knižních sbírek. Na příkladu clam-gallasovské sbírky lze sledovat vývoj knižního sběratelství. Sbírkou je od 18. století stále více ovlivněna osobními zájmy svých tvůrců. Proto ji lze považovat nejen za nástroj reprezentace, ale také za důkaz soukromé čtenářské potřeby.

Knižní sbírky mají v českých zemích velkou tradici a svým základem nejsou pouze regionálními. Panevropský charakter české a moravské šlechty, která vykonávala v zahraničí různé funkce v diplomatických službách, nebo podnikala studijní, kavalerijské cesty po Evropě, se odráží i v knižních sbírkách.⁵ Knižní trhy a střediska knih-tisku v severní Itálii, Švýcarsku, jižním Německu, Podunají a později v Porýní, Nizozemí, Sasku a Pomohani byla českým a moravským šlechticům známa a využívána.⁶

Nákup knih a setkávání se s evropskými trendy sloužily jako informační zdroj a ovlivnily vzhled a rozsah zámeckých a hradních knihoven. Šlechtické knihovny vznikaly převážně jako privátní, ale přístup do nich býval umožněn i vzdělaným vrchnostenským úředníkům a soukromým badatelům.⁷ Humanistické ideály ovlivnily některé šlechtice natolik, že lze již hovořit v jejich případě o opravdovém zájmu, úctě a lásce ke knize a vzdělání obecně. Vlastní knihovnu svým učeneckým a literárním přátelům a chráněncům, k nimž náleželi Matouš Collin z Chotěřiny, Tadeáš Hájek z Hájku, Václav Hájek z Libočan a další, zpřístupnil např. na zámku Řepice humanista a učenec Jan Hodějovský z Hodějova.⁸ S nástupem osvícenství se stále

⁴ Tamtéž, s. 42.

⁵ Petr MAŠEK, *Zámecké knihovny v zemích Koruny české*, in: K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, (ed. Jitka Radimská), (=Opera romanica 1), České Budějovice 2000, s. 43.

⁶ *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 259.

⁷ P. MAŠEK, *Zámecké knihovny v zemích Koruny české*, s. 46.

⁸ *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 261.

častěji šlechtické knihovny otevírají vybraným učencům a vzdělavcům v návaznosti na osobní postoj vlastníka knihovny.

Celkem se v České republice nachází 341 zámeckých knihoven, z toho je kolem 50 interiéroových.⁹ Knihovny jsou kulturním bohatstvím a ukazatelem duchovních zájmů a obzorů svým majitelů. Nezanedbatelný význam mají i pro svůj inventář z hlediska hmotného, uměleckého a uměleckooprůmyslového. Knihovní sály a pokoje představují jednotné umělecké celky, zvláště pak knihovny z doby baroka a empíru. Žádná hradní knihovna není tvořena jako původně středověká, ale rukopisy a (rané) inkunábule jsou součástí mnoha mladších zámeckých knižních sbírek, např. v Českém Krumlově, Křivoklátu, Mikulově, nebo v Děčíně.¹⁰ Knižní sbírky epochy renesance, zejména z rudolfinského období, lze nalézt roztroušené v knihovnách zámků např. v Roudnici nad Labem, Rájci nad Svitavou, Mnichově Hradišti nebo v Náměšti nad Oslavou. Mnoho původních zámeckých knihovních fondů se zachovalo z doby baroka a rokoka, např. v Buchlově, Opočně, Roudnici nad Labem, Náměšti nad Oslavou, Pernštejně, Slavkově, Náchodě, Hrubém Rohozci, Českém Krumlově a ve Frýdlantu.¹¹ Knihovny ve stylu empíru jsou např. v Kačině, Orlíku, Velkém Březně, Vranově nad Dyjí nebo v Miloticích.¹² Z časů romantismu pocházejí knihovny např. ve Žlebech, Hrádku u Nechanic, Libochovicích, Blatné nebo na Sychrově.¹³

Šlechtickou zálibu v knihách přímo podněcovaly umělecké a ideové slohy jako byly baroko, rokoko, klasicismus a romantismus. Knižní sbírky jako celky s vypovídající kulturní a společenskou hodnotou se zachovaly do dnešní doby z několika důvodů. Fideikomisní zákon platný od 17. do počátku 20. století zajistil také nedělitelnost knižních sbírek mezi příslušníky rodu. Prakticky všechny zámecké knihovny na území ČR byly ve dvou vlnách zestátněny, a to v roce 1945 a ještě 1948, některé nevratně poškozeny, ale většina fondů zůstala zachována. V roce 1954 vznik-

⁹ P. MAŠEK, *Zámecké knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, in: Čtenář 45, 1993, č. 1, s. 36.

¹⁰ Bohumír LIFKA, *Knihovny státních hradů a zámků*, Praha 1954, s. 2.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

lo oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea v Praze.¹⁴ Nedošlo tak k velkým svozům a smíchání v centrálních knihovnách různých typů jako v případě klášterních knihoven. Většina zámeckých knihoven je uložena v depozitářích, menší část se nachází v původních architektonicky zajímavých interiérech.

Celkem je v českých a moravských zámeckých knihovnách 1 672 000 svazků, z toho 7 895 rukopisů, 1 000 prvořisků, cca 15 000 tisků ze 16. století a 600 000 starých tisků do konce 18. století.¹⁵

Knihovní sbírky jasně dokládají zájmy sběratelů. V případě zámeckých knihoven ukazují kulturní obraz doby a zájmy rodu, majitele i celé společenské vrstvy. Obecným trendem od baroka je shromažďování některých tematických a kategoričkých celků. V každé knihovně lze nalézt literaturu související s životem aristokracie, tedy politickou, právní, vojenskou, teologickou, hospodářskou, lesnickou, zemědělskou, architektonickou, zahradní architektury i beletrii. Rovněž se objevují učebnice a pedagogická literatura i různé speciální fondy související s osobními zájmy sběratelů, např. „*fond egyptologické literatury ze zámecké knihovny Pacov nebo fond dobové letákové literatury v Mnichově Hradišti*.“¹⁶

Zámecká a hradní knihovní sbírka na Frýdlantě je rovněž dokladem zájmu svých shromažďovatelů, hrabat z rodu Gallasů a Clam-Gallasů. Matyáš Gallas knihy pravděpodobně cíleně neshromažďoval, stopy jeho knižních sbírek však lze nalézt v jezuitské koleji v Tridentu nebo v bývalé knihovně františkánského kláštera v Hejnicích.¹⁷ Zakladatelem knižních sbírek byl Matyášův syn, císařský komoří František Ferdinand z Gallasu (1635–1697), který začal pražskou rodovou knihovnu budovat v roce 1669, frýdlantskou v roce 1674.¹⁸ Knižní sbírka, kterou shromáždil,

¹⁴ P. MAŠEK, *Zámecké knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 36.

¹⁵ P. MAŠEK, *Zámecké knihovny v zemích Koruny české*, s. 44.

¹⁶ Tamtéž, s. 46.

¹⁷ B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 20. Některé z knih řádu františkánů z někdejší hejnické konventní knihovny jsou uloženy v bibliotéce řádu premonstrátů na Strahově, většina však v konventu františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze.

¹⁸ František Ferdinand z Gallasu založil v Hejnicích františkánský klášter a nechal zde zbudovat rodinnou hrobku Gallasů.

nese v roce 1675 až 1691,¹⁹ nejčastěji z roku 1676, což je rok hromadné převazby knih a také doba prohlášení sbírky za rodové svěřenectví.²⁰ Knihy dal vázat do hladkého žlutého pergamenu s monogramním supralibros F. F. G. V. G. H. Z. L. (Franz Ferdinand Graf von Gallas Herzog zu Lucera).²¹ Někdy se v titulech objevují jeho italizující ex libris, např. „*Delli libri del Sig' re Francesco di Lucera Ao. 1691 – 17. Septb.*“ (sign. N. 85).²² V knižní sbírce je zastoupena především starší a soudobá literatura italská, benátské tisky z let 1543–1696, římské, padovské, boloňské, milánské a rukopisy italské, latinské, francouzské a španělské.²³ Venetiana a ostatní italské knihy jsou v 60 svazcích v signaturách označeny písmenem R.²⁴

Sbírka obsahuje i v renesanci oblíbené kuriozity, jako např. životopis císaře Karla V. tištěný u Gabriela Giolita de Ferrari roku 1561 celý na modrém papíře.²⁵ Dále také populární dvořanské příručky od Baldassara Castiglioneho, Bernardina Pina da Cagli nebo Livia Alessandriho.²⁶

Součástí nově utvořené rodové knihovny jsou také díla různých polyhistorů, dopisovatelů, biografů a politiků, filosofů i básníků, např. Marca Aurelia, Francise Bacona, Giovanni Boccaccia, Torquata Tassa, Miguela de Cervantese.²⁷

Z italských a latinských rukopisů jsou nejstarší rukopis Investitura Senensis z roku 1535 (v opise ze 17. století) a drama La Gilinda od Francesca Zittiho asi z roku 1651.²⁸ Za zmínku stojí také vydaná diplomatická korespondence z let 1641 až 1694 od evropských panovnických dvorů k papežskému stolci²⁹ a tvoří součást sbírky díky diplomatické kariéře svých původců, Františka Ferdinanda, císařského komořího, a jeho syna Jana Václava, císařského diplomata v Anglii, Haagu, u papež-

¹⁹ B. LIFKA, *Knihovny státních hradů a zámků*, s. 5.

²⁰ B. LIFKA, *Staré knižní značky z českých a moravských krajů*, in: Zprávy spolku sběratelů a přátel exlibris, 1956, č. 16–17, s. 4.

²¹ B. LIFKA, *Knihovny státních hradů a zámků*, s. 5.

²² B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 20.

²³ B. LIFKA, *Knihovny státních hradů a zámků*, s. 5.

²⁴ B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 20.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž, s. 21.

²⁷ Tamtéž, s. 22.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž, s. 20.

ské kurie v Římě a krátce místokrále v Neapoli.

Základ rodové sbírky tvoří i bohatá sbírka tisků vydaných v Amsterdamu, Basileji, Curychu, Frankfurtu, Heidelbergu, Kolíně nad Rýnem, Lyonu, Mohuči, Norimberku, Paříži, Praze a Vratislavi.³⁰

Rodové svěření převzal syn Františka Ferdinanda Gallase, Jan Václav z Gallasu (1671–1719), nejen císařský vyslanec u anglického dvora, papežského státu a místokrál neapolský, ale také nejvyšší zemský maršálek český.³¹ Jan Václav Gallas nechal zbudovat v Praze na Starém Městě v Husově ulici rodinný palác podle plánů Johanna Fischera Bernharda z Erlachu, které provedl Giovanni Canevale.³² Do nového pražského rodového paláce byla roku 1715 přenesena otcovská knihovna jak z pražského domu, tak i z frýdlantského zámku.³³

Jan Václav Gallas sdílel s otcem zálibu v italské literatuře. Znovu se v knižní sbírce objevují např. Baldassar Graziano a Giuseppe d'Alessandro. Orientace na Benátky je, díky jmenování Jana Václava neapolským místokrálem, nahrazena Neapolí.³⁴

Knižní sbírku rozšířil Jan Václav z Gallasu o náboženská díla, krásné tisky k počtě vyslance či místokrále a soubor novinářských a referujících literárních periodik. Jan Václav z Gallasu nechal své knihy vázat do pozoruhodných kožených, látkových i papírových vazeb, které mají tlačené a malované supralibros.³⁵ Vazby jsou povětšinou barevné, zdobené, „*brokátové a perlíčkové s monogramy a znaky*.“³⁶

Syn neapolského místokrále Jana Václava, Filip Josef (1703–1757), měl dobré postavení u vídeňského dvora a zastával funkci nejvyššího zemského hofmistra Království českého. Po otci zdědil knižní sbírku, ale sám zemřel roku 1757 bezdětný.³⁷ Filip Josef z Gallasu byl posledním příslušníkem rodu Gallasů. Před smrtí učinil svou univerzální dědičkou choť Marii Annu, roz. z Collona-Felsu (1702–1759).

³⁰ Tamtéž, s. 22.

³¹ B. LIFKA, *Knihovny státních hradů a zámků*, s. 5.

³² *Clam-Gallasův palác*.

³³ B. LIFKA, *Knihovny státních hradů a zámků*, s. 5.

³⁴ B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 23.

³⁵ Tamtéž, s. 22.

³⁶ B. LIFKA, *Staré knižní značky z českých a moravských krajů*, s. 5.

³⁷ B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 23.

Po ní pak nejstaršího syna svého švagra Jana Kryštofa hraběte z Clamu, a sice s podmínkou, že získá český inkolát a ponese jeho rodové jméno. V roce 1759³⁸ byl vytvořen (anonymní) knihovnický katalog pro rodovou knihovni sbírku, pravděpodobně v souvislosti s převodem majetku po smrti Marie Anny z Gallasu, rozené z Collona-Felsu.³⁹ Původní rodovou knihovnu hrabat z Gallasu tak dobudovala hrabata z Clamu, později Clam-Gallasu.

Za Kristiána Filipa hrabě z Clam-Gallasu (1748–1805) byla vytvořena řada dobových a kaligraficky psaných katalogů.⁴⁰ Používal supralibros se čtvrceným clam-gallasovským znakem.⁴¹ Do rodové sbírky přibýlo v době Kristiána Filipa několik knih patřících Ladislavu Sekerkovi ze Sedčic († 1620), který se podepsal na titulní listy některých historických knih ze 16. století. K dobovým a velice žádaným publikacím patřily lékařské a lékárnické knihy z konce 17. a počátku 18. století, které jsou ve sbírce také zastoupeny velkou měrou.

Manželkou Kristiána Filipa byla hraběnka Marie Karolina Josefa Clam-Gallasová (1752–1799), roz. Šporková, nadšená divadelní ochotnice. Proto tvoří součást knižní sbírky četná teatralia. Zásluhou hraběnky je ve sbírce i početně zastoupena dobová francouzská beletrie 18. století.

Svým zájmem o umění a divadlo ovlivnila i svého syna a dědice rodového panství Kristiána Kryštofa Clam-Gallase (1771–1838). Součástí frýdlantské knižní sbírky je soubor barevných kreseb divadelních ochotníků z řad šlechty, kteří vystupovali v clam-gallasovském palácovém divadle v Praze v hereckých kostýmech v letech 1817–1827.⁴² Drobné tisky z let 1806–1818, vydávané u příležitosti domácích slavností, představují uměnímilovné šlechtické prostředí z počátku 19. století.⁴³

Knihy z doby Kristiána Filipa, Marie Karolíny a Kristiána Kryštofa jsou opat-

³⁸ B. LIFKA, *Knihovny státních hradů a zámků*, s. 16.

³⁹ Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, fond Historická sbírka Clam-Gallas, karton č. 549.

⁴⁰ B. LIFKA, *Staré knižní značky z českých a moravských krajů*, s. 5.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 23.

⁴³ Tamtéž.

řeny malými rytými exlibris. Vytvořil je Jan Jiří Balzer⁴⁴ podle kresby Johanna Kleinhardta (1742–1794).⁴⁵ Obdobně jako byla matka Kristiána Kryštofa milovnicí divadla, stala se manželka téhož, Josefína Karolína z Clary-Aldringenu (1777–1828) velikou milovnicí hudby. Sama byla vynikající zpěvačkou, klavíristkou a kytaristkou. Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas a jeho manželka Josefína patřili mezi mecenáše umění a podporovali řadu spolků. Kristián Kryštof byl členem Společnosti vlasteneckých přátel umění a sám výtvarně činný. Vzhledem k zájmům a významu jeho činnosti zůstává s podivem, že v době, kdy vlastnil rodové panství, zůstávala rozsáhlá a významná knihovna v paláci v Praze. Zvláště, když se roku 1801 stal frýdlantský hrad muzeem, kde byla vybraným osobám představována interpretace vlastní rodové paměti.⁴⁶

Knížní sbírka byla do prostor hradního paláce přestěhována až za Eduarda Clam-Gallase (1805–1891), někdy po polovině 19. století.⁴⁷ V jeho době se sbírka rozšířila o dobovou francouzskou literaturu, zejména o první pařížská a bruselská vydání Honoré de Balzaca. Eduard Clam-Gallas nechal knihy opatřit fialovými anilinovými razítky.⁴⁸

Eduardův syn Franz Clam-Gallas (1854–1930) obohatil knihní sbírku svých předků o libereckou a podještědskou vlastivědu, regionální topografie a knihy věnované severočeskému umění a sportu. Z tohoto období pochází fond německých bohemik a sudetik, konkrétně ročenky německých spolků v Čechách a drobné tisky z Frýdlantu, Rumburku a Liberce.⁴⁹

Knihovna na frýdlantském hradě a zámku obsahuje celkem 15 932 svazků.⁵⁰

⁴⁴ Nelze přesně rozlišit, zda se jedná o Jana Jiřího Balzera (1734–1799) nebo Jana Karla Balzera (1769–1805); dostupné z [www: \[http://db.knihopis.org/l.dll?hal~1000016804\]](http://db.knihopis.org/l.dll?hal~1000016804), [http://db.knihopis.org/l.dll?hal~1000016805], staženo dne 1. 1. 2011.

⁴⁵ B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 23.

⁴⁶ R. ANDĚL a kol., *Frýdlantsko*, s. 79.

⁴⁷ Jiří CEJPEK – Ivan HLAVÁČEK – Pravoslav KNEIDL, *Dějiny knihoven a knihovnictví v Českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*, Praha 1996, s. 115.

⁴⁸ B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 23.

⁴⁹ P. MAŠEK, *Zámecké knihovny severních Čech*, in: *Čtenář* 45, 1993, č. 9, s. 316–317.

⁵⁰ *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa 2, Tschechische Republik* (red. Petr Mašek), Hildesheim 1997, s. 72; z toho 3 728 starých tisků a 85 rukopisů ze 16.–20. století. Součástí zámecké rodové knihovny je také 50 tisků ze 16. století, 1 500 svazků ze 17. století, 2 000 svazků z 18. sto-

Více než 50 % knižní sbírky je v němčině. České knihy jsou v knihovně zastoupeny od roku 1791, ale ve velmi malém počtu.⁵¹ Dosud nebyl proveden detailní rozbor jazykového zastoupení knižní sbírky.

Obecně sbírka obsahuje latinské a německé právní texty pro Čechy a rakouské země, sbírky zákonů, patenty, písemnosti k trestnímu i občanskému právu. Mnoho spisů se věnuje organizaci policie.

Rozsáhlou část knihovny tvoří militaria, a to více než sto titulů. Jsou zde publikace věnované vojevůdcům a stejně tak rakouské vojenské noviny. Nechybějí popisy jednotlivých válek, bitev a válečných tažení, ani učebnice taktiky a strategie. Zvláštní skupinou jsou vojenské a civilní mapy, hlavně pro Evropu 19. století. Početný je soubor titulů týkajících se průběhu a konce první světové války. Také se zde nacházejí knihy o chovu koní, jejich drezúře a sportovním jezdeckví.⁵²

Větší pozornost ze strany majitelů sbírky byla věnována politice. Část z titulů se zabývá problémy a otázkami vnitřní a vnější politiky Rakousko-Uherska. Zejména balkánskou otázkou, problémy nacionalismu, evropskými revolucemi 18. až 20. století. Osobnosti Napoleona, jeho politickým a vojenským úspěchům, věnoval velkou pozornost hrabě Kristián Kryštof, který shromáždil početnou sbírku knih o tomto soudobém vojevůdci.⁵³ Zastoupeny jsou zde také monografie a biografie rakouských politiků. Zájem o pokračující politické dění dokládá sbírka prací německých liberálních politiků z konce 19. a počátku 20. století a soubor publikací o sociálních otázkách.⁵⁴

V knihovně se nachází také hospodářská a zemědělská literatura z 18. a 19. století. Tématy jsou například správa panství, lesnictví, chov ovcí, zahradnictví i potravinářský průmysl.

K dějinám umění existují v knižní sbírce monografie o historii umění, popisy

letí, 10 000 z 19. století a 2 000 svazků ze začátku 20. století.

⁵¹ B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 23.

⁵² *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa 2*, s. 72.

⁵³ Soubor 80 knih souhrnně označených jako *Schriften in Bezug auf Kaiser Napoleon I.*; viz B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna na Frýdlantu*, s. 23.

⁵⁴ *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa 2*, s. 72.

sbírek, uměleckých děl a výstavních katalogů a prohlášení uměleckých spolků z konce 19. a počátku 20. století. K regionální literatuře lze počítat sbírku prací německých spolků v Čechách, dále o dějinách Čech a drobné tisky zabývající se lokálními problémy na Frýdlantsku, Liberecku a Rumbursku.⁵⁵

Německá klasická literatura 18. a 19. století je zastoupena především díly Johanna Wolfganga Goetha, Friedricha Schillera a Christoha Martina Wielanda. Skupinu beletrie tvoří memoáry a do němčiny přeložené anglické knihy, např. Walter Scott. Ostatní beletristické texty jsou anglické nebo francouzské, částečně také italské, zvláště starší tisky. Velkou část knihovny tvoří slovníky, encyklopedie a genealogické almanachy převážně z 18. a 19. století.⁵⁶

Rozsáhlá rodová knihovna hrabat z Clamu, později z Clam-Gallasu, byla několikrát sepsána do rozličných katalogů. Jde o katalogy převážně velmi stručné a rukopisné, které obsahují jméno autora, zkrácený název, místo a rok vydání a počet svazků.⁵⁷ Katalogy frýdlantské zámecké knihovny lze rozdělit do dvou hlavních celků, a to na moderní a historické. Moderní bibliografický katalog vznikl v roce 1960 a jeho součástí jsou i starší historické katalogy.⁵⁸ Historické katalogy pocházejí z různých dob, obsahují rozdílné údaje a liší se i použitým jazykem. U některých je v názvu uveden majitel panství a knihovny, který katalog nechal zhotovit.

Filip Josef dal krátce po převzetí rodového majetku sepsat katalog, v jehož názvu je jmenovitě uveden: *Catalogus librorum italicorum in folio in Bibliotheca Philippi Josephi Comitis de Gallas. 1725.*⁵⁹ Kristián Filip hrabě Clam-Gallas a jeho manželka Marie Karolína, roz. Šporková, nechali sepsat např. *Catalogue des livres de Mons. Chret. Philip le Comté de Clam et Gallas* a *Catalogue des livres, qui ... Bibliothèque de Madame Caroline la Comtesse de Clam Gallas, aće comtesse de Sporck.*⁶⁰ Posledním se jmenovitě uvedeným ma-

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ P. MAŠEK, *Zámecké knihovny severních Čech*, s. 316.

⁵⁸ *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa 2*, s. 72.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Tamtéž.

jitelem sbírky je katalog *Bücher Seiner Excellenz des Herrn Eduard Grafen Clam Gallas*,⁶¹ který nechal prokazatelně zhotovit hrabě Eduard, ale bez uvedení roku vzniku.

Další historické katalogy mají uvedený název a rok vzniku, např. *Spezifikation deren namentlichen Büchern* (1719), *Catalogus latinorum* (1725), *Catalogus gallicorum* (1725) a *Catalogus italicorum* (1730).⁶²

U jiných katalogů je uveden název, někdy i bez přesnějšího tematického určení, ale není jasná doba vzniku, např. *Bücherverzeichnis*, *Catalogus librorum*, *Katalog*, *Catalogue des livres*, *Katalog*, *Bücher Kathalog C. G.*, *Catalogus librorum Germanorum in folio*, *Catalog deren deutschen Komödien und Trauerspiele*, *Bücher Katalog-Theater (Trauerspiele, Comödien, Opern, Ballette)*.⁶³

Knihovní sály tvoří spolu s knižními sbírkami velmi působivé a umělecky hodnotné celky. Frýdlantská knižní sbírka vznikala původně od roku 1674 na hradě Frýdlant, ale v roce 1715 byla přenesena do Prahy. Po dlouhou dobu zůstala uložena v pražském clam-gallasovském paláci a teprve od poloviny 19. století se nachází v přízemí renesančně upraveného gotického hradu Frýdlant. Nebyl tedy vytvořen stylově ucelený knihovní sál, jako tomu je v případě knihoven vznikajících na jednom místě v období např. baroka nebo empíru. Knihovna se nachází v klenuté síni se štukovým stropem a v prostých otevřených regálech. Knihy s jednotnou vazbou slouží rovněž jako dekorace ve třech obytných pokojích v přízemí dolního zámku.⁶⁴

Ke knižní sbírce lze přistupovat jako k nedělitelnému souboru knih shromážděvaných rodem Gallasů a Clam-Gallasů. Až za hraběte Eduarda Clam-Gallase byla bibliotéka převezena z pražského paláce na hrad a zámek Frýdlant. Předpokládat, že všechny knihy byly pouze v paláci v Praze a v mnoha zámcích a hradech libereckého a frýdlantského panství nebyl ani jeden výtisk, je zcela jistě mylné a zavádějící. V každém ze sídel rodu Clam-Gallasů zřejmě bylo možno nalézt „příruční knihovnu“. Doklady o tom však dosud nemáme. Rovněž s ohledem na zámecké a hradní svozy ve druhé půli 20. století nelze tvrdit, že knižní soubor je zcela jistě kompletní.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa* 3, s. 72.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ B. LIFKA, *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, s. 23.

Knižní kultura má v českých zemích hlubokou kulturní tradici. Osvícenství a josefinismus, které přinášejí řadu reformních změn, spolu s následnými evropskými revolucemi, však doslova vyprovokoval v lidech touhu po vědění a informacích. Vzdělané vrstvy společnosti vyhledávaly novinky z domova i ze zahraničí. Jediným mediálním zdrojem na počátku 19. století byly noviny a knihy. Způsobů nákupu knih bylo několik. Mezi hlavní dva patří koupě knih v českých zemích nebo osobní nákup v zahraničí. Dodávky ze zahraničí trvaly několik týdnů a na dovoz byla uvalena cla. Například roku 1819 se platilo za knihy v tuhé vazbě 5 zl. dovozního cla, za nevázané 2 zl. 30 kr.⁶⁵ Možností domácího nákupu byly veřejné dražby knih. Od roku 1781 například organizoval pravidelné měsíční knižní aukce knihkupec Andreas Gerle. Dražila se česká, německá, francouzská i latinská díla, někdy celé knihovny z pozůstalosti. Od roku 1784 vydával knihkupec Andreas Gerle ke každé aukci předem aukční katalog. Úspěch v tomto podnikání potvrzoval stále stoupající počet knih v aukčních seznamech. V prvním roce obsahoval seznam 366 spisů, v roce 1804 už 5 206.⁶⁶ Aukce probíhaly pod cenzurním dohledem, ale nepřetržitě, a včlenily se tak do novodobého kulturního života jako součást knižního trhu a knižní kultury. V osmdesátých letech 18. století, v době josefínských reforem, docházelo ke zrušení mnoha klášterních komplexů, jejichž knihovny obsahovaly zajímavé i cenné tisky. Také ty se stávaly součástí aukcí a veřejných dražeb. Často se bohužel knihy z klášterních knihoven prodávaly pod cenou. Neorganizovaný rozprodej knih, kdy v některých případech byly knihy prodávány na váhu papíru nebo jako bezcenná tiskovina či kniha, měl za následek velké kulturní škody. Pražská univerzitní knihovna v letech 1789 a 1791 pořádala dražby duplikátů, ke kterým byly vytvořeny tištěné katalogy.⁶⁷ Knihkupci a nakladatelé vydávali nabídkové katalogy a později inzeráty v novinách, které sloužily jako účinná reklama. Inzeráty byly zveřejňovány pouze v úředních Pražských českých a německých novinách, v příloze *Intelligentblatt*.⁶⁸

Nemajetnost nemusela být nutně omezením v touze po vědění, tím byl spíše

⁶⁵ Karel NOSOVSKÝ, *Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého*, Praha 1927, s. 172.

⁶⁶ Tamtéž, s. 173.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž, s. 185.

jazyk. V roce 1781 zřídil v Praze podnikavý Andreas Gerle na Staroměstském náměstí v domě U Bílého jednorozce první veřejnou čítárnu časopisů a půjčovnu knih v českých zemích.⁶⁹ Od osmdesátých let 18. století byly v Praze provozovány kavárny, které nabízely zahraniční noviny a časopisy. V první polovině devadesátých let 18. století zřídil knihkupec a nakladatel F. Haase druhou veřejnou půjčovnu knih. Ke škodě knihkupců i veřejnosti byly mezi lety 1799 až 1811 úředně uzavřeny všechny půjčovny knih a veřejné čítárny.⁷⁰

Dle archivních materiálů nakupoval Kristián Kryštof se svou rodinou knihy u několika knihkupců a nakladatelů.⁷¹ Doklady objednávek pocházejí z období 1829–1833 a 1837. Je zřejmé, že se jedná pouze o nepatrný zlomek, který dokládá nákupy hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase a jeho rodinných příslušníků jen za několik let a u některých knihkupců a nakladatelů. Nelze se nyní věnovat konkrétním titulům, které byly cílem nákupu hraběte a jeho rodiny, a proto bude na účty nahlíženo spíše z pohledu finančního než z hlediska titulů samotných zakoupených knih. Zajímavé je také věnovat pozornost společenským kontaktům, kulturnímu významu i podnikatelským vztahům knihkupců a nakladatelů.

⁶⁹ Jan NOVOTNÝ, *K počátkům novodobé nakladatelské činnosti a knižní kultury u nás*, in: *Mezi časy – kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Praha 1999, s. 303–304.

⁷⁰ J. NOVOTNÝ, *K počátkům novodobé nakladatelské činnosti*, s. 304.

⁷¹ Státní oblastní archiv Litoměřice, pob. Děčín, fond HS C-G, kart. č. 152.

Tabulka 1 – Celkové částky dle účetních dokladů

Jméno	Rok						Celkem u jednotlivých nakladatelů
	1829	1830	1831	1832	1833	1837	
Borrosch, Alois	252 zl. 4 kr.		200 zl. 11 kr.				452 zl. 15 kr.
Borrosch, A. & André, C. F.				107 zl. 6 kr.	249 zl. 10 kr.		356 zl. 16 kr.
Widtmann, Caspar	65 zl. 6 kr.	15 zl. 36 kr.					80 zl. 42 kr.
Enders, C. W.		20 zl. 30 kr.	8 zl. 28 kr.		8 zl. 24 kr.		37 zl. 22 kr.
Kronberger, A. C. & Weber, B.		6 zl. 6 kr.	2 zl. 30 kr.	5 zl. 10 kr.			13 zl.
Calve, J. G.	38 zl. 50 kr.	19 zl. 30 kr.	11 zl. 40 kr.	12 zl.	3 zl.		85 zl.
Berra, Marco			22 zl. 50 kr. 12 zl 50 kr.	12 zl. 50 kr.			48 zl. 30 kr.
Haase, G. & Soehne					4 zl. 36 kr.	15 zl. 30 kr.	20 zl. 6 kr.
Bohmann Erben, P.		11 zl. 18 kr.					11 zl. 18 kr.
Schöpsisch, J. D.				46 zl. 23 kr.			46 zl. 23 kr.
Celkem za jednotlivé roky	356 zl.	73 zl.	258 zl. 29 kr.	183 zl. 29 kr.	265 zl. 10 kr.	15 zl. 30 kr.	1 150 zl. 52 kr.

Přehledná tabulka ukazuje rok, knihkupce/nakladatele a částku, na kterou byl hraběti Kristiánu Kryštofovi předložen účet za zakoupené knihy. V horní části tabulky vidíme rok, ve kterém byl Kristiánu Kryštofovi účet vystaven. Převážně jde o účty za předchozí rok nebo za několik předchozích měsíců. Např. Alois Borrosch v roce 1831 zaslal účet za období od ledna 1830 do ledna 1831, Johann Gottfried Calve v roce 1829 žádal o zaplacení knih z období leden až prosinec 1828, J. D. Schöpsich vystavil v roce 1832 účet za období od ledna 1830 do dubna 1832. Dle údajů a uvedených částek vydal Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas za nákup

knih v letech 1829–1833 spolu s rokem 1837 částku 1 150 zlatých 52 krejcarů.⁷²

U knihkupce Aloise Borrosche († 1869) byly na jméno hraběte Kristiána Kryštofa od ledna do prosince 1829 a poté ještě od ledna 1830 do ledna 1831 zakoupeny knihy v hodnotě 452 zl. 15 kr. Knihkupec Borrosch provozoval svou činnost nejprve dlouhou dobu samostatně. Jeho jméno se v clam-gallasovských účtech objevuje znovu v letech 1832–1833. V účtech zaslých Kristiánu Kryštofovi v roce 1832⁷³ a 1833⁷⁴ je jako společník A. Borrosche uveden K. B. André, se kterým údajně spolupracoval teprve v letech 1835–1850.⁷⁵ Prameny se tedy neshodují s údaji v literatuře. U těchto společníků hrabě Clam-Gallas zakoupil v uvedených letech knihy v hodnotě 356 zl. 16 kr.

Knihkupec a nakladatel Petr Bohmann († 1817) se v účtech z doby Kristiána Kryštofa vyskytuje pouze jednou, a to roku 1830. Po smrti zakladatele podniku převzali činnost Bohmannovi dědici. Název rodinného podniku zůstal zachován a činnost provozována až do roku 1842.⁷⁶ V roce 1830 byl vystaven účet na poměrně malou částku 11 zl. 18 kr.

V letech 1829, 1830 a 1833 nakoupili hrabě Clam-Gallas a rodina knihy u nakladatele a knihkupce Karla Viléma Enderse.⁷⁷ V letech 1812–1832 provozoval Ender činnost samostatně. V letech 1832 až 1835 vedl knihkupectví, ale majitelem byl H. Sacher.⁷⁸ Celkově za knihy objednané u Enderse zaplatil hrabě Kristián Kryštof 37 zl. 22 kr.

Knihkupectví Kronberger & Weber zaslalo hraběti Kristiánovi Kryštofovi v letech 1830 až 1832 účty na celkovou částku 13 zl.⁷⁹ Knihkupec Antonín Karel

⁷² V roce 1792 měl např. statek Frýdlant cenu 1 412 400 zlatých a Liberec 1 087 500 zl. V první polovině 19. století činila cena krávy 60 až 100 zlatých, kopa stála vajec 1 zl. 30 kr.

⁷³ Za období od února r. 1831 do ledna r. 1832.

⁷⁴ Za období od března r. 1832 do února r. 1833.

⁷⁵ Karel CHYBA, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do r. 1860*, s. 47, 60.

⁷⁶ Tamtéž, s. 59.

⁷⁷ Účty za období leden až prosinec 1829, leden až prosinec 1830 a v nespécifikovaných měsících roku 1833.

⁷⁸ K. CHYBA, *Slovník knihtiskařů*, s. 83–84.

⁷⁹ Období leden až prosinec 1829, leden až prosinec 1830 a za knihy z roku 1832.

Kronberger (1794–1834)⁸⁰ podnikal v letech 1821–1824 samostatně. Od roku 1824 do své smrti měl spolupracovníka B. Webera.⁸¹ Kronberger byl předsedou německého Grémia pražských knihkupců (1830–1837)⁸² a členem Společnosti přátel vlasteneckého muzea v Praze.⁸³

Pro léta 1831–1832 se v účtech nachází žádost o zaplacení od prodejce hudebnin z Prahy, Marka Berra († 1853).⁸⁴ Dva účty jsou za rok 1831 a jeden za rok 1832. Dohromady uvádí k proplacení částku 48 zl. 30 kr.

Velmi výraznou osobností mezi knihkupci byl Kašpar (Caspar) Widtmann (1745–1815).⁸⁵ Vydával cizojazyčné spisy hospodářské a edice starší české literatury.⁸⁶ V letech 1787–1796 své knihy předkládal k prodeji v nakladatelských a knihkupeckých nabídkách. Samostatnou činnost provozoval od roku 1784⁸⁷ až do své smrti. Po něm převzal podnik syn František. Kašpar Widtmann měl dceru Terezii, která se v roce 1800 provdala za Bohumila Haase st.⁸⁸ Roku 1806 byl K. Widtmann zvolen prvním předsedou německého Grémia praž. Knihkupců. Ve funkci setrval do roku 1808. Účty z let 1829–1830,⁸⁹ zaslané hraběti Kristiánu Kryštofovi, vystavilo knihkupectví K. Widtmanna, které pod tímto názvem existovalo v letech 1815 až 1830.⁹⁰ Celková částka k zaplacení za období 1826–1830 činila 80 zl. 42 kr.

Nejznámějším z již uvedených tiskařů, knihkupců a nakladatelů byl podnikavý Bohumil Haase (1763–1824), manžel Terezie Haaseové, roz. Widtmannové. Rodinná firma působila od roku 1798,⁹¹ kdy Haase održel koncesi a začal podnikat samostatně. Podnik fungoval až do znárodnění v roce 1948. Haase byl velmi schopný a přestože začínal jako tiskař, otevřel si již v roce 1806 knihkupectví, v roce 1811 půjčovnu knih,

⁸⁰ *Neuer Nekrolog der Deutschen 13/1*, Ilmenau 1835, s. 229.

⁸¹ K. CHYBA, *Slovník knihtiskařů*, s. 162.

⁸² K. NOSOVSKÝ, *Knihopisná nauka*, s. 152.

⁸³ *Neuer Nekrolog der Deutschen 13/1*, s. 229.

⁸⁴ K. CHYBA, *Slovník knihtiskařů*, s. 57.

⁸⁵ P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 1020.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ K. CHYBA, *Slovník knihtiskařů*, s. 309–310.

⁸⁸ V letech 1801–1804 provozovali společně tiskárnu pod názvem Haase & Widtmann.

⁸⁹ Období duben 1826 až prosinec 1829, leden až prosinec 1830.

⁹⁰ K. CHYBA, *Slovník knihtiskařů*, s. 309–310.

⁹¹ P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 333.

v roce 1815 písmolijveckou dílnu a v roce 1821 litografickou dílnu. Od roku 1804 užíval dědičný titul stavovský tiskař a od roku 1824 byl dvorským tiskařem.⁹²

Po smrti B. Haase převzali rodinný podnik jeho čtyři synové, nejprve Ludvík (1800–1868) a Ondřej (1804–1863), od roku 1831 i Bohumil (1809–1887) a Rudolf (1811–1888). V letech 1802 až 1835 sídlila tiskárna v domě U Půl zlaté hvězdy na Staroměstském náměstí. V roce 1835 byl rodinný podnik přenesen do prostor bývalého ženského kláštera sv. Anny, patřícího předtím Jakubu ze Schönfeldu.⁹³ V roce 1824 získali ve veřejné dražbě Ludvík a Ondřej Haasovi po J. Schönfeldovi privilegium na vydávání českých a německých novin za 9 490 zlatých konvenční měny.⁹⁴ V roce 1825 tak vznikla „*novinárna synů Bohumila Haase*“, která vydávala např. *Pražské noviny* (1825–1845) a *Unterhaltungsblätter* (1828–1829). Ty nesly od roce 1832 název *Bohemia, ein Unterhaltungsblatt* (do roku 1847).⁹⁵ Právě v deníku *Bohemia* vyšla 31. 8. 1838 zpráva o úmrtí hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase. V účtech hraběte Clam-Gallase se vyskytují dva doklady nákupu knih u firmy B. Hasse a synové. V roce 1833 byl vystaven účet na 4 zl. 36 kr. a v roce 1837 na 15 zl. 30 kr., celkem tedy na 20 zl. 6 kr.⁹⁶ V roce 1818 právě B. Haase vydal prvního průvodce po frýdlantském hradním muzeu,⁹⁷ jehož autorem byl Franz Neméthy.⁹⁸ V roce 1838 byl u firmy Gottlieb Haase Soehne vydán stručný životopis Kristiána Kryštofa hraběte Clam-Gallase od Jana Rittera z Rittersbergu.

Posledním z nakladatelů, u kterých hrabě Clam-Gallas a jeho rodina prokazatelně nakupovali knihy, je Johann Gottfried Calve (1757–1805).⁹⁹ Sídlo německého knihkupectví, nejstaršího nepřetržitě působícího od roce 1786¹⁰⁰ do roku 1949, bylo v Praze na Malém náměstí v domě U Zlaté lilie.¹⁰¹ J. B. Calve byl

⁹² Tamtéž.

⁹³ F. HORÁK, *Pět století českého knihtisku*, s. 35–36.

⁹⁴ K. NOSOVSKÝ, *Knihopisná nauka*, s. 169.

⁹⁵ P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 334.

⁹⁶ Za období leden až prosinec 1836.

⁹⁷ Franz NÉMETHY, *Das Schloß Friedland in Böhmen*.

⁹⁸ J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*.

⁹⁹ P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 148.

¹⁰⁰ Vlastní knihkupecká imprese doložitelná až od roku 1790.

¹⁰¹ Aleš ZACH, *Stopami pražských nakladatelských domů*, Havlíčkův Brod 1996, s. 57.

členem pražských zednářských lóží U tří korunovaných hvězd, Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů.¹⁰² Svou kariéru začínal jako účetní u Jana Nepomuka Ferdinanda Schönfelda v roce 1785. Účty vystavené na jméno hraběte Kristiána Kryštofa pocházejí z let 1829–1833, kdy knihkupectví a nakladatelství vedla rodina Tempských (až do roku 1854),¹⁰³ která užívala jako firemní název nadále zakladatelovo jméno. U tohoto proněmecky orientovaného nakladatelství objednával Kristián Kryštof nebo jeho rodina knihy pravidelně. Účty dokládají nákupy za léta 1828, 1829, 1830, 1831 a 1832 v období vždy od ledna do prosince. Celková částka, která byla zaplácena, činila 85 zl.

Z uvedených údajů jasně vyplývá, že Kristián Kryštof a příslušníci jeho rodiny nakupovali knihy u německých knihkupců a nakladatelů. S ohledem na omezený počet archivních materiálů nelze vyvozovat dalekosáhlé závěry. Českých nakladatelů nebylo v době života Kristiána Kryštofa Clam-Gallase mnoho, jednalo se spíše o menší podniky v Praze. Teprve v roce 1831 vznikla Maticе česká. A například výše uvedený Kašpar Widtmann, Gottlieb Haase a jeho synové nebo Jan N. F. Schönfeld vydávali jak německé, tak i první osvícenské a obrozenecké knihy.¹⁰⁴

Pro další výzkum by bylo jistě zajímavé získat větší počet účetních dokladů o nákupech knih a podrobněji se věnovat konkrétním zakoupeným titulům. Je možné sledovat množství tisků, ať už je pořídil Kristián Kryštof, nebo jeho rodina. Při podrobnějším bádání lze zjistit i druh kupované literatury. O vlastní literární produkci hraběte nebo jeho ženy se však nepodařilo zjistit nic. Zdá se, že ani v oblasti literárního mecenátu se hrabě nerealizoval. Až na několik básní věnovaných při různých příležitostech Kristiánu Kryštofovi nebo členům jeho rodiny se nepodařilo najít poetický či beletristický text dedikovaný přímo a výlučně hraběti Kristiánu Kryštofu

¹⁰² P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 148.

¹⁰³ V roce 1810 (1817?) odkoupil od německého Grémia pražských knihkupců koncesi Bedřich Rudolf Tempský.

¹⁰⁴ Např. Gelasius Dobner a Josef Dobrovský tiskli svá díla u Wolfganga Gerleho, u Kašpara Widtmanna a u Jana N. F. Schönfelda. Básně Václava Tháma vyšly v roce 1812 u Schönfelda a básně Antonína J. Puchmajera tiskl Gottlieb Haase. Viz *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 350.

Clam-Gallasovi.¹⁰⁵ Věnováno je mu „*romantické drama Jásonovo zasnoubení*“, jež napsal Franz Rudolf Bayer a jehož rukopis nese vnočení 1810.¹⁰⁶ Z odborných prací víme nejméně o jednom díle, jehož autor, Gottfried Menzel, kaplan v Hrádku nad Nisou, je hraběti připsal jako svému „ochránci“ (Patron). Šlo o přírodovědnou studii pojednávající o flóře na všech čtyřech severočeských panstvích Clam-Gallasů.¹⁰⁷

Clam-gallasovská knihovna na Frýdlantě je charakteristickým obrazem vývoje doby. Při jejím budování nepatřily k rozhodujícím faktorům pouze osobní zájmy tvůrců knižní sbírky, ale také tehdejší podmínky ve smyslu dobové knižní produkce. V neposlední řadě je rodová bibliotéka již od počátku své existence hmotným bohatstvím urozenců, stejně jako zůstává během tří staletí zajímavým dokladem duchovního života a kulturních zájmů dvou šlechtických rodů, jež patřily k významné privilegované vrstvě, která byla zvláště po získání českého inkolátu pevně spjata s prostředím české zemské aristokracie.

¹⁰⁵ Srov. Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, fond Historická sbírka Clam-Gallas, kart. č. 606.

¹⁰⁶ Franz Rudolf BAYER, *Jasons Vermählung. Ein Romantisches Drama*. Vázaný německý rukopis o 54 popsaných listech bez paginace nese dataci „März 1810“. Je připsán „Herrn Christian zu Clam-Gallas, etc., mit wärmster Verehrung“. Je razítkován „Graf Clam Gallas“, tedy stejně jako v knihovně uložené na hradě Frýdlant. Viz Handschriftensammlung: (M09H) Jasons Vermählung * Bayer, Franz Rudolf // Sign.: H.I.N. 227973.

¹⁰⁷ Gottfried MENZEL, *Flora der Excellenzgräflichen Clam Gallas'schen Herrschaften Friedland, Reichenberg, Grafenstein und Lämberg. Mit praktischen Anmerkungen*, Prag 1830.

Vztah Clam-Gallasů ke svobodným zednářům

Svobodné zednářství, neveřejné politické hnutí opředené mnoha polopravdami a mýty, vzniklo v roce 1717 v Londýně. V následujících dvou staletích bylo vydáno několik papežských bul. Jejich důsledek? Pronásledování zednářů katolickou církví i státními orgány. Ani ostatní církve nebyly zednářům přátelsky nakloněny. Příčinou byl jejich boj proti veškerému dogmatismu, ať už církevnímu, nebo politickému.¹

Téma svobodného zednářství je tak široké, že bylo v této studii nutné některé jeho aspekty pominout. Jejím cílem není dopodrobna vysvětlit princip organizace tohoto hnutí či popsat zednářské rituály. Bylo by možné psát o vlnách rozkvětu a útlumu organizace v habsburské monarchii podle toho, kdo zrovna seděl na císařském trůnu. Při studiu literatury však byla hlavní pozornost věnována dějinám zednářství v českých zemích a zdůrazněny momenty, kdy hrála důležitou roli šlechta a kdy by se mohly prolnout s dějinami rodů Gallasů a Clam-Gallasů a především se dotknout osoby Kristiána Kryštofa Clam-Gallase (1771–1838). Členství některého z příslušníků těchto rodin není pramenně doloženo, ale existuje několik významných poznatků, díky nimž je nelze ani zdaleka vyloučit.

Literatury zabývající se tématem svobodného zednářství existuje nepřehledné množství. Jedním z problémů při jeho studiu je, že málokterý autor není zaujatý; převážnou většinu děl sepsali členové hnutí jako jeho obhajobu, protipól pak vytvořili jeho nepřátelé svými štvavými pamflety. Díla, která poskytují objektivní pohled na zednářské hnutí, vznikají až v posledních desetiletích. S ohledem na studované téma jsou stěžejní monografie Jany Čechurové *Čeští svobodní zednáři ve 20. století*, Tomáše Srba *Řád svobodných zednářů 1. Individuální cesta ke poznání skryté skutečnosti* (autor je členem zednářské lóže), Jiřího Beránka *Tajemství lóže* a Petra Orta *Svobodné zednářství*. První dvě jmenované práce se sice věnují primárně jiným tématům, ale oba autoři shrnuli počátky historie zednářství v Čechách do stručných kapitol. Jiří Beránek se pokusil jako jediný z uvedených autorů sepsat dějiny zednářství v celé šíři a

¹ Petr ORT, *Svobodné zednářství*, Praha 2001, s. 7–11.

vhodně je zasazuje do širokého dějinného kontextu. V mnoha případech pak uvádí na pravou míru fakta, jež se tradují založená na „legendách“ či výmyslech lidí, kteří se snažili dokázat existenci zednářských lóží v Čechách dříve, než opravdu vznikly či připsat českým zednářům zásluhy, které jim nepatří. Petr Ort potom srozumitelně vysvětluje hlavní pilíře hnutí, jeho podstatu a tradice, na kterých stojí. Přibližuje také historii zednářství v různých zemích světa.

Svobodné zednářství je, zřejmě díky aspektu „zednářského tajemství“ opředeno tolika pověrami a mýty, a stalo se velice atraktivním tématem také pro neodbornou veřejnost. Vzniklo mnoho knih velice pochybné kvality a mnohdy není jednoduché rozpoznat jejich úroveň při prvním prolistování. To samozřejmě do velké míry ztěžuje bádání. Z populárních prací, které se jeví relativně důvěryhodné, byla využita Sýsova *Praha zednářská. Historie zednářství v Čechách* a Borovičkovy *Tajné dějiny zednářských lóží. Spiklenci proti světu, nebo dobrodinci lidstva?*; hlavním kritériem výběru děl však byla dohledatelnost zdrojů a bibliografie. Jako poslední je nutné zmínit webové stránky, na nichž lze najít například podrobnosti o historii romantického parku Klamovka v Praze 5.²

Hlavní znaky hnutí

To hlavní, co odlišuje zednářské hnutí od ostatních politických hnutí, je především jeho neveřejnost. Zatímco politické skupiny využívají k prosazování svých cílů tisku a jejich členové dávají najevo své členství vnějšími symboly, například stranickými odznaky či uniformami, nejsou programy zednářských lóží zveřejňovány. Jejich schůze zůstávají s výjimkou „*bílých lóžových prací*“ – na které jsou zvány významné osobnosti veřejného života – pro nečleny lóží uzavřeny a jejich příslušníci své členství nedávají veřejně najevo. Druhou odlišností je absence centralismu v zednářské organizaci. Každý člen má naprostou svobodu názoru, každá lóže je samostatná, tvoří si svůj program a nepodléhá vyšším jednotkám ve struktuře hnutí.³

Charakteristický je rituál, který slouží k odpoutání od profánního světa a soustředění na práci v zednářské lóži. Členové lóží nosí zednářskou uniformu, která se

² Informace zde předkládané je však třeba přijímat kriticky, srov. <http://smichov.blog.cz/0701>

³ Tamtéž, s. 11–12.

skládá ze smokingu a bílých rukavic, doplněných cylindrem, zednářskou zástěrou, mečem ozdobeným zednářskými symboly a šerpou se znaky lóže. Všichni zednáři jsou si rovni, tykají si a oslovují se „bratře“. Šlechtické tituly v lóži nehrály žádnou roli a diskuse probíhala demokraticky. V 18. století byla tato praxe velice převratná.

Na zahájení společných zednářských zasedání je vždy znovu čten článek 1. preambule Konstituce Velikého orientu českého, vycházející z tzv. Konstitucí svobodných zednářů, jež sepsal roku 1723 dr. James Anderson: „*Svobodné zednářství je nezávislý zasvěcovací řád povahy filosofické a filantropické, jenž věří ve zdokonalitelnost člověka a v lidskou vzájemnost. Klade si za cíl pracovat na duchovním a sociálním zdokonalování lidstva a na povznesení jeho hmotné i mravní úrovně. Svobodné zednářství vychází z Umění stavby, jehož pravidla našla své vyjádření v Andersonových Konstitucích. Řídí se zásadami vzájemné snášenlivosti a úcty ke druhému i ke sobě samému a naprosté svobody svědomí. Metafyzické výklady světa pokládá za vylučnou oblast individuálního přístupu svých členů a zdržuje se proto jakéhokoli dogmatického tvrzení. Hlásí se k ideálům svobody, rovnosti a bratrství.*“⁴

Většina mýtů a pověstí kolem svobodného zednářství vznikla zřejmě kvůli „zednářskému tajemství“. To, co bylo řečeno v zednářské lóži, se totiž nesmí zveřejňovat mimo ni. Členové lóže musí mít jistotu, že jejich názory neproniknou do nepovolaných rukou, obzvláště v totalitních režimech. Druhý aspekt „zednářského tajemství“, totiž utajení členství v lóži, je opodstatněný opět v dobách nedemokratických režimů, kdy členům lóží hrozilo již za pouhé členství vězení nebo církevní klatba.⁵

Původně byli svobodní zednáři skupinou lidí schopných projektovat a realizovat nejsložitější stavební díla své doby, tedy náboženské objekty. Byli to školení odborníci, kteří se mohli stěhovat za prací, stali se proto svobodnými. Díky tomu si vytvořili ve společnosti řemeslníků, rolníků, měšťanů a šlechty, kde byli všichni pevně spjati s půdou, jedinečné postavení. Komunita odtržená od rodin a pohybující se stále v cizím prostředí přebírala sociální úkoly i ochranu svých členů vůči „vnější“ politické moci. Svoji výjimečnost pak ovšem zednáři ztráceli v 18. století, kdy bylo jednak zrušeno nevolnictví a počet lidí stěhujících se za prací se zvyšoval,

⁴ P. ORT, *Svobodné zednářství*, s. 7–8.

⁵ Tamtéž, s. 19.

a jednak přibývala se zvyšující se gramotností a úrovní vzdělání konkurence. Stavební hutě v této době velmi pocit'ovaly snížení počtu zakázek a tím i příjmů a umožňovaly vstoupit do společenství tzv. čestným členům jakožto „sponzorům“ své činnosti. Na oplátku nabízely tyto komunity jisté prestižní postavení, racionalismus v myšlení, organizaci a rituál.⁶

Historie svobodných zednářů v Čechách

V českých zemích se stavební sdružení začala objevovat od 13. století. Se svobodným zednářstvím bylo spojováno Bratrstvo Božího těla se znamením obruče s kladivem uprostřed visícím, zkráceně zvané Obruč. „Ručit“ znamenalo v této době podat někomu ruku, „obručit“ potom spojit se s někým. Obruč je tedy symbolem komunity lidí, kteří si podávají ruce, v novodobém zednářství by se dala chápat jako řetěz jednoty.⁷ Toto bratrstvo však bylo jedním z mnoha desítek cechovních sdružení a se svobodnými zednáři nemá nic společného. Do souvislosti s hnutím se ho pokoušel v roce 1785 dávat Rafael Ungar, zednář a bibliotekář pražské univerzitní knihovny, ve snaze zvýšit mnohaletou tradicí prestiž nově vzniklého českého hnutí.⁸

Podle dlouho tradovaného mýtu, šířeného Karlem Sabinou a Josefem Svátkem, vznikla v Praze první zednářská lóže 24. června 1726, na den zednářského patrona sv. Jana Křtitele. Její vznik však nebyl pramenně doložen. Měl ji založit hrabě František Antonín Špork za údajné přítomnosti velmistra anglické Velké lóže Antona Sayerse a měla nést název U Tří hvězd. Jejími významnými členy měli být sochař Matyáš Braun nebo šlechtici z Vrbna, Kinský, Martinic, Paradis a další. Brzy po jejím vzniku však údajně musela být kvůli nepřátelství jezuitů a následnému vyšetřování hraběte Šporka uspána. Činnost prý obnovila roku 1735 a jako tzv. bavorská lóže se scházela v domě Karla šlechtice Davida U Kamenného zvonu na Uhelném plácku. V roce 1743 se lóže spojila s tzv. rakouskou lóží a tzv. neutrální lóží a vznikla provinciální česká lóže U tří korunovaných hvězd, která přijala skotský ri-

⁶ Tamtéž, s. 13–16.

⁷ Karel SÝS, *Praha zednářská. Historie zednářství v Čechách*, Praha 2009, s. 47.

⁸ Jiří BERÁNEK, *Tajemství lóží*, Praha 1994, s. 76.

tus.⁹ Znalec svobodného zednářství Josef Haubelt¹⁰ tuto verzi uvádí na pravou míru: Podle pramenného materiálu založili první pražskou zednářskou lóži v roce 1741 dnes neznámí francouzští důstojníci a šlechtici, pravděpodobně za účasti guvernéra Prahy a zednáře hraběte Rutowského. Přední osobností svobodného zednářství se v Čechách v této době stal hrabě Šebestián Künigl. Tato lóže byla bezjmenná, později přijala název U tří hvězd, od roku 1763 U tří korunovaných hvězd. Později byl připojen ještě název lóže z Klatov Sinceritas.¹¹

Aristokratičtí členové prvních českých lóží byli zřejmě protihabsbursky zaměřeni. Když však Marie Terezie upevnila své postavení, většina jich svůj postoj opustila. Ve Vídni, kde vznikla první lóže v září 1742, se uskutečnil první známý úřední protizednářský zákrok. Na příkaz Marie Terezie se stal 7. března 1743 a byl při něm zatčen, kromě dalších vysokých šlechticů a státních činitelů, také hrabě Filip Josef z Gallasu. Přestože císařovna nebyla svobodným zednářům příliš nakloněna, byli již 19. března všichni zatčení propuštěni.¹² Svobodným zednářem byl i manžel Marie Terezie císař František Štěpán Lotrinský. Její syn Josef II. měl k hnutí postoj pragmatický a byl připraven je respektovat, pokud se zednáři budou chovat jako dobří občané státu. Snažil se lóže centralizovat a kontrolovat do té míry, že bylo povinností předkládat každoročně seznamy členů a data konání shromáždění.

K poslednímu rozkvětu zednářství došlo za vlády Leopolda II. Jeho náklonnost k zednářům dokazuje také to, že poctil pražský sirotčinec sv. Jana Křtitele návštěvou a dokonce se zavázal vydržovat jedno dítě na svůj účet. Vládu těchto tří panovníků je možno přese všechno považovat za zlatý věk svobodného zednářství v habsburské monarchii. Po náhlé Leopoldově smrti 1. března 1792 došlo

⁹ J. BERÁNEK, *Tajemství lóží*, s. 77–83; K. SÝS, *Praha zednářská*, s. 50; Petr ORT, *Svobodné zednářství jako politické hnutí sui generis*, Plzeň 2006, s. 43.

¹⁰ Horst KISCHKE – Hellmut ANDICZ – Josef HAUBELT, *Svobodní zednáři. Mýty, výmysly, skutečnost a výhledy*, Praha 1997; J. HAUBELT, *Wolfgang Amadeus Mozart v jasu svobodného zednářství*, Praha 2006.

¹¹ P. ORT, *Svobodné zednářství jako politické hnutí*, s. 44; Tomáš SRB, *Řád svobodných zednářů 1. Individuální cesta ke poznání skryté skutečnosti*, Praha 2001, s. 182; Jana ČECHUROVÁ, *Čeští svobodní zednáři ve 20. století*, Praha 2002, s. 47–48; K. SÝS, *Praha zednářská*, s. 50–52.

¹² J. BERÁNEK, *Tajemství lóží*, s. 84–92.

k prudkému obratu vídeňské politiky vůči zednářům.¹³ Jeho nástupce František I., známý svými obavami z revoluce, pokroku a také z tajných společností, pak vytvořil tak precizní policejní systém kontroly, že během roku 1794 lóže raději dobrovolně zastavovaly svoji práci.¹⁴

Co se týče Prahy, zde přispěl k rozkvětu zednářství přírodovědec Ignác Born, který sem přišel na podzim 1770. Využíval svých kontaktů z vídeňských lóží a stal se významným organizátorem intelektuálního a společenského života. Proslul svou amalgamační technologií výroby stříbra, za kterou ho stavovsky povýšil Josef II., ale profánní veřejnost ho díky ní měla za rosenkruciánského alchymistu obcujícího s temnými silami. To opět přispělo k rozšíření pověr kolem svobodného zednářství.¹⁵ V této době existovaly v Praze tři lóže. V osmdesátých letech přibýly ještě dvě, dále vznikly dvě lóže v Brně, jedna v Klatovech, jedna v Opavě a zřejmě také v Litoměřicích, Plzni a Olomouci. Stopy po zednářském hnutí lze najít rovněž v českých lázeňských pohraničních městech.¹⁶ Nepřehlédnutelná byla humanitární činnost svobodných zednářů: v září 1773 založili sirotčinec u sv. Jana Křtitele v Klimentské ulici v Praze, v prosinci 1786 založila lóže U devíti hvězd ústav pro hluchoněmé, v roce 1784 pomáhali pražští zednáři při povodních a dále například zakládali knihovny a čítárny.¹⁷

Hnutí mělo nadnárodní charakter a český element měl zpočátku minimální vliv. Přesto však hrálo významnou roli v národním obrození. Současný výzkum ukazuje, že svobodní zednáři stáli u zrodu většiny moderních vědeckých a kulturních institucí v Čechách: Královské české společnosti nauk (založené Ignácem Bornem v roce 1774 jako Učená společnost česká), Českého technického učení, Národního muzea v Praze, Moravského zemského muzea v Brně či dnešní Národní galerie. Hrabě Künigl byl ideovým autorem návrhu Stavovského divadla.¹⁸ Co se tý-

¹³ Tamtéž, s. 144–150.

¹⁴ J. ČECHUROVÁ, *Čeští svobodní zednáři*, s. 48–49; J. BERÁNEK, *Tajemství lóží*, s. 154–157.

¹⁵ J. BERÁNEK, *Tajemství lóží*, s. 96–97.

¹⁶ J. ČECHUROVÁ, *Čeští svobodní zednáři*, s. 49.

¹⁷ K. SÝS, *Praha zednářská*, s. 50–52.

¹⁸ Viz http://www.zednari.cz/historie_.html – 5. 9. 2010.

če národního uvědomění, byli zednáři oproti českým vlastencům a buditelům spíše loajální vůči Habsburkům.

V Praze později vznikly další lóže – U tří korunovaných sloupů, U devíti hvězd, Union a K pravdě a jednotě. Zajímavostí je, že lóžovým mistrem lóže K pravdě a jednotě, založené v listopadu 1783, byl Filip hrabě Clary-Aldringen, otec Josefiny Clam-Gallasové, rozené Clary-Aldringenové, tedy tchán Kristiána Kryštofa Clam-Gallase.¹⁹ V lóžích pracovali také čeští buditelé, ale vesměs byly německé. Jak již bylo řečeno, Josef II. sám zednářem nebyl, ale hnutí mělo jeho jasnou podporu. Zednáři snad měli zásluhu na vydání tolerančního patentu v roce 1781 a jeho uplatňování. Po josefinské centralizaci existovaly v Praze od 1. ledna 1786 jen tři lóže – U tří korunovaných hvězd a poctivosti, Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů a U devíti hvězd. Mezi členy zednářských lóží v této době patřili především příslušníci šlechty, důstojníci, zámožní měšťané či vědeckí pracovníci. Zednářské hnutí nebylo nikdy lidové, bylo vždy výběrové, hledalo nejlepší a nejvzdělanější muže své doby.

Od roku 1793 v následujících obdobích pracovali zednáři v různých dobročinných a zábavních kroužcích. Legálně obnoveny mohly být lóže až po vzniku Československé republiky v říjnu 1918.²⁰

Klamovka

Jak již bylo řečeno, příslušníci šlechty, a to také neznámá ti, kteří zastávali vysoké státní funkce, byli významnými podporovateli a mnohdy i členy zednářských lóží. Protože bylo členství utajováno, je dnes těžké u mnoha z nich vypátrat, zda byli členy lóží, nebo měli pouze kladný vztah k zednářskému hnutí. Podle Jaroslava Tvrzského, který vychází z členských seznamů pražských lóží uložených v Archivu hlavního města Prahy, byli z Clam-Gallasů svobodnými zednáři Kristián Filip, za jehož života se pořádaly proslulé hudební produkce v salonu Clam-Gallasova paláce

¹⁹ J. ČECHUROVÁ, *Čeští svobodní zednáři*, s. 51; <http://patricus.info/Rodokmeny/Clary.txt> (náhled 25. 9. 2010).

²⁰ J. ČECHUROVÁ, *Čeští svobodní zednáři*, s. 49–52; T. SRB, *Řád svobodných zednářů 1*, s. 184–190; J. BERÁNEK, *Tajemství lóží*, s. 157–158.

v Praze, a dále také Kristián Kryštof a Karel.²¹ Na jejich vztah k zednářství odkazuje Klamovka: areál letohrádku a parku s několika dalšími romantickými stavbami v Praze 5, ovšem jako jediné z architektonických děl, jimž Clam-Gallasové věnovali pozornost. Pozemky původní vinice kartouzského kláštera odkoupil v roce 1787 Kristián Filip Clam-Gallas. Ten si zde v druhé polovině 18. století nechal postavit zámeček, kolem něhož byla vytvořena zahrada, později přeměněná na anglický park. Tento zámeček v 19. století zanikl, zůstal zde pouze letohrádek. Je to patrová budova s mansardovou střechou a vikýři s rokokovými detaily a pokojovými malbami v interiérech. Pro zkoumanou problematiku je však zajímavý klasicistní Zednářský pavilon. Má oválnou střední část a nástavec nižšího polopatra, na který jsou po obou stranách připojena krátká křídla se skleníkem. V jeho výzdobě najdeme některé znaky svobodného zednářství.²²

Kristián Filip Clam-Gallas nechal kolem roku 1790 přistavět v parku Chrámek noci a poznání, zvaný „*Nebíčko*“, jehož strop tvoří kupole se zasklenými otvory, které mají budit dojem hvězdné oblohy. V roce 1820 vznikl novogotický altán. Někteří autoři²³ zde upozorňují na možnou souvislost s Mozartovou operou *Kouzelná flétna*, která je zednářskými symboly prostoupena. Zájem Clam-Gallasů o hudbu byl veliký; hraběnka Josefína amatérsky zpívala a v Klamovce se v letním období pořádaly hudební produkce. To, že Wolfgang Amadeus Mozart byl svobodným zednářem, je známým faktem. Traduje se, že jeho příslušnost k tomuto hnutí mu zřejmě usnadnila přijetí v Praze a že se o to zasloužili pražští zednářští šlechtici, kteří jednoduše využili svých kontaktů. Z korespondence vysvítá, že Mozart po svém příjezdu do Prahy řadu z nich navštívil, ale důležitost této přímluvy je s velkou pravděpodobností nadsazována.²⁴

V Klamovce bylo možné kromě těchto romantických stavbiček najít také různé

²¹ Jaroslav TVRZSKÝ, *Pražští zednáři*, in Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800, Praha 2006, s. 52–59.

²² <http://smichov.blog.cz/0701> (náhled 2. 9. 2010); B. LAŠŤOVKOVÁ – J. KOŤÁTKO, *Pražské usedlosti*, s. 142–143.

²³ Marie HOŘÍNKOVÁ, *Příběhy pražských zábrad*, Praha 2004, s. 51–52.

²⁴ Více k tomuto tématu viz J. BERÁNEK, *Tajemství lóží*, s. 110–122.

atrakce, mezi něž patřily například klece s medvědy a vlky, střelnice s pohyblivými terči, lázeň či pomník oblíbeného vojenského koně Gassela, který patřil Eduardu Clam-Gallasovi, nebo kuriózní pomník vzácného brazilského ptáka.²⁵

Kromě toho, že členové zednářských lóží měli povinnost své členství utajovat, bylo na přelomu 18. a 19. století zednářské hnutí potlačováno a poté zakázáno státním aparátem, což bylo dalším důvodem pro skrývání této činnosti. Dohledání všech příslušníků zednářských lóží by proto bylo velice obtížné.

Zednářské lóže ukončily v habsburské monarchii činnost v roce 1794, kdy bylo Kristiánu Kryštofovi Clam-Gallasovi 23 let. Byl tedy v poměrně mladém věku a nepodařilo se zatím najít nezvratné důkazy o tom, že právě on byl skutečně řádným členem některé lóže. Nicméně jisté vazby Clam-Gallasů ke svobodnému zednářství směřují. Můžeme proto usoudit, že rod, zastoupený Kristiánem Filipem, stejně jako mnoho dalších významných aristokratů v 18. století, k tomuto hnutí zaujímal kladný postoj.

²⁵ B. LAŠŤOVKOVÁ – J. KOŤÁTKO, *Pražské usedlosti*, s. 142–143; M. HOŘÍNKOVÁ, *Příběhy pražských zabrad*, s. 51–52.

Řády Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Nekrolog Kristiána Kryštofa Clam-Gallase uvádí mimo jiné i výčet řádů, jejichž nositelem se stal. Jedná se o **Velkokříž císařského rakouského Leopoldova řádu** (Großkreuz des k. österr. Leopold-Ordens), **Velkokříž saského civilního řádu za službu a věrnost** (Großkreuz- des k. sächs. Civil-Ordens für Verdienst und Treue), a **rytířský řád šlechtického toskánského Řádu svatého Štěpána** (Ritter des großh. toskana'schen St. Stephans-Ordens). Podívejme se, jaký význam měly.

Velkokříž císařského rakouského Leopoldova řádu (Grosskreuz des k. österr. Leopold-Ordens). Jednalo se o nejvyšší stupeň tohoto řádu. Nižšími stupni byli komandér a rytíř, v roce 1901 přibyl kříž 1. třídy jako hierarchicky druhý po velkokříži. Leopoldův řád patřil k vysokým rakouským vyznamenáním a rytířským řádům. V hierarchii rakouských řádů se nacházel nad řádem Železné koruny a pod uherským řádem svatého Štěpána. Založil ho císař František I. dne 8. ledna 1808 na památku svého otce, císaře Leopolda II. Přestal být udělován s koncem monarchie roku 1918. Velmistrem řádu byl rakouský císař, který jediný měl právo jej udělovat. Řádovým svátkem byla první neděle po svátku Tří králů, kdy se sloužila slavnostní mše.

Jednalo se o vojenský i civilní řád, jenž mohl být udělován každému muži bez ohledu na jeho původ, a jehož propůjčení s sebou neslo i udělení šlechtického titulu, pokud dotyčný šlechticem již nebyl. Do 18. července 1884 se s udělením řádu pojilo v případě velkokříže udělení titulu tajného rady, s komandérským stupněm bylo možno obdržet povýšení na svobodného pána, a s rytířským stupněm se pojilo povýšení na dědičného rytíře. Udělení titulu bylo v případě velkokříže automatické, u obou nižších stupňů se o něj muselo výslovně požádat. Řád získávala povětšinou generalita a civilní státní zaměstnanci V. hodnostní třídy (ministři, dvorní radové, atd.) Řád byl v 19. století udělován oproti oceněním dřívějším již poměrně masově; v době míru se jednalo o vyznamenání poměrně vysoké, nicméně v době války se v případě vysokých důstojníků objevovalo relativně často.

Řádový kříž byl zlatý, červeně emailovaný tlapatý kříž s bílým lemováním a zla-

tým okrajem. Uprostřed byl kruhový medailon, na líci se zlatými iniciálami *FIA* (*Franciscus Imperator Austriae*), obtočenými řádovým heslem *INTEGRATI ET MERITO* (Za poctivost a zásluhy), na rubu medailonu nápis *OPES REGUM CORDA SUBDITORUM* („Panovníkova moc spočívá na lásce poddaných“, heslo císaře Leopolda II.), obtočený zlatým vavřínovým věncem. Kříž byl zavěšen na rakouské císařské koruně. Řádová stuha byla červená s bílými okraji. Velkokříž se nosil na červené šerpě s bílými okraji přes pravé rameno, kříž doplňovala stříbrná osmicípá hvězda. Při slavnostních příležitostech se kříž nosil na krku na zlatém řetěze (kolaně), jehož články tvořily střídající se iniciály *FL*, císařská koruna a dubový věnec. Komandéři nosili kříž na náhrdelní stuze, rytíři na stuze náprsní na pravé straně hrudi.

Císař mohl udělit jako nejvyšší poctu řád s brilianty. Učinil tak u 58 velkokřížů. Tato dekorace jako jediná zůstávala i po smrti nositele v majetku pozůstalých; ostatní dekorace musely být vráceny do řádové kanceláře. Původně byly dekorace vyráběny ze zlata, později z pozlaceného stříbra, v průběhu první světové války pak ze zlaceného bronzu.

Řádový stejnokroj pro slavnostní příležitosti se skládal z kabátu ke kolenům a kalhot pod kolena ušitých z červeného sametu, dále z punčoch z červeného hedvábní, bílé nákrční vázačky, baretu z červeného sametu, bot pošitých červeným sametem a kordu, v pochvě rovněž pošité červeným sametem. Rozdíl mezi jednotlivými třídami řádu vyjadřovala délka pláště z bílého sametu. Nositelé velkokříže měli plášť dlouhý s vlečkou, komandéři oblékali plášť a vlečku poloviční délky a rytíři nosili pouze pelerínu přes levé rameno bez vlečky. V polovině 19. století se od používání těchto nákladných slavnostních stejnokrojů upustilo. Při přijetí do řádu byl udělován i diplom. Rytíři velkého kříže obdrželi diplom ve formě knihy se zavěšenou pečetí, komandéři patent se zavěšenou pečetí a rytíři malého kříže patent s přitisknutou pečetí.

Podle Ivana Koláčného obdržel Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas, statkář v Čechách, rytířský stupeň Leopoldova řádu při vůbec první řádové promoci roku

1809.¹ Podle nekrologu se tak stalo dne 10. března 1809. Velkokříž Leopoldova řádu byl Kristiánu Kryštofovi udělen dne 7. září 1833.

Velkokříž saského civilního řádu za zásluhy a věrnost (správně *Zivilverdienstorden*), zavedený králem Friedrichem Augustem I. Saským roku 1815. Uděloval se všem osobám, které se zasloužily svou službou o Saské království. Řád byl zaveden ve třech třídách, přičemž dvě nižší třídy se dále dělily na dva stupně. Nejnižšími stupni pak byly zlatá a stříbrná medaile. Celkem měl řád sedm stupňů.

1. model 1815:

velkokříž, hvězda k velkokříži; komandérský kříž, hvězda ke komandérskému kříži (2. stupeň bez hvězdy, jen kříž); rytířský kříž (1. stupeň zlatý, 2. stupeň stříbrný); zlatá medaile za zásluhy civilního služebního řádu; stříbrná medaile za zásluhy civilního služebního řádu.

1. model pro cizince 1828:

velkokříž, hvězda k velkokříži; komandérský kříž, hvězda ke komandérskému kříži; rytířský kříž.

Saský civilní řád je zlatý osmihrotý kříž, bíle smaltovaný, u velkokříže a komandérů (komturů) po roce 1891 převyššen korunou. Mezi rameny probíhá zelený routový věnec, v okrouhlém středu se vyskytuje korunovaný saský znak s černým opisem *Fr. Aug. K. von Sachsen D. 7. Juni 1815* (Friedrich August král saský 7. června 1815), vzadu heslo *Für Verdienst und Treue* (Za zásluhu a věrnost), u cizinců *Dem Verdienste* (Zásluze), obklopený zeleným vavřínovým věncem.

Hvězda velkokříže: stříbrná osmicípá, heslo řádu v okrouhlém středu. Hvězda komtura: stříbrná čtyřcípá. Stuha: Bílá s trávově zelenými postranními pruhy.

Od roku 1866, kdy Sasko stálo v době prusko-rakouské války na straně Rakouska, byly za válečné zásluhy připojovány zkřížené meče. Řád tímto přestal být pouze civilním řádem a byl přejmenován na *Verdienstorden*. Zanikl v roce 1918.

Kristián Kryštof byl nositelem nejvyššího stupně řádu, tedy velkokříže. Tuto skutečnost potvrzuje jak nekrolog, tak četná vyobrazení, na nichž je Kristián Kryš-

¹ Ivan KOLÁČNÝ, *Řády a významění Habsburské monarchie*, Praha 2006, s. 103.

tof zobrazen se šerpou velkokříže (bílá se zelenými okraji) s hvězdou. Hvězda avšak téměř na všech vyobrazeních není podle skutečnosti osmicípá, ale pouze šesticípá; taková neodpovídá ani komandérskému stupni, tam je hvězda čtyřcípá. Pokud by Kristián Kryštof byl nositelem tohoto nižšího stupně, nemohla by na rytině být zobrazena šerpa, která náleží pouze k velkokříži. Dále rytiny dokládají, že Kristián Kryštof byl nositelem původní verze řádu z roku 1815, tzn. nikoli verze pro cizince: jednak je motto na hvězdě velkokříže na rytinách *Für Verdienst und Treue*, nikoli *Dem Verdienste*, jak by tomu mělo být u verze pro cizince, a jednak byl řád pro cizince založen až roku 1828. Rytiny zobrazující Kristiána Kryštofa Clam-Gallase jsou datovány lety 1821–1826. Z těchto skutečností lze vyvodit, že hrabě obdržel velkokříž saského civilního řádu někdy mezi lety 1815–1821. Podle nekrologu byl Kristián Kryštof dekorován velkokřížem saského civilního řádu dne 16. února 1816,² podle Erharda Rotha se tak stalo již 10. února 1816.³

Velkokříž byl za celou dobu trvání řádu udělen pouze dvě stě jedenáctkrát. Dále byl jednou velkokříž udělen ve zvláštním stupni s červeným křížem (tento řád obdržel Johann Georg Prinz von Sachsen, vévoda saský), třikrát byl udělen velkokříž s meči (jako válečný řád po roce 1866) a jedenkrát byl udělen velkokříž s meči na prstenu (1917).⁴

Rytíř velkovévodského toskánského řádu sv. Štěpána (Ritter des großherzoglichen toskana'schen St. Stephans Ordens). Počátky vojenského a rytířského řádu svatého Štěpána jsou spjaty s vládou toskánského vévody Cosima I. z rodu Medici. Vnitřní války o vytvoření kompaktního medicejského vévodství a turecká expanze přivedly Cosima na myšlenku vytvořit nový náboženský, rytířský, vojenský a námořní řád jako účinný nástroj k hájení zájmů státu a vytvoření nové vládnoucí toskánské třídy, loajální medicejské dynastii. Povolení k založení řádu vydal papež Pius IV. dne 1. října 1561. Jako předloha statut nového řádu sloužily regule řádu svatého Jana Jeruzalémského neboli řádu Maltézských rytířů, v některých aspektech

² J. R. v. RITTERSBERG, *Christian Christoph Graf von Clam-Gallas*, s. 7–8.

³ Erhard ROTH, *Die Verleihungen des Hausordens der Rautenkrone, des Verdienstordens, des Verdienstordens mit Schwertern (bis 1914), sowie der Damenorden des Königreichs Sachsen*, Offenbach 1998, s. 29.

⁴ Tamtéž.

modernizované podle řádů novějších. Dne 15. března 1562 papežský nuncius nový řád posvětil a vysvětil vévodu Cosima I. Medicejského na velmistra řádu nové „řehole“ podřízené benediktinským regulím. Velmistrem řádu měl být vždy jen toskánský panovník, sídelním místem řádu se stala Pisa. Regule řádu samozřejmě v průběhu doby doznaly změn a úprav, naposledy vyšly tiskem v roce 1746.

Vymřením Medicejských po meči přešlo Toskánské velkovévodství do rukou Františka Štěpána Lotrinského, manžela budoucí rakouské panovnice Marie Terezie. Úloha řádu se tím naprosto změnila. Jeho členové měli nadále uplatňovat své schopnosti ve prospěch státu díky vzdělání, nikoli službou ve válce. Končí role řádu jakožto nástroje toskánské zahraniční politiky a začíná jeho úloha na poli ekonomickém a sociálním.

Během napoleonských válek byl řád zrušen v roce 1809 dekretem Napoleona Bonaparta. K jeho obnovení došlo až po Napoleonově konečné porážce v letech 1815–1817. V následujících letech prošel řád modernizací, zaměřenou především na funkci vzdělávací. Řád byl institucionálně zrušen v roce 1859, kdy v Toskánsku skončila vláda pobočné habsbursko-lotrinské větve. V mezinárodním měřítku sloužil nadále jako dynasticko-rodinný řád toskánské linie rakouského domu a mezinárodní komisi pro studium rytířských řádů je uznáván dodnes. Hodnost velmistra se nadále přisuzovala titulárnímu toskánskému velkovévodovi, arcivévodu Sigismondovi.

Řád byl rozdělen do čtyř tříd: velkokřížník, převor, bailli a rytíř. Rytíři řádu nosili bílý plášť s maltézským křížem v červené barvě. Odznakem řádu se stal zlatý osmihrotý červeně smaltovaný kříž, převýšený korunou. Mezi jeho rameny byly zlaté lilie. Kříž se u všech tříd nosil u krku, současně na levé straně hrudi připínací dekorace – řádový kříž se zlatými paprsky mezi rameny. Stuha kříže byla červená.

Do řádu byli přijímáni podle práva šlechtici, kteří prokázali svůj urozený původ do čtyř generací svých předků v mužské i ženské linii. Na prvním místě byli zasvěcováni rytíři-vojáci podle práva, další skupinu tvořili rytíři-kněží čili kaplani, třetí pak tzv. sloužící rytíři, tj. osoby, které nebyly příslušníky ani vojenského, ani duchovního stavu.

Celkem bylo mezi rytíře řádu přijato téměř 10 000 osob. Mezi nimi se nachází přinejmenším devatenáct rytířů českého původu, přijatých do řádu mezi lety 1784–1840. Všichni prokázali svůj urozený původ z otcovy i z matčiny strany ve čtyřech generacích svých předků. Jedinou výjimkou byl kněz šlechtického původu, hrabě Václav Deym, který se stal kolátorem komendy z milosti.

První skupina rytířů byla přijata do řádu pravděpodobně v osmdesátých letech 18. století v souvislosti s napjatými politickými a diplomatickými vztahy mezi Florencií a Vídní. Mezi přijatými byli: hrabě Leopold Berchtold, svobodný pán z Uherčic, svobodný pán ze Stráže v Čechách a z Buchlova na Moravě, hrabě Kristián Filip Clam-Gallas, hrabě František Serafín z Vrtby, hrabě Antonín Berchtold, svobodný pán z Uherčic, hrabě Jakub Josef Pachta, svobodný pán z Rájova, hrabě Maxmilián Des Fours, hrabě Jan Nepomuk Deym, hrabě Bedřich Jan Nostic-Rieneck.

Přijetí druhé skupiny rytířů souvisí se snahou toskánského vévody udržet nezávislé habsburské panství na Apeninském poloostrově v době válek s revoluční Francií prostřednictvím vyhlášení neutrality velkovévodství. Do této skupiny spadali: hrabě Jan František Pachta, svobodný pán z Rájova, hrabě František Adam Dohalský, pán z Dohalic, hrabě Václav Deym, hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas, hrabě Filip Beno Swéerts-Sporck, hrabě Václav Dohalský, baron Vincenc Petr Vidšperkár, baron Prokop Hildprandt, svobodný pán z Ottenhausen, hrabě František Adam z Bubna a Litic, hrabě Alois Perglár, rytíř z Perglasu. Poslední rytíř byl přijat pravděpodobně z vůle velkovévody Leopolda II. v zájmu posílení řádu na mezinárodním poli. Jednalo se o hraběte Edmunda Hartiga.

Kromě výše jmenovaných se o členství v řádu ucházely i další osobnosti, které se podrobily procesu prokazování svého urozeného původu, ale potom buď nemohly převzít rytířské insignie, nebo – ačkoli se staly rytíři – jejich rod měl pouze starobylé kořeny v českých zemích, ale ony samy byly narozeny nebo pobývaly někde jinde. U některých šlechticů není jasné, zda byli do řádu skutečně přijati; někteří proces přijetí nedokončili, jiní prostě přijati nebyli, ať už pro nedostatečný původ, nebo třeba „*zvlášť zavrženímhodné chování*“. Nakonec je třeba vzít v úvahu také malý počet moravských rytířů.

Podle třetích dodatků statut řádu svatého Štěpána „*cizinci, kteří žádají o přijetí za rytíře podle práva, mohou podstoupit důkazní řízení o svém původu v souladu s pravidly těch zemí, kde mají původ jejich předešlé čtyři generace, a je uznáno řádem maltézských rytířů*“. Obvykle každý žadatel představil v předepsané podobě na pergamenu genealogický vývod svých šestnácti šlechtických předků s barevným vyobrazením jejich třiceti jedna erbů a znaků, včetně žadatele. Jednalo se tedy o pět generací: zkoumal se vždy urozený původ otce a matky u každého příslušníka. Na počátku byl žadatel sám, nad ním jeho otec a matka, jejich otcové a matky, a tak dále, až do širě zmíněných šestnácti předků. Pod vývodem byla zaznamenána prohlášení o pravosti znaků a původu, doložená hodnověrnými svědectvími, většinou čtyř příslušníků nejvyšší šlechty království. Téměř vždy se přikládaly ještě další dokumenty, jako například křestní listy žadatele a jeho rodičů, osvědčení o dobrých mravech a způsobilosti k získání požitků statutárního kněžského důchodu (kongrua) a vlastnoručně psané prohlášení, kterým se žadatel vzdával práva ucházet se o požitky z komend podle služebního stáří. (V takovém případě je svatoštěpánský kříž pouze čestným titulem, znamením zvýšení osobní prestiže a zkouškou věrnosti dynastií). Splnění podmínek pro přijetí do řádu bylo završeno slavnostním zasvěcovacím obřadem, většinou přímo v žadatelově vlasti. Čeští šlechtici, přijímaní po roce 1790, přejímali rytířské roucho od těch českých rytířů, kteří byli zasvěceni již dříve, a kteří často patřili ke spřízněným rodinám.

Hrabě Kristián Kryštof, syn rytíře Kristiána Filipa Clam-Gallase a Marie Karolíny z hraběcího rodu Šporků, sídlící v Praze, požádal toskánského velkovévodu o přijetí za rytíře řádu svatého Štěpána podle práva, a o povolení, aby mohl pro dokázání svého šlechtického původu použít čtyř generací předků dokladů, které uplatnil již jeho otec.

„V průběhu dokazovacího řízení, které se konalo v únoru 1795 před shromážděním rytířů ve Florencii, žadatel prokázal, že po matce pochází z rodu Šporků, po prabábě z matčiny strany z rodu Thierheimů, zatímco pro čtyři generace předků po otci využil doklady z průkazního řízení svého otce; dále předložil osvědčení o přijetí svého otce do řádu; obligaci, kterou se mu udělu-

je kongrua ve výši 300 stříbrných skudů, pocházející z výnosů svobodného panství Frýdlant v Čechách; dále prokázal, že jeho rodina vlastní 3 statky v Liberci, Frýdlantu a Grabšteinu; že jeho otec zastává úřad komorníka jeho císařské výsosti; že dovršil 24 let věku a narodil se 1. listopadu 1771. Slavnostní obřad přijetí roucha rytíře řádu svatého Štěpána po právu, který celebroidal jeho otec rytíř Kristián Filip Clam-Gallas, se konal 3. března 1795 v Praze v kostele rytířů řádu svatého Jana Jeruzalémského“ (jde o velkopřevorský kostel Panny Marie řádu Maltézských rytířů).⁵

Rittersberkův nekrolog uvádí (s. 5) datum 12. října 1791, kdy měl rád být Kristiánu Kryštofovi udělen. Podle odborné literatury mu však byl rád pouze propůjčen a k jeho faktickému udělení došlo až v roce 1795. Ke vstupu hraběte do řádu mělo podle nekrologu dojít až 6. ledna 1797. V současné době nejsme schopni posoudit, které z dat je relevantní; nevíme, ze kterých pramenů vycházel Daniello Barsanti, nebo do jaké míry odpovídají skutečnosti data v nekrologu.

Co se týká ikonografického zobrazení řádů Kristiána Kryštofa na rytinách a malbách z Frýdlantu, Grabštejna, Lemberku a Vídně, stejně jako na bustě z Národní galerie, je vyobrazen rytířský stupeň Leopoldova řádu.⁶ V legendách některých rytin, datovaných 1824 a 1826, je Kristián Kryštof i jako rytíř Leopoldova řádu výslovně zmíněn.⁷

Na obraze, uloženém na Lemberku⁸, je Kristián Kryštof vyobrazen v řádovém rouchu Leopoldova řádu. Jedná se o roucho držitele rytířského stupně: nositel velkokříže by musel mít navrchu roucha umístěn velkokříž, zavěšený na kolaně, jako je tomu na obr. 7 a 8 v této studii. Kristián Kryštof má na obraze pod pelerínou přivěšen rytířský stupeň řádu. Tomu odpovídá samotné roucho, které spíše než coby plášť s vlečkou poloviční délky vypadá jako pelerína přes levé rameno a bez vlečky.

S velkokřížem Leopoldova řádu je Kristián Kryštof vyobrazen pouze dva-

⁵ Daniello BARSANTI, *Mezi Pisou a Prahou. Řád svatého Štěpána v Čechách*, in: *Paginae historie* 14/2006, Praha 2006, s. 161.

⁶ Viz Lemberk, inv. č. LM 247, LM 289; srov. Grabštejn, inv. č. GR 251, GR 256.

⁷ Viz Frýdlant, inv. č. 256/A; Lemberk, inv. č. LM 289.

⁸ Viz inv. č. LM 1045.

krát. Prvně na obraze z Lemberku.⁹ Kříž je vyobrazen stejně jako jinde, tedy ve formě pouhého rytířského stupně. Šerpa velkokříže také zobrazena není, ale Kristián Kryštof má na oděvu současně připnutou hvězdu velkokříže. Podle karty libereckého NPÚ tento obraz bohužel není datován, ale vzhledem k zobrazení velkokříže by měl být zhotoven nejdříve v roce 1833.

Druhé vyobrazení Kristiána Kryštofa s velkokřížem je uloženo v Národní galerii.¹⁰ Zde je z veškerých řádů zobrazena právě jen šerpa a hvězda velkokříže Leopoldova řádu, ostatní řády na rytině zachyceny nejsou. Rytina není datována, ale vzhledem k zobrazení velkokříže Leopoldova řádu musela i tato rytina vzniknout po roce 1833.

Podstatně významnější je však skutečnost, že na zkoumané rytině je Kristián Kryštof oděn v uniformě české stavovské šlechty. Tato uniforma původně vznikla jako jednotný oděv pro českou šlechtickou gardu, jejichž 38 členů tvořilo doprovod císaře Františka I. při tažení roku 1813 a jeho triumfálním vjezdu do Paříže po porážce Napoleona I. v roce 1814. Kristián Kryštof ovšem členem této gardy nebyl, uniformu měl právo nosit z titulu příslušnosti k české stavovské šlechtě. Praxe stavovských uniforem je známa i z jiných zemí monarchie.

Zobrazení saského civilního řádu je téměř všude stejné: na většině vyobrazení, kde vidíme Kristiána Kryštofa v civilním oděvu, je zachycena šerpa od saského velkokříže a hvězda.¹¹ Hvězda velkokříže je ale vždy zobrazena chybně, místo osmicípé pouze šesticípá. Důvod špatného znázornění hvězdy není jasný. I při vědomí skutečnosti, že mnohá vyobrazení a rytiny byly vytvářeny na základě starších předloh, a že tedy na počátku mohla stát pouhá jediná chyba jednoho autora, není jasné, jak k takovému omylu došlo. Prvním z vysvětlení může být, že při prvotním portrétování Kristiána Kryštofa se saským řádem ho umělec viděl třeba i jen letmo, a při jeho zobrazení pak došlo k chybě. Druhou možností je, že hvězda velkokříže byla v původní, nejstarší verzi, skutečně pouze šesticípá. Tuto okolnost se však do-

⁹ Viz inv. č. LM 246.

¹⁰ Viz inv. č. ANG 7828.

¹¹ Viz inv. č. LM 246, LM 247, LM 289, GR 251.

sud nikde nepodařilo ověřit: všechny dostupné zdroje uvádějí hvězdu velkokříže saského civilního řádu pouze jako osmicípou, a to od počátku výroby prvního modelu od roku 1815. Šesticípá hvězda k velkokříži skutečně existovala, ale pouze ve druhém modelu řádu mezi lety 1849–1891. A konečně třetí možností je, že si Kristián Kryštof nechal z neznámých důvodů zhotovit tzv. „nositelskou kopii“ hvězdy u klenotníka, která byla opět z nejasných důvodů zhotovena jako šesticípá. Praxe zhotovování nositelských kopií vyšších řádů a vyznamenání je známa z 20. století, ale nabízí se otázka, jestli by byla možná u šlechtice na počátku století devatenáctého. Tato možnost podle mého názoru není příliš pravděpodobná.

Na obraze z Grabštejna¹² je Kristián Kryštof představen bez saského řádu, pouze s řádem Leopoldovým. Tato olejomalba zřejmě vznikla před udělením saského řádu Kristiánu Kryštofovi. Malba by proto měla pocházet z let 1809 (první promoce Leopoldova řádu) až 1816 (rok udělení saského řádu). Podle karty libereckého NPÚ je tento obraz datován rokem 1813. Vytvořil ho Josef Bergler. Nicméně je zajímavé, že na malbě není ani toskánský řád, jehož nositelem byl Kristián Kryštof již od roku 1795. Tento řád se často zobrazuje na rytinách i na bustě, a to poměrně správně, i když je vždy poněkud menší, než byl ve skutečnosti.

¹² Viz inv. č. GR 256.

Obr. 1 – Velkokříž; ratolest je válečná dekorace zavedená až r. 1860¹³

Obr. 2 – Hvězda velkokříže¹⁴

¹³ Převzato z <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/leopold.htm> (náhled 15. 3. 2010).

¹⁴ Převzato z <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/leopold.htm> (náhled 15. 3. 2010).

Obr. 3 – Velkokříž se šerpou a hvězda velkokříže¹⁵

Obr. 4 – Velkokříž na kolaně¹⁶

¹⁵ Převezato z I. KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*.

¹⁶ Převezato z I. KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*.

Obr. 5 – Velkokříž na šerpě¹⁷

Obr. 6 – Atributy řádového herolda a úředníků řádu a meč člena řádu¹⁸

¹⁷ Převzato z <http://www.medals.org.uk/austria/austria-empire/austria-empire-004.htm> (náhled 15. 3. 2010).

¹⁸ Převzato z I. KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*.

Obr. 7 – Řádový stejnokroj velkokřížníka řádu¹⁹

Obr. 8 – Císař František I. v řádovém stejnokroji velkokřížníka řádu (dobové vyobrazení)²⁰

¹⁹ Převzato z http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichisch-kaiserlicher_Leopold-Orden (náhled 15. 3. 2010).

Obr. 9 – Rytířský kříž²¹

Obr. 10 – Komandérský kříž, ratolest je válečná dekorace, zavedená až 1860²²

²⁰ Převzato z I. KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*.

²¹ Převzato z <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/leopold.htm> (náhled 15. 3. 2010).

²² Převzato z <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/leopold.htm> (náhled 15. 3. 2010).

Obr. 11 – Dekret k udělení rytířského stupně Leopoldova řádu Des k. sächs. Civil-Ordens für Verdienst und Treue²³

²³ Převzato z I. KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*. Zde otištěna pouze ukázka dekretu z 16. 1. 1899, nevztahuje se ke Kristiánu Kryštofu Clam-Gallasovi.

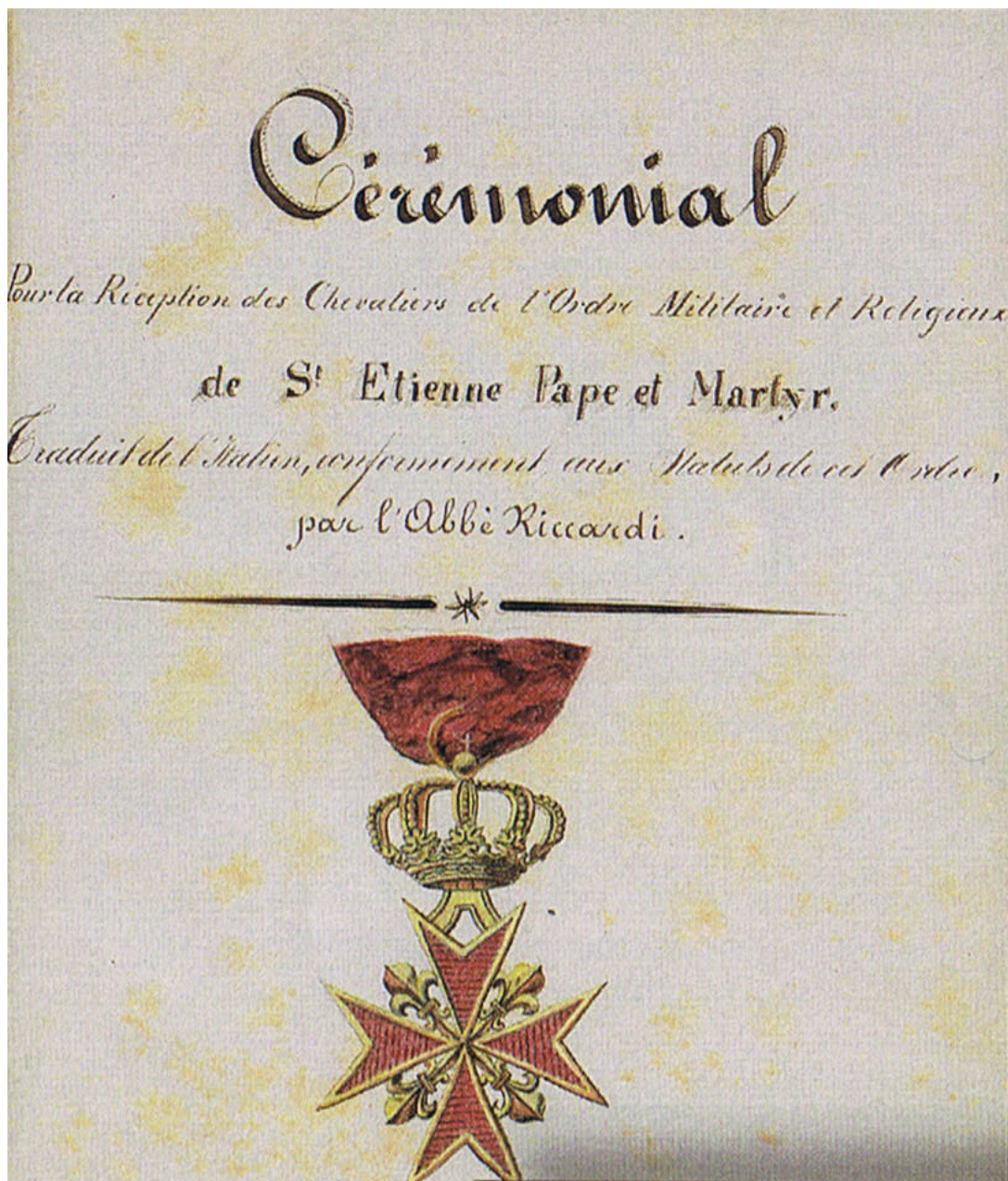
Obr. 12 – Saský civilní záslužný řád velkokříž a hvězda velkokříže, pozdější model²⁴

Obr. 13 – Saský civilní záslužný řád rytířský kříž, pozdější model²⁵

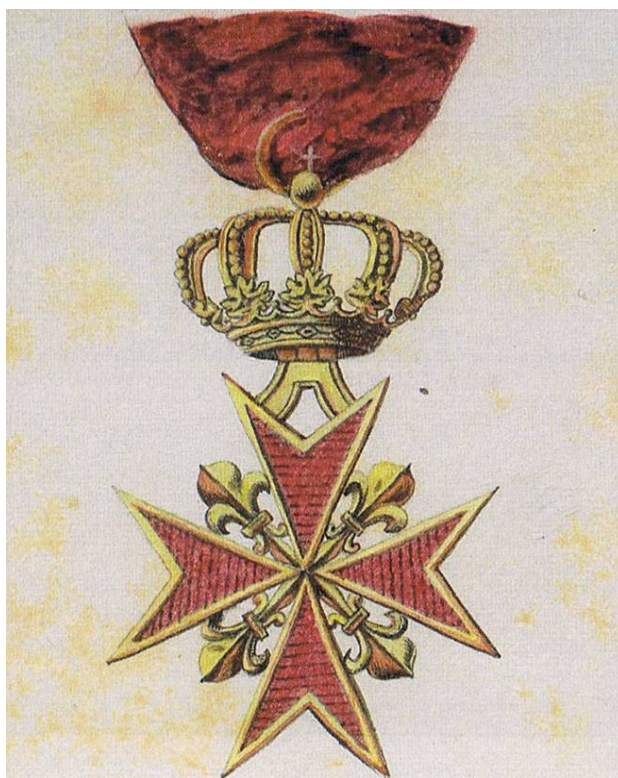
²⁴ Převezato z [http://de.wikipedia.org/wiki/Zivilverdienstorden_\(Sachsen\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Zivilverdienstorden_(Sachsen)) (náhled 15. 3. 2010)

²⁵ Převezato z [http://de.wikipedia.org/wiki/Zivilverdienstorden_\(Sachsen\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Zivilverdienstorden_(Sachsen)) (náhled 15. 3. 2010)

Obr. 14 – Svatoštěpánský kříž v rukopisu ceremonií řádu z roku 1852²⁶

²⁶ Převezato z Eva GREGOROVÍČOVÁ, *Rodinný archiv toskánských Habsburků. Pramen k historii řádu Svatého Štěpána*, in: *Paginae historie* 14/2006, Praha 2006, s. 104.

Obr. 15 – Detail kříže²⁷

Obr. 16 – Slavnostní uniforma rytířů řádu sv. Štěpána v příloze nařízení o řádových uniformách

²⁷ Převzato z E. GREGOROVICHOVÁ, *Rodinný archiv toskánských Habsburků*, s. 104.

Obr. 17 – Detail z rodokmenu, který předložil k průkaznému řízení Kristián Filip Clam-Gallas a po něm i jeho syn Kristián Kryštof²⁸

²⁸ Přejato z: D. BARSANTI, *Mezi Pisou a Prahou*, s. 169.

Kristián Kryštof Clam-Gallas a jeho role při korunovaci Ferdinanda V. českým králem dne 7. 9. 1836

Je možné a pravděpodobné, že se Kristián Kryštof Clam-Gallas z titulu svého rodu a jeho postavení zúčastnil dvou českých královských korunovací, které se v Praze konaly na sklonku 18. století, totiž korunovace Leopolda II. dne 6. září 1791 a korunovace Františka I. dne 9. srpna 1792. Takový předpoklad dosud není nijak potvrzen. Vzhledem k mládí hraběte se jeho účast, pokud k ní došlo, téměř jistě omezila na pouhé účinkování v roli diváka. Jinak tomu bylo s účastí Kristiána Kryštofa na korunovaci rakouského císaře Ferdinanda I. na českého krále Ferdinanda V. dne 7. září 1836. V té době zastával Kristián Kryštof jednu z nejvyšších funkcí království, úřad nejvyššího zemského maršálka, a z této funkce vyplývaly jeho povinnosti, které souvisely s uvítáním budoucího krále a s korunovačním ceremoniálem.

Kristián Kryštof Clam-Gallas se ve všech ostatních bodech programu, vížícího se ke korunovaci, neangažoval příliš aktivně, nebo aspoň není zmiňován tolikrát jako jiní vysocí zemští úředníci. Nezastupitelnou roli, danou korunovačním řádem Karla IV., ovšem hrál při vlastní korunovaci krále a posléze i královny.¹

*„Korunovace...se odehrávala naprosto přesně podle starých scénářů, provozovaných od středověku a částečně upravovaných v postulátech Obnoveného zřízení zemského...z roku 1627“.*² V soupisu nejvyšších zemských úředníků, jak jej uvádí Milada Sekyrková, je poznamenán i Kristián Kryštof Clam-Gallas.³ Dále je zmiňován u příležitosti příjezdu Ferdinanda V. do Prahy: *„Pak král a královna sestoupili za pomoci nejvyššího zemského maršálka hraběte Clam-Gallase a nejvyššího hofmistra barona Hesse z kočáru a za doprovodu všech přítomných se odebrali do svatovojtěšské kaple.“*⁴ Kristián Kryštof plnil své povinnosti nejvyššího zemského maršálka i poté: *„Na Holdovacím zemském sněmu ve Vladislavském sále Pražského hradu 3. září 1836 bylo místo nejvyššího zemského maršálka se svatová-*

¹ Podle: M. SEKÝRKOVÁ, 7. 9. 1836. *Ferdinand V.*

² Tamtéž, s. 5.

³ „*Nejvyšší zemský maršálek – Kristián hrabě Clam-Gallas*“. Tamtéž, s. 62.

⁴ Tamtéž, s. 64.

lavským mečem po pravici panovníka vedle trůnu, po levici stál koroubevník s praporem.⁵ Stejně tak je zmiňován u příležitosti hostiny po sněmu: „Při holdovací hostině ve Vladislavském sále Pražského hradu stál nejvyšší zemský maršálek se svatováclavským mečem vpravo vzadu za trůnem panovníka.“⁶

Zásadní funkci měl hrabě z titulu svého úřadu při korunovaci krále: „Významné postavení při celém ceremoniálu zaujímal Kristián hrabě Clam-Gallas jako vrchní zemský maršálek a předseda zemského sněmu. Nyní nesl před Ferdinandem vytasený státní meč... Po panovníkově příchodu do královské oratoře hrabě Clam-Gallas meč položil na červeným sametem pokrytý stolek. Pak spolu s ostatními dvorskými a zemskými úředníky, duchovními – včetně arcibiskupa – i světskými hodnostáři odstoupil do přilehlých prostor.“⁷ „Za slavnostních zvuků trub a kotlů dosedl panovník na stolec. Kolem krále se rozestavili nejvyšší zemský maršálek, stále s obnaženým mečem, ...“⁸

„Nejvyšší zemský maršálek hrabě Clam-Gallas nesl vytasený svatováclavský meč. Také tento meč patřil ke korunovačním klenotům a při korunovaci hrál důležitou úlohu. Byl dokonce nejstarší součástí souboru, neboť o něm mluví už Karel IV. ve svém korunovačním řádu. Během slavnostních obřadů jej nosili před králem. Na konci korunovační mše jím nový král pasoval svatováclavské rytíře.“⁹ Nakonec: „Za Clam-Gallasem kráčel císař Ferdinand v uniformě polního maršálka, ověnčen řádovými stuhami.“¹⁰ „Poté král odevzdal obnažený meč nejvyššímu zemskému maršálkovi. Zástupci nejvyššího komoří a nejvyšší komoří zemský mu odepjali pochvu.“¹¹

Kristián Kryštof byl z titulu své funkce účasten taktéž korunovačního ceremoniálu královny, jíž se stala Marie Anna Karolína Pia Savojská: „Nejvyšší zemský hofmistr kráčel s holí mezi nejvyšším maršálkem vpravo, nesoucím na brokátové podušce meč sv. Václava, schovaný tentokrát v pochvě, a nejvyšším zemským komorníkem vlevo, jenž strážil atlasovou čapku.“¹²

⁵ Tamtéž, s. 158–159.

⁶ Tamtéž, s. 160–161.

⁷ Tamtéž, s. 70.

⁸ Tamtéž, s. 71.

⁹ Tamtéž, s. 87.

¹⁰ Tamtéž, s. 88.

¹¹ Tamtéž, s. 94.

¹² Tamtéž, s. 110.

Úkony Kristiána Kryštofa při korunovaci nebyly založeny ani na korunovačním řádu Karla IV., ani na dikci Obnoveného zřízení zemského. Karlův korunovační řád krom jiného detailně popisuje úkony dotýkající se svatováclavského meče: jeho nesení v průvodu, požehnání arcibiskupem, atd. Meč je zde vypočítáván mezi „*znamenie králová*“, spolu s korunou a žezlem. Řád však přesněji neurčuje, kdo konkrétně meč nese a co přesně s ním dělá. K počátku obřadu uvádí pouze to, že „*znamenie králová*“ nesou „*knížata a šlechtici*“. K nesení meče po korunovaci pak řád stanovuje: „*Potom [král] vezme meč, jímž byl opásán, a jej bohu na oltáři ofěruje, jenž hrabie jiných vyšší aneb větčí, kterýž tu bude, vyplatí, a k vyplatě před ním ponese.*“¹³ Obnovené zřízení zemské se samotným obřadem korunovace vůbec nezabývá. Obsahuje pouze články ke královské přísaze. Co se týká zemských úředníků, obsahuje také články k obsazování zemských úřadů a předepsané přísahy jednotlivých úředníků při nástupu do úřadu.¹⁴

¹³ EMLER, Josef (ed.): *Spisové císaře Karla IV. Na oslavu pětistoleté památky jeho sbor matice české*, Praha 1878.

¹⁴ JIREČEK, Hermenegild (ed.): *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého*, Praha 1888.

Portréty Kristiána Kryštofa Clam-Gallase a jeho rodiny

Následující studie přináší obrazový a textový přehled portrétů Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, jeho sourozenců, manželky a dětí. Techniky výtvarného zachycení podob hraběte a jeho blízkých jsou v provedení různé od grafik přes olejomalby až po sochařské práce. Zveřejněná díla jsou soustředěna v péči Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, a to na státních zámcích Frýdlant, Grabštejn a Lemberk, dále ve sbírce obrazů Severočeského muzea v Liberci, v Městském muzeu ve Frýdlantu a ve sbírce grafik a kreseb Národní galerie v Praze. V jednom případě je grafika součástí archivního fondu Historická sbírka (Rodinný archiv) Clam-Gallas v děčínské pobočce Státního oblastního archivu Litoměřice. Některé grafické práce se duplicitně nacházejí i v Albertina Museum při Österreichische Nationalbibliothek Wien. Zhodnocení rodinné kolekce portrétů i prací Kristiána Kryštofa nejen pro vývoj fyziognomie zobrazovaného, nýbrž i jako specifického ikonografického pramene, tvoří závěr této studie. U každého zde reprodukováného díla je kromě obligátního sdělení o fyzickém stavu uveden i autor, resp. identifikován portrétovaný, ev. námět díla, vlastník a uložení té které výtvarné práce.

Josef Bergler: Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838)
před dovršením dvacátého roku

Litografie tištěná hnědou barvou, 23x18 cm, nedatováno (asi 1790), signováno B. F. Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, fond HS C-G, karton č. 704, inv. č. 2993.¹

Kristián Kryštof je zobrazen do pasu z levého tříčtvrtečního profilu, ve věku asi dvaceti let. Oblečen je do kabátu, na krku zdobně uvázaný bílý nákrčník. Vlasy a kotlety jsou nakrátko módně střiženy. V levé ruce drží patrně skicák, pravou se lehce opírá o levé zápěstí a drží v ní pero nebo tužku na kreslení.

Vlevo na litografii nečitelný otisk razítka, nad pravým ramenem iniciály *B:F*. [Bergler Fecit].

¹ Totožný portrét uchovává Národní galerie v Praze, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 4626.

Ferdinand Freiherr von Lütgendorff, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838)
téměř padesátiletý

Litografie tištěná černou barvou, datováno 1820, signováno Ferdinand, svobodný pán z Lütgendorffu (Ferdinand, Freiherr von Lütgendorff). Litografie uložena v Národní galerii Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 203031, (duplicitně též inv. č. R 201025 a inv. č. R 57110).²

Kristián Kryštof je vyobrazen v oválu do pasu, z levého profilu, v tmavém kabátě se širokým límcem a v bílém nákrčníku. Vlasy jsou střižené na krátko, sčesané dopředu s licousy, v uchu přichycena náušnice. Na hrudi má připnut rytířský kříž Leopoldova řádu a hvězdu Velkokříže saského civilního služebního řádu. V pravé části litografie je uprostřed uvedena datace 1820.

² Uloženo též: Österreichische Nationalbibliothek Wien, Porträtsammlung, Inv. Nr., Pg 152.045:I (3).

Franz Xaver Eissner, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838)
asi padesátiletý

Litografie tištěná černou barvou, nedatováno, signováno Franz Xaver Eissner. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 3709. Tato litografie se nachází také v Národní galerii Praha, Sbíрка grafik a kreseb, inv. č. R 136953 (duplicitně s inv. č. R 136954).³

Kristián Kryštof je vyobrazen v oválu do pasu, oblečen do tmavého kabátu s vysokým a širokým límcem a na dvouřadě zapínání knoflíků, má bílý nákrčník, krátce střižené vlnité vlasy sčesané dopředu s licousy. Na hrudi je připnut rytířský kříž Leopoldova řádu, rytířský kříž Toskánského řádu svatého Štěpána a hvězdu velkokříže Saského civilního služebního řádu.

Nápis ve spodní části litografie: *CHRISTIAN GRAF von CLAMM GALLAS.*

V pravém rohu pod litografií vytištěno: *Franz Xv. Eissner. sc.* [Franz Xaver Eissner sculpsit].

³ Uloženo též: Österreichische Nationalbibliothek Wien, Porträtsammlung, Inv. Nr. Pg 152.045:I (2)

Josef Quaisser, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838) padesátiletý

Josef Quaisser, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838) padesátiletý

Litografie tištěná černou barvou, 59x45 cm, datováno 1821, signováno Josef Quaisser, vytištěno ve Vídni. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 3495, NPÚ, ú. o. p. – Státní zámek Lemberk, inv. č. LM 289.

Litografie je rovněž uložena v Národní galerii Praha, Sběrka grafik a kreseb, sign. R 226460.⁴

Kristián Kryštof je oděn do tmavého kabátu se širokým límcem a na dvouřadě zapínání knoflíků, má uvázaný bílý nákrčník. Hlava je pootočena doleva, krátce střižené vlnité vlasy sčesané dopředu s licousy. Na hrudi má připnut rytířský kříž Leopoldova řádu, rytířský kříž Toskánského řádu svatého Štěpána a hvězdu velkokříže Saského civilního služebního řádu, k němuž náleží šerpa viditelná v rozhalené klopě kabátu.

Nápisové pole v dolní části: *CHRISTIAN CHRISTOPH Graf von Clam Gallas K. K. wirklicher geheimer Rath und Kämmerer, Ritter des österreichischen St.=Leopolds des toskanischen St.=Stephans=Ordens, Großkreutz des sächsischen Civil-Verdienst-Ordens.*

V levém rohu pod litografií je vytištěno: *Ged. im Inst. in Wien* [Gedruckt im Institut in Wien].

V pravém rohu pod litografií je vytištěno: *Gezt. v. Quaisser zu Prag 1821* [Gezeichnet von Quaisser zu Prag 1821]

⁴ Tisk uložen též: Österreichische Nationalbibliothek Wien, Porträtsammlung, Inv. Nr. Pg 152.045:I (1).

Josef Quaisser, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838)
po dovršení padesátého roku

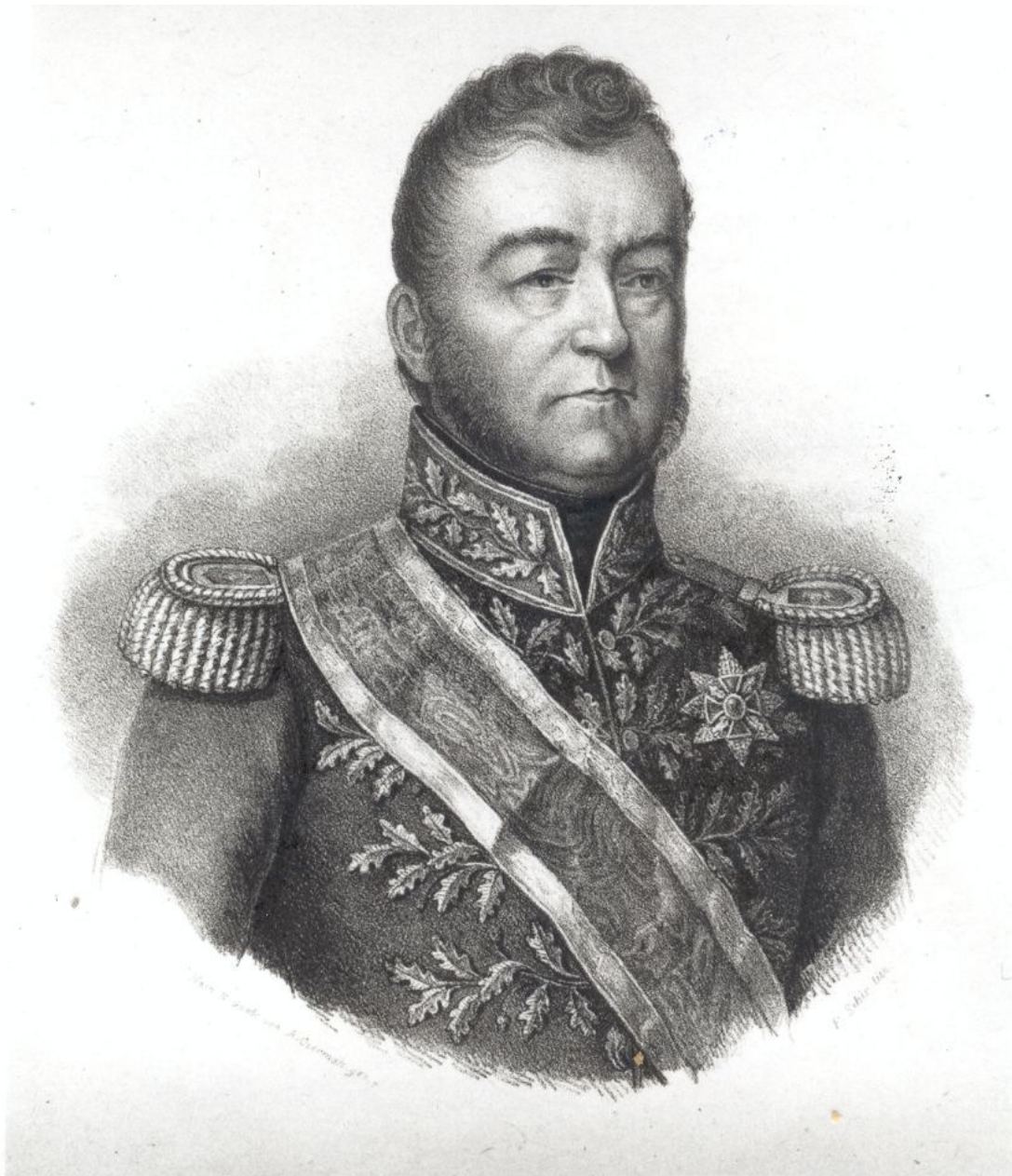
Litografie tištěná černou barvou, datováno 1822, resp. 1826, signováno Josef Quaisser. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 226459, a Městské muzeum Frýdlant, sign. 256/A (nové inv. č. 108).

Kristián Kryštof je vyobrazen do pasu, v černém kabátě se širokým límcem a na dvouřadě zapínání knoflíků, s bílým nákrčníkem. Má krátce strížené vlnité vlasy sčesané dopředu s licousy. Na hrudi má připnut rytířský kříž Leopoldova řádu, rytířský kříž Toskánského řádu svatého Štěpána a hvězda velkokříže Saského civilního služebního řádu, k němuž náleží šerpa, viditelná v rozhalené klopě kabátu.

Nápis ve spodní části litografie: *CHRISTIAN CHRISTOPH Graf von Clam Gallas, K. K. wirklicher geheimer Rath und Kämmerer, Ritter des österreichischen St. Leopolds- des toskanischen St. Stephans-Ordens, Großkreuz des sächsischen Civil-Verdienst-Ordens.*

Pod litografií vlevo vytištěno: *Jos. Quaisser nach der Natur gemalt 1822 und litogr. zu Prag 1826.*

Pod litografií vpravo: *Gedruckt in der lithogr. Anstalt des A. Machek.*

Christian Christoph Graf von Clam Gallas,

Herr der Herrschaften Friedland, Raichenberg, Grafenstein, Lemberg, Broditz u. Luschnitz. Oberstlandmarschall des Königreichs Böhmen, Großkreuz des kais. öster. Leopoldordens, des kön. sächs. Ordens für Verdienst und Treue, und Ritter des Großherzog. toskanischen St. Stephansordens, k. k. wirklicher geheimer Rath u. Kammerherr, dann Präsident der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde &c. &c.

A. Czermak dle E. Gurka, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838)
před dovršením šedesátého roku

Litografie tištěná černou barvou, nedatováno. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 231199, (duplicitně inv. č. R 240656, R 226468 a R 70507).

Kristián Kryštof je vyobrazen v uniformě české stavovské šlechty. Stojatý límec zdobí dubové ratolesti, stejně jako přední část kabátu. Na hrudi má připnutý saský řád, k němuž náleží i šerpa. Jedná se o neznámý portrét, dosud nezveřejňovaný. Z vyobrazení i dle tištěné popisky pod portrétem je zřejmé, že se Kristián Kryštof stal nositelem rytířského stupně c. k. leopoldovského řádu, rytířem toskánského řádu svatého Štěpána, dále nositelem královského saského řádu za zásluhy a věrnost (zde zachycen s příslušnou šerpou, hvězda má vzhledem k originálu řádu nepřesný počet cípů).

Pod portrétem je nápis: *Christian Christoph Graf von Clam Gallas, Herr der Herrschaften Friedland, Reichenberg, Grafenstein, Lemberg, Brodetz u[nd] Luschtinitz, Oberstlandmarschall des Königreichs Böhmen, Grosskreuz des kais[erlichen] öster[reichischen] Leopoldordens, des kön[inglichen] sächs[ischen] Ordens für Verdienst und Treue, und Ritter des Grossherzog. toskanaschen S[anc]t Stephansordens, k[aiserlich] k[öniglich] wirklicher geheimer Rath u[nd] Kämmerer, dann Präsident der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde etc. etc.* Vlevo pod litografií: *Nach E[duard] Gurk von A. Czermak gez.* Vpravo: *F. Schir lith. [lithographiert].*

Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838) v dětském věku

Pastel na lepence,⁵ 29x21 cm, nedatováno (pravděpodobně okolo roku 1775), nesignováno. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 4310.

Kristián Kryštof ve věku čtyř až pěti let je zobrazen do pasu, oděn do světlezeleného kabátku s dvouřadým zapínáním knoflíků, bílým fiží a červenými klopami u krku, připnutými na každé straně dvěma knoflíky. Delší tmavé vlasy jsou střižené do ofiny, pravá ruka dle dobové módy zasunuta do otvoru v kabátku mezi knoflíky. Rukáv zdobí dvě řady knoflíků.

Na zadní straně pasparty obrazu rukopisný text: *Christian graf Von Clam Gallas geboren den 1. Septembr 1771*

⁵ Údaj převzat z evidence NPÚ ÚOP v Liberci.

Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838) patrně po dovršení třicátého roku

Olej na plátně, 85,5x66,5 cm, datováno k roku 1813, signováno Josef Bergler.
NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad Grabštejn, inv. č. GR 256.

Kristián Kryštof je vyobrazen sedící, ve světle hnědých kalhotách, černém krátkém kabátu s límcem a s bílým nákrčníkem. Má nakrátko střižené vlasy sčesané dopředu a licousy. V pravé ruce drží zavřenou knihu, levým loktem se opírá o stolek s knihou a otevřenými listy. Na hrudi má připnutý kříž Leopoldova řádu.

Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838) asi čtyřicetiletý

Olej na plátně, 79x66 cm, nedatováno, nesignováno. NPÚ, ú. o. p. – Státní zámek Lemberk, inv. č. LM 247.

Kristián Kryštof je vyobrazen do pasu, oděn do černého kabátu s vysokým límcem a na dvouřadé zapínání knoflíků, s bílým nákrčníkem. Vlnité vlasy má krátce střižené a sčesané dopředu, licousy. Na hrudi je připnut rytířský kříž Leopoldova řádu, rytířský kříž Toskánského řádu svatého Štěpána a hvězda velkokříže Saského civilního služebního řádu, k němuž náleží šerpa, viditelná v klopě kabátu. Portrét je totožný s olejomalbou nacházející se na státním hradu Grabštejn (inv. č. GR 251) a rovněž s portrétem na státním hradu a zámku Frýdlant v Čechách (obrazárna druhého patra hradu).

Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838) asi padesátiletý

Olej na plátně, 69,5x56,5 cm, nedatováno, nesignováno. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad Grabštejn, inv. č. GR 251.

Kristián Kryštof je zde vyobrazen do pasu, v černém kabátě se širokým límcem a na dvouřadé zapínání knoflíků, s bílým nákrčníkem. Má krátce střižené vlnité vlasy sčesané dopředu a licousy. Na hrudi je připnut rytířský kříž Leopoldova řádu, rytířský kříž Toskánského řádu svatého Štěpána a hvězda velkokříže Saského civilního služebního řádu, k němuž náleží šerpa, viditelná v rozhalené klopě kabátu.

Na zadní straně plátna je napsáno: *Clam...* (dále bohužel nečitelné).⁶ Na zadní straně obrazu na papíře též nápis: *Exzellenz Graf Clam Grossvater von der Frau Baronin Simschen geboren Gräfin Mitrowský.*⁷ Zřejmě se jedná o poznámku z druhé půle 19. století. Kristián Kryštof Clam-Gallas byl dědečkem Franze Clam-Gallase, jehož narození se však nedožil. Údaj o hraběnce Mitrovské může naznačovat autorství olejomalby podle starších vzorů.

⁶ Údaj převzat z evidence NPÚ, ú. o. p. v Liberci.

⁷ Tamtéž.

Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838)

Olej na plátně, nedatováno, nesignováno. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách (obrazárna druhého patra hradu).

Kristián Kryštof je vyobrazen do pasu, oděn do černého kabátu se širokým límcem a na dvouřadé zapínání knoflíků, s bílým nákrčníkem. Vlnité vlasy má krátce střižené a sčesané dopředu, licousy. Na hrudi je připnut rytířský kříž Leopoldova řádu, rytířský kříž Toskánského řádu svatého Štěpána a hvězda velkokříže Saského civilního služebního řádu, k němuž náleží šerpa, viditelná v klopě kabátu. Portrét je totožný s olejomalbou nacházející na státním hradu Grabštejn (inv. č. GR 251) a rovněž s portrétem na státním zámku Lemberk (inv. č. LM 247).

**Josef Bergler (?), Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838)
po dovršení padesátého roku**

Olej na plátně, 71x57 cm, nedatováno (po roce 1833), nesignováno (autorem je pravděpodobně Josef Bergler). NPÚ, ú. o. p. – Státní zámek Lemberk, inv. č. LM 246.

Kristián Kryštof je vyobrazen do pasu v černém kabátě s vysokým a širokým límcem a na dvouřadé zapínání knoflíků a s bílým nákrčníkem. Má krátce střižené vlnité vlasy sčesané dopředu a licousy. Na hrudi je připnut rytířský kříž (stupeň) Leopoldova řádu, hvězdu velkokříže téhož řádu, rytířský kříž Toskánského řádu svatého Štěpána a hvězda velkokříže Saského civilního služebního řádu, k němuž náleží šerpa, viditelná v rozhalené klopě kabátu.

Josef Bergler, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838) jako 35letý

Olej na plátně, 247x134 cm, nedatováno [1816]⁸, signováno Josef Bergler. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 233.

Kristián Kryštof je oděn v rouchu rytířského stupně Leopoldova řádu. Pravou rukou se opírá o stůl pokrytý červeným ubrusem a zlatými třásněmi, na kterém leží červený klobouk s peřím a dlouhé bílé rukavice. V levé ruce drží rozloženou listinu. V pozadí visí skládaný zelený závěs lemovaný zlatým prýmkem a v pravé střední části obrazu v pozadí scenerie s blíže neurčeným zámek. Podlaha je šachovnicová.

⁸ Obraz datuje do roku 1814 F. NÉMETHY, *Das Schloss Friedland*, s. 41.

Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838)

Olej na plátně, 77x55 cm, nedatováno, nesignováno, NPÚ, ú. o. p. – Státní zámek Lemberk, inv. č. LM 1045.

Kristián Kryštof je oděn v rouchu rytířského stupně Leopoldova řádu. Pravou rukou se opírá o stůl pokrytý červeným ubrusem a zlatými třásněmi, na němž leží červený klobouk s peřím a dlouhé bílé rukavice. V levé ruce drží hrabě rozevřenou listinu. V pozadí za stolem visí skládaný zelený závěs lemovaný zlatým prýmkem, v pravé střední části obrazu se v pozadí otevírá krajina. Podlaha má šachovnicovou strukturu.

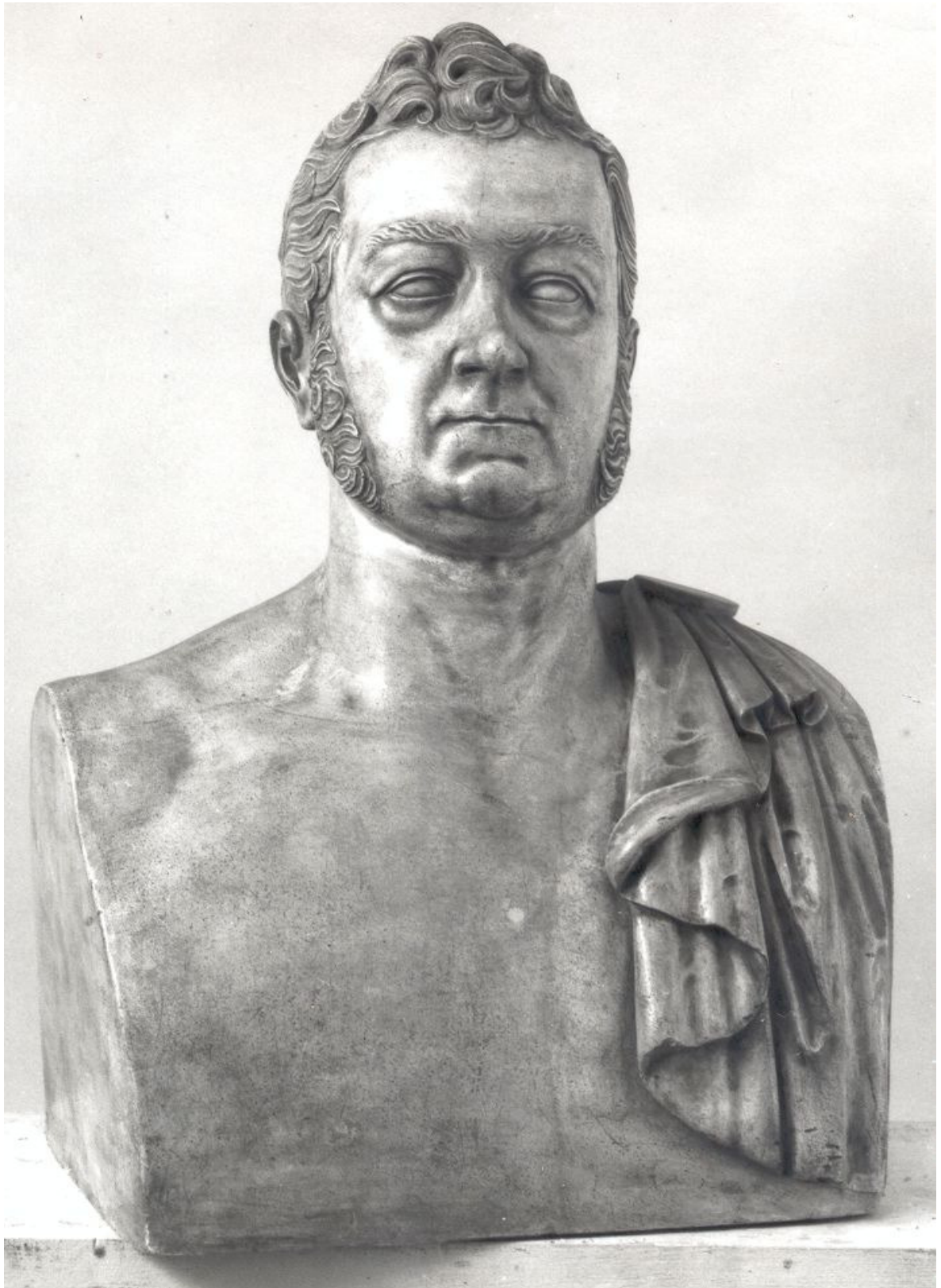
Zřejmě se jedná o upravenou kopii obrazu od Josefa Berglera, který se nachází na státním hradu a zámku Frýdlant v Čechách (inv. č. F 233).

Josef Quaisser, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838) jako 56letý

Olej na plátně, 161,5x125 cm, datováno Praha 1827, signováno Josef Quaiser. Severočeské muzeum v Liberci, fond Sběrka obrazů, inv. č. Ob-80.

Kristián Kryštof je zobrazen po kolena (byl obraz oříznut?) v rouchu rytířského stupně Leopoldova řádu. Pravice spočívá na stole s plánem nové liberecké čtvrti Kristiánov (Christianstadt), dále tu leží červený klobouk s pery a s bílými rukavicemi. V pozadí za postavou v pravé části obrazu je zelený závěs lemovaný zlatým prýmkem. V levé střední části obrazu se otevírá pohled od libereckého zámku směrem k náměstí (renesanční radnici a kostelu sv. Antonína Velikého). Opět se zřejmě jedná o upravenou kopii obrazu od Josefa Berglera, uloženého ve sbírkách státního hradu a zámku Frýdlant v Čechách (inv. č. F 233), případně obrazu uloženého na státním zámku Lemberk (inv. č. LM 1045), jimiž se mohl Josef Quaiser inspirovat.

Emanuel Max, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838) asi padesátiletý

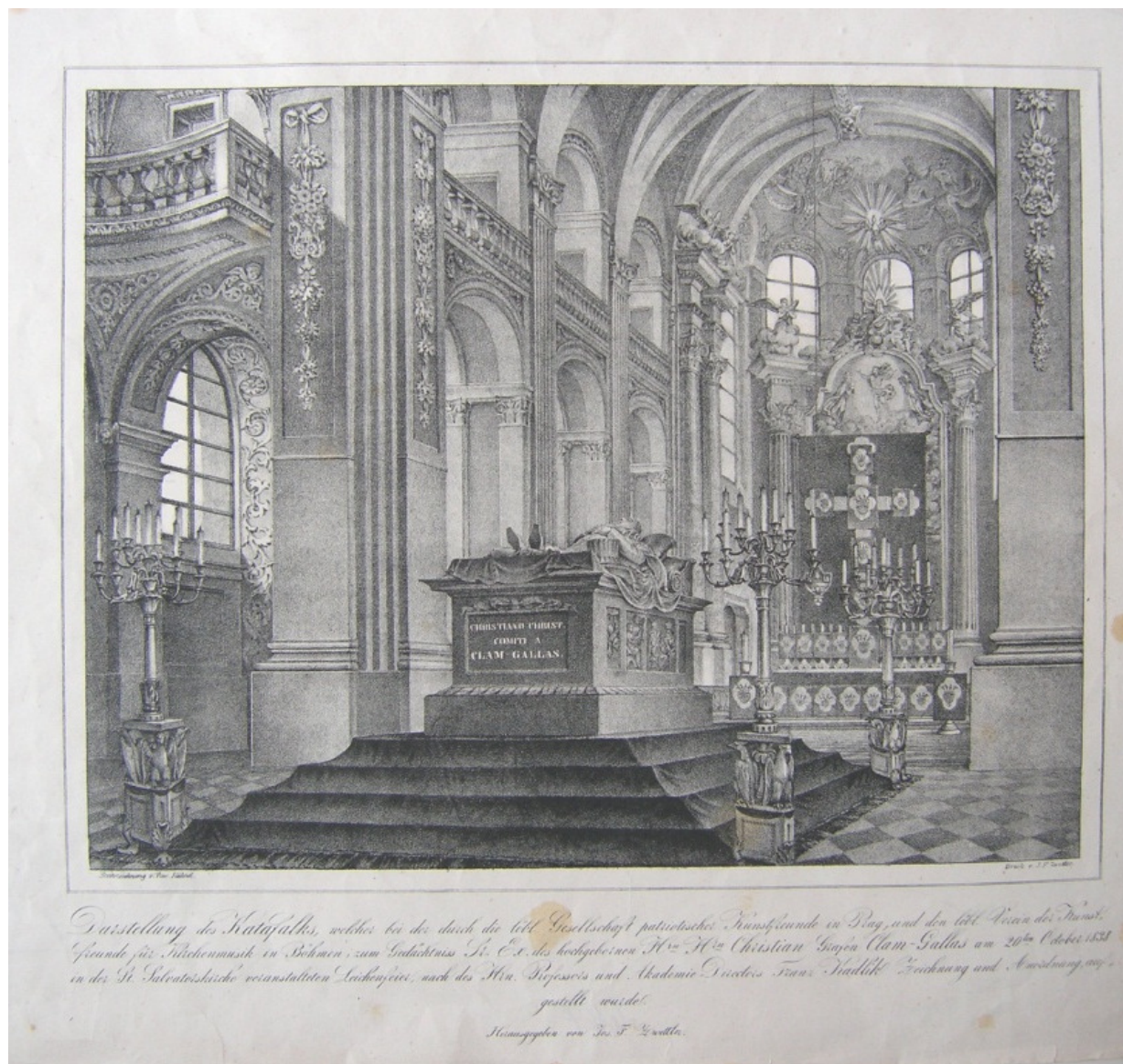
Plastika, portrétní busta, patinovaná sádra, výška 64 cm, datace v katalogové kartě před rokem 1843, signováno Emanuel Max. Národní galerie, sbírka umění 19. století, inv. č. P 8. Jedná se pouze o poprsí Kristiána Kryštofa Clam-Gallase. Na levém rameni má pouze naznačený připnutý nařasený plášť. Stejně jako na portrétech má krátce módně střižené vlnité vlasy sčesané dopředu a licousy.

Emanuel Max, Kristián Kryštof Clam-Gallas (1771–1838)

Portrétní busta z bílého mramoru, výška 57 cm, průměr díla 20 cm, datováno 1843, jde o posmrtnou realizaci, signováno Emanuel Max. Národní galerie Praha, inv. č. P-13.

Kristián Kryštof má kabát na dvouřadé zapínání knoflíků, s límcem a nákrč-níkem. Vlasy jsou krátce střižené, vlnité, sčesané dopředu s licousy. Na hrudi má připnut rytířský kříž Leopoldova řádu, rytířský kříž Toskánského řádu svatého Ště-pána a hvězdu velkokříže Saského civilního služebního řádu. Stylově odvozeno z li-tografií, na nichž je hrabě zachycen asi jako padesátiletý.

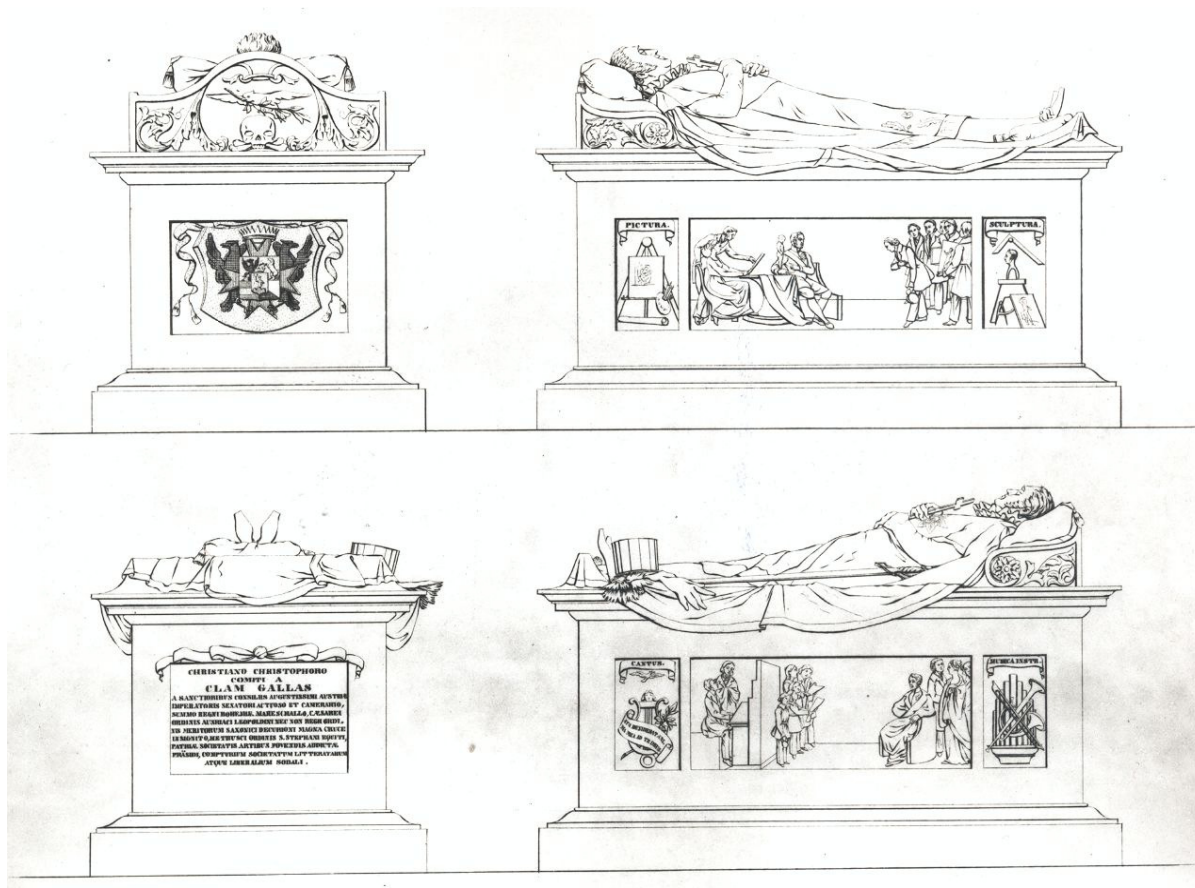
Vincenz Kühnel, Zesnulý Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas vystavený na katafalku v hlavní lodi kostela svatého Salvátora v Praze

Litografie, signováno Vincenz Kühnel, tiskař Josef Friedrich Zwettler, vyobrazení od Franze Kadlika, nedatováno (buď 1838, nebo později). Národní galerie Praha, Sběrka kreseb a grafik, sign. R 7726.⁹

Kristián Kryštof je vyobrazen ležící na smutečním katafalku v hlavní lodi kostela svatého Salvátora na Starém Městě pražském. Katafalk stojí na čtyřech stupních, které u každého rohu doplňují víceraemenné svícny s voskovicemi. Tělo spočívá na zřasené látce, hlava Kristiána Kryštofa a část těla je podložena vysokou poduškou a směřuje k hlavnímu oltáři ozdobenému látkou s vyobrazením kříže a opakujícím se erbem hrabat Clam-Gallasů. Zesnulý má obě ruce má sepnuté, položené na břicho. U nohou leží vysoký klobouk se širokým okrajem. Na katafalku ze strany pod nohama majuskulní latinský nápis *CHRISTIANO CHRIST. COMITI A CLAM GALLAS*. Na pravém boku katafalku jsou zřetelně vyobrazeny v obdélníkových polích múzy.

V levém dolním rohu litografie se nachází tištěný nápis *Steinzeichnung v[on] Vinc[enc] Kühnel*, v pravém dolním rohu identifikace tiskaře *Druck v[on] J[osef] F[riedrich] Zwettler*. Pod vyobrazením obsáhlý vysvětlující text latinkou v německém jazyce: *Darstellung des Katafalks, welcher bei der durch die löb[liche] Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag, und den löb[lichen] Verein der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Böhmen, zum Gedächtnis S[eine]r Ex[zellenz] des hochgeborenen H[er]rn H[er]rn Christian Grafen Clam-Gallas am 20ten October 1838 in der S[anc]t Salvatorskirche veranstaltten Leichenfeier, nach des H[er]rn Professors und Akademie – Directors Franz Kadlik Zeichnung und Anordnung, aufgestellt wurde. Herausgegeben von Jos[ef] F[riedrich] Zwettler.*

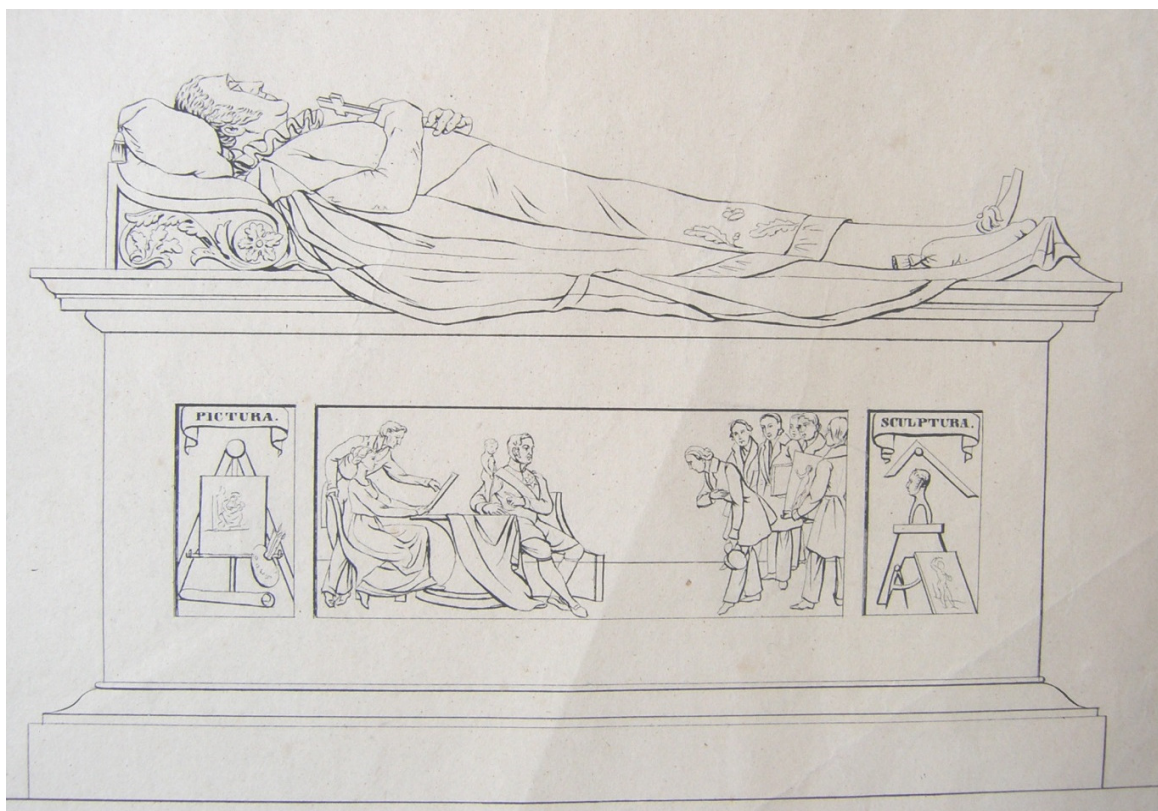
⁹ Uloženo též: Österreichische Nationalbibliothek Wien, Albertina Museum, Histor. Bl. Bd. 3; Clam-Gallas, Inv. Nr. ALB 69.976.

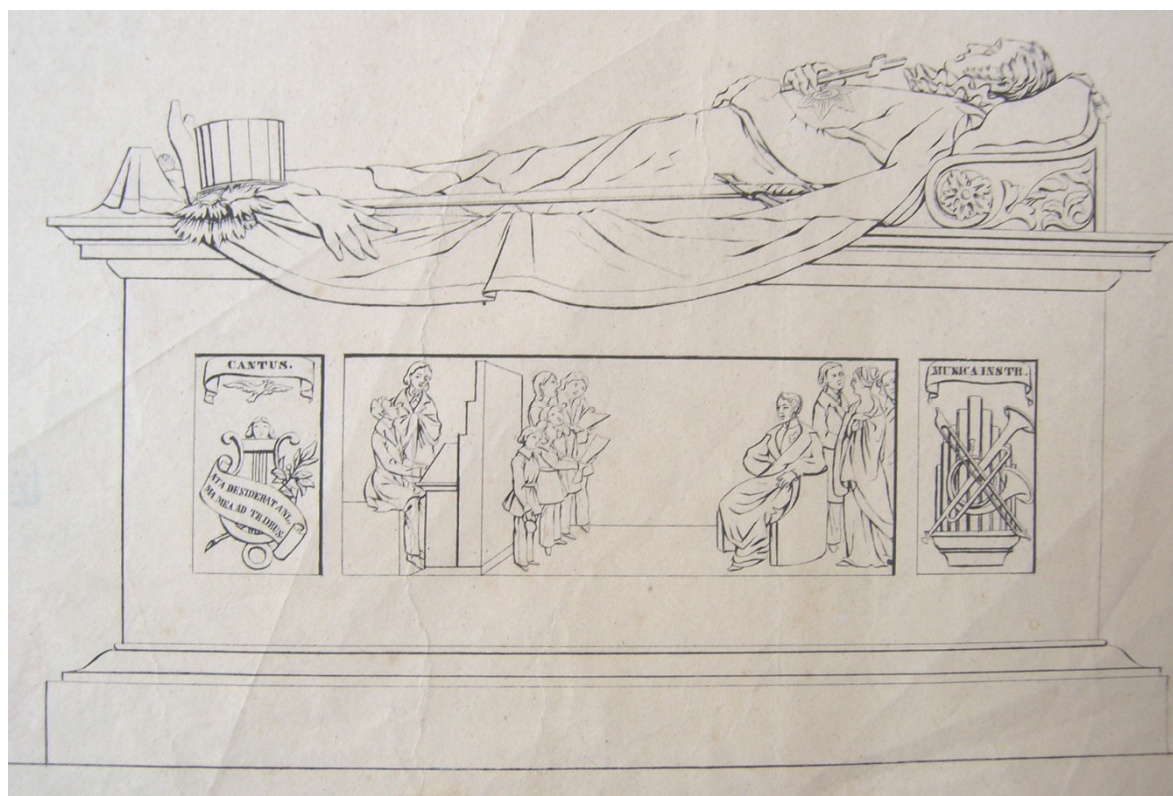
Katafalk s vystaveným tělem Kristiána Kryštofa hraběte Clam-Gallase v chrámu svatého Salvátora s výzdobou bočnic

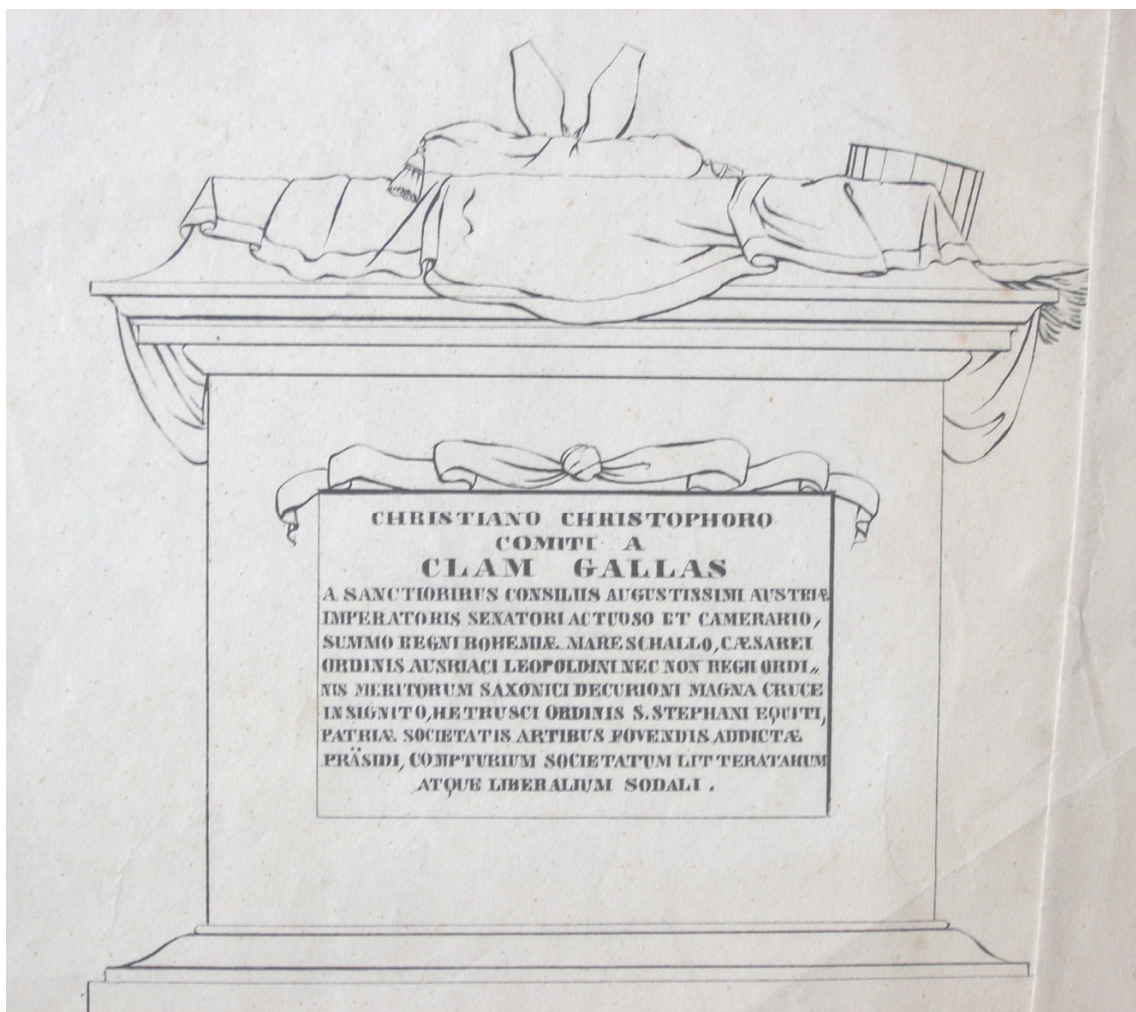
Detail zhlaví katafalku Kristiána Kryštofa Clam-Gallase s jeho erbem

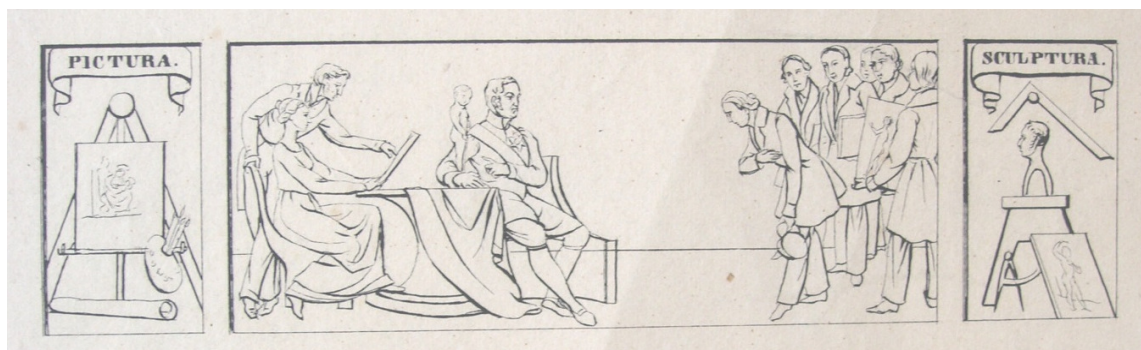
Detail katafalku Kristiána Kryštofa Clam-Gallas od jeho pravého boku

Detail katafalku Kristiána Kryštofa Clam-Gallas od jeho levého boku

Detail katafalku Kristiána Kryštofa Clam-Gallase od nohou s jeho titulaturou

Detaily výzdoby bočnic katafalku: malířství, sochařství, zpěv, hudební nástroje

Perokresba, nedatováno, vznikla patrně roku 1838, nesignováno. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 120.483 (duplicitně inv. č. R 7726).¹⁰

Na jediném listu je Kristián Kryštof vyobrazen ležící na katafalku, a to pohledově ze všech jeho čtyř stran, oděn do roucha Leopoldova řádu, s okružím kolem krku. Hlava spočívá na podušce, ozdobené štrápci v horních rozích, ležící na podhlavníku. Ruce spočívají na prsou a pravice svírá kříž podle dobového úzu katolických pohřbů. U levého boku leží meč, odkaz na světské zásluhy zesnulého i jeho šlechtický stav. Nohy obuté do nízkých střevíců rovněž spočívají na podušce, v dolních rozích ozdobené štrápci. U levé nohy leží vysoký klobouk bez chocholů a vedle něj dlouhé rukavice. Pozornost na perokresbě se zaměřuje také na postranní reliéfní výzdobu katafalku.

Kresba vlevo nahoře: Za hlavou zesnulého je na katafalku položený podhlavník zdobený florálním motivem, v jehož středu leží lebka se zkříženými hnáty a nad ní se vznáší holubice s ratolestí. Níže na katafalku spatřujeme clam-gallasovský erb.

Vlevo dole ze strany u nohou je na desce umístěn latinský nápis:

*CHRISTIANO CHRISTOPHORO / COMITI A / CLAM GALLAS / A
SANCTIORIRUS CONSILII AUGUSTISSIME AUSTRIAE / IMPERATORIS
SENATORI ACTUOSO ET CAMERARIO, / SUMMO REGNI BOHEMIAE
MARESCHALLO, CAESAREI / ORDINIS AUSTRIACI LEOPOLDINI
NEC NON REGII ORDINIS MERITORUM SAXONICI DECURIONI
MAGNA CRUCE / INSIGNITO, HETRUSCI ORDINIS S[ANCTI] STEPHANI
EQUITI, / PATRIAE SOCIETATIS ARTIBUS FOVENDIS ADDICTAE /
PRÄSIDI, COMPTURIUM SOCIETATUM LITTERATARUM / ATQUE,
LIBERALIUM SODALI.*¹¹

Titulatura představuje světské hodnosti a funkce, jejichž nositelem zesnulý byl, stejně jako vyznamenání a řády, jež mu udělili rakouský a saský panovník.

Vpravo nahoře: Na pravé straně katafalku se nacházejí kresby různých skupin,

¹⁰ Též Albertina Museum Wien, Bohemia. Pompes funébres Suppl. Histor. Bl. III. 1838.

¹¹ V textu je mylně místo SANCTIORIBUS uvedeno SANCTIORIRUS, ve slově AUSTRIACI chybí **T**; dvojhláska AE je ve slovech BOHEMIAE, AUSTRIAE vytištěna jako ligatura.

mužů vlevo nápis *PICTURA* a pod ním malířský stojan s obrazem, paletou a štětcí, u paty stojanu svinuté plátno. Uprostřed je vyobrazena scéna, v níž u stolu sedí dáma a prohlíží si nějaký obraz. Zřejmě jeho autor se opírá o židli, na které dáma sedí a on jí cosi na obraze ukazuje. Na druhém konci stolu sedí muž, pravděpodobně sám Kristián Kryštof (s naznačenou šerpou a řády), pravou rukou se opírá o stůl, drží v ní sošku a levicí na ni ukazuje. Naproti němu stojí několik mužů, z nichž jeden v popředí se mu klaní se smeknutým kloboukem v ruce, a ostatní drží v rukou obrazy, které mu zřejmě chtějí ukázat, nebo předat. Vpravo nápis *SCULPTURA* a pod ním nad bustou zavěšený úhelník. O jednu hranu podstavce busty je opřené kružítko a o druhou obraz s náčrtem postavy.

Vpravo dole: Na levé straně katafalku v levé části čteme nápis *CANTUS*. Nad lyrou se vznáší holubice. Přes lyru leží křížem směrem doprava ratolest a nalevo přes ni nápisová páska se slovy *ATA DESIDERAT ANIMA MEA AD TE DEUS*.¹² Jedná se o druhou část ze Žalmu 42,2: „*Jako laň dychtí po bystré vodě, tak dychtí má duše po Tobě, Božče!*“¹³ Zemřelý je prezentován jako dobrý křesťan, jenž hledá spásu u svého Stvořitele. Tento citát zde však má své místo i proto, že mohl být zpíván při bohoslužbě a souvisí tak tedy i s hudební produkcí.

Dále uprostřed kresby vidíme muže hrajícího na harmonium či varhany, vedle nějž stojí zřejmě zpívající žena. Před hudební nástroj nastoupil dětský (chlapecký) sbor – dívka si přidržují noty. Na ně se odnaproti dívá a poslouchá je sedící muž (rovněž s naznačenými řády na hrudi), pravděpodobně opět sám Kristián Kryštof a za ním stojí dva muži a žena – podle oděvu se zřejmě jedná o urozenou společnost.

Vpravo je nápis *MUSICA INSTR[umentalis]*, a pod ním varhanní píšťaly v podobě portativu, přes které jsou uprostřed položeny lesní roh a zkříženě smyčec s trubkou. Obrazová kompozice na spodní části katafalku odkazuje na kulturní počiny a hudební i výtvarné záliby zesnulého, jimiž je posmrtně reprezentován jako kulturní a kultivovaný šlechtic, na jeho urozenost upozorňuje rodový znak.

¹² V citaci z Vulgáty je chyba v prvním slově – místo **A**TA má být **I**TA. I z předchozích chyb je zjevné, že rytec se v latině příliš dobře neorientoval.

¹³ Dle Vulgáty: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.*

Josef Grassi, Josefina Clam-Gallasová, roz. Clary Aldringenová (1778–1828)

Olej na plátně, 247x134 cm, nedatováno [1814]¹⁴, signováno Josef Grassi. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 234.¹⁵

Josefina stojí na stupni schodiště, oděna v bílé chemise (dlouhé nepřestřižené šaty bez rukávů). Přes loket pravé ruky má přehozen červený pléd, který jí volně splývá přes záda a levou rukou jej lehce přidržuje u nohy. Na krku visí perlový náhrdelník, stejně tak na obou zápěstích. Tmavé vyčesané vlnité vlasy zdobí zlatá čelenka. Pravou rukou se opírá o patku kanelovaného antického sloupu, za nímž se v pozadí otevírá pohled do parku. V pravé části scény visí nařasený zelený závěs.

¹⁴ Obraz datuje do roku 1814 F. NÉMETHY, *Das Schloss Friedland*, s. 41

¹⁵ NPÚ, ú. o. p. Liberec – Státní hrad Grabštejn, inv. č. GR 775, fotografie, reprodukce olejomalby, 29,8x23,8 cm. Fotografie obrazu od Josefa Grassiho, který je součástí instalace na Státním hradu a zámku Frýdlant v Čechách (inv. č. F 234) Fotografie je nalepena na modrošedou lepenku s tlačným rámečkem. Nad fotografií je rukopisný nápis: Josefina Gräfin Clam Gallas Geb. Gräfin Clary-Aldringen geb. 8 VII 1778 gest. 2. XII 1828 Na zadní straně lepenky je rukopisný nápis, jenž opravuje původně chybně uvedená životní data: Josefina Gräfin Clam Gallas, geborene Gräfin Clary-Aldringen geb. 9. Jul. 1777 gestorb. 12. Dezember 1828.

Josef Quaisser, Josefina Clam-Gallasová, roz. Clary Aldringenová (1778–1828)

Kresba uhlím, 75,5x59,9 cm, datováno k roku 1815, signováno Josef Quaiser. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 3511.

Josefina je oděna v chemise (dlouhé nepřestřižené šaty). Přes loket pravé ruky má přehozený pléd, který jí volně splývá přes záda a obtáčí i loket levé ruky. Vlasy jsou upravené tak, že jí na temeni hlavy vytvářejí věneček z copů a vzadu na šíji jí lehce spadají lokny. Chybí jakékoliv šperky a ozdoby.

**Josefina Clam-Gallasová, rozená Clary Aldringenová (1778–1828)
po dovršení čtyřicátého roku**

Kresba, datováno 1820, nesignováno. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 203120, (duplicitně inv. č. R 57196).

Josefína je zde zobrazena do pasu z levého profilu. Zatočený čepce (v podobě turbanu) ukrývá nakadeřené vlasy, které jí spadají do čela i na obnažený krk. Je oděna do módních šatů s balónovými rukávy, krk a hrud' zdobí korále.

V levém dolním rohu papíru, jímž je portrét podlepen, rukopisně: *Gräfin Clam Gallas.*

Josef Quaisser, Josefina Clam-Gallasová, roz. Clary Aldringenová (1778–1828)
jako 44letá

Litografie tištěná černou barvou, 65x49 cm, datováno Praha 1822, signováno Josef Quaisser. NPÚ ÚOP Státní hrad Grabštejn, inv. č. GR 448.

Josefina je oděna v chemise (dlouhé nepřestřižené šaty). Přes loket pravé ruky má přehozený pléd, který jí volně splývá přes záda a pravou rukou si jej přidržuje v pase. Hlavu zdobí světlý čepec, z větší části zakrývající nakadeřené vlasy. Bez jakýchkoliv ozdob.

V levém dolním rohu pod vyobrazením vytištěno: *Ged. im lith. Inst. in Wien* [Gedruckt im lithographischen Institut in Wien]. V pravém dolním rohu pod vyobrazením vytištěno: *Gez. v. Jos. Quaisser in Prag 1822* [Gezeichnet von Josef Quaisser in Prag 1822].

Text ve spodní části litografie: *Iosephine Gräfin von Clam Gallas, geborene Gräfin von Clary und Aldringen, Sternkreuzordens Dame.*

**Josef Quaisser, Eduard Clam-Gallas (1805–1891) a Adelhaida Clam-Gallasová
(1805–1836)**

Litografie tištěná černou barvou nebo kresba uhlím, 49x41 cm, datováno 28. 5. 1806, signováno Josef Quaisser. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 4914.

Dvě děti (Eduard a jeho dvojče Adelhaid), v prvním roce života. Mají krátké vlásky, oblečeny jsou do košilek. Kolem krku jim visí šňůra s korálky.

V levém dolním rohu pod litografií nápis: *Nach der Natur gezeichnet von Joseph Quaisser, den 28ten May 1806.*

Karolína Barbora Nostitzová, rozená Clam-Gallasová (1798–1838)

Pastel, 22x17 cm, nedatováno, nesignováno. NPÚ, ú. o. p. – Státním hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 3656.

Dcera Kristiána Kryštofa Clam-Gallase Karolína zobrazená sedící na červeně potaženém křesle se zlatými opěradly, loket levé ruky spočívá lehce na opěrci, pravice složena na těle a noze. Oděna je do světle modrých šatů s dekoltem lemovaným krajkou, krk zdobí náhrdelník z perel, účes charakterizují lokny, vzadu kryje hlavu krajkový čepec.

Rukopisný text na lístečku přiloženém k portrétu: *Gräfin Caroline Nostitz, geb. Gräfin Clam Gallas.*

Vilém Clam-Gallas (1802–1822) jako dvacetiletý

Olej na plátně, 68x52 cm, datováno 1820, signováno Josef Quaisser. NPÚ, ú. o. p. – Státním hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 3622.

Vilém, syn Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, je vyobrazen do pasu s tváří z tříčtvrtečního pravého profilu. Oblečen je do červenozlatého kabátu se zlatou epoletou na levém rameni. Zpod uniformy, resp. jejího stojatého límce, vysvítá bílý nákrčník. Vlnité vlasy jsou střiženy krátce, sčesány dopředu.

Na frýdlantském hradu se nachází ještě méně zdařilá kopie tohoto portrétu a také posmrtně malovaný obraz – olej na plátně. Na něm je mladý hrabě zachycen v loveckém oděvu s puškou a v pozadí stojícím chrámem Navštívení Panny Marie v Hejnicích, kde je v rodové hrobce pohřben.

Josef Kriehuber, Eduard Clam-Gallas (1805–1891) jako 29letý kyrysník

Litografie tištěná černou barvou, datováno 1834, signováno Kriehuber. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 231213.

Eduard je zde vyobrazen do pasu, v bílé uniformě a na hrudi má připevněný krysy. Je bez vyznamenání a řádů. Jde opět o nezveřejňovaný portrét.

Vlevo na litografii tištěný nápis: *Kriehuber [1]834*, vpravo: *gedr. bei Leykam et Co.* Na protější straně je v albu nalepena popiska: *Eduard Graf Clam Gallas Major bey Kaiser Ferdinand Cuirassier.*

Franz Schrotzberg, Eduard Clam-Gallas (1805–1891) jako 47letý

Olej na plátně, 258x182 cm, datováno 1852, Vídeň, signováno Franz Schrotzberg. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č, F 216.

Eduard, syn Kristiána Kryštofa Clam-Gallase, portrétovaný v životní velikosti, je oblečen v generálské uniformě (bílý kabát, bílé rukavice a červené kalhoty s lampasy). Přes rameno má šerpu Řádu zlaté koruny I. třídy, na límci zavěšený Řád zlatého rouna, na levé straně hrudi Kříž komtura Leopoldova řádu, pod ním (ruský) Řád svaté Anny I. třídy v briliantech. Na pravé straně hrudi zavěšen rytířský kříž Řádu Marie Terezie, dále Vojenský služební odznak – kříž pro důstojníky za 25 let služby a pod ním pozlacená hvězda Řádu Bílého orla. Na obraze vytvářejí stafáž vojáci s koňmi nebo na koních, vpravo hrad či pevnost (mohlo by se jednat i o Itálii jako odkaz na Eduardova slavná tažení).

V levém dolním rohu obraz signován a datován: *Franz Schrotzberg Wien, 1852.*

Karel Alois Clam-Gallas (1772–1801), bratr Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Pastel na lepence,¹⁶ 29x21 cm, nedatováno, nesignováno. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 4307.

Karel Alois je zobrazen do pasu, zhruba ve věku čtyř až pěti let, oděn do světlezeleného kabátku s dvouřadým zapínáním knoflíků, bílým fiží a červenými klopmi u krku, připnutými na každé straně dvěma knoflíky. Delší tmavé vlasy jsou střiženy do ofiny, pravá ruka zasunuta do otvoru kabátku mezi knoflíky.

Na zadní straně obrazu rukopisný záznam: *Carl graf Von Clam gallas geboren den 25. July 1772.*

¹⁶ Údaj převzat z evidence NPÚ, ú. o. p. v Liberci.

Ferdinand Clam-Gallas (1773–1804), bratr Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Pastel na lepence, 29x21 cm, nedatováno, nesignováno. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách, inv. č. F 4305.

Ferdinand je zobrazen do pasu, zhruba ve věku čtyř až pěti let, oděn do světlezeleného kabátku s dvouřadým zapínáním knoflíků, bílým fiží a červenými klopmami u krku, připnutými na každé straně dvěma knoflíky. Krátké vlnité tmavé vlasy jsou sčesány na patku. Ruka je zasunuta do otvoru kabátku mezi knoflíky. Na zadní straně obrazu rukopisný záznam: *Ferdinand graf Von Clam gallas geboren den 15. Augusti 1773.*

Louise Auerspergová, sestra Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Kresba, datována 1820, signováno monogramem uprostřed datace. Národní galerie Praha, Sbírka grafik a kreseb, inv. č. R 200964.

Louise je zobrazena do pasu z levého profilu. Čepce kryje nakadeřené vlasy. Urozená žena je oděna do módních šatů s balónovými rukávy, krk zdobí korále ve třech řadách.

Na zadní straně papíru, jímž je portrét podlepen, nápis: *Louise Auersperg. – Clam Gallas*. Jedná se patrně o sestru Kristiána Kryštofa Clam-Gallase – Marii Aloisii (1774–1831), provdanou za Vincence Auersperga.

Novoročenka 1806

Perokresba, datována 1806, signována G. F., na štítku s novoročenkou písmeno B. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 4485.

Mladý muž v dlouhém kabátě s vysokým límcem se šosy a s dvouřadým zapínáním, se sňatým kloboukem. Po jeho levém boku panáčkuje pes přidržující tabuli na způsob korouhve a s nápisem *Wünsch aller seits ein gutes Neues Jahr*.

Pes má na obojku iniciály G. F., vlevo dole na kameni nápis B: 1806, uprostřed dole zřejmě označení pořadí kresby No.3.

Novoročenka 1808 – vadný a správny tisk

Lept na papíře, 105 x 145 mm, datováno 1808, signováno dole vprostřed monogram CG fecit. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 38276, (duplikát s inv. č. R 38276 a další, omylem vytištěný zrcadlově s inv. č. R 38275).

Starý dlouhovlasý a vousatý muž s křídly vyrůstajícími ze zad a zřasenou látkou kolem pasu, Chronos (u boku mu symbolicky stojí přesýpací hodiny), promítá na stěnu letopočet 1808. Na podstavci pod kamerou obskurou je nápis *Graf von Clam Gallas*. Promítací přístroj na protější zeď přenáší světelný obraz v bílém kruhu cifru – rok 1808. U paty kvádru leží rozlomená tabulka s datací předešlého roku 1807. U ní také signování *CG Fecit.*, kde CG je vytvořeno jako monogram.

Novoročenka 1810

Perokresba, datováno 1810, signováno B. F. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 4284.

Mladý muž v dlouhém kabátu s vysokým límcem a v holínkách v pokleku přikládá do kamen svazek papírů. Z dýmu ohně je vidět nápisová páska s letopočtem odcházejícího roku 1809 a nahoře na dvířkách kamen vlevo letopočet 1810. V levém dolním rohu iniciály B. F. Pod obrázkem otištěn německý verš

*Dem Ofen die rechte Hitz zu geben,
Kost viele Mühe in meinem Leben.*

Novoročenka 1818

Perokresba, datováno 1818, signováno B. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. 184077.

Mladík v zimním oděvu s čepicí na hlavě, v dlouhém kabátu, kalhotách a holínkách stoupá po schodech chodby domu, který tušíme v klenuté prostoře za chlapcovou hlavou. Na zádech nese velkou nůši s poleny, přičemž na jednom z nich čteme letopočet odcházejícího roku 1817. Nad obloukem klenby vpravo od nůše letopočet 1818. Vlevo dole na jednom ze schodů iniciála B., pod obrázkem německý tištěný verš:

*Wär nur der Winter schon vorbey;
So würd' mein Rücken wieder frey.*

Vizitka (Jean Ferdinand de Schoenfeld)

Rytina, nedatováno, signováno Io. Berka sc. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 38531.

Laň, která se šla zřejmě napít k tůni nebo k potoku, na jehož břehu a v okolí roste tráva.

Dole pod obrázkem nápis *Jean Ferdinand de Schoenfeld*.

Vizitka

Rytina, nedatováno, nesignováno. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 38555.

Hudební nástroje (loutna a trumpeta) s květinovým řetězem – girlandou, vavřínovým věncem, divadelní maskou. Otevřená kniha či partitura nese nápis *de Bretfeld*.

Vizitka Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Grafika, nedatováno. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 36125, (duplikát inv. č. R 40 850, ale nemá v nápisových páskách text).

Nahý anděl uprostřed zvířetníku rozevívá nápisovou pásku s textem *Le Comte de Clam = Gallas. p. s. l. b. a.* Na další části nápisové pásky vpravo dole iniciály *C. G. Cl.-G. f.* [Christian Graf Clam-Gallas fecit]. Na rubové straně grafiky autorský údaj: *nach Bergler v. C. G. Clam Gallas.*

Vizitka Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Kresba, datováno 1805, nesignováno. Národní galerie Praha, Sbíрка grafik a kreseb, inv. č. R 4466.

Polopostava mladého chlapce, který v levé ruce drží nakloněnou desku a prstem pravé ruky ukazuje na nápis *Clam Gallas*. Vlevo od tabule datace 1805.

Vizitka Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Rytina, nedatováno, signováno Josef Berka. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 38571.

Kamenná deska, opřená o povalený sloup, s nápisem *Le Comte de Clam-Gallas fils.*, obrůstající popínavou rostlinou. Vlevo v popředí antická váza s girlandou, již rovněž ovíjí rostlina. V pravém dolním rohu signováno *J. Berka del. et sc.* [delineavit et sculpsit].

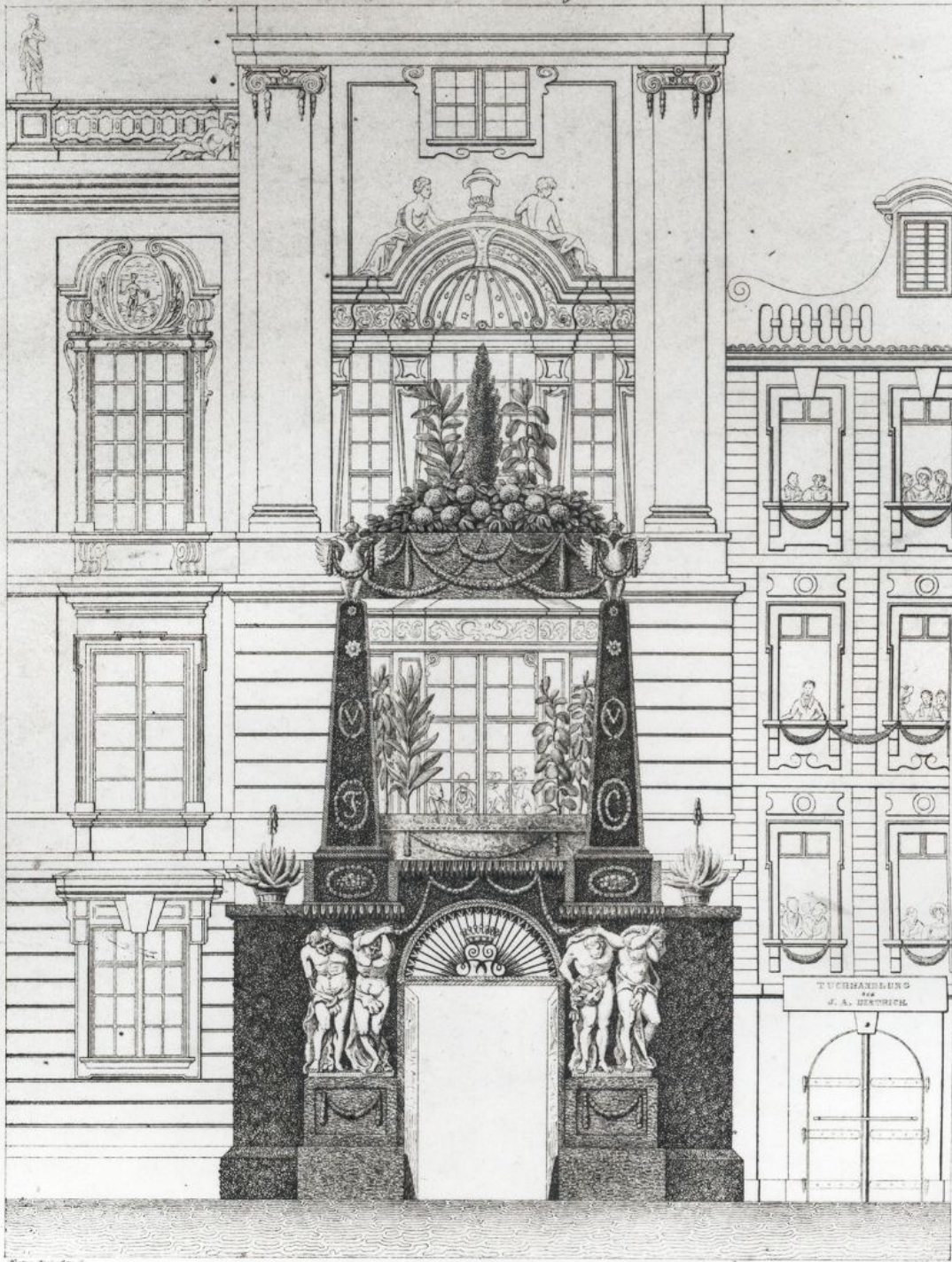

Vizitka hraběnky (Josefíny?) Clam-Gallasové

Rytina, nedatováno, signováno Josef Berka. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R – 36419.

Navštívenka, na níž je zobrazena na boku zpola ležící dívka v antickém rouchu. V pozadí stojí antický chrám. Vlevo v popředí sedí na téměř holé větvi stromu velká sova (nebo výr). Na vyvýšenině, patrně plochém kameni, o který se dáma opírá, vytištěn nápis *La Comtesse de Clam Gallas*. Dole vpravo pod obrázkem signatura *Jo. Berka del. et sc.*

Prag, am 16. August.

Decoration des Exc. Gräfl. Clam-Gallas'schen Pallastes.

Litograficky ztvárněné průčelí paláce Clam-Gallasů v Praze

Nedatováno (po 16. 8. 1835), signováno E. Friedrich. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 142944.

Průčelí slavnostně vyzdobeného Clam-Gallasova paláce v Praze u příležitosti korunovace Ferdinanda V. českým králem. Nahoře nad kresbou nápis *Prag, am 16. August*, dole tištěný text *Decoration des Exc. Gräfl. Clam-Gallas'chen Pallastes*. Vlevo dole pod vyobrazením *Em. Friedrich*, vpravo *lith. Vetter*.

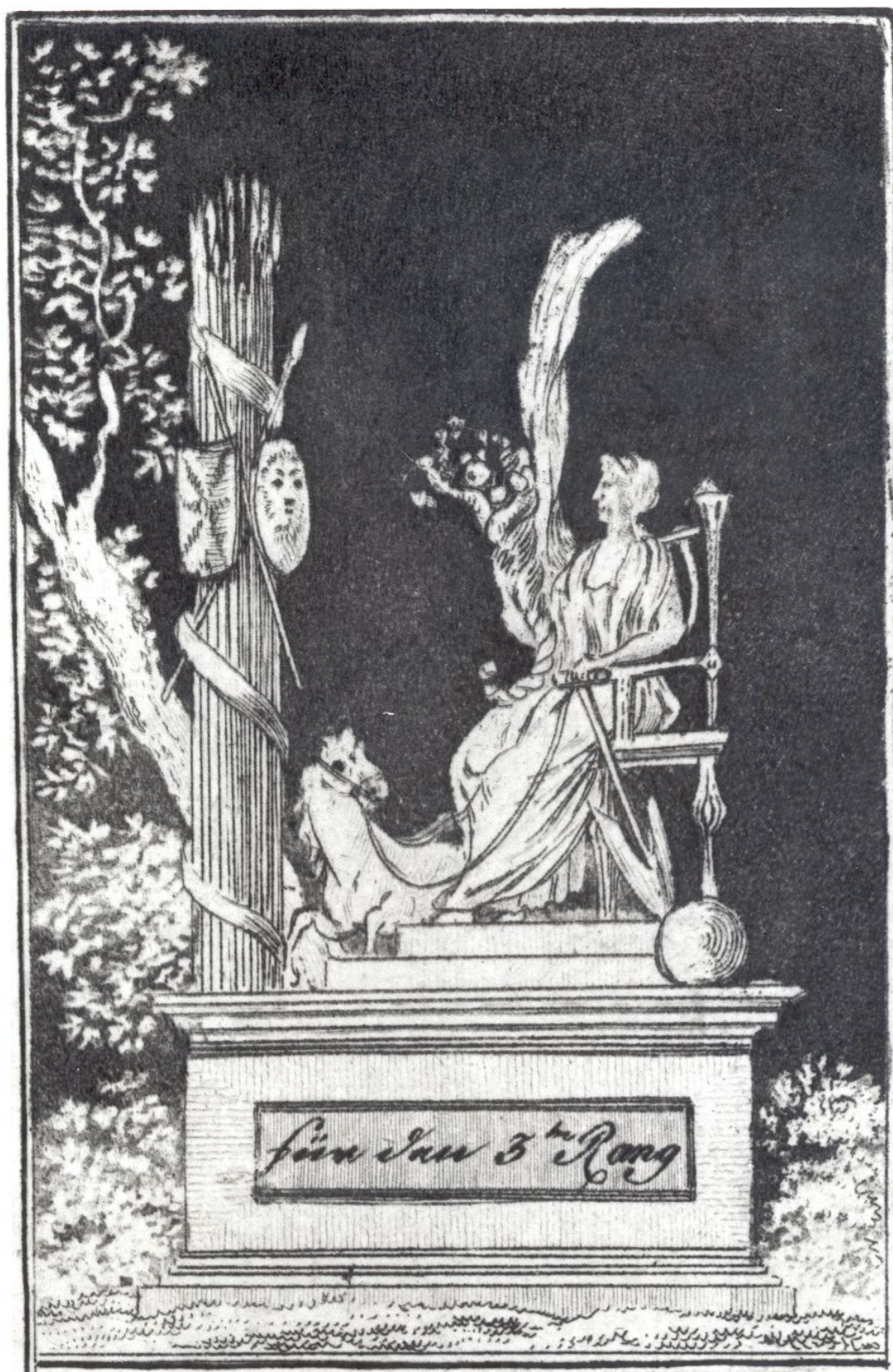
Entré Billet
zum
Freij Ball
den 12. September A. 1791, für
Hamburg ohne Anzug.
N° 1791. Commissair

Vstupenka s rytinou Nosticova divadla

Datováno 12. září 1791, nesignováno. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 104889.

Lístek na stavovský ples u příležitosti korunovace Leopolda II. v září 1791. V kruhové kartuši je zobrazeno Nosticovo (Stavovské) divadlo, a to pohled od hlavního vchodu. V pozadí patrna přístavba pro konání „*velkého bálu*“ u příležitosti pražské korunovace českého krále Leopolda II.

Dole pod kartuší natištěno „*Entré Billet zum Frey Ball den*“ dopsáno perem „12.“, dále tištěno „*September A°. 1791, für*“, dopsáno „*Sternberg Graf Frantz*“, dále „*N^{ro}*“, dopsáno „1791.“, tištěno „*Com[m]issair*“.

Pravděpodobně vstupenka do divadla

Rytina, nedatováno, nesignováno. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 38547.

Bohyně hojnosti, sedící na trůnu umístěném na podestě. V pravé ruce drží ovocem naplněný roh hojnosti, v levé předmět podobný kotvě a otěže koně stojícího v pozadí. Před ženou se objevuje sloup se zavěšenými divadelními rekvizitami. Na podstavci rukopisně: *Für den 3ten Rang*.

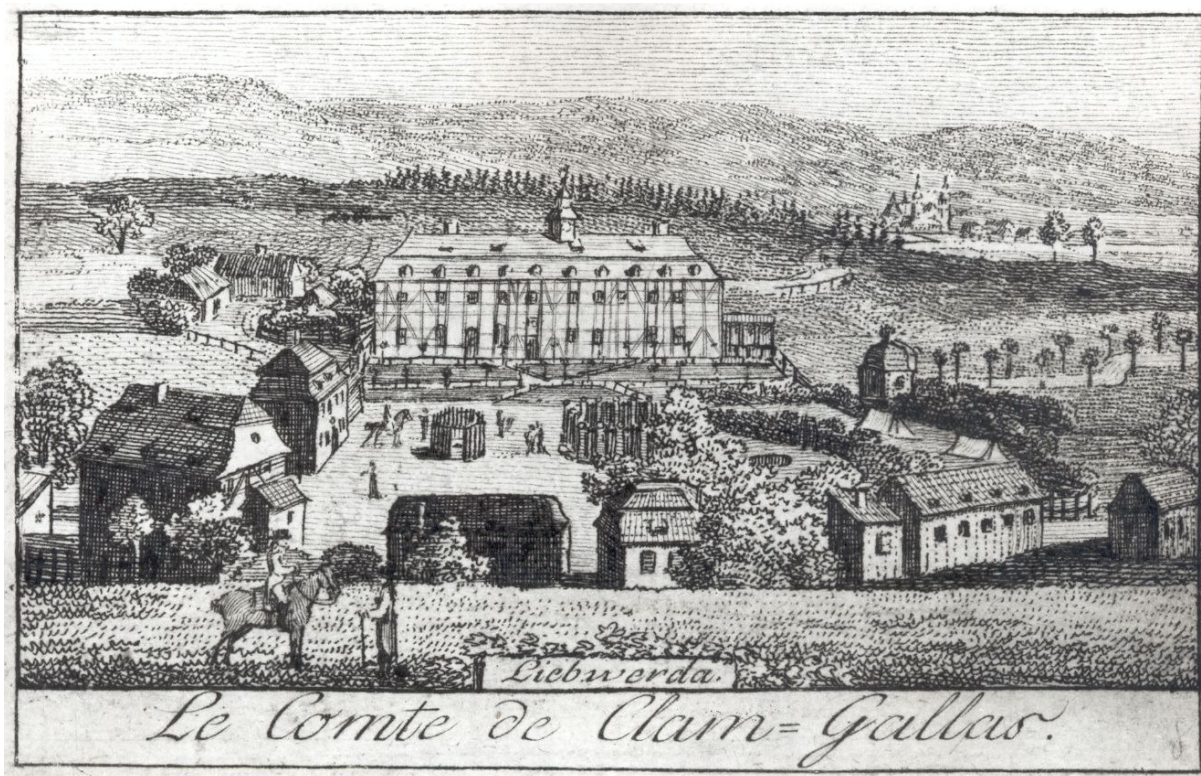

Vstupenka do parku

Rytina, nedatováno, signováno Josef Berka. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 38580.

Dva muži se procházejí krajinou nebo parkem. Vlevo v pozadí stojí kaplička či chrámek se zvoničkou na střeše. Před ní se procházejí dva pávi. Vpravo v popředí stojí jakýsi holubník. V jeho blízkosti vlevo na šikmo ložené kamenné desce nápis *Billet d'entrée au jardin du Comte de Canal*.

Dole pod deskou signováno *J. Berka del et sc.*

Navštívenka Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Rytina, nedatováno, nesignováno. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 38 735.

Vyobrazení zámku a budov lázní Libverda (*Liebwerda*) s kolonádou a léčivými prameny. V popředí muž na koni rozmlouvající s pěším. V pozadí Jizerské hory a vpravo nahoře chrám Navštívení Panny Marie v Hejnicích. Dole pod obrázkem tištěný nápis *Le Comte de Clam=Gallas*.

Navštívenka Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Rytina, nedatováno, signováno, nečitelné. Národní galerie Praha, Sbírka grafik a kreseb, inv. č. R 60386.

Vyobrazení zámku a budov lázní Libverda (nápis se nachází v pravé části pod vázou s girlandami – *Liebwerda*) s kolonádou a léčivými prameny v oválné kartuši zdobené festony. V pozadí lesy a kapce Jizerských hor a vpravo nahoře chrám Navštívení Panny Marie v Hejnicích. Pod kartuší v nápisovém poli tištěno *Le Comte de Clam-Gallas.*

Navštívenka Kristiána Kryštofa Clam-Gallase

Rytina, nedatováno, nesignováno. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 38731.

Hrad a zámek Frýdlant (v Čechách) s podhradím a domy na předměstí a s kopci Jizerských hor v pozadí. Vpředu jede otevřený kočár nebo bryčka tažená dvěma koňmi, v němž sedí dvě osoby. Vlevo dole na kameni nápis *Friedland*.

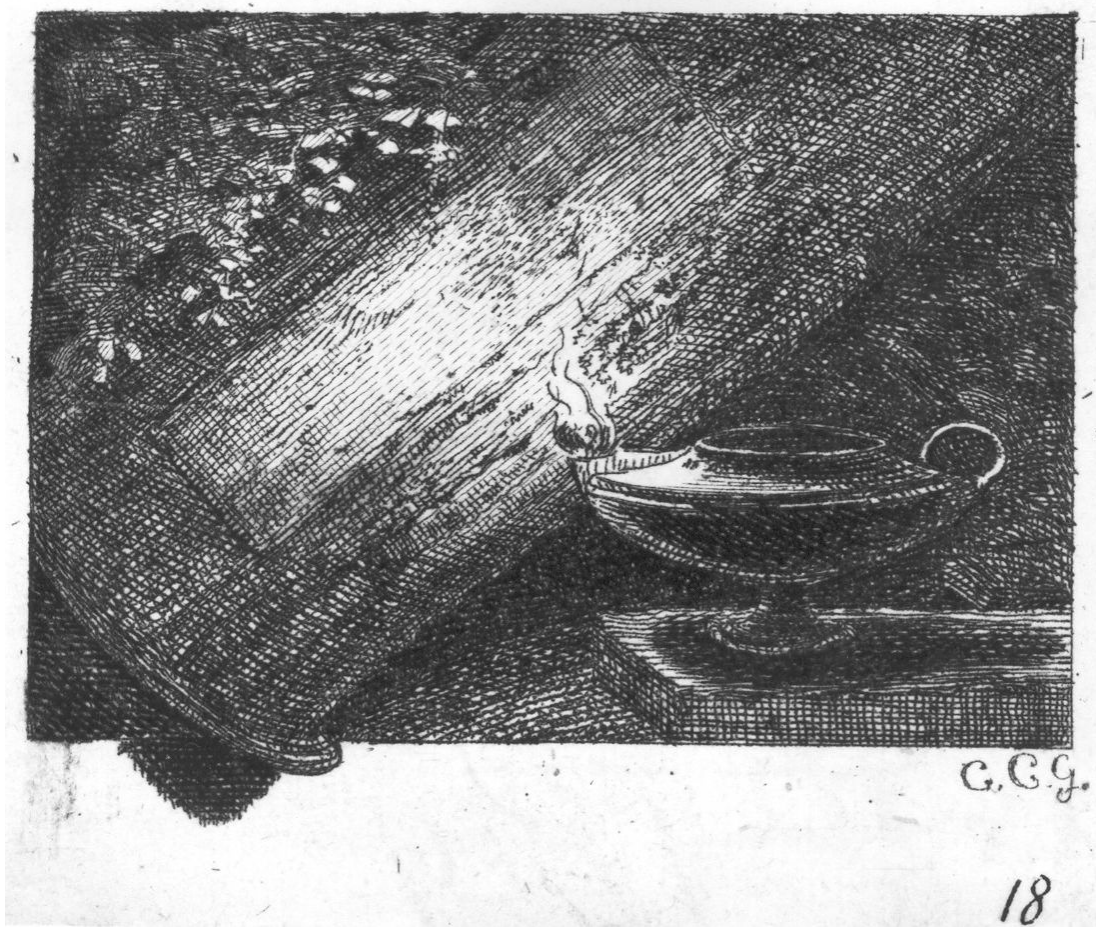
Pod obrázkem tištěný nápis *Le Comte de Clam=Gallas fils.*

Hrad a zámek Frýdlant (v Čechách)

Lavírovaná kresba, nedatováno, signováno Kristián Clam-Gallas. Národní galerie Praha, Sbírka grafik a kreseb, inv. č. K 23208.

Lavírovaná kresba hradu a zámku Frýdlant od řeky Smědé, resp. z cesty do Liberce v popředí (*Von der Mittagseite vom Weg von Reichenberg*). Vlevo pod obrazem signatura *Com. Ch. Clam Gallas delin.* [Comes Christian Clam-Gallas delineavit], uprostřed nápis *Friedland*.

Perokresba

Nedatováno, signováno CCG (Kristián Kryštof Clam-Gallas). Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 36 182.

Hořící olejová lampa, která osvětluje kosmo položený sloup.

Perokresba dívky

Datováno 1801, signováno Clam-Gallas. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 158090, (duplikát s inv. č. R 2960).

Perokresba mladé ženy oděné do šatu podle římské módy v otevřené krajině s mladými olistěnými stromky po stranách. V levé ruce drží čerstvou květinu, pravou si přidržuje okraj tógy.

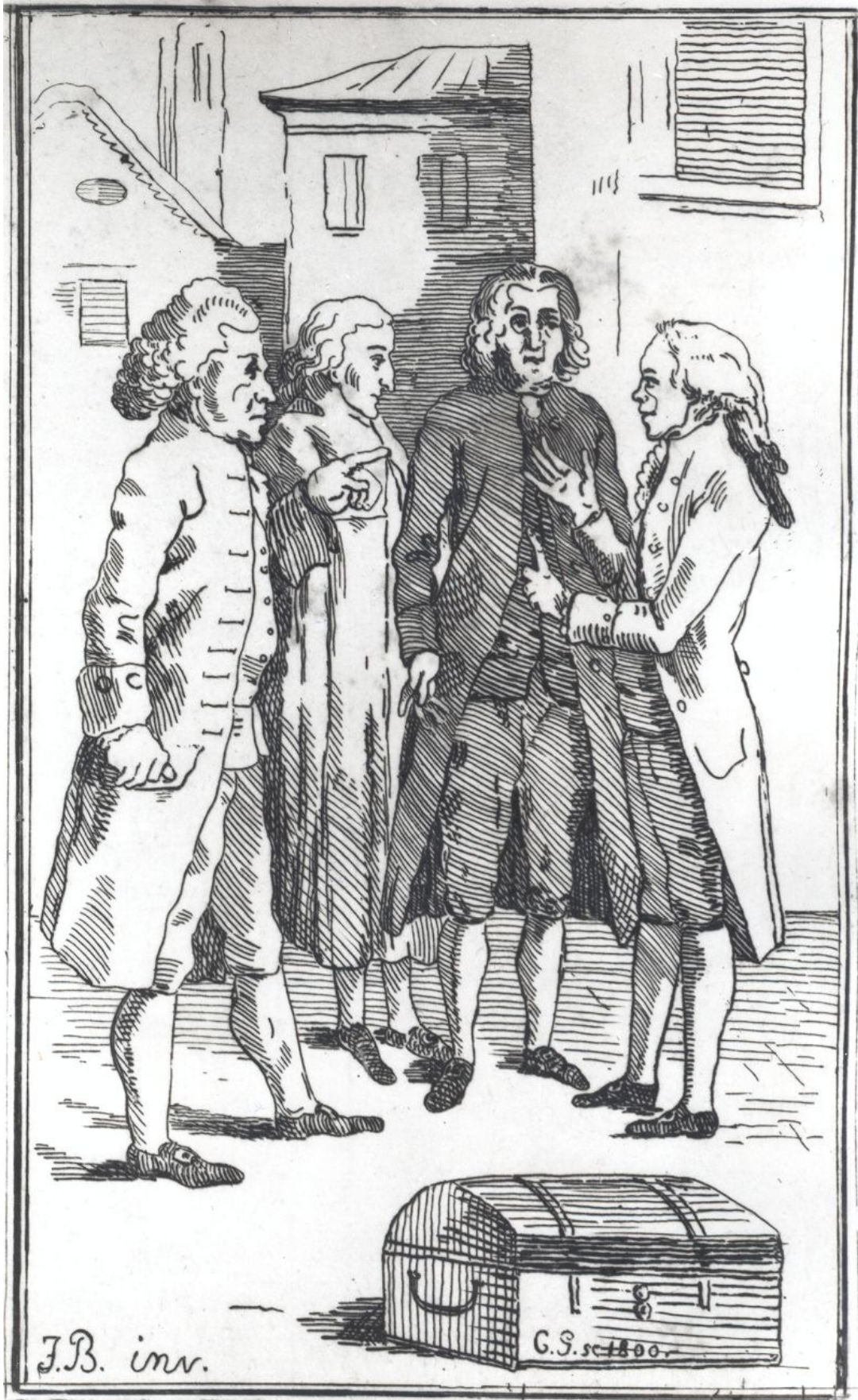
Vlevo dole signatura *J. B. del.*, vpravo dole *Raph. p.* Pod rámováním vlevo dole monogram *CG: 1801*. Návrh vyobrazení vytvořil hrabě Kristián Kryštof Clam-Gallas patrně podle Rafaela Santiho.

Perokresba Charitas

Datováno 1800, signováno Kristián Kryštof Clam-Gallas dle námětu J. Berglera. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 158089, (duplikát s inv. č. R 141944).

Mladá stojící žena drží v náručí dva malé chlapce. V pozadí stromy a sotva zřetelné kopce a obrysy budov ve městě. V levé dolní části signatura *C. G. Sc: 1800*, uprostřed *Berg. d.* [Bergler delineavit], vpravo dole *Raf: p.* [Rafael] Předlohou tu byla opět zřejmě Santiho práce.

Perokresba

Datováno 1800, signováno J. B. a C. G. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 151636, (duplikát s inv. č. R 42844).

Čtyři kavalíři rozmlouvající na ulici. Oděni jsou do šatů módy josefínské doby (vlasy s copánky, dlouhé kabáty po kolena, vesty, fiží, pantalony po kolena, bílé podkolenky, černé boty s přezkami). V pozadí stojí tři domky, vpředu stojí zavřená truhla. V levé dolní části obrázku signatura *J. B. inv.* [Josef Bergler invenit], na truhle v pravé dolní části *C. G. sc. 1800* [Clam-Gallas sculpsit].

Kresba tří vojáků na stráži

Datováno 1800, signováno Clam-Gallas. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 42846.

Tři vojáci (chlapci) na stráži u brány. Mládenec vlevo v třírohém klobouku a dlouhém vojenském kabátu nese přes levé pravé rameno položenou šavli. Prostřední z mladíků má hlavu ovázanou šátkem a na levém rameni opřenou pušku, kterou drží za pažbu, v ústech má dýmku. Voják vpravo sedí na lavičce před strážní budkou, v levici svírá halapartnu, usíná a v pravé ruce položené na kolenou drží pokleslý korbel s nápojem, který vylévá na zem. V levé části obrazu stojí dva soudky, pravděpodobně s alkoholem (na víku sudu vidíme lahve). V levé dolní části obrazu signatura *C. G. 1800.*

Kresba – shromáždění měšťanů

Datováno 1800, signováno Clam-Gallas. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 42847.

Šest mužů, zřejmě měšťanů oblečených dle módy vlády Josefa II., kteří o něčem debatují na ulici. Někteří mají dlouhé vycházkové hole, další tři smeknutý klobouk. Vlevo v pozadí stojí větrný mlýn, vpravo věž. Na ní je místo okénka signatura *J. B. in* [Josef Bergler invenit], dole u paty věže *C. G. sc. 1800.* [Clam Gallas sculpsit].

Kresba – spící kočka

Datováno 1801, signováno Kristián Kryštof Clam-Gallas. Národní galerie Praha, Sběrka grafik a kreseb, inv. č. R 36186.

Kočka spící na zemi u zdi nějakého domu. Vpravo od ní prázdná miska. V pravém dolním rohu nad miskou autorská signatura má formu monogramu, vpravo od ní i datace *CG 1801*. Vlevo iniciály J.B. (Josef Bergler). Tematicky může odkazovat na známou Hollarovu grafiku „*Dobrá kočka, která nemlsá*“.

Studie podle Tiziana¹⁷

Akvarel na papíře, 240 x 202 mm, datováno 1800, signováno Kristián Kryštof Clam-Gallas, případně autorem může být i některý z jeho sourozenců. NPÚ, ú. o. p. – Státní hrad a zámek Frýdlant v Čechách (knihovna), inv. č. F 10819/50.

Postarší muž v tmavém kabátu s bílým límcem, s krátkými prošedivělými a bílými vlasy a plnovousem. Pravou ruku drží za zády, gestem levé ruky cosi ukazuje.

¹⁷ Přejato z *Clam-Gallasův palác*, s. 43. Údaje převzaty tamtéž, s. 137.

Přemýšlející muž¹⁸

Lept na papíře, 80 x 113 mm, datace 1813, signováno Kristián Kryštof Clam-Gallas. Národní galerie, sbírka grafiky a kresby, inv. č. R 4305.

Mladík sedící u stolu, na němž je odložena dýmka s dlouhou troubelí opřená o zeď, na níž visí list s datem 1813. Muž s krátkými rozčuchanými vlasy je oděn do rozepnutého kabátu s vysokým límcem a kalhot. Pravou ruku opírá loktem o koleno a podpírá si jí hlavu, ukazováček je přitom opřený o čelo. Levá ruka spočívá na levém koleni.

¹⁸ Převzato z *Clam-Gallasův palác*, s. 43. Údaje převzaty z téhož katalogu, s. 137 a z online katalogu Národní galerie v Praze. Grafiku se v Archivu Národní galerie v Praze nepodařilo nalézt, byť je ve sbírkovém souboru vedena jako existující.

Závěr

V kapitole s portréty a vyobrazeními Kristiána Kryštofa jsou zahrnuty všechny jeho dosud nalezené obrazy a litografie včetně sbírky Národní galerie v Praze (až na dvě výjimky nejsou převzaty z knižních publikací). Stejně tak je tomu i s portréty manželky Josefíny, rozené Clary-Aldringenové. U potomků a sourozenců Kristiána Kryštofa Clam-Gallase jsou vybrány pouze portréty reprezentativní (jedná se hlavně o syny Viléma a Eduarda).

Na portrétech Kristiána Kryštofa Clam-Gallase lze pozorovat jak jeho tělesný vývoj, tak stárnoucí tvář. Častěji bývá zobrazován až ve zralejším věku, zhruba od 40 let. Do této doby se podařilo dohledat pouze dva jeho portréty, a to jeden v dětském věku asi pěti let. Společně s ním byli také zachyceni jeho bratři Ferdinand a Karel Alois. Zadavatelem byl tedy s největší pravděpodobností jejich otec, Kristián Filip Clam-Gallas (1748–1805). Existuje též jedna litografie, na níž je zachycen ve věku zhruba třiceti let a ještě bez řádů. Teprve od zralejšího věku byl portrétován častěji, a to jak na olejomalbách, tak na litografiích se všemi svými řády, jichž byl v té době držitelem. Naskytá se otázka, zda četnost jeho portrétů má souvislost pouze se stoupající prestiží hraběte v urozené společnosti, pro niž mohly být vytvářeny jako reprezentativní dar. Tím by bylo možno vysvětlit četnost některých vyobrazení, zvláště litograficky snadno rozmnožitelných. Mohly tak současně sloužit jako předloha pro další vyobrazení proveditelné různými výtvarnými technikami. Tak lze rovněž objasnit, proč jsou si olejomalby i litografie si velmi podobné. Kristián Kryštof je vždy zobrazen do pasu, oblečen do tmavého kabátu a s bílým nákrčníkem, na hrudi připnuté získané řády. Účes odpovídá tehdejší módě. Hrabě tedy nemusel stát modelem opakovaně a jednotliví výtvarníci mohli svá díla vytvářet na základě starších předloh. Výjimku z těchto portrétních souborů tvoří jen ty olejomalby, na nichž je šlechtic zachycen v rouchu rytířského stupně Leopoldova řádu. Ale i tato vyobrazení jsou si vzájemně podobná. Pravděpodobně se jedná o přímý záměr zobrazovaného, to, jak si sám přál být viděn. V portrétech se někdy odráží i jeho úřední funkce prezentující významné společenské postavení.

Olejomalby zachycující Kristiána Kryštofa ve zralém věku jsou součástí sbírek Státního hradu a zámku Frýdlant v Čechách, Státního zámku Lemberk a Státního hradu Grabštejn.¹⁹ Jsou téměř identické, a proto se nabízí úvaha, zda byly vytvořeny za účelem expozice v rodové clam-gallasovské galerii, a to vždy jeden kus pro ten který příslušný objekt. Jejich současné prezentace v památkových objektech – snad s výjimkou rodové galerie na Frýdlantu – však neodpovídají původním představám rodových galerií na šlechtických sídlech v 19. století. Stejně tak mohly být použity totožné litografie, jež se nacházejí ve sbírkách hradu a zámku Frýdlant a zámku Lemberk k zavěšení ve vrchnostenských kancelářích.²⁰

Olejomalby, na nichž je Kristián Kryštof zachycen v rouchu rytířského stupně Leopoldova řádu, jsou si rovněž velmi podobné. Jejich původní uložení opět mohlo odpovídat prezentaci v rodové galerii na hradu a zámku Frýdlant, zámku Lemberk a v Severočeském muzeu v Liberci.²¹

Vyobrazení Kristiána Kryštofa na katafalku zaslouží ještě samostatnou pozornost. Prozatím lze alespoň poznamenat, že samotné vystavení těla (*ostentatio corporis*) navazuje ještě na tradiční barokní symboliku. Zatímco v pražském kostele sv. Salvatora nebyl již uplatněn „truchlohrad“ čili stánek smutku (*castrum doloris*), v regionálním prostředí se při pohřbu hraběte v hejnickém klášterním kostele objevil. V Praze bylo zesnulé tělo vystaveno na katafalku, na jehož bočnicích byla symbolicky zobrazena výtvarná a hudební umění odkazující opět na Clam-Gallasovo postavení a životní záliby.

Kristiánova manželka Josefína, rozená Clary-Aldringenová, již tak často portrétována nebyla. V rodové galerii státního hradu a zámku Frýdlant v Čechách se nachází její zatím jediná známá olejomalba od Josefa Grassiho.²² Dále je zachycena na dvou litografiích. Vždy je prezentována jako urozená dáma oděná dle dobové módy, ne pokaždé ovšem ozdobená šperky.

Z dětí Kristiána Kryštofa byli nejčastěji portrétováni synové Vilém a Eduard.

¹⁹ Obrazárna druhého patra hradu Frýdlant, dále inv. č. LM 247 a inv. č. GR 251.

²⁰ Srov. Frýdlant, inv. č. F 3495, Lemberk, inv. č. LM 289.

²¹ Viz Frýdlant, inv. č. F 233, Lemberk, inv. č. LM 1045, Severočeské muzeum, inv. č. Ob-80.

²² Frýdlant, inv. č. F 234.

Vzhledem k Vilémově předčasné smrti je zvláště častý výskyt jeho vyobrazení poněkud neobvyklý, neboť jeho portrétů (olejomaleb i litografií) se ve sbírkách výše uvedených památkových objektů a institucí nachází velké množství. Vznikaly patrně po jeho skonu jako upomínka na ztraceného potomka. Naproti tomu Eduard je často zobrazován jako kyrysník, důstojník, generál, což má jasnou souvislost s představením jeho úspěšné a letité vojenské kariéry. Právě tento dlouhověký Clam-Gallas se dožil uvedení fotografie jako nového vynálezu do portrétní praxe. Proto mohl být v závěru svého života opakovaně fotografován, čímž intenzivně vyniká rozdíl mezi způsoby zachycování jeho vzhledu, jak jej podali např. malíři Franz Schrotzberg či Josef Kriehuber, a mezi skutečnou podobou hraběte dochovanou díky ateliérovým fotografům.

Zde představený soubor vyobrazení Kristiána Kryštofa Clam-Gallase a jeho rodinných příslušníků otevírá řadu neprobádaných témat a otázek. Byli všichni potomci Clam-Gallasů cíleně dlouhodobě portrétováni od dětství do konce života? Kteří dosud neznámí autoři takovou práci vykonávali? Proč dosud nebyl nalezen portrét, jenž by zachycoval celou rodinu? Existují v rámci sbírkových fondů příslušných státních institucí v České republice i v zahraničí, nebo v soukromých sbírkách další vyobrazení příslušníků zde pojednávaného rodu? Kolekce rodinných portrétů se může stát východiskem pro komparativní studium vyobrazení všech dosud identifikovaných členů rodu Gallasů a Clam-Gallasů. Zvláště přínosné by pak bylo jejich srovnání, resp. superprojekce zjištěných podob do kosterních pozůstatků v rodové hrobce v chrámu Navštívení Panny Marie v Hejnicích.

Medailonky některých výtvarných umělců

Soubor stručných biogramů výtvarníků z doby Kristiána Kryštofa Clam-Gallase umožňuje nahlédnout do uměleckého směřování a tvorby lidí spjatých s hrabětem.

Franz Eisner (Eissner)

Mědirytec, narozen ve Vídni 15. října 1788. Od roku 1802 studoval na vídeňské Akademii výtvarných umění a roku 1805 se definitivně rozhodl pro kariéru mědiryťce.

Jacob Ginzl

Jacob Ginzl se narodil v Liberci roku 1792. Jeho otec měl truhlářskou dílnu, v níž měl Jacob pokračovat jako otcův nástupce. Ginzl však toužil po kariéře malíře. Po náhodném setkání s Františkem Waldherrem, absolventem pražské Akademie, si získal přízeň Josefa Berglera a finanční podporu hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase. V letech 1815–1818 mu bylo umožněno studovat pražskou výtvarnou Akademii. Studia nakonec opustil a postupně získával zakázky na malbu oltářů v kostelech v okolí svého rodiště. Rozhodl se doplnit si vzdělání v Drážďanech, především návštěvami místní galerie. Po návratu do Liberce, kde neměl konkurenta, se stal vyhledávaným portrétistou. V roce 1822 úspěšně představil svá díla na výstavě pražské Akademie, kterou pořádala Společnost vlasteneckých přátel umění. Ve třicátých letech donutila ekonomická situace Jacoba Ginzla malovat i terče pro liberecký ostrostřelecký spolek a reklamní štíty pro firmy. Pro vlastní děti začal vyrábět malované jesličkové figurky, o které se zanedlouho začala zajímat i veřejnost. Roku 1839 se přestěhoval s rodinou do Prahy a doufal, že naváže na úspěch z dvacátých let. Kvůli celkově chladnému přijetí se Jacob Ginzl rozhodl, že si v Praze otevře soukromou školu kreslení. I tento plán však ztroskotal. Nedlouho poté zemřeli Ginzlovi oba synové a manželka. Až do své smrti maloval oltářní obrazy a vrátil se i k tvorbě betlémů. Jacob Ginzl zemřel 31. března 1862.

Joseph Maria Grassi

Joseph Maria Grassi se narodil 22. května 1758 ve Vídni jako Giuseppe Grassi. Pocházel z umělecké rodiny, jeho otec byl původem Ital a povoláním zlatník Ottilio Grassi. Starší bratr se stal uměleckým řezbářem.

Joseph Grassi studoval od roku 1768 na vídeňské Akademii výtvarných umění, z níž pro nespokojenost s úrovní výuky v roce 1791 odešel studovat do Varšavy, kde zůstal do roku 1794. V Polsku se prosadil jako portrétista místní i ruské aristokracie. V polovině devadesátých let 18. století Grassi opustil Polsko a vrátil se zpět do Vídně. Po několika letech odjel do Drážďan, kde byl roku 1799 jmenován profesorem Akademie výtvarných umění. V letech 1816–1821 působil jako poručník umělců Saského království v Římě. Byl členem Akademie Sv. Lukáše v Římě. Zemřel 7. ledna 1838 v Drážďanech. Nejvíce proslul portrétováním šlechty.

Josef Vojtěch Hellich (Hellig)

Josef Vojtěch Hellich se narodil 17. dubna 1807 v Cholticích v rodině učitele. Studoval v Praze na piaristickém gymnáziu. V roce 1825 zahájil studia na pražské výtvarné Akademii, kde se stal žákem Josefa Berglera a Františka Waldherra. Za finanční podpory českých stavů podnikl Hellich čtyřletou studijní cestu po Itálii, Švýcarsku, Anglii a Francii. V Itálii se nadchl pro archeologii a po návratu do Prahy v roce 1840 se stal správcem archeologických sbírek *Vlastenského musea v Čechách*. Po šesti letech se rozhodl vrátit se k malířství, jemuž se věnoval až do své smrti. Do sedmdesátých let 19. století spolupracoval s budoucím Národním muzeem a přispíval do časopisu *Památky archaeologické*. V roce 1875 se Josef Hellich podílel na založení Křesťanské akademie. U příležitosti sedmdesátých narozenin byl jmenován čestným členem Jednoty přátel umění. Namaloval přes čtyři stovky oltářních obrazů, osmdesát portrétů a vytvořil přes šedesát litografií. Josef Vojtěch Hellich zemřel v Praze 22. ledna 1880.

Josef Kriehuber

Josef Kriehuber se narodil 14. prosince 1800 ve Vídni. Již ve 13 letech zahájil studia na vídeňské Akademii výtvarných umění. Roku 1826 založil ve Vídni vlastní litografickou dílnu a podílel se značnou měrou na rozvoji této výtvarné techniky. Vyučoval také na vídeňské Akademii výtvarných umění. V roce 1860 Josef Kriehuber získal jako první umělec Císařský řád Františka Josefa. Spolu s vývojem fotografie se však Kriehuberovi dostávalo méně zakázek. Zemřel ve Vídni v relativní chudobě 30. května 1876. Byl nejvýznamnějším litografem-portrétistou vídeňského biedermeieru. Vytvořil na tři tisíce litografických portrétů měšťanů, aristokratů, panovníka i jeho rodiny. Třikrát vytvořil portrét Eduarda Clam-Gallase, jednou roku 1834 a dvakrát v roce 1849.

Jan Filip Leubner

Jan Filip Leubner se narodil v roce 1733 v Liberci. Maloval oltářní obrazy pro kostely nejen v Liberci a okolí, ale pro Čechy a Sasko. V sedmdesátých letech 18. století vyzdobil malbami stěny nového libereckého zámku. Zemřel v Liberci v roce 1803.

Ferdinand von Lütgendorff

Ferdinand von Lütgendorff se narodil roku 1785 do šlechtické rodiny v bavorském Würzburgu. Studium malířství zahájil v Mnichově. Po roce 1803 pokračoval ve studiu na vídeňské akademii. Od roku 1813 žil a tvořil Lütgendorff téměř deset let v Praze. Poté přesídlil do Bratislavy, kde se živil jako portrétista, malíř oltářních obrazů a přijímal i zakázky na malované obchodní štíty. V druhé polovině dvacátých let 19. století vytvořil na základě většího množství objednávek album 120 portrétů s názvem Uherský pantheon, kde zpodobňoval účastníky bratislavského sněmu. Lütgendorf si přivydělával i jako soukromý učitel kreslení. Zemřel roku 1858 ve Würzburgu.

Emanuel Max

Emanuel Max se narodil 19. října 1810 v Janově u Sloupu v Čechách. Spolu se starším bratrem Josefem začal pracovat v otcově řezbářské dílně. Po vzoru bratra studoval na pražské Akademii v letech 1827–1831. Po dalších dvou letech odešel Emanuel Max pracovat do Vídně, kde zároveň studoval sochařství na Akademii výtvarných umění. Díky stipendiu v roce 1839 odcestoval za prací a studiem do Říma, kde zůstal až do poloviny 19. století. Tehdy se vrátil do Prahy. Emanuel Max získal za svého života mnoho vyznamenání včetně šlechtického predikátu „*von Wachstein*“, který mu udělil Ferdinand V. za bronzový pomník maršála Radeckého v Praze. Emanuel Max zemřel v Praze 22. února 1901.

Emanuel Max byl mladším ze sourozenecké dvojice nejproduktivnějších sochařů rakouské monarchie druhé třetiny 19. století. Nejčastějším materiálem tvorby Emanuela Maxe byl carrarský mramor. Je autorem mnoha významných děl včetně pěti soch zdobících Karlův most. V roce 1843 vytvořil mimo jiné bustu hraběte Kristiána Kryštofa Clam-Gallase.

Karel Postl

Karel Postl se narodil roku 1769 v Bechyni jako syn úředníka na panství hraběte Paara. Uměleckým dovednostem se učil na vídeňské Akademii výtvarných umění, kde pravděpodobně studoval malířství u grafika Jakoba Matthiase Schmutzera. Roku 1806 nastoupil Postl na místo profesora krajinářského kreslení na pražské Akademii. Po státním bankrotu v roce 1811 byla Akademie téměř bez prostředků. Proto si Postl začal přivydělávat kreslením vedut. Karel Postl je pokládán za zakladatele české krajinomalby. Jeho poslední prací bylo vytvoření vedut clam-gallasovských zámků, které po Postlově smrti dokončil jeho žák Antonín Mánes. Karel Postl zemřel v Praze 15. března 1818.

Václav Prachner

Václav Prachner byl pokřtěn 17. září 1784 v Praze. Narodil se do rodiny architektů a sochařů. Vyučil se v sochařské dílně svého otce Petra Prachnera, ale v letech 1801–1804 studoval i na pražské Akademii kresbu u Josefa Berglera. Již zde objevil půvab klasického antického umění a za školní tvorbu byl oceňován i finančními odměnami. Po otcově smrti převzal Václav jeho dílnu a stal se nejvýznamnějším pražským sochařem. Na zakázkách spolupracoval se svým učitelem Josefem Berglerem, který působil jako garant kvality. Václav Prachner zemřel v Praze 3. dubna 1832 bez přímých následovatelů své tvorby.

Franz Schrotzberg

Franz Schrotzberg se narodil 2. dubna 1811 ve Vídni. V letech 1825–1831 byl studentem vídeňské Akademie výtvarných umění. Za svou tvorbu byl oceňován již na škole. Zpočátku se věnoval krajinomalbě, ale ve třicátých letech 19. století se obrátil k portrétní malbě. V rámci dalšího uměleckého vzdělání i pracovních zakázek navštívil Itálii, Německo, Belgie, Anglii a Francii. V roce 1840 byl jedním z nejvyhledávanějších portrétistů vznešených dam ve Vídni. Vytvořil i olejomalby císařské rodiny, které sloužily jako předloha pro litografie Josefa Kriehubera a dalších. Roku 1843 se stal členem Akademie výtvarného umění ve Vídni. O čtvrt století později mu byl udělen Císařský řád Františka Josefa. Franz Schrotzberg zemřel 29. května 1889 ve Štýrském Hradci.¹

¹ Předložené stručné životopisy byly vytvořeny na základě těchto prací: Roman KARPAŠ a kol., *Knihy o Liberci*, Liberec 1996; Eva VÝTISKOVÁ, *Jacob Ginzler. 1792–1862*, Liberec 1992; Johann Gottfried DLABACZ, *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, Prag 1815; *Dějiny českého výtvarného umění III/1–3, (1780/1890)*, Praha 2001; Janina RUSZCZYCÓWNA, *Słownik Artystów Polskich i obcych w Polsce działających*, II, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975; *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich 4*, (red. Constant von Wurzbach), Wien 1858; 24/1872; 30/1875, 31/1876; 41/1880; 44/1859; Wolfgang von WURZBACH, *Josef Kriehuber. Katalog der von ihm lithografirten Portraits von Wolfgang von Wurzbach*, München 1902; <http://www.arslexicon.sk/?registre&objekt=lutgendorf-ferdinand-von> (náhled 4. 1. 2011)

Zusammenfassung

Christian Christoph Graf Clam-Gallas Kurz-Biografie.

*Eine kommentierte Edition des von Johann Ritter von Rittersberg
verfassten Lebenslaufes aus dem Jahre 1838¹*

EIN MANN ZWISCHEN EPOCHEN.

ZU DEN ERGEBNISSEN DES STUDENTENPROJEKTES

Milan Svoboda

Das Wirken und die Tätigkeit des Grafen Christian Christoph von Clam-Gallas ist bisher auf den verschiedenen Baudenkmalern in seiner nordböhmischen Domäne sichtbar: umgebaute Schlösser, reparierte Herrschaftssitze oder Kurgebäude bleiben als stumme Zeugen seiner Mühe und Schutz seiner damaligen Herrschaften zwischen den Jahren 1805, als er die Güter seines Vaters Christian Philipp geerbt hat, bis zu seinem Tode im Jahre 1838. Christian Christophs kulturelle Interessen zeigen einen gebildeten, kultivierten Mann, der die Ausbildung seiner Untertanen, das Lesen der guten Literatur, spielen der schönen Musik, das Theaterleben unterstützt hat. Seine Porträts zeigen zwar einen Aristokrat, seine Orden sollen auf seine Verdienste aufmerksam machen. In seinem kulturellen Erbe kann man gesellschaftliche Veränderungen sehen, die in der Ära zwischen der Regierung der römischen Kaiserin Maria Theresia bis zum österreichischen Kaiser Ferdinand V. stattgefunden sind.

Graf Christian Christoph von Clam-Gallas lebte fast siebzig Jahre. Als er ein Kind und ein junger Mann war, begann die Zeit der verschiedensten Reformen, die ganz dem Geiste der Aufklärung entsprach und am Ende der 80er Jahre des 18. Jahrhunderts seinen Gipfel erreichen hat. Diese Ära der gesellschaftlichen Än-

¹ MitarbeiterInnen dieses Projektes: Bc. Kateřina Benešová, Bc. Anna Kašparová, Bc. Pavel Kmoch, Bc. Lenka Kovaříková, Bc. Petra Kožešníková, Bc. Erika Mrhalová, Bc. Tereza Mrkvíčková, Bc. Václav Rybář, Bc. Michaela Svitáková, Bc. Lucie Žáková. Verantwortlicher Leiter: PhDr. Milan Svoboda, Ph.D. Diese kollektive Monografie entstand als Ergebnis des Projektes Studentská grantová soutěž TUL Nr. 165/2010. Die öffentliche Vorstellung des Projektes erfolgte in der Kreisbibliothek in Liberec am 17. Mai 2011 anlässlich des 240. Geburtstages des Grafen Christian Christoph von Clam-Gallas.

derungen hatte sicher einen bestimmten Einfluss auf den heranreifenden Mann. Eine ganz andere Form der Regierung sollte erst die fast vierzigjährige Regierung des Kaisers Franz II. vorstellen. Seine despotische Tätigkeit, die mit der Geheimpolizei eng verbunden war, gab auch dem Grafen von Clam-Gallas eine nützliche Erfahrung, dass auf dem Kaiserhof in Wien eine größere Stellung und Bedeutung nur der hat, der alle Befehle blind befolgt und stumm zunickt, als der selbständig denkende und kritisch reagierte Mensch. Es konnte auch Grund dafür sein, dass Graf von Clam-Gallas und seine Nächsten ihre Aufmerksamkeit der sinnvollen Tätigkeit im Milieu der ländlich böhmischen Adelligen widmeten.

Die Tatsache, dass Christian Philipp Clam-Gallas, Vater von Christian Christoph, und sein Sohn standen bei der Entstehung der wichtigen künstlichen und wissenschaftlichen Institutionen im Königreiche Böhmen, zeugt für ihre Voraussicht sowie Richtigkeit der Lebensmühe, die wahrscheinlich eine Absicht war, die große Politik und Militärlaufbahn zu verabsäumen. Die Loyalität zum Hause der Habsburger kann dem Grafen von Clam-Gallas nicht aberkennen, sie wurde aber vor allem formell in den öffentlichen Kundgebungen der Ergebenheit der herrschenden Dynastie realisiert; es war keine Mühe dem Herrscher und seinen Verwandten um jeden Preis gefällig zu sein.

Auch sein persönliches Leben gab diesem Adelligen einen Respekt. Dazu hat sich der Graf ganz anders als seine Vorfahren aus der Barockzeit benommen. Sein Lebensstil war mehr dem bürgerlichen als adeligen ähnlich. Die Resignation an die barocke, teure Monumentalität der Repräsentation der Familie war zu Zeiten des Grafen Christian Christophs von Clam-Gallas keine Neuigkeit: Mäßigung, die dem Klassizismus sehr nah war, blieb ein natürlicher Bestandteil seines Benehmens und Handelns. Ein allgemeiner Nutz war im Zentrum seiner persönlichen Interessen statt Bequemlichkeit und wurde dann als ein väterliches geistiges Erbe seines Sohnes Eduard und Enkels Franz übergeben. Gerade die Mäßigkeit des Verhaltens kann für uns fast zwei Hundert Jahre nach seinem Tode sympathisch sein. Seine Taten stehen gegen den großen Gesten; Pflichtsinn und Verantwortlichkeit gegen die

leichtsinniger Lustbarkeit. Im nordböhmischen Marianischen Horte Haindorf befindet sich kein Grabmal weder Epitaph des frommen katholischen Grafen, obwohl gerade Christian Christoph diese Familiengrabstätte umbauen und verbreiten ließ.

Christian Christoph Graf von Clam-Gallas steht zwischen dem alten und neuen Zeitalter. Man kann nun kaum festzustellen, welcher von den fünf nacheinander herrschenden Habsburger, die in der Zeit des Lebens des Grafen auf dem österreichischen Throne gewechselt wurden, war ihm am nächsten. Es ist möglich, dass bei jedem von den gekrönten Köpfen könnte der Graf als ein treuer Untertan einen nachahmenswerten Zug finden, von dem würde er sich belobend äußern. Es scheint aber klar, dass durch seine Lebensstellung hat Clam-Gallas nicht verneint, dass die Reformregierung von Joseph II. und Leopold II., der Söhnen von Maria Theresias, für ihn nächste war als die despotische Regierung des Kaisers Franz II.

Die Aufgabe der Studierenden des Lehrstuhls für Geschichte an der Pädagogischen Fakultät der Technischen Universität in Liberec war, die Leser mit dem Lebenslauf und Taten des genannten Adligen bekanntzumachen. Das Projekt, eine kurze Biographie des böhmischen Aristokraten von der Wende des 18. zum 19. Jahrhundert zu verfassen, basiert aufgrund der damaligen bekannten und neu gefundenen Archiv- oder schon früher herausgegebenen Schrift- und Bildquellen, die in der Tschechischen Republik und Österreich zur Verfügung sind. Als eine Hauptquelle für Erkenntnis der Persönlichkeit Christian Christophs von Clam-Gallas und gleichzeitig für seine posthume Repräsentation diente ein umfangreicher Nekrolog seines Freundes, Johann Ritter von Rittersberg aus dem Jahre 1838. Studierenden haben ihre Forschungen in mehrere Etappen gegliedert. Zuerst haben sie den Text ediert und den Nekrolog aus dem deutschen in die zeitgenössische tschechische Sprache übersetzt. Dann haben sie kritisch die historischen Informationen, die in der erwähnten schriftlichen Quelle zur Verfügung stehen, reflektiert. Weiter haben sie alle Personen und Orte in diesem Text identifiziert. Sie rekonstruierten Taten und Bedeutung des Verstorbenen sowie die Wichtigkeit der sozialen Strukturen des Grafen von Clam-Gallas im Familienumkreis und dessen Freunde. Für eine

bessere Orientierung im Text vorbereiteten Studierenden Namen- und Ortsverzeichnisse. Es folgten dann Archivforschungen und eine Sammlung der älteren heimatkundlichen deutschen Literatur, die verschiedenste Erwähnungen vom Grafen Christian Christoph von Clam-Gallas gesammelt hat.

Diese vorliegende Biographie reflektiert die Stelle des gebildeten und gesellschaftlich wirkenden Mannes in jener Art, die bisher in der Heimatforschung noch nicht im Ganzen behandelt wurde. Sie gibt auch einen Impuls für weitere Forschungen, die die breiteren Kontakte zu anderen Familienmitgliedern oder Freunden der Grafen von Clam-Gallas und denen politisch und kulturell engagierten Adelsfamilien und Persönlichkeiten im Rahmen der österreichischen Monarchie auf dem Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert erklären könnten. Für diesen Zweck haben alle Teilnehmer des Projektes verschiedene Studien geschrieben, die sich zum schon erwähnten Adeligen beziehen aus der Sicht seiner regionalen, ländlichen und mitteleuropäischen Wirkung in der politischen, gesellschaftlichen und kulturellen Sphäre (vor allem im Gebiete des Theaters, der Musik und der bildenden Künste). Studierenden haben gesammelt und kommentiert auch bisher vergessene oder wenig akzeptierte ikonographischen Quellen, die sich zur Persönlichkeit des Grafen von Clam-Gallas und zu seiner Familie und seiner Liebhabertätigkeit (Malerei) beziehen.

Ergebnisse der bisherigen Studentenforschung sind nicht nur in diesem kollektiven Buch vorgestellt, sondern auch in der elektronischen Form auf den Webseiten des Lehrstuhls für Geschichte der Pädagogischen Fakultät der Technischen Universität in Liberec inklusive eines Filmdokumentes zugänglich.

Christian Christoph Graf von Clam-Gallas war und bleibt eine bedeutsame Persönlichkeit der überregionalen, historischen ländlichen Wirkung. Es bleibt auf der Entscheidung der Leser zu beurteilen, wie viel ist den Studenten und Studentinnen des Lehrstuhls für Geschichte in Liberec gelungen, in dieser Biographie die Persönlichkeit des Aristokraten vorzustellen.

**DAS LEBEN DES GRAFEN
CHRISTIAN CHRISTOPH VON CLAM-GALLAS
Lenka Kovaříková – Václav Rybář**

Christian Christoph Graf von Clam-Gallas gehört zu den typischen Adeligen der Ära der europäischen Aufklärung. Als Landespolitiker und kaiserlicher Beamter war er erfolgreich. Man kann es mit seinem aktiven Anteil an der letzten Krönung in Böhmen, nämlich der Ferdinands V. von Habsburg (1836), beweisen. Auch aus der allgemeinen Sicht der Habsburgermonarchie ist sein Einfluss nicht hoch genug einzuschätzen. Während seines Lebens stellte er seine Ehre und Ergebenheit in den Dienst der Politik des herrschenden Geschlechtes der Habsburger, das ihm seine Gunst durch die Verleihung der repräsentativen Titel und Orden erwies.

Der Graf kümmerte sich um die Entwicklung aller seiner Herrschaften sowie des Kunstlebens in Prag. Er wirkte hier auch als Philanthrop und gehörte zu den Mitgliedern der bedeutendsten Gesellschaften, Vereine und Sozialinstitutionen. Sein Name ist mit Theater, Musik und bildender Kunst verbunden, nicht nur im Zusammenhang mit seinem Stifter- und Mäzenatentum – er unterstützte so z. B. die Maler Joseph Führich und Jacob Ginzl – sondern auch durch seine persönlichen Aktivitäten: Er selbst war Amateurmaler und Schauspieler.

**DIE ÄRA DES GRAFEN CHRISTIAN CHRISTOPH VON CLAM-GALLAS, EINES
FÖRDERERS DER WIRTSCHAFT
Michaela Svitáková**

Den Grafen von Clam-Gallas gehörten die Herrschaften Friedland, Reichenberg, Grafenstein, Lämberg und das Gut Klecany als Erben der Grafen von Gallas. Christian Philip von Clam-Gallas arrondierte seine Güter durch die Herrschaften Brodce und Luštěnice. Philips jüngerer Bruder Karl besaß die unweit gelegenen Höfe Dětenice, Mčely und Rožďalovice. Nach dessen tragischem Tode im Jahre 1784 erbte das Gut Rožďalovice Christian Philip, der es schon 1793 verkaufte. Im Jahre 1803 tat er dasselbe mit dem Gut Klecany. Christian Christoph Clam-Gallas vergrößerte seine Besitztümer im Jahre 1810 um das Gut Obříství. Die Haupteinkünfte derer von Clam-Gallas flossen ihnen aus den nordböhmischen Herrschaf-

ten zu, die im Jahre 1834 genau 13 Quadratmeilen umfassten. Es lebten dort 86 699 Einwohner. Die herrschaftliche Wirtschaftsfläche wurde von den Meierhöfen verwaltet. Ihre Bodenqualität war niedrig und blieb trotz fachmännischer richtiger Bestellung der Felder nicht sehr ertragreich. Die Obrigkeit profitierte viel mehr von der Tierhaltung. Zu den Haupteinnahmequellen zählten außerdem die Wälder, vor allem wegen der Holznutzung. Zu den Privilegien der Obrigkeit gehörten auch Jagd und Fischfang. Christian Christoph wurde in den Anfängen der Verwaltung seiner Güter durch die Napoleonischen Kriege wirtschaftlich geschädigt; französische Truppen marschierten im Jahre 1813 in Nordböhmen ein. Die Verwaltung der gesamten gräflichen Güter unterstand dem Herrschaftsinspektor, später Wirtschaftsrat genannt. Während der Regierung Christians Philip von Clam-Gallas entstanden neue Dörfer in der Region Nordböhmen, wo die obrigkeitlichen Meierhöfe geteilt wurden. In den Benennungen dieser neuen Dörfer finden sich Namen der Mitglieder der gräflichen Familie von Clam-Gallas wieder. Die wichtigste Tat aus dieser Sicht stellt die Gründung der Gemeinde Christianstal (Kristiánov) dar. Dieser neue Stadtteil entstand in der Nähe des Schlosses in Reichenberg. Der Bau jener Vorstadt Reichenbergs wurde geplant und unterlag den damals modernen strengen Regeln der Urbanistik, die aus Westeuropa (Frankreich) herübergekommen waren. Häuser des Reichenberger Stadtviertels Christianstadt dienten obrigkeitlichen Beamten und reichen Bürgern als Residenzen.

DIE BESITZUNGEN DER GRAFEN VON CLAM-GALLAS

IN DEN JAHREN 1771–1838 (1945)

Petra Kožešníkova

Tschirnhausen/Černousy (1759–1945)

Die erste schriftliche Erwähnung des Adelssitzes in Tschirnhausen stammt vom Ende des 16. Jahrhunderts. Die Grafen von Gallas inkorporierten im Jahre 1664 ein Dorf Tschirnhausen in ihre nordböhmische Herrschaft. Nach dem Brand des ganzen Dorfes ließ hier Philip Joseph Gallas ein Barockschloss erbauen. Ab dem Jahre 1808, in der Amtszeit Christians Christoph von Clam-Gallas, wurde sein

Sitz zur Sommerresidenz umgebaut. Nach seinem Tode im Jahre 1838 verließen die von Clam-Gallas jenes Schloss und begannen es zu vermieten. Tschirnhausen blieb bis 1945 im Besitze der Grafen von Clam-Gallas. In den 80er Jahre des 20. Jahrhunderts wurde das Gebäude wegen Baufälligkeit abgerissen.

Dětenice (1760–1797)

In Dětenice stand seit dem Jahre 1295 eine gotische Befestigungsanlage, die von einem der Zweige des Adelsgeschlechtes derer von Waldstein errichtet worden war. 1760 kaufte sie Johann Christian von Clam-Gallas. Da war sie schon zum Renaissanceschloss umgebaut. Er ließ sie im Barockstil umgestalten. Im Jahre 1797 verkauften die von Clam-Gallas Dětenice. Zur Zeit befindet sich das Schloss im Privatbesitz des Ehepaars Ondráček, das das Objekt der Öffentlichkeit zugänglich gemacht hat.

Friedland/Frýdlant (1759–1945)

Die erste schriftliche Erwähnung eines Adelssitzes in Friedland stammt aus dem Jahre 1278. Nach dem Tode Albrechts von Waldstein (1634) ging Friedland an Graf Matthias von Gallas. Nach Einnahme von Burg und Schloss durch die Schweden im Dreißigjährigen Krieg wurde das Objekt in seinem Zustande belassen. Im 18. Jahrhundert begannen die wichtigsten Umbauarbeiten: Dem Schloss wurden im Zusammenhang mit den klassizistischen Umgestaltungen seine wichtigen Renaissancedetails genommen. Es wurde schließlich im historisierenden Stil des 19. Jahrhundert erneuert. Die von Clam-Gallas behielten das Schloss in ihrem Besitz bis zum Jahre 1945. Heute ist das staatliche Schloss für die Öffentlichkeit geöffnet.

Grafenstein/Grabštejn (1759–1945)

Die erste Quellenerwähnung der Burg Grafenstein stammt aus dem Jahre 1256. Die Besitzer des Objektes wechselten im Laufe der Jahrhunderte und mit ihnen auch die Gestalt der Burg. Im Jahre 1704 kauften die Burg die Grafen von Gallas. Ihre Verwandten, die von Clam-Gallas, ließen im Schloss Umbauten im barocken und später im klassizistischen Stil durchführen. Grafenstein blieb bis 1945 ihr Eigentum. Danach benutzte das Objekt die tschechische Armee. Diese benötigt

bis heute die klassizistischen Gebäude des Schlosses; die Burg allerdings ist für die Öffentlichkeit zugänglich.

Horky-Brodce (1773–1805)

An der Stelle des heutigen Schlosses in der Gemeinde Horky stand ursprünglich seit dem 14. Jahrhundert eine gotische Befestigungsanlage. Im Jahre 1773 verkaufte Maximilian Des Fours das damals im Barockstil umgestaltete Schloss dem Grafen Christian Philip von Clam-Gallas. Die von Clam-Gallas besaßen das Objekt nur bis zum Hinscheiden des Grafen Christian Philip im Jahre 1805. Sie bauten es wahrscheinlich nicht um. Nach dem Jahre 1945 wurde der damalige Schlossbesitzer Josef Heger enteignet. Heutzutage befindet sich das Schloss im Privatbesitz der Familie Heger, der es erst im Jahre 1995 vom Staat zurückgegeben wurde und die darin den Fortbestand einer Fachschule bewilligte.

Klecany (1759–1803)

Der Adelsbesitz in Klecany findet sich erstmals schriftlich am Ende des 14. Jahrhunderts erwähnt. An der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert wurde das Objekt zum Schloss umgebaut. Im Jahre 1727 erwarb Philip Joseph von Gallas dieses Gebäude im Tausch für das Gut Skřivany bei Nový Bydžov. Zweimal war hier die böhmische Königin Maria Theresia zu Gast. Das Schloss in Klecany veräußerten die von Clam-Gallas im Jahre 1803. Jetzt befindet sich das Objekt im Besitz des Bewohners Jens Beckhäuser.

Bad Liebwerda/Lázně Libverda (1759–1945)

Christian Philip Graf von Clam-Gallas ließ die ersten Kurgebäude in Liebwerda in den 60er Jahre des 18. Jahrhunderts errichten. Sein Sohn Christian Christoph erbaute hier im Jahre 1816 ein neues Schloss im klassizistischen Stil mit Wirtschaftsgebäuden und Marställen. Die von Clam-Gallas hatten das Schloss in ihrem Besitz bis 1945. Jetzt dient es als Teil des Kurkomplexes.

Lämberg/Lemberk (1759–1945)

Die erste schriftliche Erwähnung der Burg Lämberg stammt aus dem Jahre 1241. Die Herrschaft Lämberg kaufte im Jahre 1726 Phillip Joseph von Gallas von

Karl Joseph Breda und inkorporierte sie seiner nordböhmischen Domäne. Im Verlaufe des 18. Jahrhunderts ließen die von Gallas und Clam-Gallas das dortige Schloss renovieren. An der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert wurde Lämberg von den Inhabern modernisiert. Außer der Dachreparatur bekam das dortige Schloss Elektrizität und moderne Toiletten, ein Badezimmer sowie einen Waschraum. Denen von Clam-Gallas gehörte das Schloss bis 1945. Der derzeitige Verwalter des Schlosses ist die Tschechische Republik in Gestalt des Ministeriums für Kultur. Das Objekt ist für die Öffentlichkeit zugänglich.

Reichenberg/Liberec (1759–1945)

Als Anlass der Erbauung des Schlosses in Reichenberg kann man die Gründung des Herrschaftssitzes im ersten Drittel des 16. Jahrhunderts durch Joachim II. von Bieberstein ansehen. In den 80er Jahren des 16. Jahrhunderts ließ sich hier Christoph I. von Redern nieder, der in der nächsten Nachbarschaft des Meierhofes ein Renaissanceschloss errichtete. Den Sitz in Reichenberg erwarb als konfisziertes Gut nach dem Jahre 1620 Albrecht von Waldstein. Nach dessen Tode im Jahre 1634 bekam es Graf Matthias von Gallas. Erst an der Wende des 18. zum 19. Jahrhundert begann man mit den Umbauarbeiten. Christian Philip Clam-Gallas ließ das neue, sog. Gartenschloss erbauen und renovierte auch – unter Mitwirkung der vornehmsten Künstler der Habsburgermonarchie – das ursprüngliche Schloss. Eduard Graf von Clam-Gallas veranlasste in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts den Umbau seines Gartenschlosses zum Lusthaus. Das Schloss in Reichenberg blieb Eigentum derer von Clam-Gallas bis 1918. Nach diesem Jahre übernahm es die Tschechoslowakische Republik. Heute sind keine ursprünglichen Verzierungen des Interieurs mehr vorhanden. Das Schloss befindet sich in Firmenbesitz und ist für die Öffentlichkeit auf Jahre hin unzugänglich.

Luštěnice (1774–1805)

Einen Adelsbesitz in Luštěnice gründete in den 30er Jahre des 18. Jahrhunderts ein Zweig des Adelsgeschlechtes der Grafen von Czernin. Dieses Barockschloss wurde auf den Fundamenten einer älteren Befestigungsanlage ge-

baut. Die von Clam-Gallas kauften es im Jahre 1774. Wie das unweit davon gelegene Schloss Horky bekamen die Herren von Nostitz 1805 auch Luštěnice. Der aktuelle Zustand des Schlosses ist nicht gut; im Gebäude befindet sich ein Postamt, teilweise ist es auch bewohnt.

Mcely (1760–1797)

Die erste schriftliche Erwähnung der Gemeinde Mcely stammt von 1252. Im Jahre 1698 ließen hier die Grafen von Waldstein ein Jagdschloss erbauen. Von 1760 bis 1797 gehörte Mcely denen von Clam-Gallas als Bestandteil der Herrschaft Dětenice. Zur Zeit ist das Schloss im Privatbesitz des Ehepaars Cusuman, das hier ein Luxushotel betreibt.

Obříství (1803/1810–1817)

Vom Ende des 15. Jahrhunderts stammt die erste schriftliche Erwähnung einer Befestigungsanlage in Obříství. Christian Christoph von Clam-Gallas kaufte Obříství wahrscheinlich im Jahre 1810 und ließ bald danach am Schloss einen Flügel anbauen. Schon 1817 verkaufte er diesen Sitz. Im Jahre 1926 bekam das Schloss nach der Bodenreform die Tschechische Republik. In den Jahren 1948–1999 war hier eine Schule. Zur Zeit ist das Schloss Obříství Eigentum von Herrn Igor Havelka. Das Schloss ist für die Öffentlichkeit unzugänglich.

Prag/Praha – Clam-Gallas Palast (1759–1945)

Graf Matthias von Gallas erhielt im Jahre 1634 von Kaiser Ferdinand II. ein Haus in der Hus-Gasse in Prag zum Geschenk. Seine Erben kauften nach und nach die benachbarten Grundstücke. In der Ära des Grafen Johann Wenzel von Gallas an der Wende des 17. zum 18. Jahrhundert entstand hier ein Barockpalast, der vom Architekten Johann Bernhard Fischer von Erlach entworfen wurde. Den damaligen besten Künstlern, inclusive Matthias Bernard von Braun, oblag die Verzierung. Im Palast entstanden eine Kapelle und eine Bibliothek. Auch ein Theater war nach älterer Überlieferung angeblich hier realisiert worden. Seit dem Ende des 19. Jahrhunderts hatten die Grafen von Clam-Gallas das Gebäude vermietet; seinem Besitzer, den Grafen von Clam-Gallas, blieb es bis 1945. Seit dem Jahre 1955

ist es Eigentum der Hauptstadt Prag und dient wieder als Kulturzentrum.

Prag – Klamovka (1757–1895)

Grundstücke auf dem Platz des ehemaligen Weinberges kauften im Jahre 1757 die von Clam, die hier in den 80er Jahren des 18. Jahrhunderts ein Lusthaus im Rokostil erbauten. Im dortigen englischen Garten ließen sie einige romantische Pavillons errichten (z. B. einen Tempel der Nacht, einen neogotischen Altan) und Denkmäler. Anfang der 90er Jahre des 19. Jahrhunderts verkaufte Graf Eduard von Clam-Gallas den Besitz Klamovka dem Bürgermeister der Gemeinde Košíře zu privater Verwendung. In den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts wurde das dortige Restaurant zur Turnhalle („Sokolovna“) umgebaut. In der Gegenwart ist die damalige Existenz des Lusthauses gar nicht mehr zu erkennen. Es sind die Altane, das Rokokoglashaus, ein Teil des Gartens und ein Wirtschaftsgebäude erhalten geblieben, wo z. Z. ein Kinder- und Jugendheim eingerichtet ist.

Rožd'alovice (1760–1793)

In Rožd'alovice wurde im 15. Jahrhundert eine Befestigungsanlage gebaut. Im Jahre 1760 kaufte Johann Christian von Clam-Gallas ein nach einem Brande komplett renoviertes Barockgebäude. In demselben Jahre ließ er die Fassade des Schlosses um einen Uhrturm ergänzen. Anfang der 90er Jahre des 18. Jahrhunderts verkauften die von Clam-Gallas das Schloss Rožd'alovice. Zur Zeit dient es als Pensionistenheim.

LAGEKARTE DER BESITZTÜMER DER GRAFEN VON CLAM-GALLAS

Pavel Kmoch

Das Verzeichnis der Herrschaften der Grafen von Clam-Gallas zu Lebzeiten Christians Christoph, mit den ergänzenden Karten, zeigt alle Güter jenes Adelsgeschlechtes aus den Jahren 1771–1838. Es handelt sich um Besitzungen in der Tschechischen Republik, und zwar um einst gotische Burgen, die zu Schlössern umgebaut wurden, Neubauten der Schlösser, Jagdschlösser und Herrenhäuser, die sich auf in der Domäne derer von Clam-Gallas in Nordböhmen, in der Hauptstadt Prag und in der Umgebung von Jungbunzlau (Mladá Boleslav) befanden.

DIE GRAFEN VON CLAM-GALLAS UND BAD LIEBWERDA

Michaela Svitáková

Die dortigen Heilquellen sind schon seit dem Mittelalter bekannt, aber erst die Familie derer von Clam-Gallas ließ hier einen Badeort einrichten. Als sein Gründer gilt Christian Philip Clam-Gallas, dessen Tätigkeit sein Sohn Christian Christoph fortsetzte. An der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert wurden hier weitere Heilquellen gefunden, die man nach einigen Mitgliedern der Familie von Clam-Gallas benannte. Bad Liebwerda wurde ein gesellschaftliches Zentrum der Clam-Gallas Herrschaft. Es haben sich hier vornehme Persönlichkeiten aus dem Königreich Böhmen getroffen. Eine Reihe von Badehäusern, eine Kurpromenade, ein Musikpavillon, ein Theatergebäude, usw. wurden gebaut. Die von Gallas ließen hier auch ein Schloss errichten, das ihnen als Sommersitz diente. Beim Aufschwung des Kurortes unterstützten den Grafen Christian Christoph Clam-Gallas auch die Einwohner des Ortes, der vergrößert wurde und im Jahre 1836 die offizielle Anerkennung als Kurort erhielt.

DIE WIRTSCHAFT IN DER DOMÄNE DER GRAFEN VON CLAM-GALLAS AM ENDE DES 18. UND IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DER TEXTIL- UND GLASINDUSTRIE

Tereza Mrkvičková

Die unfruchtbare Gebirgslandschaft in der Umgebung Reichenbergs war im 19. Jahrhundert eine der meist industrialisierten Regionen der Habsburgermonarchie. Die Stadt und ihre Nachbarorte erlebten eine bis damals nicht gekannte Blütezeit. Den größten Ruhm verdankte dieser Teil des Königreichs Böhmen der Textilindustrie. Reichenberg gehörte zu den wichtigsten Zentren der Baumwoll- und Wollerzeugung. Großen Anteil an dieser Entwicklung hatten die Besitzer der nordböhmischen Domänen, die den Unternehmern den Bau der neuen Fabriken auf ihren Grundstücken ermöglichten. In diesem Zusammenhang ist die Persönlichkeit des Grafen Christian Christoph von Clam-Gallas besonders hervorzuheben. Als Nachfolger seines Vaters Christian Philip von Clam-Gallas unterstützte er vier privilegierte Fabriken, die nicht mit mehr an die altmodischen strengen Zunftregeln

gefesselt wurden und so zur Steigerung der Produktion und der Qualität des Reichenberger Tuches beitrugen. Die Erfolge der Textilunternehmer inspirierten später auch den Grafen Christian Christoph von Clam-Gallas selbst, eine eigene Fabrik zu gründen. Durch die Errichtung der neuen Färberei und Spinnerei wollte er zur Entstehung einer weiteren Fabrik beitragen, die hochwertiges Garn produzierte. Auf den Grundstücken des herrschaftlichen Meierhofes im Tal des Harzbaches (Harcovský potok) entstand ein Betrieb, der zu den ältesten Textilfabriken (später Textilana) in Reichenberg gehörte. Das ganze gräfliche Unternehmen erfreute sich keines langen Bestandes: Das gut gemeinte Projekt zerschlug sich aufgrund schlechter Energieversorgung, von Finanzierungsproblemen und der Unfähigkeit der Gründerpartner. Christian Christoph von Clam-Gallas hat in seinem Textilunternehmen viel guten Willen gezeigt, aber seine aristokratische Erziehung hinderte ihn teilweise daran, erfolgreich zu sein: Die Zeit war für die rücksichtslose Kaufleute günstiger, die keine Angst hatten, alle möglichen Mittel auszunutzen, um ihre Ziele zu erreichen.

Ein erfolgreicherer Engagement gelang Graf von Clam-Gallas in der Glasindustrie, die gleich nach der Lederindustrie das dritte wichtige Gebiet der tschechischen Industrieproduktion war. Der Graf ermöglichte auf seinen Grundstücken die Erbauung neuer Glashütten. Er lieferte den Glasarbeitern genügend Holz aus den Bergwäldern und sicherte ihnen so das wichtige und teure Rohmaterial für eine umfangreichere Produktion von Hohlglas und Halbprodukten der Bijouterie. Neben der schon existierenden Glashütte in Friedrichswald (Bedřichov) wurde in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts eine weitere auf der Neuwiese (Nová Louka) und in Christiansthal (Kristiánov), die später auch zum Innovations- und Ausbildungszentrum der dortigen Bevölkerung wurde. In den zwanziger Jahren des 19. Jahrhunderts entstand – wieder dank der Unterstützung des Grafen Christian Christoph Clam-Gallas – noch eine Glashütte in Iserwiese (Jizerka). Dank dieser Gründerbemühungen verwandelte sich diese unwirtliche Vorgebirgsgegend in eine von tüchtigen Glasarbeitern bewohnte Landschaft, deren Erzeugnisse in der ganzen Welt Berühmtheit erlangten.

**ADELIGE SELBSTREPRÄSENTATION DURCH KUNST UND CHRISTIAN
CHRISTOPH VON CLAM-GALLAS**
Anna Kašparová

Christian Christoph war u. a. auch als freigebiger Mäzen und Kunstkenner berühmt. Er gehörte zu den aktiven und gelegentlich auch zu den Gründermitgliedern einiger Institutionen, die für immer die Entwicklung der tschechischen Kultur beeinflusst haben. Zu den wichtigsten gehörte die *Gesellschaft der vaterländischen Kunstfreunde in Böhmen*, die die Grundlagen der tschechischen Akademie der bildenden Künste legte. Aus ihr entwickelte sich später die Nationalgalerie. Zur Förderung der Musik und zur Entwicklung des Musikschulwesens wurde ein Konservatorium gegründet, das heute noch besteht.

Graf Clam-Gallas ermöglichte Studien der Künste vor allem den jungen begabten Menschen seiner Herrschaften. Er unterstützte auch bereits tätige Künstler. Der Graf selbst widmete seine Aufmerksamkeit der bildenden Kunst; seine grafischen Blätter werden z. Z. in den Sammlungen der Nationalgalerie in Prag aufbewahrt.

Christian Christoph war auch Theater-Gönner. Er hatte eine erbliche Loge im Ständetheater (Nostiz-Theater) in Prag, stand in regen Kontakten mit den Repräsentanten des Theaterlebens und ließ in seinem Prager Palast ein Privattheater einrichten, das er auch finanzierte. Als Schauspielerin und Sängerin war hier vor allem seine Gattin Josephine, geborene Clary-Aldringen, tätig. Die Erträge der Theater Vorstellungen wurden für karitative Zwecke verwendet. Die von Clam-Gallas waren auch als freigebige Musikgönner berühmt. Im Clam-Gallas-Palast in der Prager Altstadt konzertierte u. a. Ludwig van Beethoven.

DIE BURG FRIEDLAND ALS MUSEUM
Kateřina Benešová

In den Jahren 1801 und 1802 wurden einige Zimmer der Friedländer Burg der Öffentlichkeit zugänglich gemacht. Burg und Schloss Friedland, heute zwar in Händen des Staates, kann man als das erste private Burgmuseum in Mitteleuropa bezeichnen. Träger der Idee der Gründung des Burgmuseums waren die damaligen Besitzer der Herrschaften Friedland und Reichenberg, Graf Christian Philip von Clam-Gallas und sein Sohn Christian Christoph. Die Grundlage für die Sammlung

jenes Adelsgeschlechtes bildeten ältere Kollektionen aus der barocken Ära eines berühmten Mitglieds der Familie von Gallas: Johanns Wenzel. Durch die Öffnung dieser Sammlungen wurde das Andenken an das Adelsgeschlecht und gleichzeitig die wirtschaftliche sowie gesellschaftliche Stellung der Familien von Gallas und Clam-Gallas verstärkt.

Warum wurden die Familiensammlungen der Öffentlichkeit zugänglich gemacht? Das kann mehrere Gründe haben. Zuerst ist darauf aufmerksam zu machen, dass sich in nächster Umgebung das Kurbad Liebwerda befand, dessen Entstehung gerade die gräfliche Familie von Clam-Gallas initiiert hat. Als weiterer Grund ist die Tatsache zu nennen, dass sehr oft zahlreiche aristokratische Gäste diesen Kurort besuchten. Außerdem konnte man die nicht benutzten repräsentativen Räume der ursprünglich gotischen Burg für die Sammlungen verwenden. Eine wichtige Rolle spielte dabei auch das Erscheinen von Friedrich Schillers Wallenstein-Trilogie, die an die Persönlichkeit Albrechts Wenzel Eusebius von Waldstein, einen der ursprünglichen Besitzer der Herrschaften Reichenberg und Friedland, auf der Burg Friedland erinnerte.

An der Gestaltung der Sammlungen wurde von 1801 bis 1945 nicht viel verändert. Die Öffentlichkeit konnte zunächst den ersten und zweiten Stock der Burg, mit dem Schwebebogen und die Schlosskapelle besichtigen. Im sog. Rittersaal befand sich eine Galerie der Porträts der Mitglieder des Geschlechtes derer von Gallas und Clam-Gallas. Im zweiten Stock des Ostflügels der Burg wurden Rüstkammer, Jagdwaffensaal, Sammlung historischer Kleider, Möbel und Musikinstrumente untergebracht. Den Zustand der Burgausstellung beschreiben drei gedruckte Führer durch Burg und Schloss Friedland aus den Jahren 1818, 1842 und 1905.

Beide Objekte sind seit dem Jahre 1945 im Besitz des tschechoslowakischen bzw. seit 1993 tschechischen Staates, der das Ensemble als nationales Kulturdenkmal vom Nationalen Denkmalamt in Liberec verwalten lässt.

DIE GRÄFLICHE BIBLIOTHEK AUF BURG UND SCHLOSS FRIEDLAND

Kateřina Beneřov

Die Schlossbibliothek in Friedland entstand durch die Sammlerttigkeit der Mitglieder der Familie von Gallas und später Clam-Gallas. Sie umfasst insgesamt 15 932 Bnde. Sprachlich betrachtet, bilden den groten Teil mit mehr als 50 % des Bestandes deutschsprachige Bücher und Literatur.

Die Begründer der Büchersammlungen war Franz Ferdinand von Gallas. Er begann 1669 eine Familienbibliothek in Prag zu bauen, 1674 in Friedland. Seit 1715 befand sich die Bibliothek im Prager Palast derer von Gallas und erst später, in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, wurde sie auf das Schloss Friedland überführt. Die Bcherkollektion umfasst vor allem ältere und moderne Literatur aus Rom, Bologna, Padua, Mailand und Genua. Weiterhin sind hier alte Drucke in italienischer, lateinischer, französischer und spanischer Sprache zu finden. Die neuere Bcherproduktion ist vertreten mit lateinischen und deutschen Rechtstexten, Gesetzessammlungen, Militaria, Theatralia, Monografien, auch Biografien sterreichischer Politiker, weiter mit Wirtschafts-Fachbüchern und deutscher klassischer Literatur des 18. und 19. Jahrhunderts, Enzyklopädien, Wörterbüchern, Almanachen und Literatur zur Kunstgeschichte.

Die Bibliothek befindet sich zum groten Teil auf der Burg im gewölbten Raum mit Stuckdecke, weiter im kleineren Raum, wo die Bücher in einfachen, offenen Regalen stehen. Ein Teil der Bibliothek wird im Renaissanceteil des Schlosses aufbewahrt und von der Abteilung für Schlossbibliotheken des Nationalmuseums in Prag betreut und verwaltet. Für die Öffentlichkeit ist dieser Teil bisher nicht zugänglich.

DIE BEZIEHUNG DER GRAFEN VON CLAM-GALLAS ZU DEN FREIMAURERN

Lucie kov

Die erste Freimaurerloge in Prag gründeten im Jahre 1741 unbekannte französische Offiziere und Adelige, die nach Böhmen im Verlaufe des Habsburger Erbfolgekrieges gekommen waren. Diese Loge, zunächst namenlos, nannte sich später *Bei den*

drei Sternen, seit 1763 *Bei den drei gekrönten Sternen*. Freimaurer waren von Anfang an bei der Mehrheit der modernen wissenschaftlichen und kulturellen Institutionen Böhmens beteiligt. So sind zu nennen die *Königliche böhmische Gesellschaft der Wissenschaften*, die Böhmische technische Hochschule, das Nationalmuseum, zugleich Nationalgalerie, oder das Ständetheater in Prag sowie die jetzige Mährische Nationalgalerie oder das Landesmuseum in Brünn. Eine Darstellung von der Wichtigkeit dieser Gemeinschaft ergänzt auch eine umfangreiche humanitäre Tätigkeit der Freimaurer.

Die adeligen Mitglieder waren nicht nur bedeutende Unterstützer, sondern oft auch Mitglieder der Freimaurerlogen. Die Mitgliedschaft des Grafen Christian Christoph Clam-Gallas und weiterer seiner Familienmitglieder in einer der Prager Logen weist Jaroslav Tvrzský nach anhand der Mitgliederverzeichnisse, die im Archiv der Hauptstadt Prag aufbewahrt werden. Christians Christoph von Clam-Gallas Schwiegervater, Philip Graf von Clary-Aldringen, Josephines Vater, wurde sogar Meister der Loge *Zur Wahrheit und Einheit*, die im November 1783 gegründet wurde. Freimaurerlogen mussten ihre Tätigkeit in der Habsburgermonarchie 1794 beenden, d. h. in der Zeit, als Christian Christoph Graf von Clam-Gallas dreiundzwanzig Jahr alt war.

Als Beleg für die geistigen Sympathien derer von Clam-Gallas für die Freimaurer kann man die Symbolik an der Fassade des Freimaurerpavillons in Prag-Klamovka (Parkanlage mit Lusthaus) und anderen romantischen Bauten in Prag-Smíchov auffassen, wo die von Clam-Gallas berühmte Musikaufführungen veranstalteten.

DIE CHRISTIAN CHRISTOPH VON CLAM-GALLAS VERLIEHENEN ORDEN **Pavel Kmoč**

Dieses Kapitel beschreibt die Orden, mit denen Christian Christoph Graf von Clam-Gallas geehrt wurde. Aufzuführen wird eine Ritterstufe und später das Großkreuz des kaiserlich-österreichischen Leopoldordens, das Großkreuz des sächsischen Zivilverdienstordens und der Grad eines Ritters des toskanischen Ordens des heiligen Stephan. Die Aufmerksamkeit wird auch auf die Orden als Institutionen gerichtet, und zwar auf ihre Geschichte, Bedeutung, ihre verschiedenen Stufen,

Varianten und auf die Praxis ihrer Verleihung. Einige Orden sind hier auch mit der Ordenskleidung abgebildet. Einen wichtigen Teil umfasst die Beschreibung der Umstände und der Zeit, als Christian Christoph von Clam-Gallas mit den einzelnen Orden ausgezeichnet wurde.

CHRISTIANS CHRISTOPH VON CLAM-GALLAS ROLLE BEI DER BÖHMISCHEN KRÖNUNG FERDINANDS V. AM 7. 9. 1836

Pavel Kmoch

Der Text über die Krönung Ferdinands V. behandelt die Tätigkeit des Grafen Christian Christoph als höchster Landesmarschall im Königreich Böhmen. Durch sein Amt entstanden ihm bestimmte Zeremoniellverpflichtungen, nicht nur bei den Krönungsritualen des neuen Königs und der Königin, sondern auch bei andern protokollarischen Ereignissen, die der Krönung folgten. Dieses Kapitel des Buches basiert auf den Forschungen der Historikerin Milada Sekyrková, die jene Begebenheiten ausführlich beschrieben und in einer Monografie veröffentlicht hat.

PORTRÄTS DES CHRISTIAN CHRISTOPH CLAM-GALLAS UND SEINER FAMILIE **Erika Mrhalová**

Die Studie über Porträts und andere Bilder des Grafen Christian Christoph Clam-Gallas beinhaltet alle seine bisher gefundenen Abbildungen und Lithografien aus den zeitgenössischen Sammlungen der staatlichen Burgen und Schlösser Friedland (Frýdlant), Grafenstein (Grabštejn) und Lämberg (Lemberk), aus der Nationalgalerie in Prag, aus dem Stadtmuseum in Frýdlant und aus der Österreichischen Nationalbibliothek in Wien. Auch die Porträts von Christians Gattin Josephine, geborene von Clary-Aldringen, werden erwähnt. Bei den Kindern Christians Christoph und bei seinen Geschwistern wurden nur repräsentative Bilder ausgewählt, vor allem für Wilhelm und Eduard Clam-Gallas.

Anhand von Christian Christoph Porträts kann man die Entwicklung seiner Physiognomie beobachten. Am häufigsten wurde er auf Ölgemälden sowie Lithografien als Vierzigjähriger, also in seinem mittleren Alter dargestellt. Sehr oft sind dabei seine Orden zu sehen. Ölgemälde wie Lithografien sind ähnlich verfertigt.

Christian Christoph wird immer bis in die Gürtelhöhe gezeigt, trägt einen dunklen Mantel und eine weiße Binde um seinen Hals. Sein Haupt ziert eine modische Frisur. Seine Orden sind an die Brust geheftet. Ausnahmen bilden nur Ölgemälde, auf denen er im Ornat eines Ritters des Leopoldordens gezeigt wird. Man kann deshalb vermuten, dass jene Porträts wahrscheinlich der Selbstrepräsentation in den Familienbildergalerien und in den herrschaftlichen Kanzleien der Grafen von Clam-Gallas dienten.

LEBENSSKIZZEN EINIGER BILDENDER KÜNSTLER IN BÖHMEN

Petra Kožešníkova

Franz Xaver Eissner (1800–1869)

Kupferstecher, studierte an der Akademie der bildenden Künste in Wien. Im Jahre 1805 begann er die Laufbahn eines Kupferstechers.

Jacob Ginzl (1792–1862)

Der gebürtige Reichenberger studierte 1815–1818 an der Prager Akademie der bildenden Künste dank der finanziellen Unterstützung des Grafen Christian Christoph von Clam-Gallas. Seine Studien brach er aber ab und malte Kirchenaltäre in der Umgebung seines Geburtsortes. Er wurde ein geschätzter Porträtist, der seine Bilder auch in der Prager Akademie ausstellte. Für seine Kinder schuf er bemalte Krippenfiguren. 1839 zog die Familie nach Prag. Dort versuchte er ohne Erfolg, eine öffentliche Privatschule für das Zeichnen zu eröffnen. Bis zu seinem Tode malte er Altarbilder und kehrte zur Krippenschnitzerei zurück.

Joseph Maria Grassi (1758–1838)

Der gebürtige Wiener stammte aus einer Künstlerfamilie. Vater Ottilio Grassi war von Beruf Goldschmied. Sein älterer Bruder wurde künstlerischer Holzschnitzer. Joseph studierte ab 1768 an der Wiener Akademie der bildenden Künste. Da ihn das Niveau des Unterrichtes nicht befriedigte, ging er 1791 zur weiteren Ausbildung nach Warschau. In Polen setzte er sich als Porträtist der dortigen sowie der russischen Aristokratie durch. Ende des 18. Jahrhunderts verließ Grassi Polen, um nach Wien zurückzukehren. Er wirkte dann in Dresden, wo er im Jahre 1799 als Professor

an die Akademie der bildenden Künste berufen wurde. Er ist in Dresden gestorben.

Josef Adalbert/Vojtěch Hellich (Hellig) – (1807–1880)

Sein Vater war Lehrer; der junge Mann besuchte in Prag das PiaristenGymnasium, später studierte an der Prager Akademie der bildenden Künste. Seine Lehrer waren u. a. Josef Bergler und Franz Waldherr. Mit finanzieller Hilfe der böhmischen Stände als Gönner unternahm er eine vierjährige Studienreise durch Italien, die Schweiz, England und Frankreich. In Italien begeisterte sich Hellich für Archäologie. Nach seiner Rückkehr nach Prag im Jahre 1840 wurde er zum Kustos der archäologischen Sammlungen des Vaterländischen Museums (später Nationalmuseum) ernannt. Der Malerei widmete er sich bis zu seinem Tode. Er ist Schöpfer von mehr als 400 Altarbildern, 80 Porträts und 60 Lithografien.

Josef Kriehuber (1800–1876)

Schon als dreizehnjähriger Junge begann er seine Studien an der Wiener Akademie der bildenden Künste, wo er später selbst unterrichtete. Im Jahre 1826 gründete er in Wien eine eigene lithografische Werkstatt. 1860 erhielt er als erster Künstler den Franz-Joseph-Orden. Kriehuber gehörte zu den bedeutendsten Lithografen-Porträtisten des Wiener Biedermeiers. Er schuf fast 3 000 Porträts von Bürgern, Aristokraten sowie des Herrschers und seiner Familie. Dreimal porträtierete er den Grafen Eduard Clam-Gallas.

Johann Phillip Leubner (1733–1803)

Der gebürtige Reichenberger malte Altarbilder für Kirchen seiner Geburtsstadt und deren Umgebung sowie in Böhmen und Sachsen. In den 70er Jahren des 18. Jahrhunderts dekorierte er die Wände des Schlosses in Reichenberg mit Malereien.

Ferdinand von Lütgendorff (1785–1858)

Der Adelige aus Würzburg begann seine Studien der Malerei erst als 26jähriger in München und setzte sie an der Wiener Akademie fort. Ab 1813 lebte und wirkte er fast zehn Jahre in Prag, danach im damaligen ungarischen Pressburg (Bratislava). Er arbeitete als Porträtist, Maler von Altarbildern und nahm auch Aufträge für Geschäftsschilder an. Nach 1825 schuf er aufgrund größerer Mengen von

Bestellungen ein Album mit 120 Porträts mit dem Titel *Ungarisches Pantheon*, worin er Mitglieder des Landestages von Pressburg darstellte.

Emanuel Max (1810–1901)

Nach dem Vorbild seines Bruders studierte er von 1827 bis 1831 an der Prager Akademie, ging dann nach Wien, wo sich er an der Akademie der bildenden Künste Bildhauerei einschrieb. 1839 reiste er nach Rom weiter und blieb dort bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Er erhielt viele Auszeichnungen, einschließlich des Adels-Prädikats „*von Wachstein*“, das ihm Kaiser Ferdinand V. für ein Bronzedenkmal des Marschalls Radetzky in Prag verlieh. Max gehörte zu den fleißigsten Bildhauern der österreichischen Monarchie nach 1860. Er schuf viele Kunstwerke, einschließlich der fünf Skulpturen für die Karlsbrücke. 1843 verfertigte er eine Büste des Grafen Christian Christoph Clam-Gallas.

Karl Postl (1769–1818)

Seine künstlerische Fertigkeit als Maler erwarb er an der Wiener Akademie der bildenden Künste. 1806 begann er als Professor für Landschaftszeichnung an der Prager Akademie zu wirken. Mit dem Zeichnen von Veduten schuf er sich ein weiteres Einkommen. Er wird als der Begründer der tschechischen Landschaftsmalerei angesehen. Sein letztes Werk waren die Veduten der Schlösser der Grafen von Clam-Gallas, die nach Postls Tod sein Schüler Antonín Mánes zu Ende führte.

Wenzel/Václav Prachner (1784–1832)

Er erhielt eine Ausbildung in der väterlichen Bildhauerwerkstatt, studierte von 1801 bis 1804 an der Prager Akademie Zeichnen bei Josef Bergler und übernahm nach dem Tode seines Vaters Peter Prachner dessen Werkstatt. Er gehörte zu den bedeutendsten Bildhauern Prags. Bei Aufträgen arbeitete er mit seinem Lehrer Josef Bergler zusammen, der dabei die Qualität garantieren sollte.

Franz Schrotzberg (1811–1889)

Von 1825 bis 1831 studierte er an der Wiener Akademie der bildenden Künste. Anfangs widmete er sich der Landschaftsmalerei, kehrte aber nach 1830 zur Porträtmalerei zurück. Er bereiste Italien, Deutschland, Belgien, England und

Frankreich. Ab 1840 zählte er zu den meist geschätzten Porträtisten der vornehmen Damen Wiens. Er schuf auch Ölgemälde der kaiserlichen Familie, die Josef Kriehuber und seinen Kollegen als Vorlagen für Lithografien dienten. 1843 wurde er Mitglied der Akademie der bildenden Künste in Wien; 1868 erhielt er den Kaiser-Franz-Joseph-Orden.²

² Diese Texte stellen eine kurze Zusammenfassung der einzelnen Studien des Projektes dar. Übersetzt von Milan Svoboda, sprachliche Beratung Günter Dischinger.

Prameny archivní¹

Archiv Národní galerie

fond *Společnost vlasteneckých přátel umění*

Mezinárodní centrum duchovní obnovy Hejnice (farnost Raspenava)

Liber Memorabilium Ecclesiae parochialis raspenaviensis. Annales Ecclesiae Parochialis Raspenaviensis. Ejusdemque Noviter Instructi Beneficij, exstructarum aedium Parochialium. Conscripti et inchoati A. Raverendo Dno Antonio Kopsch Proto-Parocho Raspenaviensi [1426–1866], 1. d.

Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria, Digitale Sammlungen, Porträtsammlung

Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Allgemeines Verwaltungsarchiv

fond *Krönungsprotokoll mit alphet. Register zu den Akten betr. die böhmische König-Krönung Ferdinands I. 1836, I. A. 2, fol. 12a*

Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Haus-, Hof- und Staatsarchiv

fond *Staatskanzlei Wissenschaft, Kunst und Literatur 11-2-4, Clam-Gallas, Christian Graf von (betreffend Geschwister Bender[!]), Entstehungszeitraum 14. 10. 1820*

fond *Staatskanzlei Wissenschaft, Bildende Kunst, Kunstgewerbe, Archäologie und Akademien A–G, fol. 391 a 392. Entstehungszeitraum 12. 3. 1819*

Památník národního písemnictví, Praha

fond *Josef Dobrovský*

fond *Václav Hanka*

fond *Karel Alois Vinařický*

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín

fond *Historická sbírka (Rodinný archiv) Clam-Gallasů:*

- kart. č. 606, inv. č. 2262, *Anrede des Präsidenten der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag, Christian Grafen Clam-Gallas, Excellenc, an die akademischen Schüller, bei der Preisvertheilung in der öffentlichen Sitzung am 7. Mai 1836*

- kart. č. 736, inv. č. 3128 [Karl Felgenhauer] *Chronik der Hoch-Reichs-Gräflichen Clam-Gallasischen Fabrikenstadt Reichenberg in dem Königreiche Böhme in dem bunzlauer Kreise, in welcher zu finden ist die Nachfolge der hohen Herrschaften, ihre Thaten und Würden; der Schlösser Ham[m]erstein, und Grafenstein, der Stadt Reichenberg Ursprung; die Religion, die Einrichtung des Gottesdienstes und der Schule; die Glücks- und Unglücksfälle u. d. Wie auch solche auswärtige Begebenheiten, die mit den einheimischen in Verbindung stehen und sie erleitern. Zusam[m]engetragen von einem Reichenberger, Reichenberg 1812*

¹ Vzhledem k povaze díla sem řadíme prameny písemné i obrazové, jež jsou uloženy jak ve státních archivech, tak v knihovnách, galeriích, muzeích a dalších institucích.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pracoviště Most

fond *Josef Riedel, Polubný, karton č. 7, inv. č. 74*

Wienbibliothek im Rathaus

*Handschriftensammlung: (M09H) Ankauf Leutzendorff / ZPH 1046: Brief an Adolf Bäuerle * Clam-Gallas, Christian Christoph von // Sign.: H.I.N. 226. 900–226. 904*

*Handschriftensammlung: (M09H) Nachlass Adolf Bäuerle: Brief an Adolf Bäuerle * Clam-Gallas, Christian Christoph von // 9. 237–9. 238*

*Handschriftensammlung: (M09H) Brief an einen Lord * Clam-Gallas, Christian Christoph von // Sign.: H.I.N.40. 543*

*Handschriftensammlung: (M09H) Jasons Vermählung * Bayer, Franz Rudolf // Sign.: H.I.N. 227973*

Prameny vydané, staré tisky

BARTOŠ, František Michálek (ed.): *Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim*, Praha 1948

BEETHOVEN, Ludwig van: *Listy o umění, lásce a přátelství*, Praha 1972

CZOERNIG, Carl Joseph: *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung von Reichenberg. Nebst einem Anhang, die Beschreibung von Gablonz enthaltend*, Wien 1829

CZOERNIG, Carl Josef, *Albrecht von Waldsteins urkundlich erwiesener Versuch, sein Herzogthum Friedland als ein selbständiges Gebiet zu organisieren, und von der Krone Böhmens abzureissen*, in: *Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen* 3, December 1829, s. 453–455

CZOERNIG, Carl Josef, *Versuch Albrecht's von Waldstein, eine ständische Verfassung in seinem Herzogthume Friedland einzuführen*, in: *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*, Neue Folge 1, Stuttgart 1830, s. 29–45

DLABACZ, Johann Gottfried: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, Prag 1815

EMLER, Josef (ed.): *Spisové císaře Karla IV. Na oslavu pětistoleté památky jeho sbor Matice české*, Praha 1878

JIREČEK, Hermenegild (ed.): *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého*, Praha 1888

KUTNAR, František (ed.): *Paměti sedláka Dlaska*, Praha 1941

MENZEL, Gottfried: *Flora der Excellenzgräflichen Clam Gallas'schen Herrschaften Friedland, Reichenberg, Grafenstein und Lämberg. Mit praktischen Anmerkungen*, Prag 1830.

METELKA, Věnceslav: *Ze života zapadlého vlastence*, (ed. Jaromír Jech), Praha 1982

NÉMETHY, Franz: *Das Schloß Friedland in Böhmen und die Monumente in der Friedländer Stadtkirche*, Prag 1818

REUSS, Franz Ambrosius: *Mineralquellen zu Liebwerda in Böhmen*, Praha 1811

von RITTERSBERG, Johann Ritter: *Abbé Joseph Dobrowsky. Biographische Skizze*, Prag 1829

von RITTERSBERG, Johann Ritter: *Christian Christoph Graf von Clam-Gallas. Biographischer Umriss*, Prag 1838

von RITTERSBERG, Johann Ritter: *Geschichte des k. k. 47. Linieninfanterieregiments*, Prag 1829

von RITTERSBERG, Johann Ritter: *Historischer Militärmanach des 16., 17., 18. und 19. Jahrhunderts*, Prag 1825

von RITTERSBERG, Johann Ritter: *Joseph Bergler, Director und Professor an der Akademie bildender Künste der Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag*, Prag 1829

z RITTERSBERKA, Jan Ritter: *České národní písně*, Praha 1825

ROHN, Johann Carl: *Chronic Vormals Boehmischer Cron-Leben, Nunmehr ins Allodium gezobener zweyer Staedten Friedland, und Reichenberg, in welcher Deren allda gewesten Hohen Herrschaften Succession, als deren Berken de Duba, deren von Biberstein, deren von Raedern, des von Wallenstein, deren von Gallas, und deren von und zu Clam, ihre Helden-Thaten, und Wuerden, Aufkommen der Staedten, Veraenderungen der Religion, der Catholischen Geistlichen Hirten Nachfolge, Kriegs-Bedraengnussen, Stadt- und Gerichts-Sachen, verschiedene Gluecks- und Ungluecks-Zufaelle und was sonst etwann merkwuerdiges allda vorgangen, theils aus fleißigen Geschichtschreibern, theils aus geschriebenen Anmerkungen zusammen getragen seynd*, Prag 1763

SEALSFIELD, Charles, *Rakousko jaké je*, (edd. Petr Horák – Dušan Uhlíř), Praha 1992

SEDLÁČEK, August, *Paměti z mého života*, Praha 1997

SCHALLER, Jaroslaus: *Topographie des Königreichs Böhmen 4*, Prag – Wien 1790

ze SCHWARZENBERGU, Gabriela: *Krátká cesta životem*, (edd. Milena Lenderová – Jarmila Plšková), Praha 2006

SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen. Bunzlauer Kreis 2*, Prag 1834

Vlastní životopis Václava Jana Tomáška, (ed. Zdeněk Němec), Praha 1941

Zur Feyer der Beisetzung des Leichnams Sr. Excellenzz des Hochgebornen Herrn Herrn Christian Christoph Grafen von Clam Gallas in der Familiengruft zu Haindorf am 28. August 1838, [1838?, s. a., s. l.]

Monografie a studie

Allgemeine Deutsche Biographie 37, Leipzig 1894

Allgemeine Encyclopedie der Wissenschaft und Künste 22, Leipzig 1832

ANDĚL, Rudolf – KARPAŠ, Roman a kol.: *Frydlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002

ANTONOVÍČ, Vladan – PRAHL, Roman: *První učitelé*, in: *Posedlost kresbou*, s. 22–23

BARSANTI, Danielo: *Mezi Pisou a Prahou. Řád svatého Štěpána v Čechách*, in: *Paginae historie* 14/2006, Praha 2006, s. 145–184

BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české, X, 1740–1792*, Praha – Litomyšl 2001

BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Staré míry, váhy a peníze*, Plzeň 1985

BĚLOHLÁVKOVÁ, Jana: *Kresba a grafika šlechty v Čechách 19. století*, Praha 1992

BERÁNEK, Jiří: *Tajemství lóží*, Praha 1994

BERGEL, Josef: *Graf Christian Christoph von Clam-Gallas und die Wallensteinfrage*, in: *Reichenberger Zeitung* 21. 8. 1938, s. 21

BERGMANOVÁ, Vlasta: *Textilana v obrazech a datech*, Liberec 2008

BERKOVEC, Jiří: *Musicalia v pražském periodickém tisku 1800–1825*, Praha 2011

BEZECNÝ, Zdeněk: *Dědicové ve století zakladatelů. Utváření rodové paměti Schwarzenberků v období historismu*, in: Václav Bůžek – Pavel Král a kol., *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 209–219

BEZECNÝ, Zdeněk: *Příliš uzavřená společnost: Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005

Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich 4, (red. Constant von Wurzbach), Wien 1858; 24/1872; 30/1875, 31/1876; 41/1880; 44/1859

BÖHMOVÁ-ZAHRADNÍČKOVÁ, Zdenka: *Slavní čeští klavíristé a klavírní pedagogové z 18. a 19. století*, Praha 1986

BOUZKOVÁ, Barbora: *Česká šlechta a její pokus o oživení českého uměleckého života na konci 18. století*, in: *Documenta Pragensia* IX/1, Praha 1991

BRANBERGER, Jan – AMBROS, August Vilém: *Konservatoř hudby v Praze. Pamětní spis k stoletému jubileu založení ústavu*, Praha 1911

BRANDL, Vincenc: *Život Josefa Dobrovského*, Praha 2003, (2. vydání)

BUCHAROVIČ, Stanislav – WIESER, Stanislav: *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2001

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel a kol., *Paměť urozenosti*, Praha 2007

- CEJPEK, Jiří – HLAVÁČEK, Ivan – KNEIDL, Pravoslav: *Dějiny knihoven a knihovnictví v Českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*, Praha 1996
- CERMAN, Ivo: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008
- Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – život rezidence*, (ed. Martin Krummholz), Praha 2007
- CLAM-MARTINIC, Georg Gerhard Trumler: *Österreichisches Burgenlexikon. Burgen und Ruinen, Ansätze, Schlösser und Palais*, Linz 1991
- ČECHUROVÁ, Jana: *Čeští svobodní zednáři ve 20. století*, Praha 2002
- ČERNÁ, Renata: *Gallasové a Clam-Gallasové na Lemberku*, in: Zpravodaj města Jablonné v Podještědí 10/2005, s. 13–15
- ČERNÝ, František: *Dějiny českého divadla II*, Praha 1969
- Česká kniha v proměnách staletí*, (red. Mirjam Bohatcová a kol.), Praha 1990
- Československý hudební slovník osob a institucí 2*, Praha 1965
- Člověk na Moravě 19. století*, (edd. Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř), Brno 2004
- Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*, (edd. Jiří Malíř), Brno 2008
- DEBRNOV, Josef: *Stručné dějiny konservatoře pražské za dobu od roku 1808 do 1878*, Praha 1878
- Dějiny českého výtvarného umění III/ 1–3, (1780/1890)*, Praha 2001
- Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik 13*, Kassel Basel – Paris – London New York 1966
- DLOUHÁ, Markéta: *Symbolika barev ve středověku*, in: Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 3/1, Praha 2001, s. 14–34
- Encyklopedie knížecích rodů země Koruny české*, (Jan Županič a kol.), Praha 2001
- FREEMANOVÁ, Michaela: „Der Carrousel“, in: Documenta Pragensia XXVIII, Praha 2010, s. 659–679
- FREEMANOVÁ, Michaela: *Jednota umělců hudebních ku podpoře vdov a sirotek – Tonkünstler Wittwen- und Waisen-Societät (1803–1903 a její role v životě Prahy 19. století*, in: Od středověkých bratrstev k moderním spolkům (=Documenta Pragensia XVII), Praha 2000, s.177–197
- GREGOROVICHOVÁ, Eva: *Rodinný archiv toskánských Habsburků. Pramen k historii řádu Svatého Štěpána*, in: Paginae historie 14/2006, Praha 2006, s. 91–141
- HALADA, Jan: *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti 1*, Praha 1994
- Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Eine Übersicht über Sammlungen in ausgewählten Bibliotheken 2, Tschechische Republik. Schloßbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag*, (red. Petr Mašek), Hildesheim 1997, s. 71–73
- HANESCH, Josef: Karel I. *Filip kníže ze Schwarzenberg. Polní maršál*, České Budějovice 2003

- HANSEN Johann Jakob: *Lebensbilder hervorragender Katholiken des neunzehnten Jahrhunderts* 4, Paderborn 1906
- HÁS, Jiří – TOVAČOVSKÝ, Jaroslav: *Genealogie Nosticů z Nostic*, Praha 2002
- HAUBELT, Josef: *Wolfgang Amadeus Mozart v jasu svobodného zednářství*, Praha 2006
- HAVRÁNEK, Jaroslav: *Lázně Libverda. Historie a současnost perly Jizerských hor*, Lázně Libverda 2007
- Historie sklářské výroby v Českých zemích. Od počátků do konce 19. století I*, (Olga Drahotová a kol.), Praha 2005
- HOFMANN, Emil: *Geschichte der Juden in Reichenberg*, Praha 1934
- HORÁK, František: *Pět století českého knihtisku*, Praha 1968
- HOŘÍNKOVÁ, Marie: *Příběhy pražských zhrad*, Praha 2004
- Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Jižní Morava*, (Ladislav Hosák a kol.), Praha 1981
- Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, (red. Rudolf Anděl a kol.), Praha 1984
- Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII. Praha a okolí*, (František Holec a kol.), Praha 1988
- Hudba v českých dějinách od středověku do nové doby*, Praha 1989
- JAKUBCOVÁ, Alena a kol.: *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*, Praha 2007
- JANÁČEK, Jiří: *Čtení o německém divadle v Reichenbergu*, Liberec 2010
- JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005 (2. vyd.)
- JENS, Walter: *Kindlers neues Literatur Lexikon 14*, München 1991
- Josef Bergler a grafika v Praze 1800–1830*, (red. Roman Prahla a kol.), Olomouc 2007
- JIRÁSKO, Luděk: *První statuty a školní pořádky*, in: *Posedlost kresbou*, s. 20–21
- JONÁŠOVÁ, Milada: *Mozart a Praha*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*, (ed. Hana Svatošová), Praha 2006, s. 93–102
- JOZA, Jaroslav: *Z minulosti textilního průmyslu v Libereckém kraji. Počátky tovární výroby ve vlnářském průmyslu v Liberci*, Liberec 1958
- Karel hrabě Chotek. Nejvyšší purkerabí Království českého*, (edd. Eva Lisá – Milada Sekyrková), Praha 2008
- KABELKOVÁ, M.: *Duchovní hudba v Praze koncem 18. století – nový boboslužebný pořádek pro Prabu z roku 1784*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*, Praha 2006, s. 127–137
- KABELKOVÁ, Markéta: *Zpráva o notovém archivu*, in: *Clam-Gallasův palác*, s. 103–114

- KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Liberec 1996, 2004 (2. vyd.)
- KHÜN, Karl F.: *Ein unbekanntes Schreiben Josef von Führichs (1800–1876)*, in: Festschrift. Erich Gierach zu seinem 60. Geburtstage überreicht von Freunden, Schülern und Fachgenossen, (hgg. v. Kurt Oberdorffer – Bruno Schier – Wilhelm Wostry), Reichenberg 1941
- KISCHKE, Horst – ANDICZ, Hellmut – HAUBELT, Josef: *Svobodní zednáři. Mýty, výmysly, skutečnost a výhledy*, Praha 1997
- KNEIDL, Pravoslav: *Z historie evropské knihy*, Praha 1989
- KNEIDL, Pravoslav: *Zámecké knihovny*, in: Knihovna Národního musea, Praha 1959, s. 121–156
- KNOZ, Tomáš: *Šlechtická paměť v uměleckém ztvárnění moravských renesančních zámků*, in: Václav Bůžek – Pavel Král a kol., *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 23–37
- KOLÁČNÝ, Ivan: *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha 2006
- Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, (ed. Kateřina Bláhová), Praha 2002
- KRÁL, Karel: *České brady a zámky v grafické tvorbě XIX. století*, in: Bulletin Umělecké historické společnosti 4, 1995, s. 4–5
- KROB, Miroslav – KROB, Miroslav jr.: *Hluboká*, Praha 1992
- KRUMMHOLZ, Martin: *Clam-gallasovské divadlo*, in: Clam-Gallasův palác, s. 115–125
- KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*, Praha 1987
- KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1–6*, Praha 1996–2004
- BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *České země v evropských dějinách 3, 1756–1918*, Praha 2006
- LANGHAMER, Antonín: *Legenda o českém skele*, Zlín 1999
- LAŠŤOVKOVÁ, Barbora – KOŤÁTKO, Jiří: *Pražské usedlosti*, Praha 2001
- LIFKA, Bohumír: *Hradní a zámecká knihovna ve Frýdlantě*, in: Frýdlant, Státní hrad a památky v okolí, Praha 1959
- LIFKA, Bohumír: *Knihovny státních hradů a zámků*, Praha 1954
- LIFKA, Bohumír: *Staré knižní značky z českých a moravských krajů*, in: Zprávy spolku sběratelů a přátel exlibris, 1956, č. 16–17, s. 4–5
- LIFKA, Bohumír: *Zámecké, hradní a palácové historické knihovny českých zemí ve sféře Národního musea*, Časopis Národního musea 124, 1955, 1, s. 77–96
- Litografie – Kamenopis aneb počátky české litografie 1819–1850 k 200. výročí vynálezu litografie Aloisem Senefelderem*. Katalog výstavy, (red. Kateřina Bečková), Praha 1996
- LNĚNIČKOVÁ, Jitka: *České země v době předbřeznové 1792–1848*, Praha 1999
- LOBKOWICZ, František: *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1999
- LOCKWOOD, Lewis: *Beethoven. Hudba a život*, Praha 2005
- LUBOŠ, Antonín: *Zlatý věk svobodného zednářství v Čechách*, Praha 2010

- LURKER, Manfred: *Slovník symbolů*, Praha 2005
- MACHOVEC, Milan: *Josef Dobrovský. Studie s ukázkami z díla*, (ed. Václava Flaišmanová), Praha 2004
- MAŠEK, Petr: *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003
- MAŠEK, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2008
- MAŠEK, Petr: *Zámecké knihovny severních Čech*, in: Čtenář 45, 1993, č. 9, s. 316–317
- MAŠEK, Petr: *Zámecké knihovny v zemích Koruny české*, in: K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, (ed. Jitka Radimská), (=Opera romanica 1), České Budějovice 2000, s. 43–52
- MAŠEK, Petr: *Zámecké knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, in: Čtenář 45, 1993, č. 1, s. 36–37
- MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda: *Praha před sto lety*, Praha 1935
- Mezi časy. Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, (edd. Zdeněk Hojda – Roman Prahel), Praha 2000
- MÜLLER, Rudolph: *Joseph Proksch. Biographisches Denkmal aus dessen Nachlasspapieren errichtet*, Reichenberg 1874
- MŽYKOVÁ, Marie: *Karusehy*, Sychrov 2006
- Neuer Nekrolog der Deutschen* 13/1, Ilmenau 1835
- NEVRLÝ, Miloslav: *Knihy o Jizerských horách*, Praha 1976
- NEVRLÝ, Miroslav – VINKLÁT, Pavel: *Album starých pohlednic. Frýdlantsko*, Liberec 2009
- NIMMERGUT, Jörg: *Deutschland-Katalog, Orden & Ehrenzeichen von 1800–1945*, Mnichov 1993
- NOSOVSÝ, Karel: *Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého*, Praha 1927
- Nová encyklopedie českého výtvarného umění 2*, (ed. Anděla Horová), Praha 1995
- NOVÁK, Luděk: *Antonín Machek*, Praha 1962
- NOVOTNÝ, Jan: *K počátkům novodobé nakladatelské činnosti a knižní kultury u nás*, in: *Mezi časy – kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, s. 303–304
- NOVÝ, Petr – HAVLÍČKOVÁ, Dagmar: *Zázračné prameny. Lázeňské a upomínkové sklo*, Jablonec nad Nisou 2009
- NOVÝ, Petr: *Nová Louka – Kristiánov. Historie a současnost sklářských osad*, Jablonec nad Nisou 2007
- NOŽIČKA, Josef: *Z počátků strojírenství v Čechách se zvláštním zřetelem k Liberecku*, in: *Sborník Severočeského muzea – Historia* 6, Liberec 1970, s. 35–60

- Obrazárna v Čechách 1796–1918. Katalog výstavy uspořádané Národní galerií v Praze u příležitosti dvoustého výročí založení Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách*, (ed. Vít Vlnas), Praha 1996
- ORT, Petr: *Svobodné zednářství jako politické hnutí sui generis*, Plzeň 2006
- ORT, Petr: *Svobodné zednářství*, Praha 2001
- Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*, 9, Wien 1988
- Ottův slovník naučný I–XXVIII*, Praha 1888–1909
- PAZAUREK, Gustav Edmund: *Schloss Friedland*, in: *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* 23, Nr. 2, 1905, s. 43–60
- PALACKÝ, František: *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských ve Království českém, od nejstarších časů až do nynějška*, (ed. Jaroslav Charvát), Praha 1941
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Historie, muzejnictví a národní muzeum*, in: *150 let Národního muzea v Praze*, Praha 1968, s. 7–14
- Posedlost kresbou. Počátky Akademie umění v Praze 1800–1835*, (red. Roman Prahel a kol.), Praha 1998
- Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800. Publikace k výstavě*, (ed. Hana Svatošová), Praha 2006
- PREISS, Pavel: *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha – Litomyšl 2003
- RESSEL, Anton Franz: *Bad Lieberwerda. Eine Beschreibung der Geschichte dieses Ortes*, Friedland 1911
- RESSEL, Anton: *Die Gemeinden Raspenau, Mildenau und Mildeneichen 1–2*, Friedland 1914–1929
- RESSEL, Anton: *Geschichte des Friedländer Bezirkes*, Friedland 1902
- Riegrův Slovník naučný* 1, Praha 1860; 3/1863, 6/1867, 7/1868, 8/1870
- ROTH, Erhard: *Die Verleihungen des Hausordens der Rautenkrone, des Verdienstordens, des Verdienstordens mit Schwertern (bis 1914), sowie der Damenorden des Königreichs Sachsen*, Offenbach 1998
- RUDA, Vladimír: *Počátky textilního průmyslu v Liberci*, Liberec 1973
- RUSZCZYCÓWNA, Janina: *Słownik Artystów Polskich i obcych w Polsce działających*, II, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975
- Salony v české kultuře 19. století*, (edd. Helena Lorenzová – Taťána Petrasová), Praha 1999
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého X. Boleslavsko*, Praha 1997 (3. vyd.)
- SEKYRKOVÁ, Milada: *7. 9. 1836, Ferdinand V. Poslední pražská korunovace*, Praha 2004

- SCHEYBAL, Josef Václav: *Státní brad a zámek Frýdlant*, Frýdlant v Čechách 1983
- SCHEYBAL, Josef Václav: *Státní zámek Frýdlant v Čechách. Průvodcovský text*, Správa státního zámku Frýdlant 1981
- Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, (red. Martin Gaži) České Budějovice 2008
- SKŘIVAN, Aleš: *Evropská politika 1648–1914*, Praha 1999
- SLAVÍČEK, Lubomír: „*Sobě, umění, přátelům*“. *Kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*, Brno 2007
- SLAVÍČEK, Lubomír: *K počátkům Galerie žijících malířů (1796–1806). Wenzel Peter, Dominik Kindermann, Josef Platzer, Franz Caucig, Heinrich Friedrich Füger, Hubert Maurer v korespondenci pražské Společnosti vlasteneckých přátel umění*, in: *Časopis Slezského zemského muzea B–22*, Opava 2003, s. 263–280
- Slovník české hudební kultury*, Praha 1997
- Slovník světového malířství*, Praha 1991
- SRB, Tomáš: *Řád svobodných zednářů 1. Individuální cesta k poznání skryté skutečnosti*, Praha 2001
- STARÝ, Marek: *Frýdlantské vévodství a jeho státoprávní postavení v rámci České koruny*, in: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*, uspoř. Karel Malý – Ladislav Soukup, Praha 2006, s. 135–157
- SVOBODA, Milan – HEINZL, Jan: *Gallasové, Clam-Gallasové a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni*, Liberec 2007
- SVOBODA, Milan: *Jan Karel Rohm – historik, jazykozpytec a liberecký patriot doby barokní*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2004. Lidé okolo knih (autor – tvůrce – recipient)*, (red. Rostislav Krušínský), Olomouc 2005, s. 195–210
- SVOBODA, Milan: *Pojetí válek o rakouské dědictví v Čechách i na Liberecku v kronikářském díle Jana Karla Rohma*, in: *Střední Evropa – Čechy, Slezsko a Horní Lužice – ve hře velmocí v 18. století*, (red. Milan Svoboda), Liberec 2008, s. 65–77
- SVOBODA, Milan: *Severočeská doména*, in: *Clam-Gallasův palác. Johan Bernard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – život rezidence*, Praha 2007, s. 59–80
- SÝKORA, Václav Jan: *Dějiny klavírního umění*, Praha 1973
- SÝS, Karel: *Praha zednářská. Historie zednářství v Čechách*, Praha 2009
- ŠEDINOVÁ, Jiřina: *Židé – dějiny a kultura, Židé v Čechách a na Moravě*, Praha 2007 (4. vydání)
- ŠIMÁKOVÁ, Jitka – MAŠEK, Petr – TURKOVÁ, Helga – ANTONÍN, Luboš: *Zámecké knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, in: *Průvodce. Knihovna Národního muzea*, Praha 1999, s. 49–78
- ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví*, Praha 1979

- ŠŤOVÍČKOVÁ, Petra: „Christians-Stadt“ – projekt zabrazení města na konci 18. století, in: Sborník Severočeského muzea 14/2005, s. 22–33
- ŠŤOVÍČKOVÁ, Petra: *Kristiánov – vznik V. liberecké městské čtvrti*, in: Ročenka liberecké architektury 3/2007, s. 17–27
- ŠVANKMAJER, Milan: *Čechy na sklonku napoleonských válek 1810–1815*, Praha 2004
- ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007
- TEICHMAN, Josef: *Ludwig van Beethoven*, Praha 1968
- TOMAN, Prokop: *Nový slovník československých výtvarných umělců 2*, Ostrava 1993
- TOŠNAROVÁ, Marie – BENKOVÁ, Irena a kol.: *Beroun*, Praha 2008
- TVRZSKÝ, Jaroslav: *Pražští zednáři*, in: Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800. Publikace k výstavě, (ed. Hana Svatošová), Praha 2006, s. 52–59
- Umělecké památky Čech 1–3*, (red. Emanuel Poche a kol.), Praha 1977–1980
- UHLÍŘ, Dušan: *František II. (I.)*, in: Marie Ryantová – Petr Vorel (edd.), *Čeští králové*, Praha 2008, s. 509–517
- UHLÍŘ, Dušan: *Charles Sealsfield – spisovatel dvou kontinentů*, in: Charles Sealsfield, *Rakousko jaké je*, Praha 1992
- VLČEK, Pavel: *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 1999
- VLČEK, Pavel: *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha 1999
- VLČEK, Pavel: *Umělecké památky Prahy. Staré Město – Josefov*, Praha 1996
- VLČEK, Václav: *K vývoji českého muzejnictví*, Praha 1970
- VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy*, Praha 2006
- VONDRÁČEK, Jan: *Dějiny českého divadla. Doba obrozenecká 1771–1824*, Praha 1956
- VÝTISKOVÁ, Eva: *Jacob Ginzler. 1792–1862*, Liberec 1992
- Georg WIRKNER, *Das Schloß Friedland in Boehmen und seine Besitzer, nebst einigen kurzen Notizen über die Stadt und Kirche zu Friedland*, Reichenberg 1849
- WURZBACH, Wolfgang von: *Josef Kriehuber. Katalog der von ihm lithografirten Portraits von Wolfgang von Wurzbach*, München 1902
- ZACH, Aleš: *Stopami pražských nakladatelských domů*, Havlíčkův Brod 1996
- Život v barokní Praze 1620–1784*, (red. Jaroslava Mendelová – Pavla Státníková), Praha 2001
- ŽUPANIČ, Jan: *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006

Nepublikované práce:

BOUZKOVÁ, Barbora: *Činnost Společnosti vlasteneckých přátel umění v letech 1796–1835*, diplomová práce, katedra pomocných věd historických a archivního studia, FF UK Praha 1987

PLÍŠKOVÁ, Daniela: *Vznik a využití krypty Clam-Gallasů v kostele Navštívení Panny Marie v Hejnicích v l. 1759–1945 (2000)*, diplomová práce, katedra historie FP TUL, Liberec 2003

UHLÍŘ, Jaroslav: *Zvony na Liberecku do roku 2007*, bakalářská práce, katedra historie FP TUL, Liberec 2010

ZEMAN, Jaroslav: *Architektonický a urbanistický vývoj Liberce 1352–2006*, diplomová práce, FF UK, Ústav pro dějiny umění, Praha 2009

Internetové zdroje

http://cs.wikipedia.org/wiki/C%C3%ADsa%C5%99sk%C3%BD_rakousk%C3%BD_%C5%99%C3%A1d_Leopold%C5%AFv

http://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_n%C4%9Bmeck%C3%BDch_vyznamen%C3%A1n%C3%AD#Sasko_2

http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichisch-kaiserlicher_Leopold-Orden

[http://de.wikipedia.org/wiki/Zivilverdienstorden_\(Sachsen\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Zivilverdienstorden_(Sachsen))

<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/p/197575#197575>

<http://franzferdinand.cz/cz/Cisarske-a-kralovske-vojsko/Rady-a-dekorace/>

http://ims.fsv.cuni.cz/pub/02_bakalari/Kursy/Kadlecova_Zupanic.doc

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowIssue.do?it=&id=980856>

<http://patricus.info/Rodokmeny/Clary.txt>

<http://smichov.blog.cz/0701>

<http://www.arslexicon.sk/?registre&objekt=lutgendorf-ferdinand-von>

<http://www.austro-hungarian-army.co.uk/leopold.htm>

<http://www.burgen-austria.com/Palais.asp?Artikel=Clam-Gallas>

http://www.heraldica.cz/ghmags/2005/ghmag_2005_3-4_article-2.htm

<http://www.kalenice.cz/kocove-puvod.php>

<http://www.medals.org.uk/austria/austria-empire/austria-empire-004.htm>

http://www.numfil.com/en/sin-rarit-orders_n_decor

<http://www.oahshb.cz/staremapy/1847.htm>

<http://www.patricus.info/Rodokmeny/Mitrovsky.txt>

<http://www.phalerae.org/Autriche/Leopold/index.html>

http://www.zednari.cz/historie_.html

<http://www.zeno.org/Brockhaus-1837/A/Sachsen-Weimar-Eisenach>

<http://www.zeno.org/Meyers-1905/B/Verdienstauszeichnungen>

CHYBA, Karel: *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*, dostupné z WWW: <http://www.clavmon.cz/chyba/>

Seznam rodů: Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii [online], FF UK, 2009, dostupné z WWW: <http://www.novanobilitas.eu/rody/all>

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1808, dostupný z WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/1336414>

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1835, dostupný z WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/21121805>

STŘECHA, Aleš: *Města a obce středních Čech* – dosud nevydaná publikace, dostupná z WWW: <http://www.strednicechy.cz>, kapitola Obrůství: <http://obristvi.cz>

Telegraph von Prag. Bohemia, ein Unterhaltungsblatt, 31. 8. 1838, 104, s. 4, dostupný také z WWW: *Bohemia: Beilage zur Bohemia* Nr. 344, 14. 12. 1898, s. 1–3, dostupný z WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/1491491>

Rejstřík jmenný¹

- Alessandri, Livio 209
Alessandro, Giuseppe d' 210
Alexandr I. 139
Anderson, James 226
André, C. F. 218
André, K. B. 219
Appelt, Anton 144, 156
Arenbergové 90
Arkon ze Žitavy 128
Athéna 120
Auersperg, Josef Karel 190
Auerspergová, Augusta 98
Auerspergová, Marie Aloisie, roz. Clam-Gallasová 56
Auerspergové 90, 103
August I. 136
Aurelius, Marcus 209
Austinová, Jane 166
Bacon, Francis 209
Ballabene, Karl 147–148
Balle, Antonín 125
Balzac, Honoré de 212
Balzer, Jan Jiří 212
Barsanti, Danielo 240
Bauer, Josef Heinrich 136
Bäuerle, Adolf 181, 188
Beckhäuser, Jens 125, 374
Beethoven, Ludwig van 87, 102, 132, 178–179, 380
Beránek, Jiří 224
Berger, Johann Georg 144, 147–148
Bergel, Josef (též Bergl) 83
Bergler, Josef, 73–74, 98, 164, 167–173, 175–177, 183, 242, 257–258, 273, 280–283, 285, 287, 332, 351, 353, 355–356, 362–363, 366, 386–387, 392, 395
Berchtold, Antonín, svobodný pán z Uherčic 238
Berchtold, Leopold, svobodný pán z Uherčic 238

¹ Rejstřík jmenný i místní se vztahuje pouze ke studiím, nikoli k edici pramene, pro něž byly pořízeny zvláštní rejstříky umístěné za transliterací a překladem nekrologu.

Berka, Josef 330 334–335, 342
Berkové z Dubé 126
Berlioz, Hector 188
Berra, Marco 218, 220
Bezecný, Zdeněk 87
z Biberštejna, Rudolf 121
Biberštejnové 119, 203
Blochovi (rodina) 120
Boccaccio, Giovanni 209
Bohmann, Petr 218–219
Bolla, Rochus 131
Born, Ignác 229
Borrosch, Alois 218–219
Bořivoj, kníže 175
Bossi, Josef 128
Brandl, Petr 166
Braun, Matyáš Bernard 120, 131, 227, 376
Breda, Jan Rudolf hrabě 126
Breda, Karel Josef 127, 375
Bretschneider, Johann Nepomuk 116
Brixi, František Xaver 187
z Bubna a Litic, hrabě František Adam 238
Buquoy, Jiří 194
Buquoyové 91
Calve, Johann Gottfried 218, 221
Canevalle, Giacomo Antonio 131
Canevalle, Marcantonio 122, 131
Carlone, Carlo 131
Casanova, Franz 167
Castiglione, Baldassare 209
Cervantes, Miguel de 209
Clam, Karel Leopold 92
Clam-Gallasová, Marie Karolina Josefa, roz. Šporková 102, 211
Clam-Gallas, Eduard 73, 92, 103–104, 122–123, 128, 132, 137, 156, 177, 181, 185,
202–203, 212, 215, 232, 307, 312–315, 359, 361, 364, 368, 375, 377, 284, 386
Clam-Gallas, Ferdinand 318
Clam-Gallas, Filip Josef 91, 107, 119, 124, 210, 214, 228
Clam-Gallas, Karel Alois 316–317, 359

Clam-Gallas, Karel Leopold 92
Clam-Gallas, Kristián Filip 8, 92, 102–103, 107–110, 117, 122–123, 125, 127–128, 132, 136–138, 154–155, 167, 177–180, 190–191, 196, 214, 230–231, 238, 240, 252, 359
Clam-Gallas, Kristián Kryštof (passim)
Clam-Gallas, Vilém 103, 105, 137, 157–158, 177, 181, 202, 310–311, 359–361
Clam-Gallasová, Adeltaide 103
Clam-Gallasová, Klotilda, roz. Dietrichstein-Proskau-Leslie 92
Clam-Gallasové (rod) 77, 79, 92, 102, 104, 107–108, 110, 117–118, 120, 122, 127, 129–130, 132–133, 136–137, 153, 183, 186, 204, 230–231
Clam-Martinicové 91, 103–104
z Clamu, Jan Kryštof 107, 120, 133
z Clamu, Markéta Aloisie, roz. z Collona-Felsu 91
z Clary, Hieronymus 104
z Clary, Johann Nepomuk 136
z Clary-Aldringen, Jan Filip hrabě 230, 383
z Clary-Aldringen, Franz Wenzel 104
z Clary-Aldringenu, Josefína, provdaná Clam-Gallasová 94, 178, 212
Claryové (rod) 91, 104
Clement, Franz 189
Colloredo-Mansfeldové (rod) 103
z Colloredo-Mansfeldu, František de Paula Gundakar 103
z Colonna-Felsu, Anna Marie 122
Cosimo I. de Medici 236
Cusumanovi, Inéz a Jim 130, 376
Czoernig, Carl Josef 80–86, 150
Černín, Jan Rudolf 164
Černínové (rod) 129
z Černous, David Jindřich 123
David, Karel šlechtic 227
Des Fours, hrabě Maxmilián 124
z Dětenic a z Valdštejna, Beneš 120
Deym, hrabě Jan Nepomuk 238
Deym, hrabě Václav 238
Dietrichsteinové (rod) 91, 104
z Dietrichsteina, Adam 104
z Dietrichsteina, Mořic Jan Nepomuk 104
Dobrovský, Josef 71, 389

z Dobrše, Kocové 68, 103
z Dohalic, hrabě František Adam Dohalský 238
Dohalský, hrabě Václav 238
z Donína, Jindřich 123
z Donína, Vratislav 126
z Dubé, Jindřich Berka 126
Dürer, Albrecht 167, 175–176
Dušek, František Xaver 178
Dušková, Josefína 178
Eissner (Eisner), Franz Xaver 261–262
Enders, Karel Vilém 218–219
Erben, Karel Jaromír 83, 203
z Erlachu, Johann Fischer Bernhard 131, 210
Faust, von (rod) 119
Ferdinand I. Habsburský 94
Ferdinand II. Habsburský 82, 104, 131
Ferdinand V. (I.) 6–10, 82, 95, 253, 337
Ferstel, Jindřich 128
Fiegert, Zachariáš 120
Fiumberti, Giovanni 131
Franěk 124
Franke, Anton 99, 145–146, 149
František I. (II.) 7, 91, 106, 229, 233, 246
František Štěpán Lotrinský 228
Freemanová, Michaela 185
Fridrich II. 87
Fridrich August I. Saský 235
Führich, Josef 72, 97, 139, 175–177, 371
Fürstenberk, kníže 90, 183
Fürstenberkové (rod) 90
Gallas, František Ferdinand 131, 208
Gallas, Jan Václav 107, 123, 131, 197, 210
Gallas, Matyáš 80, 106, 120–121, 128, 131, 208
Gallasová, Johana Aloisie Beatrix 59
Gallasové (rod) 99, 110, 119, 127, 211
Gerle, Andreas 216–217
Gersdorf, von 119
Ginzl, Jacob 362, 371, 385

Giolito de Ferrari, Gabriele 209
Grassi, Giuseppe (Joseph Maria) 299–300, 360, 363
Grassi, Ottilio 385
Graziano, Baldassar 210
Grenier, Louis 128
z Grünbühl, Ferdinand Hoffman, 123
Gurk, Eduard 268–269
Haase, Gottfried (Bohumil) 218, 220, 222
Haase, F. 217
Haase, Ludvík 221
Haase, Ondřej 221
Haase, Rudolf 221
Haaseová, Terezie, roz. Widtmannová 220
Händel, Georg Friedrich 191
Hansa, Matthias 137
Haubelt, Josef 228
Havelka, Igor 131, 376
Haydn, Josef 179, 191
Heck, Wilhelm 122
Hegel, Friedrich 87
Heger, František 183
Heger, Josef 124, 374
Hellich (Hellig) Vojtěch, Josef 363, 386
Hesse, baron 253
Hief, Antonín 179
Hildprandt, baron Prokop svobodný pán z Ottenhausen 238
Hlaváček, Matěj 132
z Hodějova, Jan Hodějovský 206
Holbein, Franz Ignaz 182
z Hříště, Skrbenští 103
Chotek, Karel 98 395
Chotková, hraběnka 183
Jäckel, Michael 117
Jahn, Jan Jakub Quirin 163
Janoušek, Pavel 129
Jedliczka, Jan 128
Jiří III. Anglický 87
Johne, Cölestin 140

Josef II. 7, 122, 139, 228–230
Jungmann, Josef 75, 87, 140
Kadlik, Franz 29, 293
Kaplíř ze Sulevic, Václav 124
Karel IV. Lucemburský 96, 104, 253–255
Karel V. Habsburský 209
Karel VI. 90
Karolína Augusta Bavorská 95
Kateřina I. 87
Khol, Ludvík 167
Kinský, Filip 190
Kinští (rod) 227
Kittel, Josef 147–148, 151–152
z Klarštejna, Matyáš Hartman 124
Kleinhardt, Johann 212
Koláčný, Ivan 234
Koller, August 60
Koller, František 108, 131
Kolovrat-Novohradský, František Antonín hrabě 97
Kolovratové (rod) 91, 97
Kotzebue, August von 180
Koželuh, Václav 187
Krakovští z Kolovrat 103
Krause, Anton Josef 152
Kreuzberger, Hendrik 144
Kreybich, Anton 156
Kriehuber, Josef 312–313, 361, 364, 366, 386, 388
Kritscher 92
Kronberger, Antonín Karel 218–220
Krummholz, Martin 185
Křinečtí z Ronova 120, 133
Kühnel, Vincenz 292–293
Künigl, hrabě 228, 229
Küniglové (rod) 103
Kunze, Jan Josef 128
Laueremann, František 128
Leopold I. 123
Leopold II. 369

Leubner, Jan Filip 364
Liebieg Franz 160
Liebieg, Johann 99, 149, 160
Lieblich, Johann Karl 182
Liechtenštejnové 136
Liszt, Ferenc 188
z Lobkovic, František 98
z Lobkovic, Polyxena 130
Lobkovicové 124, 130, 136
Logier, Johann Bernard 188
Ludwig, Antonín 145
Ludwig, František 145
z Luštěnic, Pavel 129
z Lütgendorffu, Ferdinand, svobodný pán 260
Lutohor ze Mcel 129
Mach, Josef 156
Machek, Antonín 75–76, 174, 267
Mánes, Antonín 365, 387
Marie Anna Karolína Pia Savojská 254
Marie Ludovika Beatrix 95
Marie Stuartovna (divadelní hra) 182, 184, 189
Marie Terezie 7, 9, 87, 90–91, 93–94, 103, 125, 228, 237, 315
Markovský, Josef 147
z Markvartic, Havel, 125
z Martinic, Jaroslav Bořita 104
z Martinic, Marie Anna hraběnka 136
Mašek, Vincenc 178
Max, Emanuel 288–291, 365, 387
Maxmilián II. Habsburský 104
Mayer, Johann 137
Medicejové (rod) 236–237
Metelka, Věnceslav 138, 201–202
Metternich, Klemens Wenzel von 87
Miltitz, von 119
z Mitrovic, Antonín Bedřich Mitrovský 103
z Mitrovic, Mitrovští (rod) 103
z Mitrovic, Vratislav Mitrovský 153
Möder, Karel 108

Mochovští 133
Möller 144
Mozart, Wolfgang Amadeus 132, 178, 191, 231
Nádherní z Borutína 91
Napoleon Bonaparte 74, 95, 99, 106, 114–115, 141, 153, 192, 213, 237, 241, 372
Neickelius, Caspar Friedrich (vlastním jménem C. F. Jenckel) 196
Neumann, Karl von 116
Nevrlý, Miloslav 158
z Nostic, Albert 98
z Nostic, Jan Václav 104
z Nostic, Ota 104
Nosticová, (zv. Mikuláška), Anna Marie, roz. Redernová 128
Nosticová, Amalie 98
Nosticové (rod) 91, 103
z Nostic-Rieneck, hrabě Bedřich Jan 104, 124, 189, 239
Nostic-Rieneckové (rod) 124
Nostitzová, Karolína Barbora, rozená Clam-Gallasová 104
Okořští z Dětenic 120
Olbramovicové 124
Ort, Petr 225
Paar, hrabě 365
Paarové ze Žlunova 91
Pachta, svobodný pán z Rájova, hrabě Jakub Josef 238
Pachta, svobodný pán z Rájova, hrabě Jan František 238
Palacký, František 203
Pálffyové 91
Paradis, šlechtic 227
Paul, Johann Andreas 116
Paul, Johann Wenzel 116
Pazourek, Gustav Edmund 203
Perglár, rytíř z Perglasu, hrabě Alois 238
Pešek 124
Pětipeský z Chýš, Václav 130
Peukert, Anton 157
Pietsch, Filip 187
Pino da Cagli, Bernardino 209
Pius IV. 236
Platzer, Ignác 167

z Poděbrad, Jiří 129
Postl, Karel (Charles Sealsfield) 92, 182, 184, 365, 387
Práchnér, Václav 108
Procházka, František Xaver 167
Proksch, Josef 187–188
Předák, Kašpar 125
Přemysl Otakar II. 121, 123
Quaisser, Josef 177, 263–267, 286–287, 301–302, 305–307, 311
Rackwitz, von 119
Radecký z Radče, Václav 202, 365
Rappa, Domenico Antonio 131
Redelhamm, Wenzel 149
Redernové (rod) 79, 121–122, 203, 375
z Redernu, Bedřich 121
z Redernu, Kryštof I. 127–128
z Redernu, Kryštof II. 121, 128
z Redernu, Melchior 121, 127–128
z Redernu, Kateřina roz. Šliková 128, 201
Reiff, Johann 144
Reuss, Franz Ambrosius 137, 140
Riedel, Anton Leopold 153
Riedel, Franz 156, 161
Riedel, Franz Anton 152
Riedel, Johann Karl 152
Riedel, Johann Leopold 152, 154
Riedel, Josef Lepold 154, 157
Riedel, Karel Josef 156, 157
Riedelové (rod) 152
Rieger, Wenzel 149
z Rittersberku, Jan Ritter (von Rittersberg, Johann Ritter) 9, 71–78, 96, 165, 167, 172, 183, 194, 221, 240, 367, 369, 391–392
Rohan, kníže 183
Rohanové 91
Rohn, Jan Karel (Johann Carl Rohn) 79, 186–187, 392
Römheld, Ferdinand 144, 146–147, 150
Rosa, Josef 167
Rösler, Josef 117
Ruda, Vladimír 145, 147

Rudolf II. Habsburský 104
Řehák, Emanuel 120
Řehákovi (rodina) 120
Sabina, Karel 227
Sacchetti, Antonio 182
Sacher, H. 219
Santi, Rafael 240, 349, 351
Sayers, Anthon 227
Scott, Walter 214
Sealsfield, Charles (vl. jm. Karel Postl) 183–184
ze Sedčic, Ladislav Sekerka 211
Sekyrková, Milada 253, 384
Senefelder, Alois 169
Serényi, Vincenc 136
Settele, Karel 145
Seume, Johann Gottfried 139
Schaller, Jaroslav 140
Scherzer z Kleinmühlu, František Eliáš 107
Scherzerové z Kleinmühlu (rod) 129
Schiller, Friedrich 83, 184, 199, 214, 381
Schir, F. 269
Schmidt, Antonín 129
Schmutzer, Jakob Matthias 365
Schneider, Franz 191
Schönbornová, Marie Anna 183
Schönbornové 91
z Schönfeldu, Jakub 200
ze Schönfeldu, Jan Nepomuk Ferdinand 221
Schöpsisch, J. D. 218
Schrödrová, Sofie 188
Schrotzberg, Franz 314–315, 361, 366, 387
Schwartz, von 119
Schwarzenberkové 90, 108
ze Schwarzenberku, Gabriela 96
ze Schwarzenberku, Karel II. 74, 96, 98
Schweinichen, von 119
Sigismond, arcivévoda toskánský 237
Simschen, roz. hraběnka Mittrowská 277

Slavata z Chlumu, Ferdinand 131
Smetana, Bedřich 188
Soběhrd 132
Sommer, Johann Gottfried 140
Sonnenfeld, Josef 97
Spazzio di Lancio, Marcus 121
Speer, Johann Paul 116, 180
Spielmann 92
Srb, Tomáš 224
Stache, Bedřich August 128
ze Střelic, Jiří Mehl 123
sv. Alžběta 98, 181
sv. Anna 315
sv. Antonín Veliký 287
sv. Barbora 123
sv. Bartoloměj 181
sv. Ivan 175
sv. Jan Jeruzalémský 236, 240
sv. Jan Křtitel 179, 227–229,
sv. Jan Nepomucký 108, 186
sv. Jiljí 96, 98
sv. Lukáš 363
sv. Máří Magdaléna 177
sv. Rosalie 186
sv. Salvátor 292–294
sv. Štěpán 94, 228, 233, 236–240, 250–251, 262, 265, 267, 269, 275, 277, 279, 281,
291
sv. Václav 95, 186, 253–255
sv. Zdislava 140
Svátek, Josef 227
Swéerts-Sporck, Jan 190
Swéerts-Sporck, hrabě Filip Beno 238
Sýs, Karel 225
Szapary, Vilemína, roz. Clary-Aldringenová 96
Szechényiové 103
Škréta, Karel 166
Šlik, Josef Jindřich 191
Špork, František Antonín 136

Špork, Jan Václav 191
Šporková, Karolina Josefa viz Clam-Gallasová
Šporkové 103, 136, 239
ze Šternberka, František 90, 97, 137, 163, 166, 194
ze Šternberka, Kašpar 73
Šternberkové 91, 124
Tasso, Torquato 209
Tempský (rodina) 222
Thun-Hohenstein, kníže 170
Thunové 170, 190
Thurn-Taxis, kníže 130
Tizian 357
Tomášek, Jan Václav 179, 191–193
z Trachenberka, Jindřich Kurcpach 126
Trauttmansdorff, Ferdinand 131
Trauttmansdorffové 91, 107, 123
Ungar, Rafael 227
z Valdštejna, Adam mladší 130
z Valdštejna, Albrecht Václav Eusebius 80–81, 85, 99, 120–121, 126, 128, 130, 136,
190, 199, 375, 381
z Valdštejna, Arnošt 190
z Valdštejna, Oktavián Ladislav 130
Valdštejnové (rod) 203
Vančurové z Řehnic 124
Vaňhal, Jan Křtitel 179
Vartenberkové 126
Vater, Johann Josef 151
Vetters 337
Vidšperkár, baron Vincenc Petr 238
Vitásek, Jan August 96, 194
Vobořil, František 108, 125
z Vrtby, hrabě František Serafín 238
z Wachsteinu, Emanuel Max 365
Waldherr, František 173–174, 362–363, 386
Wallenstein viz z Valdštejna, Albrecht Václav Eusebius
Weber, B. 218–220
Weber, Bedřich Diviš (Dionys Weber) 193
Weber, Carl Maria von 139, 179

Wessenberk, Jan Filip 120
Wessenberkové 120, 130
Widtmann, Caspar (Kašpar) 218, 220, 222
Widtmann, František 220
Widtmannová, Terezie, provdaná Haaseová 220
Wieland, Christoph Martin 214
Windischgrätzové 91
Winkler, Theodor (pseudonym Theodor Hell) 189
Wirkner, Georg 203
z Wittelsbachu, Otto (drama) 175
Wolf, František Karel 169
Wollmann, Florián 147
Wrtbové 190
z Wrtby, František Josef 190
Zenkner 151
Zitti, Francesco 209
Zwettler, Josef Friedrich 293
Žerotínové 136

Rejstřík místní

Altlerchenfeld 176
Amsterdam 210
Anglie 149, 210, 214, 227
Anenská Studánka 136
Antonínov (Antoniwald) 151, 153, 154, 157
Arnoltice (Arnsdorf) 110
Basilej (Basel) 210
Bedřichov 151, 152, 154, 379
Bedřichovka 117
Bechyně 365
Benátky (Itálie) 142, 186, 209, 210–211
Berlín 188
Bílina (Bilin) 136–137
Bílý Kostel (Weisskirchen) 110
Blatná 207
Bratislava (Pressburg/Prešpurk) 364, 386
Brno (Brünn) 149, 229
Brodce 107, 108, 123, 124, 129, 134, 154, 371, 374
Buchlov (Morava) 207, 238
Bylany 137
Curych 210
Čechy 123, 213, 364
Černousy (Tschirnhausen) 110, 119, 134, 372
Česká Kamenice 154
Česká Lípa (Böhmische Leipe) 157
Česká Třebová 136
Český Krumlov 207
Děčín (Tetschen) 79, 182, 190, 207, 256, 258, 389
Dětenice 107, 108, 120, 129, 134, 371, 373, 376
Dolní Maxov 157
Falknov 151
Ferdinandov (Ferdinandsthal) 117
Frankfurt 210
Františkovy Lázně 90
Frydlant (Friedland) 79–84, 99–100, 106, 109–111, 113–115, 117, 119, 121–122,

125, 127, 134, 136, 143, 154, 157, 159, 166–167, 177, 180, 186, 196–197, 199–200, 202–205, 207–208, 210–212, 214–215, 221, 223, 240, 256, 262, 265, 267, 269, 271, 275, 279, 283, 285, 287, 300, 302, 307, 309, 311, 315, 317, 319, 345–346, 357, 360, 371, 373, 380–382, 384

Grabštejn (Grafenstein) 71, 77, 99, 106–107, 110–111, 113, 115, 122–123, 134, 143, 154, 156, 240, 242, 256, 273, 275, 277, 279, 306, 360, 373, 384

Haag 209

Habartice 99, 110

Hajniště (Hegewald) 116

Halič 142

Heidelberg 210

Hejnice (Haindorf) 8, 96, 99, 100, 120, 129, 134, 137, 371, 373, 376

Hodkovice nad Mohelkou (Liebenau) 99, 176

Horka 99, 124, 129, 134

Horky nad Jizerou 123

Horní Lužice (Oberlausitz) 142–143

Horní Maxov (Ober Maxdorf) 157

Hrádek nad Nisou (Grottau) 110

Hrádek u Nechanic 207

Hrubý Rohozec 207

Choltice 363

Chotyně (Ketten) 140

Chrastava (Kratzau) 52, 110, 175

Chříbská (Kreibitz) 151

Chvalkov 151

Illyrie 142

Itálie 122, 181, 209, 210, 214

Jablonné v Podještědí (Deutsch Gabel) 148

Jaklovo Údolí u Frýdlantu (Jäckelsthal) 117

Janov nad Nisou (Johannesberg) 156–157

Janov u Sloupu v Čechách 365

Jičín 134, 186

Jizerka (Klein Iser/Wilhelmshöhe) 158, 379

Josefinino údolí 99, 148

Josefov 129

Josefův Důl (Josefsthal) 157

Kačina 207

Karlov pod Ještědem (Karlswald) 117

Karlovy Vary (Karlsbad) 90, 137–138
Karolinino Údolí (Karolinenthal) 116
Kelské Vinice 108
Klamovka 132, 134, 180, 225, 230–231, 377, 383
Klecany 37, 107–108, 124, 134, 371, 374
Kolín nad Rýnem (Köln am Rhein) 210
Košíře 132, 377
Krásná Lípa (Schönlinde) 176
Kristiánov – městská čtvrť Liberce (Christians-Stadt) 102, 109, 116–118, 128, 141, 148, 287
Kristiánov v Jizerských horách (Christiansthal) 155–157, 161, 372, 379
Kuks (Kukus) 136
Lázně Libverda (Bad Liebwerda) 72, 78, 99–100, 102, 125, 134, 136–140, 179–180, 199, 343–344, 374
Lemberk (Lämberg) 99, 106–108, 110, 112–113, 125–127, 134, 140, 240–241, 256, 265, 269, 275, 271, 281, 285, 287, 360, 374, 384
Liberec (Reichenberg) 78–79, 82, 99–102, 106, 108–111, 113–115, 117, 127–129, 134, 141, 143–145, 147, 152, 154–155, 157–161, 175, 177, 180, 187, 212, 214–215, 241–242, 287, 362, 364, 369–370, 375, 381
Libochovice 207
Lipsko (Leipzig) 142
Litoměřice (Leitmeritz) 256
Lombardie 142
Luhačovice 136
Luštěnice 107–108, 129, 134, 371, 375–376
Lyon 210
Maďarsko 142
Mariánské Lázně 90, 137
Markvartice u Jablonného v Podještědí 148
Mčely, 107, 129–130, 134, 371, 376
Mělník 108, 129
Mikulášovice 176
Mikulov (Nikolsburg) 97, 207
Milotice 207
Mladá Boleslav 134
Mnichov (München) 364
Mnichovo Hradiště (Münchengrätz) 207–208

Mohuč (Mainz) 210
Morava 142–143, 206, 208, 229, 238
Náchod 207
Náměšť nad Oslavou 207
Neapol 210
Německo 206, 366
Nizozemí 166, 206
Norimberk (Nürnberg) 210
Nová Louka (Neuwiese) 152–156, 158, 379
Nová Paka 176
Nové Město pod Smrkem (Neustadt an der Tafelfichte) 109, 113, 119, 176
Nové Pertoltice 116
Nový Bor (Haida) 118
Obříství 134, 371, 376
Olomouc (Olmütz) 229
Opava (Troppau) 229
Opočno 207
Peklo u Hejnic (Karolinthal/Hölle) 116
Orlík 207
Pacov 208
Paříž 210, 212, 241
Paseky 201–202
Pernštejn 207
Pisa 237
Plzeň (Pilsen) 96, 141
Podunají 206
Pomohání 206
Porýní 206
Praha 74–75, 78, 84, 92–93, 95, 98–99, 107–108, 116, 118, 124, 128, 131–132, 134, 137, 141, 144, 147, 149, 162–164, 168–170, 175, 177–181, 191–194, 200, 208, 210, 215–216, 220–222, 225, 227–231, 253, 260, 262, 265, 267, 269, 287, 291, 293, 297, 304, 306, 313, 321, 323, 325, 327, 329–335, 337, 339, 341–347, 349, 351, 353–356, 360, 362–363, 365–366, 376, 389
Pruské Slezsko 143
Rájec nad Svitavou 207
Rakousko 183, 205, 213
Raspenava (Raspenau) 100–101, 176, 389
Roudnice nad Labem 207

Rožďalovice 107–108, 132–134, 371, 377
Rumburk (Rumburg) 212
Ruprechtice (Ruppersdorf) 140
Rýnovice (Reinowitz) 157
Salcburk (Salzburg, Solnohrad) 170
Sanssouci (Josefov, mezi Luštěnicemi a Brodcem) 129
Sasko 144, 206, 233, 235–236, 241–242, 260, 262, 265, 267, 269, 275, 277, 279, 281, 291, 297, 363–364
Sedlice 137
Sedmíhradsko 142
Slavkov 207
Smíchov 132, 383
Stará Boleslav 120
Stráž v Čechách 238
Stráž nad Nisou (Alt Habendorf) 144
Sychrov 207
Štýrský Hradec (Graz) 366
Švýcarsko 206, 363
Teplice v Čechách (Teplitz) 136–137
Turnov 102, 186
Tyrolsko 142
Varšava 363
Velké Březno 207
Velké Losiny 136
Vesec u Liberce (Dörfel) 160
Větrov u Frýdlantu (Ringenhain) 177
Wilhelmshöhe (Vilémova výšina) 158
Vranov nad Dyjí 207
Vratislav (Breslau, Wrocław) 210
Vratislavice nad Nisou (Maffersdorf) 177
Würzburg 364, 386
Zahrádka (usedlost mezi Košířemi a Smíchovem) 132
Zaječice 137
Žibřidice 110
Žitava (Zittau) 102, 127
Žleby 207

Název **Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas. Stručná biografie.
Edice životopisného nástinu od Johanna Rittersberka z Rittersberku
z roku 1838 s komentáři**

Autor **Milan Svoboda a kol.**

Obálka **Jaroslav Uhlíř**

Vydavatel **Technická univerzita v Liberci, Studentská 2, Liberec**

Schváleno čj. RE 118/12, schváleno rektorátem TUL dne 27. 12. 2012.

Vyšlo v prosinci 2012

Náklad 100 výtisků

Tiskárna Vysokoškolský podnik Liberec spol. s r.o., Studentská 1402/2,
Liberec

Číslo publikace 55-110-12

ISBN 978-80-7372-929-5